

RISTO ALAPURO
MATTI ALESTALO
JUSSI SIMPURA
AINO SINNEMÄKI
JAN SUNDBERG
HANNU UUSITALO

ERIK
ALLARDT
OCH DEN
MODERNA
SOCIOLOGINS

GENOM BRÖTT

SLS - APELL

ERIK ALLARDT
OCH DEN MODERNA
SOCIOLOGINS GENOMBROTT

Erik Allardt i sitt arbetsrum 1982. Tavlan på väggen med sociologins klassiker, Karl Marx, Émile Durkheim och Max Weber, hade Allardt låtit göra på ett tryckeri på Nylandsgatan i Helsingfors och den följde alltid med då han bytte arbetsrum.

RISTO ALAPURO
MATTI ALESTALO
JUSSI SIMPURA
AINO SINNEMÄKI
JAN SUNDBERG
HANNU UUSITALO

ERIK
ALLARDT
OCH DEN
MODERNA
SOCIOLOGINS

GENOM BROT

SLS, HELSINGFORS - APPELL FÖRLAG, STOCKHOLM - 2024

Denna bok är nr 881 i serien Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland och utges gemensamt av Svenska litteratursällskapet i Finland och Appell Förlag.

Boken utges med stöd av Ingrid, Margit och Henrik Höjers donationsfond II inom Svenska litteratursällskapet i Finland.

SLS publikationssamling ingår i Unescos nationella världsminnesregister.

© Författarna och Svenska litteratursällskapet i Finland. Detta verk är licensierat under [Creative Commons Erkännande-Icke-kommersiell-IngaBearbetningar 4.0 Internationell](#) (CC BY-NC-ND 4.0).

Originalets titel: *Erik Allardt. Modernin Suomen sosiologi*; Tampere: Vastapaino 2023.

Översättning från finska: Nina Edgren-Henrichson (Förord, kapitel 1–3, 5, 7),
Thomas Rosenberg (kapitel 4)

Pdf-utgåva 2025

Omslag och grafisk form: Antti Pokela

Ombrytning: Maria Appelberg/Station MIR

Omslagsbild: Erik Allardt 22.5.1987. Foto: Christian Westerback/Helsingin Sanomat/Lehtikuva.

Typsnitt: Minion, Korolev

ISBN 978-951-583-621-2 (tryckt utgåva, Finland) sls.fi

ISBN 978-91-989128-9-0 (tryckt utgåva, Sverige) appellforlag.se

ISBN 978-951-583-678-6 (epub), <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-678-6>

ISBN 978-951-583-679-3 (pdf), <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-679-3>

Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland

ISSN 0039-6842 (tryckt)

ISSN 2490-1547 (digital)

UDK 316 och 929

Innehåll

FÖRORD	7
<i>Risto Alapuro, Matti Alestalo, Jussi Simpura, Aino Sinnemäki, Jan Sundberg & Hannu Uusitalo</i>	
1. ERIK ALLARDT, DET MODERNA FINLANDS SOCIOLOG	9
<i>Aino Sinnemäki</i>	
2. ERIK ALLARDT 1925–2020	21
<i>Risto Alapuro</i>	
3. SOCIOLOGIN SOM MODERNISERINGENS SPRÅK – ERIK ALLARDTS ROLL I OMVÄLVNINGEN PÅ 1960-TALET	85
<i>Matti Alestalo</i>	
4. SOCIOLOGISK FORSKNING OM POLITIK	113
<i>Hannu Uusitalo & Jussi Simpura</i>	
5. VÄLFÄRDENS SOCIOLOGI – ATT HA, ATT ÄLSKA, ATT VARA	161
<i>Jan Sundberg</i>	
6. FINLANDSSVENSKA PREDIKAMENT GENERERAR NYTÄNKANDE	202
<i>Risto Alapuro</i>	
7. RATIONALITET OCH IRRATIONALITET SOM GRUNDTON I ERIK ALLARDTS SOCIOLOGI	238
Källor och litteratur	256
Bildkällor	280
Personregister	281
Författarna	285

Förord

Erik Allardt (1925–2020) är vid sidan av Edvard Westermarck (1862–1939) det stora namnet inom sociologin i Finland. Om Westermarck var förgrundsgestalten inom finländsk sociologi fram till andra världskriget, nådde Allardt denna position senast på 1960-talet. Allardt hörde tillsammans med Stein Rokkan, Hans Zetterberg, Kaare Svalastoga och Natalie Rogoff-Ramsay till en generation som fick sina främsta intryck från sociologin i Förenta staterna och införde den moderna, samtidsorienterade sociologiska forskningen i Norden. Den sociologiska forskningen och undervisningen utvecklades till att svara på problem som moderniseringen av samhället förde med sig. Det var i mycket Erik Allardts förtjänst att sociologin blev en central samhällsvetenskap med betydande inflytande även över samhällsdiskussionen i 1960-talets Finland.

I den här boken granskas Erik Allardts sociologi och dess betydelse för utvecklingen inom sociologin i Finland, men också i övriga Norden och internationellt. Vi kartlägger hans breda och mångsidiga karriär och fokuserar på huvudtemana i hans produktion och på de centrala undersökningarna. Boken är en antologi med en inledning och sex artiklar som beskriver olika aspekter av Allardts karriär och forskning.

Bokens finskspråkiga version, *Erik Allardt – modernin Suomen sosiologi*, utkom på förlaget Vastapaino 2023. Vi önskade att verket också skulle nå den svenskspråkiga läsekretsen, eftersom Allardts inflytande sträckte sig till den internationella och i synnerhet den nordiska samhällsvetenskapen. Professor Krister Ståhlberg rådde oss att kontakta Svenska litteratursällskapet i Finland, som tog sig an att översätta och ge ut boken på svenska. Svenska litteratursällskapet har också skött kontakterna till Sverige, där boken utkommer på Appell Förlag. De finsk- och svenskspråkiga utgåvorna är i

stort sett identiska till innehållet, men det finns små skillnader. Den svenska innehåller fotografier från Allardts liv, och några preciseringar har införts främst med tanke på de skandinaviska läsarna. Ytterligare en skillnad gäller hänvisningarna till Allardts främsta verk och läroböcker. Dessa utkom så gott som alla parallellt på svenska och finska, och vi har därför valt att hänvisa till de finskspråkiga utgåvorna i ursprungsverket och till de svenskspråkiga utgåvorna i den svenska översättningen.

Tack vare utlåtandena av de sakkunniga som Vastapaino och Svenska litteratursällskapet anlitade har bokens struktur förbättrats och detaljer klargjorts. Bland de många personer som hjälpt till under skrivarbetet riktar vi ett särskilt tack till Monica Allardt, som också hjälpte till med att ta fram fotografier till boken. Vi tackar förlagsredaktören Katarina Pihlflyckt vid Svenska litteratursällskapet, Nina Edgren-Henrichson, som översatte fem av bokens kapitel, Thomas Rosenberg, som översatte kapitel 4, samt grafikern Antti Pokela, som står för bokens grafiska utformning.

Alla författare hade en personlig relation till Erik Allardt. Våra samarbeten med Allardt framgår av texterna, litteraturförteckningen och författarpresentationerna.

*

I slutskedet av arbetet med den finskspråkiga utgåvan drabbades vi av en stor förlust. Risto Alapuro avled till följd av långvarig sjukdom på självständighetsdagen 2022. Trots sjukdomen skrev och bearbetade han sina kapitel och deltog i arbetet med inledningen. Vi uppskattade Ristos intelligenta, precisa och finkänsliga kommentarer till våra artiklar. Vi saknar hans vänliga och varma person och hans briljanta tänkande.

Helsingfors i augusti 2024

Matti Alestalo
Jussi Simpura
Aino Sinnemäki
Jan Sundberg
Hannu Uusitalo

Risto Alapuro, Matti Alestalo,
Jussi Simpura, Aino Sinnemäki,
Jan Sundberg & Hannu Uusitalo

Erik Allardt, det moderna Finlands sociolog

Allt sedan inbördeskriget 1918 hade grundtanken i den unga republiken Finland varit att jordägandet är centralt i samhällsbygget och en förutsättning för samhällsfreden. Den här tanken genomsyrade också bosättningspolitiken för frontmännen och de evakuerade karelarna under och efter andra världskriget. Åtgärderna ledde till att den månghövdade småbrukarbefolkningen med svag utkomst ökade ytterligare – Finland var fortfarande ett inåtvänt jord- och skogsbrukssamhälle, med landsbygdens småbruk som bas. På 1950-talet försvagades lönsamheten för småbruken samtidigt som behovet av arbetskraft inom skogsbruket minskade. Tankemönstren i det agrara Finland började lösas upp. Samhället förändrades i en ny riktning och Finland moderniserades med kraft genom summan av industrialisering, tillväxt inom servicenäringar, urbanisering och utveckling av välfärdsstaten. Småbrukarbefolkningen minskade och arbetarklassen växte, men framför allt ökade grupperna inom medelklassen, vilket erbjöd böndernas och arbetarnas barn goda möjligheter att ta sig uppåt på den sociala rangskalan. Den strukturella samhällsförändringen hörde till de snabbaste i den tidens Europa.¹

1 Alestalo 1986, 34–39; 1999, 88–98.

Den nya republikens mentala tillstånd hade dominerats av en konservativ och nationalromantisk kunskapselit med företrädare för historia och de nationella vetenskaperna i spetsen. Kriget innebar inte att den här elitens position försvagades – den var fortfarande mäktig på 1940-talet och i början av 1950-talet. På olika håll i samhället började det emellertid uppstå sprickor i de rådande tanke-mönstren i och med att nya internationella influenser spreds. Som en del av moderniseringen blev sociologin en betydelsefull samhällsvetenskap, som stod i centrum för tolkningen av det nya samhället. Tillsammans med de moderna strömningarna inom litteraturen, måleriet, musiken och arkitekturen bidrog sociologin till att skapa nya tänkesätt.²

Den moderna sociologins uppgång

Antropologerna, etnologerna och socialhistorikerna dominerade utforskningen av samhället under mellankrigstiden. Den antropologiskt och etnologiskt färgade sociologin fanns som läroämne vid Helsingfors och Åbo universitet sedan tidigare och vid Åbo Akademi från 1942.³ Genom att inrätta nya lärostolar och omdefiniera gamla tjänster ville man lägga tyngdpunkten på forskning om det samtida samhällets problem. Vid socialhögskolan Yhteiskunnallinen Korkeakoulu i Helsingfors inrättades en professur i sociologi 1944. Vid den nya statsvetenskapliga fakulteten vid Helsingfors universitet definierades området för professuren i sociologi som ”det nutida kultursamhällets sociologi och socialpsykologi”.⁴ Med tanke på forskningen var det av stor betydelse att Yhteiskunnallinen Korkeakoulu fick ett forskningsinstitut 1945. Där genomfördes en ny typ av intervju- och enkätundersökningar. Tio år senare grundades en sociologisk institution vid Helsingfors universitet. De här institutionerna hade en central ställning som tankesmedjor för den moderna sociologin.

När professorstjänster inrättades och omdefinierades var det ett uttryck för den stora omvälvning som skedde inom samhällsvetenskaperna i slutet av 1940-talet och på 1950-talet. Analysen av de centrala problemen i ett samhälle som genomgick modernisering

2 Mäenpää 2004, 520.

3 Se Sundback et al. 2017.

4 Eskola 1992, 250–251.

krävde nya utgångspunkter och metoder. De unga forskarna inom nationalekonomi, statskunskap och sociologi vid Helsingfors universitet tillägnade sig ett nytt tänkesätt som utgick från internationella influenser och framför allt från den logiska empirismen. Här betonades teorier som strävade efter att finna generella lagbundenheter och studiet av empiriska material med hjälp av hypoteser som utgick från de här teorierna.

Den unga sociologimagistern Erik Allardt deltog i diskussionen med artiklar där han kritiserade den rådande sociologin i Finland och lyfte fram det amerikanska tänkandet, som starkt stödde sig på teori. Inom tio år blev Allardt en av de främsta sociologerna. År 1955 utsågs han till chef för Yhteiskunnallinen Korkeakoulu's forskningsinstitut. Följande år blev han prefekt för Helsingfors universitets sociologiska institution. Hans insats för att utveckla de här två institutionerna var mycket central. Antti Eskola, som hade inlett sina studier i mitten av 1950-talet, beskriver den inspirerande atmosfären på institutionerna i sina memoarer:

Den viktigaste förklaringen var atmosfären eller andan, inom vilken sociologi bedrevs vid Helsingfors universitet och vid YKK:s [Yhteiskunnallinen Korkeakoulu's] forskningsinstitution. Allardt, [Kalevi] Heinilä, [Yrjö] Littunen, [Paavo] Koli, [Faina] Jyrkilä och [Paavo] Piepponen hade studerat även i Förenta staterna och där kommit i kontakt med metodologiska nyheter. Det var dem man nu lärde sig och använde tillsammans.

Allardt såg till att vi kontinuerligt också bekantade oss med nya böcker. Med stöd av en lag som hade stiftats i Förenta staterna efter kriget kunde man skaffa dem till vetenskapliga bibliotek med medel som hade samlats av räntorna och amorteringarna på Finlands gamla Amerikalän (ASLA). Det var min lycka att jag fick komma med i den här utbildningsprocessen.⁵

Allardt själv beskriver sociologiska institutionen som en samlingsplats för de yngre forskarna vid Statsvetenskapliga fakulteten: "Vid institutionen fanns en sjudande verksamhet och en villighet att ta emot nya impulser." Lärarna var unga och de sociologiska teorierna och metoderna hade ett starkt inflytande över avhandlingarna inom de närliggande ämnena, såsom statskunskap och socialpolitik.⁶

5 Eskola 2009, 62–63.

6 Allardt 1995a, 88.

Sociologins allt starkare roll avspeglas också i antalet personer som disputerade i sociologi. I slutet av 1940-talet lades det fram endast två doktorsavhandlingar i sociologi.⁷ På 1950-talet kom man redan upp till tolv avhandlingar, i vilka också frågor som var centrala för samhällen i moderniseringsskedet undersöktes, såsom industriella relationer och problem i relation till alkoholbruk. På 1960-talet steg antalet nya doktorer i sociologi till 22. På både 1970- och 1980-talet lades 29 avhandlingar i sociologi fram.⁸

Allardt var inflytelserik inte bara inom sociologin utan också i den samhälleliga diskussionen, dels genom de läroböcker i sociologi som han skrev tillsammans med Yrjö Littunen, dels genom hans aktiva forskning som lyfte fram en ny form av sociologi, i synnerhet i verket *Samhällsstruktur och sociala spänningar* (1965; orig. på finska 1964). Den tolkning av moderniseringen och dess smärtpunkter som han presenterade i boken fick genklang i den samhälleliga diskussionen. Verket spelade en central roll i att sociologin blev den mest betydelsefulla samhällsvetenskapen i Finland på 1960-talet.

Veronica Stolte-Heiskanen har kallat 1960-talet sociologins guldålder. Sociologin blev ett mycket populärt läroämne. Sociologerna tillägnade sig det amerikanskinfluerade, positivistiska paradigmet och ”det skickliga forskarsamfund som enhälligt hade anammat den här teoretiska och metodologiska referensramen växte såväl inom universiteten som på de praktiska verksamhetsfälten”. Den teoretiska basen för sociologin var den amerikanska strukturfunktionalistiska teorin, och forskningsmaterialet bestod ofta av enkät- och intervjuundersökningar. Det nyss nämnda verket av Allardt banade väg för den här utvecklingen. Det hade en central betydelse genom att ”sätta standarderna för professionell forskning”.⁹

Den gynnsamma tjänsteutvecklingen på universiteten med början på 1960-talet ledde till att undervisningen och forskningen i sociologi spreds till nya fakulteter och nya universitet och högskolor. I början av 1990-talet fanns det ett trettiotal professurer i sociologi,¹⁰ och under samma decennium lades det fram sammanlagt 128 avhand-

7 Eskola 1992, 247–250; men se också Sundback 2017, 14–34; Suolinna & Lagerpetz 2017, 35–65; Rosenberg 2017, 66–128.

8 Alastalo 2005, 56, 315–330.

9 Stolte-Heiskanen 1992, 288–289; Alastalo 2005, 56.

10 Stolte-Heiskanen 1992, 307.

lingar i ämnet.¹¹ Under det nya millenniet började tillväxten inom sociologin så småningom avta. Det fanns 43 professorer i sociologi i Finland 2021.¹²

Sociologin i kris

Sociologins guldålder varade inte länge. De stora årskullarna befolkade universiteten och inte minst de stats- och samhällsvetenskapliga fakulteterna i slutet av 1960-talet. Internationella strömningar såsom nyvänstern och positivismkritiken spreds också i Finland. För sociologin innebar det en kraftig brytningstid från och med slutet av 1960-talet. Den radikala studentrörelsen med sociologistudenter i spetsen tog i allt högre grad marxismen som utgångspunkt. I Helsingfors fick den marxistiska sociologin fotfäste i det lägre lärarskiktet, men i Tammerfors var det den nyblivna professorn i socialpsykologi, Antti Eskola, som blev andlig ledare för universitetsupproret. Eskola skrev tre inflytelserika pamfletter 1968–1972. I dem ”vandrade han från att propagera för förnuftet till att öppna marxism-leninismens portar. Bågen var hisnande men inte unik”.¹³ I tidskriften *Sosiologia* krävde Eskolas blivande assistent Seppo Toiviainen 1969 att hela disciplinen skulle reformeras:

Under imperialismens epok är klasskampen en internationell klasskamp. Därför är sociologin en klasssociologi, kanske inte i *medvetandet* men alltid i sitt *varande*. Den dag det internationella proletariatet inleder sin långa marsch *måts sociologins bruksvärde i om den har förbundit sig till den härskande klassens sanning eller till de underkastade klassernas verklighet*.

Det handlar om att *medlen att skapa historia* är i fiendens händer ifall vi inte har dem i våra.¹⁴

Tidskriften *Sosiologia* blev spjutspetsen för den spirande marxismen. I synnerhet under Veronica Stolte-Heiskanens chefredaktörskap 1971–1972 var såväl äldre radikaler som den snabbt växande

11 Alastalo 2005, 56.

12 Vipunen 2023.

13 Alapuro 2019, 39.

14 Toiviainen 1969, 84–85.

skaran unga som entusiasmerats av Karl Marx teorier väl företrädde bland tidskriftens skribenter. I början av 1970-talet bestod hälften av tidskriftens innehåll av marxistiska artiklar.¹⁵ De rådande teorierna, metoderna och forskningsmaterialen inom sociologin ifrågasattes. I stället fanns en stark tilltro till den marxistiska teorins överlägsenhet. Den nya inriktningen fick ändå inte helt övertaget vare sig i *Sociologia* eller på universitetsinstitutionerna, utan det uppstod olika slag av parallell verksamhet och ömsesidig misstro. Vardagen på institutionerna var full av konfliktfyllda möten, stencilcr, krav och flygblad. Turbulensen pågick så gott som hela 1970-talet, och krisen inom sociologin tog sig bland annat uttryck i att disputationsåldern steg dramatiskt. För dem som hade avlagt sin grundexamen 1958–1967 tog det i genomsnitt något under sju år att skriva sin doktorsavhandling. De som hade avlagt sin grundexamen 1968–1972 tog nästan dubbelt så lång tid på sig. Först i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet fanns det återigen unga forskare bland dem som disputerade.¹⁶

Den omfattande, offentliga debatten om sociologin kulminerade i diskussionen om TANDEM-projektet, som finansierades av Finlands Akademis forskningsprogram om demokrati och jämställdhet under första hälften av 1970-talet. I synnerhet projektets slutrapport *Demokratian rajat ja rakenteet* (1977, Demokratiens gränser och strukturer), skriven i marxistisk anda av Jukka Gronow, Pertti Klemla och Juha Partanen, väckte tillsammans med projektets tidigare publikationer en massmedial debatt av sällan skådade mått. Andra böcker och undersökningar, som stödde sig på marxismen i ännu högre grad,¹⁷ fick betydligt mindre uppmärksamhet i offentligheten. Det är skäl att minnas att det utanför offentlighetens ljuskägla fortfarande gjordes mycket sociologisk forskning utifrån mer traditionella utgångspunkter.

Trots att man försökte få Allardt att framstå som en borgerlig sociolog och ideolog¹⁸ behöll han en nyfiken attityd till den radikaliserade sociologin. Det var delvis Allardts förtjänst att sociologin inte tappade ansiktet inom akademiska kretsar och samhällseliga diskussioner. Han deltog i den samhällspolitiska debatten genom att bland annat skriva boken *Valinnan yhteiskunta* (Valfrihetssamhället) 1970

15 Kaukonen 1986, 327–338.

16 Alestalo & Rätty 1994, 228–231.

17 T.ex. Kosonen et al. 1979.

18 Eskola 1970.

tillsammans med Klaus Waris och Osmo A. Wiio. Med hänvisning till den här boken konstaterade professorn i socialpolitik J.P. Roos 1995 träffsäkert: "Erik var ett slags garanti för att sociologin, trots många individers irrfärder, till väsentlig del förblev en Vetenskap. För att använda speltermen stannade han kvar och vaktade det egna målet när alla de ivriga små anfallarna sprang efter den röda bollen i utkanterna av motståndarens försvarszon."¹⁹

Sociologin fragmenteras

Inflytandet från marxismen började försvagas i slutet av 1970-talet.²⁰ Inom sociologi blev de teoretiska utgångspunkterna och metodologiska alternativen mångsidigare. Den ökande mångfalden berodde i stor utsträckning på att förutsättningarna för forskning förbättrades, att universitets- och högskoleväsendet utvidgades regionalt, att antalet forskare och lärare ökade och att forskningen inkluderade nya problemområden. Inom universiteten började sociologin få drag av "lokalkulturer" och inom olika sektorer av statsförvaltningen ökade behovet av sociologisk forskningsbaserad kunskap.²¹ Den sociologiska enhetskulturen fortsatte att splittras.

Vid sidan av kvantitativa metoder och enkät- och intervjumaterial började framför allt kvalitativa metoder och kulturforskning få föt-fäste. Den här förändringen tog sig i stort sett likadana uttryck i innehållet i sociologiska tidskrifter i Finland, Kanada, Storbritannien och Sverige på 1990-talet och i början av 2000-talet. Artiklarna med ett kvalitativt grepp utslöt inte den kvantitativa forskningen. Förändringen bestod snarare i att andelen teoretiska och icke-empiriska artiklar minskade avsevärt. Det här i sin tur berodde på utförsbacken inom den marxistiska forskningen.²² För den kvantitativa forskningen i Finland innebar förändringen framför allt att forskningsmaterial som utgick från befolkningssampel nu kompletterades med material som byggde på stora, befintliga register och som användes i undersökningar om till exempel befolkning, hälsa och social mobilitet.

19 Roos 1995, 103.

20 Alestalo & Rätty 1994, 217–224.

21 Stolte-Heiskanen 1992, 304–317.

22 Alasuutari 2009, 3–7.

Förändringarna inom sociologin i Finland under perioden 1990–2018 har jämförts med utvecklingen inom nationalekonomin och psykologin. En analys av innehållet i artiklarna i de främsta inhemska vetenskapliga tidskrifterna inom de här läroämnena visar att andelen empiriska studier har ökat på de teoretiska studiernas bekostnad inom alla tre discipliner sedan 2005. Inom sociologin minskade andelen artiklar där man hade använt kvantitativa material medan användningen av kvalitativa material ökade. Inom psykologin skedde inga nämnvärda förändringar under motsvarande period. Inom nationalekonomin har andelen kvantitativa artiklar av hävd varit mycket stor, och under 2010-talet närmade sig den här andelen redan 100 procent.²³

Bakom förändringarna ligger också förändringar i högskole- och vetenskapspolitiken. Universitetens autonomi började kringskäras. Under 1990-talet övergick Finland till en teknologibetonad vetenskapspolitik och utvärdering av forskningens resultat. Här kom också nedskärningar i universitetens och högskolornas anslag, resultatstyrning och resultatavtal mellan undervisningsministeriet och universiteten och högskolorna in i bilden. Utvecklingen ledde till allt strängare kontroll och till en ny managerism.²⁴ Antalet avhandlingar blev ett av resultatkriterierna. I mitten av 1990-talet infördes forskarskolor, vilket ledde till att antalet doktorsavhandlingar ökade.

En avsevärd förändring för den sociologiska forskningen var att man i utvärderingen av samtliga vetenskapliga discipliner gick in för att i likhet med den naturvetenskapliga forskningen lägga stor vikt vid internationella artiklar (på engelska). Det här ledde till en omvälvning i publiceringspraxis inom humaniora och samhällsvetenskaper, i synnerhet som universiteten vältrade över den här modellen på institutionerna. Artiklar publicerade i internationella – det vill säga engelskspråkiga – tidskrifter blev A och O för allt. Böcker och artiklar publicerade på andra språk fick mindre betydelse.²⁵

Den sociologiska enhetskulturen har vittrat sönder av att de teoretiska och metodologiska valen har blivit alltmer mångfasetterade, att den sociologiska forskningen har differentierats i specialområden och att diskussionen i huvudsak förs internt inom specialiseringarna och skolbildningarna.

23 Lehti et al. 2021, 27–41.

24 Hokka 2019, 41–47.

25 Hokka 2019, 41–47.

Sociologin förändras när samhället förändras

Trots att Allardt i olika sammanhang kritiserade flera av de ovan beskrivna dragen i utvecklingen från 1990-talet framåt, syns differentieringen inom sociologin också i hans egen forskning. Allardt skapade sig sitt rykte som ”politikens sociolog” och genom att på ett nytt sätt tolka problemen i anslutning till samhällets modernisering, i synnerhet i *Samhällsstruktur och sociala spänningar* (1965). När Finlands Akademi utsåg honom till forskarprofessor i början av 1970-talet genomförde han två stora forskningsprojekt som tog sig an två särfrågor inom sociologin: välfärd och etniska minoriteter.

I epilogen till sin självbiografi reflekterar Allardt över sin flera decennier långa universitetskarriär. Han anser sig ha lyckats i sitt läraryrke, men han ställer sig något tveksam till beständigheten i den egna forskningen. Han konstaterar: ”Enligt min tolkning finns det ett samband mellan mina skrifter och samhällets förändringar. Åtminstone hoppas jag det är så. Sociologin är alltid samhällstillvänd. Det finns ingen fruktbar och relevant teori i och för sig utan samband med vad som är centralt i samhället.”²⁶ Förändringarna i samhället hade ryckt undan mattan såväl för den sociologiska politikforskning som han hade inlett på 1950-talet som för 1970-talets välfärdsforskning.

Inte heller makrosociologin hade samma relevans som förut: ”De gamla starka strukturerna, industriarbetarklassen, den tunga industrin, motsatsen mellan socialister och borgerliga, kapitalisternas enhetliga intressen, fackföreningarna osv har inte samma grepp om människorna som tidigare.” I stället påverkar ”småskaliga personrelationer och individuella preferenser” människor mer än förr. Dessutom ökar ”nya elektroniska kommunikationsmedel” och internationella datanätverk kommunikationen mellan individer.²⁷

De snabba strukturella förändringarna i samhället och globaliseringen verkar ha slagit bottnen såväl ur Allardts centrala forskningsämnen som ur möjligheten att behärska dem teoretiskt. Det handlar om att sociologiska undersökningar och teorier föds som svar på samhälleliga förändringar och problem – en tanke som Allardt ofta upprepade.

26 Allardt 1995a, 179–182.

27 Allardt 1995a, 180–181.

När samhällena förändras behövs nya teoretiska tänkesätt och empiriska undersökningar. I diskussioner om det här brukade Allardt citera jazzmusikern Humphrey Lyttelton: ”Om jag visste vart jazzen är på väg, skulle jag redan vara där.”

Varför en bok om Erik Allardt och sociologin?

Slutsatsen av det ovannämnda verkar vara att Allardt och hans sociologi tillhör det förflutna. Så är det, och ändå inte. Allardts sociologi är naturligtvis en viktig del av den finska sociologins historia, men inte bara det. Allardt understryker att sociologins forskningsproblem och -ämnen återspeglar sin tid. Hans kommunismforskning beskriver iakttagelser av kommunisternas väljarstöd från 1950- och 1960-talens Finland. Den beskriver det som sysselsatte samhället och sociologernas tankar under de här årtiondena, men samtidigt är till exempel diskussionen om medborgar- och masssamhället fortfarande viktig. Allardts välfärdsforskning alstrade intressanta teoretiska tankar som fortfarande lever. Detsamma gäller Allardts forskning om etniska minoriteter och finlandssvenskar. Trots att många empiriska resultat är föråldrade är de intressanta som analyser och material om sin tids finländska samhälle och kan inte förbises av forskare som undersöker liknande frågor. Allardts omfattande empiriska undersökningar visar också på ett fruktbart sätt att förena teoretiska tankar med empirisk forskning.

Utöver detta inledningskapitel innehåller boken sex kapitel som ur olika synvinklar belyser Allardt som person, hans vetenskapliga produktion och hans samhälleliga inflytande. I det andra, biografiska kapitlet granskar Aino Sinnemäki olika aspekter av Allardts mångsidiga karriär. Sinnemäki beskriver Allardts barndom och ungdom i den finlandssvenska akademiska bildade klassen, vilket ger nycklar till hans senare verksamhet och tänkande. Hon presenterar Allardts huvudsakliga produktion och det mottagande den fick i hemlandet och visar vidden av hans betydelse i Finland och Norden som läroboksförfattare, opponent, sakkunnig i professorstillsättningar och i omfattande akademiska utvärderingar. Efter pensioneringen fortsatte Allardt sin vetenskapliga gärning ända till 2006. Sinnemäki beskriver också Allardts karriär och ställning inom sociologin i den akademiska världen i stort och hans verksamhet i samhället utanför vetenskapen.

I det tredje kapitlet fördjupar sig Risto Alapuro i Allardts verk *Samhällsstruktur och sociala spänningar* och dess betydelse för samhällsutvecklingen på 1960-talet. Alapuro koncentrerar sig på den teori om samhällelig solidaritet som Allardt presenterar i verket och för vilken han tagit intryck av den franska sociologen Émile Durkheim (1858–1917). Det blev kutym att i stor utsträckning beskriva moderniseringen i Finland i ljuset av Allardts teori. Sociologin blev också den gryende radikalismens språk. De radikala rörelserna körde emellertid snabbt förbi Allardt på vänster sida.

I det fjärde kapitlet granskar Matti Alestalo Allardts sociologiska politikforskning och dess inspirationskällor inom den internationella forskningen. Allardt var gästforskare i Förenta staterna flera gånger och samarbetade med toppnamn inom sin bransch. Med statistiskt material från Finland undersökte han först variationer i valdeltagandet mellan kommuner, och dessa förklarade han utifrån den hypotes om korstryck som presenterats i internationell forskningslitteratur. I slutet av 1950-talet blev han intresserad av att undersöka den finska kommunismen. Utifrån sin solidaritetsteori skrev Allardt en mängd internationella artiklar, där han visade att kommunismen i Finland hade ett tudelat väljarstöd. Med de här undersökningarna vann han internationell ryktbarhet.

Som forskarprofessor vid Finlands Akademi på 1970-talet genomförde han två stora forskningsprojekt. Under de fem första åren gjorde han en omfattande välfärdsundersökning som inbegrep fyra nordiska länder. Hannu Uusitalo och Jussi Simpura presenterar dess utgångspunkter, resultat och genomslag i bokens femte kapitel. Undersökningen gav upphov till den även internationellt kända uppdelningen av välfärd i dimensionerna *having* (att ha, levnadsstandard) – *loving* (att älska, gemenskap) – *being* (att vara, självförverkligande) och utifrån dem en beskrivning av skillnaderna i välfärd mellan de nordiska länderna i början av 1970-talet. Uusitalo och Simpura granskar hur Allardts tänkande om välfärd utvecklades från början av 1970-talet till slutet av 1990-talet. De beskriver också det mottagande undersökningen fick och det genomslag den hade inom såväl inhemsk som internationell forskning.

I det sjätte kapitlet granskar Jan Sundberg Allardts forskning genom hans finlandssvenskhet och intresset som forskningen väckte. Allardt deltog aktivt i debatten om den finlandssvenska minoritetens tillstånd och framtid. En av milstolparna i Allardts forskarbana var den mångsidiga och teoretiskt breda undersökning om Västeuropas

språkminoriteter och finlandssvenskarna som han gjorde under den senare delen av sin tid som forskarprofessor. Sundberg analyserar den här undersökningen och presenterar också dess tematik i ljuset av senare forskning.

I det sjunde kapitlet breddar Risto Alapuro bilden av motsättning och samband som enligt Allardts solidaritetsteori råder mellan den rationella formen av moderniseringen och dess störningstillstånd. I slutet av sin karriär formulerade Allardt denna motsättning mycket mer generellt, som en spänning mellan det rationella och det irrationella, och han såg den som den intellektuella grundtonen i hela sin forskarkarriär. Samtidigt flätar Alapuro samman de tidigare kapitlens teman genom att granska dem mot denna spänning, som sysselsatte Allardt.

Allardts forskarkarriär, som sträckte sig över sju decennier, avspeglar frågor som varit aktuella under olika tider och de svar han gav på dem i egenskap av sociolog. För forskningen och forskarna är det viktigt att sträva efter att formulera nya forskningsfrågor i takt med förändringarna i världen, att ta i bruk nya metoder, att utarbeta teoretiska tankegångar och att relatera resultaten till utvecklingen inom både den egna vetenskapliga disciplinen och andra discipliner. Denna bok granskar Allardts arbete ur just en sådan synvinkel.

Med hjälp av omfattande empiriska undersökningar, som presenteras i boken, strävade Allardt efter att inte bara beskriva samhällets tillstånd utan också utveckla sociologisk teori. Det krav på bredd i de sociologiska teorierna som Allardt framförde i sin avskedsföreläsning kan ses som ett slags testamente till de yngre generationerna:

I allt högre grad är det troligt att vi både i den allmänna beskrivningen av samhällena och i den samhällsvetenskapliga teoribildningen blir tvungna att utgå från att såväl materiella förhållande, sociala strukturer och samhällsinstitutioner som kulturens betydelsesystem är relativt fristående fenomen. De är självfallet beroende av varandra, men för den sociologiska teoribildningen är hanteringen av deras inbördes relationer ett centralt problem. Det finns inte tillräcklig grund för antaganden om att någon av dessa företeelsehelheter skulle stå framom de andra.²⁸

28 Allardt 1991, 7.

Aino Sinnemäki

Erik Allardt 1925–2020

Akademiker Erik Allardt var den främsta samhällsvetaren i Finland i sin generation. Utöver sin forskargärning hade han en central position som akademisk lärare, vetenskapsadministratör, samhällsdebattör och representant för den svenskspråkiga minoriteten. Han hade ett stort inflytande över hela det finländska samhället, och hans betydelse för det internationella forskarsamfundet inom sociologi och politikforskning var exceptionellt stort för en finländare.

Det här kapitlet fokuserar på de centrala områdena i Allardts liv och gärning, med början i hans sociala bakgrund och ungdomsamt studieår. Efter det behandlas de viktigaste skedena i hans karriär: de mångsidiga uppgifter som följde av att han redan vid unga år utnämndes till professor, möjligheten att bilda en egen forskningsgrupp som forskarprofessor och gruppens framgångsrika arbete, hans forskning i synnerhet i ljuset av mottagandet i samtiden och arbetet som ordförande för centralkommissionen vid Finlands Akademi. Till slut presenterar kapitlet Allardts samhälleliga inflytande och diskuterar betydelsen av hans arbete.¹

1 Kapitlet bygger i huvudsak på min licentiatavhandling *Teorian valossa. Erik Allardt suomalaisen sosiologian kentällä* (I ljuset av teorin. Erik Allardt på den finländska sociologins fält), 2003. Källorna i undersökningen består av Allardts produktion och av universitetshandlingar i arkiven vid Helsingfors universitet (Statsvetenskapliga fakultetens protokoll 1945–2001), Jyväskylä universitet (material från tiden före 1971 i statsrådets arkiv), Tammerfors universitet (material från tiden före 1960 i Tavastehus landsarkiv) och Åbo universitet och i Finlands Akademis arkiv samt av tio intervjuer som jag gjorde med Allardt 5.10.1999–23.1.2001. Allardt gav skriftliga kommentarer till min licentiatavhandling 18.1.2003. Intervjuerna och kommentarerna finns hos författaren. Ett stort tack till personalen vid alla arkiv som jag använt.

Den sociala bakgrunden

Den 9 augusti 1925 fick Marita (född Heikel) och Arvid Allardt en son som döptes till Erik Anders. Fadern var jurist och arbetade inom statsförvaltningen och modern var folkskollärare. Sonen Erik föddes till en familj med en fader som var ”skygg, olycklig och tyngd vid föreställningen att vara misslyckad” och en moder som hade upplevt sin barndom som ”olycklig”. Trots det ansåg sig sonen ha haft en trygg och kärleksfull barndom.² Ett barn föds emellertid inte bara in i en familj utan också i en släkt, till en plats, ett språk och en församling. Släkter och platser fanns det två av, språken var ett och ett halvt, församlingen en.

Släkterna var Allardt och Heikel. Den ena platsen fanns i Helsingfors i södra änden av Långa bron, i bostadshuset på Unionsgatan 45 på den borgerliga sidan av den gräns som skiljde arbetarklassens Helsingfors från stadens borgerliga del. Där bodde Allardt så gott som hela livet. Den andra platsen låg i Esbo skärgård utanför Helsingfors. Språken var hemmets och skolans svenska och gårdens finska, församlingen var Norra svenska församlingen i Helsingfors.

Erik Allardts morfar Ivar A. Heikel, professor i klassisk grekiska och rektor för Helsingfors universitet, beskriver sina släktingars karaktärsdrag i sina memoarer:

De ha haft en viss intellektuell begåvning, varit klartänkta, arbetsamma, plikttrogna, varit människovänliga, öppna, pålitliga, men de har ej ägt någon högre fantasibegåvning. Konstnärer, diktare, fanatiker och projektmakare ha ej förekommit bland dem.³

Den här listan har de efterkommande generationerna fritt kunnat välja egenskaper från.

Också den unga Erik hade gjutits i släktformen, åtminstone i vissa hänseenden. Han försökte till exempel aldrig få sina ungdomsdikter publicerade – dikter som han själv senare gav detta omdöme: ”De uttrycker världssmärta, gemenskapslängtan, känslostormar och deklamationer om alltings meningslöshet.”⁴ Den diktande vetenskapsmannen är förvisso en känd gestalt sedan romantiken och Allardts

2 Allardt 1995a, 24.

3 Heikel 1945, 13–14.

4 Allardt 1995a, 52.

vänner och kollegor Tor Hartman, Jan-Magnus Jansson och Kullervo Rainio publicerade diktsamlingar från 1940-talet framåt. Att undvika fanatism var ett uppenbart rättesnöre för Allardt, men ”projektmakare” blev han i viss utsträckning.

Ett drag som Heikel också betonar är kontakten till folket och känslan av samhörighet med den svenskspråkiga befolkningen i landet.⁵ Allardt själv framhäver familjens kontakter till den arbetande klassen när han berättar om sin egen födelse och hur en representant för arbetarklassen genom sin rådighet räddade Eriks mor från att föda i en roddbåt. Morfar Ivar var redo att ro sin dotter från Stora Kalvholmen i Esbo till Helsingfors när det var dags för henne att föda, men en tjänarinna fick fart på färden genom att ordna transport med grannens motorbåt. Tack vare det hann modern i tid till Boijes privata sjukhus i hörnet av Bulevarden och Fredriksgatan.⁶ På det här sjukhuset föddes en dryg fjärdedel av sammanlagt nästan 2 500 barn i Helsingfors 1925.⁷

Viktigt för familjen var, utöver den kontinuerliga kontakten med folket, insikten att faderns släkt snabbt hade stigit på den sociala rangskalan. I inledningen till essäsamlingen *Förankringar* (1970) berättar Allardt att farfadern Anders Allardts bakgrund i en statarfamilj hade betydelse och var en del av ”familjeideologin”.⁸ Farfadern var rektor för Borgå lyceum och hade disputerat i historia på en avhandling om de sociala och ekonomiska förhållandena i Borgå län i mitten av 1500-talet.⁹

I sina memoarer beskriver Allardt hur central folkskolan var i hans barndomshem. Modern hade genom sina lärarstudier och sitt arbete – i Vallgårds svenska folkskola – hittat en gemenskap där hon kände sig accepterad och behövd. Hennes lärarkollegor var viktiga i familjens umgänge. Även här framgår kontakten till folket, denna gång till den svenskspråkiga arbetarklassen i Helsingfors, vars söner och döttrar Marita Allardt fostrade i Vallgård.¹⁰

Gossen Erik gick inte själv i folkskolan, utan i likhet med andra barn till de högre tjänstemännen i Helsingfors i en privat förberedande skola, fröknarna Brandts skola. Sociologen Osmo Kivinen skriver om den här skolformen i sin studie om den grundläggande

5 Heikel 1945, 50.

6 Allardt 1995a, 15.

7 Muntlig upplysning från Helsingfors stadsarkiv (2000).

8 Allardt 1970a, 12.

9 Strömberg 1998, 45.

10 Allardt 1995a, 24–25.

utbildningens tidiga skeden: ”Benämningen ’herrskaþsskola’, som de samtida gav den, är inte på något sätt felaktig heller i ljuset av forskningen.” Enligt Kivinen var de förberedande skolorna överklasskolor också i jämförelse med läroverken, för att inte tala om folkskolorna. ”De svenskspråkiga förberedande skolorna var ytterligare en aning mer överklass än de finskspråkiga.”¹¹

Det var den nästan militära kaserndisciplinen, den hymlande idealismen och undervisningens hopplösa tråkighet, som gjorde mig förtvivlad.

[...]

Rektorn [...] talade i morgonbönen varmt om skolans ideal, elevernas fosterländskhet och allmänt beundrade studieframgångar. Det hindrade inte att snart sagt alla elever fuskade under proven, viskade vid förhören och skrev falska föräldranamn på frånvarolapparna, som en nyttig förberedelse för de genvägar livet senare skulle öppna för oss.¹²

Så här minns Allardts släkting, författaren Göran Schildt sin skola Nya svenska läroverket, Lärkan, där också Allardt började i andra klassen 1935. Lärkan var den ena av huvudstadens två konkurrerande svenskspråkiga pojkskolor. Den andra var Svenska normallyceum, Norsen. Enligt Allardt skilde sig skolornas profiler avsevärt från varandra: förenklat sagt fostrade Lärkan det privata näringslivets söner för deras framtida uppgifter, medan den mer intellektuellt inriktade Norsen förberedde ynglingar för karriärer som tjänstemän.¹³ Historiker över Lärkan drar stolt paralleller mellan skolan och den brittiska överklassens lärosäte Eton.¹⁴

Allardt förundrar sig i sina memoarer över föräldrarnas val av skola. Släktens traditioner talade för Norsen, men till syvende och sist verkar det korta avståndet mellan hemmet i Kronohagen och Lärkan ha avgjort saken. Skolan låg på Mikaelsgatan vid Kajsaniemi-parken.¹⁵ Allardts minnen har en helt annan ton än Schildts. Han tyckte att skolan ”fostrade till ett visst civilkurage och till att utan onödiga gester visa integritet”, och många av de lärare han upplevde som kompetenta tar plats på sidorna i memoarerna.¹⁶

11 Kivinen 1988, 31–32.

12 Schildt 1995, 23–25.

13 Intervju med Erik Allardt 5.10.1999.

14 Se Allardt 1983a.

15 Allardt 1995a, 27–32.

16 Allardt 1995a, 30.

Trots skolvalet var Allardts släktbakgrund kanske mer präglad av bygdesvenskheten, som betonade det finlandssvenska folket och Finlands svenskbygder, än kultursvenskheten, som lyfte fram det svenska kulturarvet på rättsordningens, kulturens och litteraturens område.¹⁷ Både hans farfar och hans morfar var anhängare av bygdesvenskarnas frontfigur Axel Olof Freudenthals tankar i motsats till den kultursvenska förgrundsgestalten Carl Gustaf Estlanders. Freudenthals språkfilosofi tog snarast intryck av romantiken, där folket och nationen var viktiga entiteter. Estlander för sin del stod för en version av liberalismen, där idén om nationalitet inte byggde på ett gemensamt språk och blodsband utan på rättigheter och friheter. Han hyste också en viss skepsis gentemot allmän rösträtt och hade en rätt aristokratisk attityd till uppfostran.¹⁸

Allardts barndom och ungdom sammanföll med Finlands första decennier som självständig stat, då samhället präglades av motsättningar dels till följd av inbördeskriget, dels mellan språkgrupperna. Det här var formativa år för finlandssvenskheten, och dess dåvarande andliga ledarfigurer, författaren Arvid Mörne och historikern Eirik Hornborg, var ”på något sätt ständigt närvarande” i synnerhet i farföräldrarnas hem. Till Allardts släktingar hörde Johan Elias Strömberg och Karin Allardt Ekelund som skrivit nationalskalden Johan Ludvig Runebergs respektive hans hustru Fredrika Runebergs biografier. Samtidigt formade Allardt ”tvåspråkigheten till ett naturligt tillstånd och den blev en viktig del av [hans] habitus”, för att citera litteraturvetaren Mari Koli:s karakterisering av Hagar Olsson, en av de intellektuella på det litterära fältet i början av 1900-talet.¹⁹ Han lärde sig finska redan i den tvåspråkiga kamratkretsen på gården och på de många fotbollsplanerna i Helsingfors, och kunskaperna fördjupades i skolan under ledning av läraren i finska Reinhold Ekholm, som Allardt berömmar. Professorn i sociologi Veli Verkko uppmunttrade Allardt att avlägga det officiella språkprovet i finska i god tid innan han började söka tjänster. Allardt publicerade sig målmedvetet på båda språken.²⁰

Svenska språkets sak var inte den enda ideologiskt viktiga frågan i Allardts barndom. Han beskrev atmosfären så här: ”Både far- och

17 Engman 2016, 163.

18 Lindman 1983, 169–177.

19 Koli 1997, 138.

20 Allardt 1995a, 16, 29.

morföräldrarnas miljöer var borgerliga men det fanns i dem också ett inslag av borgerlig radikalism och vad som senare ofta har kallats socialliberalism.”²¹ Betydelsebärande i det egna barndomshemmet var böckerna, kulturtidskriften *Nya Argus*, den socialdemokratiska partitidningen *Arbetarbladet*, motståndet mot nazismen och stödet i presidentvalet 1937 för den liberala K.J. Ståhlberg, som var ”socialdemokraternas och den borgerliga vänsterns kandidat”. Allardt själv konstaterade att det rådde en ”viss enhetlig stil och uppfordran till kritiskhet”.²² Faderns tidiga död 1940 ledde till att familjens utkomst blev beroende av moderns folkskollärlön. I ekonomiskt hänseende var ungdoms- och studieåren alltså inte borgerliga.

Allardt stördes aldrig av sin bakgrund. I inledningen till essäsamlingen *Förankringar* kommenterar han författaren Christer Kihlman:s erfarenhet av ”det sociala och starkt begränsande tryck som den finlandssvenska borgerliga kulturen utövade på honom i ungdoms- och skoltiden”.²³ Allardt kände inte igen en sådan erfarenhet för egen del, men den sysselsatte honom, för Kihlman är ingalunda den enda finlandssvenska författaren som har behandlat denna känsla av isolering och begränsning. Som förklaring till att han själv saknade upplevelser av det här slaget gav Allardt, förutom tvåspråkigheten, att han både genom sin släkt och i sin uppväxtmiljö hade kommit i kontakt med ”lägre” samhällsklasser, idrott, jazz och populärkultur. Enligt Allardt var det här företeelser som såväl den finska som den svenskspråkiga akademiska världen helt saknade kunskap om i slutet av 1940-talet.²⁴

Under fortsättningskriget 1941 och 1943–1944 var Allardt i fronttjänst. Hösten 1941 tjänstgjorde han, nyss fyllda 16 år, som frivillig vid Hangöfronten. Åren 1943–1944 tjänstgjorde han efter uppbudet i Dragsvik och gick underofficersskolan i Tusby, och därifrån skickades han till Jessoila i Östkarelen. När den sovjetiska storoffensiven inleddes i juni 1944 förflyttades han till närheten av Villmanstrand för att delta i bygget av den sista försvarslinjen. Han hemförlovades från Dragsvik i december 1944.²⁵

Allardt gifte sig 1947 med Sagi Nylander (1925–2012), fosterdotter till poststationsföreståndaren Olga Grönberg. Beskrivande för

21 Allardt 1995a, 18.

22 Allardt 1995a, 24–32.

23 Allardt 1970a, 11–14.

24 Allardt 1995a, 46.

25 Allardt 1995a, 36–41.

äktenskapet i det här sammanhanget är Hannu Uusitalos ord: ”Eriks allomfattande forskarlivsstil var möjlig tack vare Sagis villkorlösa stöd.”²⁶ Paret fick tre barn.

Vägen till sociologin

Allardt blev student 1943 och inledde sina studier vid Helsingfors universitet i januari 1945. På hösten flyttade han till den nygrundade statsvetenskapliga fakulteten, där han blev magister 1947. Hans ämneskombination bestod av huvudämnet sociologi samt psykologi och statskunskap. Även de fortsatta studierna gick raskt undan och 1952 disputerade han för doktorsgraden. Följande år reste han till Förenta staterna för att studera vid Harvard- och Columbiauniversiteten med ett stipendium från Rockefellerstiftelsen.²⁷

Även om Allardt hade fötts in i en högakademisk miljö ger början av hans memoarer intrycket att han var sökande och på sätt och vis trevande, vilket inte förvånar med tanke på det dåtida Finland. Landet hade förlorat kriget, fredsvillkoren var tunga och de allierades övervakningskommission, totalt dominerad av Sovjetunionen, befann sig i landet. Den ekonomiska, politiska och kulturella återuppbyggnaden var en motstridig och krävande process.

Den unga Allardt sökte sin väg, osäker och mer eller mindre utan äldre samtalspartner att ty sig till. Skol- och studiekamraten Tor Hartman var den han huvudsakligen delade erfarenheter med. Närvaron av folkskolan i hemmet hjälpte honom i beslutet att välja samhällsvetenskaper. Senare inverkade sociologiprofessorn Veli Verkko uppskattning och stöd på valet av huvudämne.²⁸

Typiskt för den unga Allardt var ett slags förmåga att ”göra annorlunda”. Han sökte sig inte till den inflytelserika professorn i socialpolitik Heikki Waris, som så många andra unga lovande i hans generation. Allardt var, efter professorn i orientalisk litteratur Knut Tallqvist, den andra svenskspråkiga som publicerade sig i Finskhetförbundets tidskrift *Suomalainen Suomi* (Det finska Finland). Allardt var – med sin utbildning vid synnerligen elitistiska institutioner, sin uppväxt i borgerligt liberal miljö, sina erfarenheter av snabbt socialt

26 Uusitalo 1995, 141.

27 Allardt 1995a, 58–62, 74–83. Se kap. 4.

28 Allardt 1995a, 55, 58–59.

avancemang inom familjen, sin tvåspråkighet anpassad till den egna bygdesvenska bakgrunden och sin förmåga att vid behov fatta egen-sinniga beslut – redo att inleda sin akademiska karriär.

I julnumret av *Studentbladet* 1947 recenserade signaturerna T.H. och E.A. den nya boken *Stridsfrågor inom den moderna sociologien och religionsvetenskapen* av professorn i praktisk filosofi Rafael Karsten. Signaturerna står för Tor Hartman och Erik Allardt. Verket var – vilket recensenterna konstaterar – framför allt en polemik mot recensenterna av Karstens föregående bok *Grunddragen av sociologiens historia*. Recensenterna i *Studentbladet* fäster sig vid Karstens gammalmodiga definition av sociologin: ”Sociologien [...] har till sitt föremål det sociala livet i dess helhet eller de sammanslutningar mellan mänskliga varelser på grundvalen av livs- och intressegemenskap, som kallas samhällen.” Skribenterna saknar en gränsdragning mellan närliggande discipliner, framför allt mellan socialpsykologin och sociologin. I sin summering konstaterar de att verket är ointressant och trivialt, vilket beror dels på författarens ”ensidiga etnologiska orientering”, dels på hans ”något antikverade inställning”.²⁹

Den ena av de näsvisa ynglingarna fann sig ett halvt sekel senare, 1998, diskutera sociologins framtid under det tjugoförsta seklet, då som professor emeritus på det tredje presidentiella symposiet vid det internationella sociologförbundet ISA:s 14:e världskongress i Montreal. Även då var han intresserad av sociologins gränser och av gränsdragningar till närstående vetenskaper. Han nämnde inte socialpsykologi i det här framförandet, däremot antropologi, historia och geografi. Allardts slutsats var att han förespråkade tre grundläggande samhällsvetenskaper. Sociologin, nationalekonomin och politikforskningen har sina egna specifika objekt och unika perspektiv, ur vilka ingen annan vetenskap granskar företeelser.³⁰ Mellan de här tidpunkterna – 1947 och 1998 – ryms många definitioner, framförda på olika sätt, i programmatiska skrifter, som definitioner i läroböcker och i arbetet som forskare i praktiken.

Allardt gick tidigt (1949) med i sociologernas vetenskapliga sällskap The Westermarck Society. Sällskapet hade grundats 1940 för att hedra socialantropologen Edvard Westermarcks (1862–1939) minne. Kärntruppen bland grundarna bestod av personer som hade känt Westermarck, dels hans elever, dels akademiskt framstående per-

29 Hartman & Allardt 1947, 137.

30 Allardt 1999, 16.

soner inom andra discipliner. Under de första åren låg tyngdpunkten i verksamheten på Åbo Akademi. Sällskapet anses, vid sidan av sina uttryckliga syften, ha främjat växelverkan mellan de finsk- och svenskspråkiga vetenskapliga samfundet och lindrat spänningarna som fanns mellan de svenskspråkiga forskarna i Åbo och Helsingfors. Utvecklingen ledde ofrånkomligt till att de finskspråkiga fick ökat inflytande.³¹

Inom sällskapet hörde Allardt och Knut Pipping, som hade disputerat vid Åbo Akademi 1947, till den unga generationen som hade varit i Förenta staterna och som arbetade för den ”moderna” sociologin, framför allt genom att påverka sällskapets publikationsverksamhet. Åren 1961–1966 var Allardt sällskapets ordförande. Han fortsatte i sällskapets styrelse till 1971, då vänsterkrafter av olika schatteringar intog styrelsen och Allardts medverkan i sällskapets verksamhet tog slut.³²

Allardt var intresserad av sociologins ”yttersta frågor” i synnerhet i början av sin karriär. Han publicerade regelbundet artiklar i ämnet från slutet av 1940-talet till början av 1960-talet, och han återvände till problemet med förklaringar också i slutet av 1960-talet. Hans tankar anknöt ofta till den dialog han relativt aktivt förde med historiker och som handlade om samhällsvetenskapernas möjligheter till förklaringar.³³

Allardt sökte exempelvis svar på frågan om sociologins position bland vetenskaperna: Ligger den närmare naturvetenskaperna som klarlägger lagbundenheter i omvärlden eller historievetenskaperna som undersöker unika företeelser? Om sociologin förmår visa på lagbundenheter i de fenomen den undersöker, är det då fråga om deterministiska lagar eller lagar som stöder sig på sannolikheter? Är det möjligt att utöver teoretiska lagar också hitta empiriskt hållbara generaliseringar? Vad betyder sociologisk förklaring respektive förståelse? Är sociologiska förklaringar kausala eller begreppslika eller både och?

Redan i sin första mer omfattande artikel, *Sociologian nykyisistä suuntauksista* (1949, Om sociologins inriktningar i dag), tog sig Allardt an en uppgift som han sedan utförde under flera decennier: att föra in den amerikanska sociologins nya inriktningar i den fin-

31 Sundback 2006, 14–19.

32 Suolinna & Lagerspetz 1994.

33 Se Sinnemäki 2003, 51–57.

ländska diskussionen. Han beskrev forskningsläget med hjälp av de inriktningar som bildades kring William Ogburns, Talcott Parsons och George A. Lundbergs sätt att bedriva forskning. Sociologer som Ogburn undviker teoretiska frågeställningar. Deras mål är att undersöka konkreta problem. De två övriga inriktningarna karakteriserar Allardt med att de "endast har hunnit ställa upp arbetsprogram för framtida forskning".³⁴ Han konstaterar att Parsons huvudbegrepp "handling" inte kan undersökas med naturvetenskapliga metoder och att de som har grupperat sig runt Parsons är "intresserade av s.k. kunskapssociologi (*sociology of knowledge*)". Han framhåller att dessa "kunskapssociologer" har nått liknande resultat som de europeiska representanterna för "vetenskapshistorismen", enligt vilka det är omöjligt att uppnå fullständig objektivitet i samhällsvetenskap. Som det kändaste verket på området nämner han Karl Mannheims *Ideology and Utopia* (1936, en reviderad upplaga av det verk som utkom på tyska 1929). Allardt ansåg att det fortfarande fanns många olösta såväl empiriska som logiska problem inom området.

Som tredje inriktning tar Allardt upp operationalismen, som han beskriver med hjälp av Lundbergs *Foundations of Sociology* (1939). Gränsdragningen mot denna strängt positivistiska forskningsinriktning sysselsatte Allardts tankar till den grad att han skrev en mer ingående artikel om den i *Finsk Tidskrift* 1949, och han valde också detta som tema i sitt installationsföreläsning (publicerad 1958). Redan i det första inlägget konstaterar han: "Det torde vara omöjligt att alltid hålla sig till operationalisternas definitionsmetod."³⁵

Vid sidan av de här inriktningarna tar Allardt upp "attitydforskning", där man använder s.k. sociometriska metoder. Till sociometrin räknas ibland också den dynamiska socialpsykologin och i den "torde man räkna in också forskningen om klasskillnader i samhället".³⁶

Allardt tangerar ofta sociologins position som vetenskap när han skriver om Parsons tänkande. Han konstaterar å ena sidan att filosofiprofessorn Eino Kaila har påvisat att det inte finns någon principiell skillnad mellan naturvetenskaper och humaniora och å andra sidan att det fortfarande finns många oklara aspekter kring den här frågan. Andra vetenskapsgrenar som är av stor betydelse för sociologin är "socialantropologin, som främst undersöker primitiva folk,

34 Allardt 1949b, 215.

35 Allardt 1949b, 216.

36 Allardt 1949b, 217.

men vars metoder har visat sig vara fruktbara också i forskningen av kultursamhället”. En annan vetenskapsgren ”vars betydelse för sociologin knappast kan överskattas” är psykologin. Allardt avslutar sin artikel med att nämna att företeelser inom det politiska livet kan utforskas av såväl sociologer som statsvetare, medan företeelser som sparande och konsumtionsvanor är forskningsobjekt som ligger på gränsen mellan sociologi och nationalekonomi.³⁷

I *Finsk Tidskrift* tar Allardt upp Felix Kaufmanns verk *Methodology of the Social Sciences* (1944, orig. på tyska 1936), vars riktlinjer kom att ha en bestående betydelse för honom. Artikeln presenterar operationalismens två inriktningar, den dynamiska socialpsykologin och Lundbergs arbete. Utgångspunkten är den viktigaste vetenskapliga uppgiften då: att städa upp den socialvetenskapliga begreppsapparaten. Operationalismen är intressant för att den ”på ett radikalt sätt försöker rensa ut onödiga och vilseledande begrepp ur sociologien”.³⁸

Allardt går närmare in på den dynamiska socialpsykologins fäder Kurt Lewins och J.F. Browns tankar om vilka möjligheter socialvetenskaperna har att skapa förutsägelser. Han jämför den dynamiska socialpsykologin med ett annat synsätt som utgår från helheter: funktionalismen. Han konstaterar att skillnaden mellan dem är stor. Där funktionalisterna håller sig till deskriptiva resultat, anser sig företrädarna för den dynamiska socialpsykologin kunna presentera förklaringar som gör det möjligt att formulera allmänna lagar som kan användas för förutsägelser. När han bedömer Lewins formel för förutsägbarhet av en individs beteende finner han den obrukbar, eftersom beteendet hela tiden påverkar situationen, och den i sin tur kan beskrivas först efter att beteendet har ”inregistrerats”. Formeln skulle enligt Allards bedömning vara användbar om beteendet och situationen var logiskt oberoende av varandra. Han ställer sig tvivlande till möjligheterna till sådan förutsägbarhet och anser också att den dynamiska socialpsykologin som inriktning befinner sig på en deskriptiv nivå.

Han anser att man inte i sig ska ringakta beskrivningar, men huvudsaken är att de är träffande. Omdömet betyder inte heller att man inom sociologin helt ska ta avstånd från möjligheten att konstruera invarianser, som kan användas för förutsägelser. Han

37 Allardt 1949b, 215–218.

38 Allardt 1949a, 6.

konstaterar att det redan har formulerats klassificerande och deskriptiva lagar inom sociologin och de kan användas för grova förutsägelser om människors beteende, men det är inte fråga om empiriska lagar, som kullkastats av första bästa motsägande exempel, utan om – med Kaufmanns terminologi – teoretiska lagar.

Allardt karakteriserade Lundbergs verk *Foundations of Sociology* som en av de mest inspirerande och givande framställningarna om den moderna sociologins teoretiska problem. Men han framhåller att många viktiga problem förblir olösta också i den. Lundberg strävar efter att tillämpa teorier framlagda av fysikern P.W. Bridgeman, som i sitt verk *The Intelligent Individual and Society* (1938) diskuterade operationalismen inom socialvetenskaperna. Begreppen måste "definieras i termer av de operationer genom vilka de av begreppet uttryckta sakförhållandena undersöks".³⁹ Lundberg motsätter sig uppfattningen att man före mätningen borde definiera, beskriva eller veta vad man undersöker. Man ska till exempel inte först definiera den allmänna opinionen och sedan försöka mäta den. Definitionen av den allmänna opinionen är de resultat som man fått när man mätt den. Här påtalar Allardt problemet med en evigt fortgående operationalisering och konstaterar att man i alla definitioner måste använda begrepp som på något sätt uppfattas som grundbegrepp. Han ser det som osannolikt att sociologin skulle kunna frånga deskriptiva framställningar.

I diskussioner om kunskapens innersta väsen – enhetligt eller mångfaldigt – verkar Allardt följa Kaufmanns lösning, enligt vilken fysikaliska och historiska fakta inte kvalitativt skiljer sig från varandra utan att det är fråga om gradskillnader. Lärdomen som han drar av detta i slutet av artikeln är att den naturvetenskapliga modellen visserligen är bra som ideal, men att den knappast kan realiseras på det radikala sätt som operationalisterna föreslår. Huvudsaken är att man undviker dogmatism och inte i förväg utropar någon metod som överlägsen.

I två andra artiklar i *Finsk Tidskrift* (1950 och 1952) motiverar Allardt behovet av teori i sociologin. Tiden för "skrivbordsspekulationer" är oåterkalleligt förbi inom sociologin som är en empirisk vetenskap. Betoningen av empirin har många rötter: den etnologiska traditionen, inflytandet från amerikanernas deskriptiva detaljstudier

39 Allardt 1949a, 13.

samt den moderna historieforskningen med sina krav på källkritik. Allardt konstaterar att allt detta är ”bra och lyckligt”, men att det samtidigt har uppstått en onödigt misstro mot teorier och system. Han framhåller att ”[o]ckså den strängt erfarenhetsmässigt arbetande forskaren är betjänt av en teori, som hjälper honom att systematisera och gruppera skeendets mångfald”.⁴⁰

Enligt Allardts synsätt innebär varje vetenskapligt angreppssätt att man tillämpar någon teori som avgränsar ämnet och därmed våldför sig på verkligheten:

Ibland är man visserligen inte medveten om förutsättningarna, men man har alltid förutsatt något. Enligt min mening är det bättre om man klart redogör för förutsättningarna och explicit formulerar en teori, som utgör en ram för den empiriska undersökningen. För att kunna avgöra om ett påstående är sant eller falskt måste vi ha fattat vissa beslut eller uppställt vissa regler, som bestämmer vad som är sant eller falskt.⁴¹

Vilka krav ska ställas på en god teori? Sociologins uppgift är – i likhet med andra vetenskaper – att leta efter lagbundenheter i beteendet hos framför allt sociala grupper och individer. I beskrivningen av de här lagbundenheterna gör man antaganden om kausalitet, det vill säga man letar efter orsaker till det lagbundna beteendet. Trots att man inom sociologin inte har kunnat formulera empiriska lagbundenheter som kullkastas av ett enda motexempel, kan en sociolog finna lagar för statistisk sannolikhet och korrelationer mellan olika sociala fenomen.

Allardt återvänder också till Lundbergs uppfattningar om kausalitetens egenskaper i sociologin. Lundberg ställer samma krav för konstaterade kausalförhållanden inom både samhälls- och naturvetenskaperna och förutsätter att också samhällsvetenskaperna har förmåga till förutsägelser. Allardt uttrycker återigen sin beundran för Lundberg – denne har utan tvekan ett skarpare intellekt än de flesta sociologer och det är ytterst svårt att hitta teoretiska eller logiska fel i hans tänkande. Trots det anser Allardt att Lundbergs program är ”olyckligt och mindre ändamålsenligt”. Programmet är, enligt Allardt, ”en smakfråga, inte en fråga om sanning och falskhet”.⁴²

40 Allardt 1950, 73–74.

41 Allardt 1950, 74.

42 Allardt 1950, 78.

Till slut hänvisar Allardt till en definition av sociologins uppgift av Torgny Segerstedt, den centrala teoretiska auktoriteten i hans kommande avhandling: "sociologen söker det regelbundna beteendets sociala orsaker." Han avslutar artikeln med ett konstaterande som blev en bestående del av hans program som forskare: "Vid sidan av de konkreta undersökningarna behöver vi teorier, som kan förena de olika specialstudiernas resultat."⁴³ Även i den senare artikeln i *Finsk Tidskrift* betonar han betydelsen av teori och referensram när man undersöker sociala fenomen. Som exempel ger han Émile Durkheims och Karl Marx teorier.⁴⁴

Artiklarna som publicerades i *Finsk Tidskrift* omkring decennieskiftet 1950 kan ses som förarbeten till artikeln "How Disagreements in Sociology Arise from the Confusions of Empirical Propositions with Rules of Scientific Procedure" (1953). Den utgår också från vikten av teori i sociologin. Som utgångspunkt till teoribildningen väljer Allardt än en gång Kaufmanns indelning i empiriska och teoretiska lagar. De förstnämnda kan kullkastas med ett motexempel och sådana finns det enligt Kaufmann inte i sociologin. De regler som styr forskningsprocessen kan uppfattas som teoretiska lagar, och det är alltid nödvändigt att uttrycka dem explicit.⁴⁵

I slutet av artikeln tar Allardt ett exempel från ämnet för sin avhandling, om skilsmässor och en felformulerad forskningsfråga: Vilken är den främsta orsaken till skilsmässor? Svaret på den kan vara: äktenskapen. Man måste alltså formulera en teori som begränsar letandet efter orsaker till skilsmässor på ett rimligt sätt.

Antti Eskola anser att artikeln är den första analysen av den moderna sociologins metateoretiska problem i Finland.⁴⁶ Jukka Mäkelä har analyserat dessa artiklar grundligare och enligt honom har Allardt ett drag som präglar artiklarna: "... hur konsekvent han undviker att förbinda sig till någon enskild metod".⁴⁷

Artiklarna avspeglar fortfarande starkt drömmen om vetenskapens enhetlighet, som Allardt ändå från början förhöll sig till med en viss skepsis. När han grundligare hade satt in sig i sociologins teorier lade han de metodologiska resonemangen åt sidan och diskuterade frågor framför allt ur den konkreta forskningens perspektiv.

43 Allardt 1950, 78–79.

44 Allardt 1952b, 229–230.

45 Allardt 1953, 76–88.

46 Eskola 1992, 268.

47 Mäkelä 1996, 155.

Tankegångarna ovan kondenseras i Allardts installationsföreläsning 1958. Han upprepar här sin uppfattning om att man inte kan kräva att alla begrepp definieras operationalistiskt och tar upp teorins centrala betydelse i sociologin.⁴⁸

Den unge sociologiprofessorn läste Peter Winchs verk *The Idea of Social Science*, som utkom 1958, och frågeställningarna i den blev varaktiga följeslagare i hans reflektioner över sociologin. Speciellt sysselsattes han av Winchs tanke om möjligheterna att hitta interna kriterier för enhetligt beteende vid sidan av kriterier som bygger på enbart externa iakttagelser. I det skedet får betydelser, regler och aktörernas egna tolkningar mer tyngd än tidigare. Cirka tjugo år senare beskrev Allardt det föredrag som han höll om ämnet under ett nordisk sociologsymposium 1960 och den version av föredraget som publicerades som artikel (1967) som ett ”hermeneutiskt felsteg” och förklarade den långa fördröjningen mellan föredrag och publicering med att ”hermeneutiken blivit modern” efter mitten av 1960-talet.⁴⁹

Avhandlingen

Allardt mindes hur han i decennieskiftet 1950 ställdes inför en omöjlig uppgift när han skrev sin avhandling och försökte förena den moderna sociologin med de dynamiska och intressanta men starkt biologiskt inritade influenser han fått av filosofen Eino Kaila. I avhandlingen *Miljöbetingade differenser i skilsmässofrekvensen. Olika normsystems och andra sociala faktorerers inverkan på skilsmässofrekvenserna i Finland 1891–1950* (1952) syns inflytandet från den moderna sociologin betydligt mer än Kailas tankar, enligt recensenterna.

Opponenten Veli Verkko var också den ena officiella förhandsgranskaren. Den andra var professorn i statistik Leo Törnqvist, som utsågs i stället för Heikki Waris som hade rest utomlands. Verkko går grundligt igenom arbetets teoretiska utgångspunkter i sitt opponentutlåtande, ”eftersom alla detaljer i undersökningen presenteras i ljuset av teorin”.⁵⁰

K. Rob. V. Wikman recenserade omedelbart avhandlingen i *Finsk Tidskrift*. Recensionen var genomgående positiv. Wikman skriver

48 Allardt 1958, 137–140.

49 Allardt 1981b, 18; se Allardt 1967c.

50 HUA, Statsvetenskapliga fakultetens protokoll 8.12.1952, bilaga A till § 11.

att det allmänt taget är glädjande att en sociologisk avhandling ser dagens ljus och att det dessutom är ett högklassigt verk. Han presenterar avhandlingens ”röda tråd” på följande sätt: först behandlas skilsmäsofrekvensen, därefter följer en analys av externa faktorer som påverkar skilsmässorna och till sist analyseras hur människors tänkesätt påverkat attityder och normer under två generationer.⁵¹

Wikman konstaterar att författaren till de två första delarna kunde vara statistiker, men att den tredje delen uttryckligen är sociologisk. De normsystem som Allardt karakteriserar är det kyrkliga, det socialistiska och det individualistiska, och avhandlingen avslutas med en framställning av i vilken grad sociala normer är bundna till hur allmänna skilsmässor är inom olika sociala grupper. Wikman framhåller också den stora mängd arbete som intervjuer med sexhundra personer har inneburit för skribenten och tror att det varit till fördel för arbetet att Allardt gjort detta väldiga arbete själv.

Till slut berömmar Wikman disputanden för en mängd förtjänster, bland annat för ett tydligt framställningssätt. Speciellt beröm får Allardt för att han inte med hjälp av överansträngd metod försöker hitta exakthet där den inte finns. Wikman finner att arbetet på allt sätt ”är väl genomtänkt, väl avvägt och väl utformat”.

Antti Eskola presenterade och recenserade avhandlingen grundligt i ett kapitel om förnyelsen inom sociologin efter andra världskriget i verket *Suomalaisen sosiologian juuret* (1973, Den finländska sociologins rötter). Han motiverar den ingående behandlingen med att avhandlingen var ”det första moderna arbetet i det här landet”. Som sådant ”visade det att sociologin inte behöver vara socialhistoria, statistik eller socialpolitik, utan att denna vetenskap har egna forskningsobjekt”.⁵²

Eskola visar på en bro till traditionen genom att konstatera att ämnet för avhandlingen ”förenar Westermarcks två stora teman, äktenskapet och moralen”. De teoretiska utgångspunkterna är ändå inte alls Westermarckska utan ligger i Durkheims normteori förmedlad av Segerstedt. Allardt intresserar sig inte bara för den inverkan sociala normer har på skilsmässor utan också för hur materiella faktorer förklarar deras antal. Metodologiskt är arbetet enligt Eskola knutet ”till såväl historisk och socialstatistisk forskningstradition

51 Wikman 1952, 204–206.

52 Eskola 1973, 294–299; även 1992, 268–273.

som till modern attitydforskning i den nya amerikanska formen av fältundersökningar”.⁵³

Eskola berömmar Allardts statistiska redogörelser för att vara flexibla och mångsidiga, men konstaterar samtidigt att resultaten är komplicerade då analyserna behandlar flera tidsperioder var för sig. Generellt är resultatet att skilsmässor som fenomen är en följd av urbaniseringen. Av Allardts sätt att använda attityddata sluter sig Eskola till att han uttryckligen strävar efter att göra sociologisk och inte psykologisk forskning. Enligt Eskolas uppfattning är Allardt genuint Durkheimsk i sin avhandling genom att undersöka normer som ting, som av individen oberoende egenskaper hos miljön, vilka påverkar individens beteende.⁵⁴

Professuren

Den vetenskapliga återväxten inom sociologin kom igång rätt långsamt efter andra världskriget. Arne Runeberg disputerade i den Westermarckska traditionen 1947. Allardt försvarade sin avhandling 1952. Sakari Sariolas arbete om sociala skikt och social mobilitet i en stad i Costa Rica blev färdigt 1954. Knut Pipping hade disputerat på sin avhandling *Kompaniet som samhälle* vid Åbo Akademi 1947. Tack vare professor Esko Aaltonens uppmuntrande attityd startade produktionen av sociologiska doktorsavhandlingar vid Åbo universitet. Först ut var Rafael Helanko 1953 med ett arbete om pojkgång i Åbo.⁵⁵

När Veli Verkkos professur blev vakant efter hans död 1955 söktes den av Allardt, Pipping, Runeberg och Sariola. Pipping och Runeberg drog tillbaka sina ansökningar, den första för att han saknade intyg över språkkunskaper i finska. Det faktum att Runeberg drog tillbaka sin ansökan kan ses som det sista skedet av paradigmskiftet. ”Den sista av den Westermarckska skolan” släppte fram den nya riktningens män.

De sökande till Helsingforsprofessuren beviljades respit att meritera sig, och både Allardt och Sariola utnyttjade tiden målmedvetet. Bland annat föddes Allardts *Social struktur och politisk aktivitet* (1956)

53 Eskola 1973, 295.

54 Eskola 1973, 298.

55 Eskola 1973, 274–275; Kytäjä et al. 1996, 103.

och *Drinking Norms and Drinking Habits* (1957). Av de sakkunniga placerade Sverre Holm, Armas Nieminen och Knut Pipping Allardt i första förslagsrum, medan Esko Aaltonen placerade Sariola först. Fakulteten gav professorn i socialpolitik Heikki Waris i uppdrag att skriva en sammanfattning om de sökande.⁵⁶ Waris rekommenderade Allardt, och republikens president utnämnde denne till professor i sociologi den 31 januari 1958.

Så hade Allardt tagit det avgörande steget till att bli en aktör på den finländska och nordiska sociologins fält. Professorsuppgifterna var bekanta för Allardt sedan 1955, då han efter Verkkos död tillförordnades att sköta professuren tillsammans med Waris. Sedan han blivit docent 1957 hade han skött professuren ensam.⁵⁷

Vid Helsingfors universitet representerade Allardt en professors-typ som uttryckligen utgick från vetenskap, forskning och undervisning. Han stod inte alls nära den ”medborgarfostran” som stöder sig på ”traditionen”, med studentnationerna som central miljö, som professorn i historia Matti Klinge betonar i *Helsingfors universitets historia* (1991, orig. på finska 1990). Allardt var aldrig kurator och han tackade nej till inspektorskap. Han kritiserade medlemmarna i Nylands nation för att dåligt känna till samhällets mindre bemedlade och populärkultur.⁵⁸ Han ”avsade [sig] rätten” att vara promotor vid promotionen 1982, eftersom han motsatte sig magisterpromotioner som pågick i flera dagar. ”I dem deltar sällan de akademiskt mest framstående, de fattiga och de blyga.”⁵⁹ I samma sammanhang gav han en bredare motivering till sin motvilja mot den återgång till det ceremoniella som Klinge personifierade. Detta påverkade ändå inte professorernas goda personliga relation.

Sociologiska institutionen, som hade grundats 1955 och hade den enda professuren i sociologi till 1969, fanns inom statsvetenskapliga fakulteten vid Helsingfors universitet. Fakulteten hade inlett sin verksamhet den 9 maj 1945.⁶⁰ Initiativet till den nya fakulteten kom från universitetet självt i syfte att göra utbildningen av tjänstemän mångsidigare.⁶¹ Frågan om att stärka eller starta forskningen inom de ämnen som var företrädna inom fakulteten hade uppfattats som sekundär.

56 HUA, Kanslerämbetets arkiv III, Eb2.

57 Allardt 1995a, 84–86.

58 Allardt 1970a, 13.

59 Allardt 1995a, 134.

60 Kortti 2020, 26.

61 Klinge et al. 1991; Leppo 1970.

Allardt har i många sammanhang framfört sin tolkning av fakultetens verksamhet på 1950-talet. Inom professorskåren fanns det enligt hans uppfattning två ”partier” som konkurrerade om makten.⁶² Ledare för det ena partiet var Waris och professorn i politisk historia L.A. Puntila och för det andra de professorer som innehade den formella makten i fakulteten: dekanus, professorn i nationalekonomi Matti Leppo och prodekanus, professorn i allmän statslära Jan-Magnus Jansson. Allardt ansåg att den här tudelningen berodde på olika syn på vetenskapen, men också politik och personkemi spelade in. Det vetenskapliga tänkandet i Waris och Puntilas grupp bottnade i historievetenskap och tanken om det nationella. Leppos grupp däremot företrädde de ”systematiska” samhällsvetenskaperna och Eino Kailas tradition. Allardt beskriver sin inställning: ”I mina dåvarande föreställningar och framför allt fördomar var Waris och Puntilas ’män’ socialt säkra och medvetna om sina målsättningar utan att förstå vetenskapen och människors motivation.”⁶³

Fakultetens protokoll är rätt förtagna om de här spänningarna. En möjlig orsak till friktionen var den ”fakultetskommitté” som verkade i mitten av 1950-talet. Medlemmar i den var Leppo (ordförande), Jansson (ursprungligen Jussi Teljo), Verkko och som sekreterare tf notarie Toivo Holopainen. I sitt betänkande framhöll kommittén med eftertryck att de ”systematiska” vetenskaperna var fakultetens ryggrad. Kommittén föreslog bland annat att alla studerande skulle avlägga vitsordet approbatur i antingen nationalekonomi eller statskunskap. Historieämnena hörde enligt kommitténs uppfattning hemma i historisk-filologiska sektionen vid filosofiska fakulteten, likaså ämnet praktisk filosofi.⁶⁴ Dekanus Leppo intog en medlande position och sammanställde en parallell version utifrån kommittébetänkandet, och i den ingick historieämnena i statsvetenskapliga fakulteten (bland annat en önskad professur i ekonomisk historia).⁶⁵

”Dekanusparet Leppo–Jansson genomförde en ämnes- och studieuppläggning” som enligt fakultetens protokoll ser ut som ett slags kompromiss.⁶⁶ Förutom att de ”systematiska samhällsvetenskapernas” position stärktes befäste historieämnena sin position. Vid sidan

62 Allardt 1981b, 4–5; 1995a, 87–88.

63 Allardt 1981b, 4.

64 HUA, Statsvetenskapliga fakultetens protokoll 26.2.1955, bilaga A till § 4.

65 HUA, Statsvetenskapliga fakultetens protokoll 8.10.1955, bilaga A till § 4.

66 Allardt 1995a, 87–88.

av ämnet politisk historia blev ekonomisk och social historia ordinarie läroämnen, medan sociologin inte fick en lika stark ställning som nationalekonomin och statskunskapen.

I fakultetens protokoll framgår medlemmarnas röstningsbeteende endast av de ”kollegiala omröstningar” som genomfördes om personer och senare om vitsorden för avhandlingar. Omröstningarna följde ingen konsekvent linje. Enligt Allardt förlorade tudelningen i den ovan beskrivna formen betydelse i början av 1960-talet när flera nya professorer tillträdde sina tjänster. Skillnaderna och spänningarna mellan de systematiska vetenskaperna och historievetenskaperna var ändå ett tema som intresserade Allardt på principiell nivå under hela hans karriär.

Trots att Allardt kände sig främmande för Waris sätt att tänka var denne uppenbart en förebild när Allardt började som professor. I sina memoarer skriver han att Waris företrädde ”en sorts förmyndarmentalitet och för mig främmande nationalromantisk syn på socialvetenskapens uppgifter”.⁶⁷ Allardt tycker också att Waris sätt att kombinera konservatism med socialdemokrati är problematiskt. Men ändå var Waris ett ypperligt exempel på hur institutionens ärenden skulle skötas. Eller som Allardt skriver i sin text från 1981, ”i allmänhet gick Waris först och jag eller vi direkt efter” till kvestor för att diskutera penningfrågor.⁶⁸

Redan tidigt hade Allardt tagit sig an ledaruppdrag inom den akademiska världen. I januari 1955 kallades han till chef på deltid för forskningsinstitutet vid Yhteiskunnallinen Korkeakoulu. Vid institutet genomfördes för sin tid stora forskningsprojekt, bland annat en undersökning om de karelska evakuerades anpassning ledd av Waris och den landsomfattande ungdomsundersökningen *Nuorison harrastukset ja yhteisön rakenne* (Ungdomens hobbyer och gemenskapens struktur), som Allardt publicerade tillsammans med Pentti Jartti, Faina Jyrkilä och Yrjö Littunen 1958.⁶⁹ Allardt ansåg att man skulle förhålla sig till administrativa uppgifter vid universitetet som till värnplikten. Med det som ledstjärna var han dekanus för statsvetenskapliga fakulteten 1969–1970.

67 Allardt 1995a, 59.

68 Allardt 1981b, 7.

69 Allardt 1995a, 84.

Forskningsgruppen för komparativ sociologi

Allardt utsågs till forskarprofessor för en femårsperiod vid den ombildade Finlands Akademi i den första utnämningssrundan.⁷⁰ Den första perioden började i september 1970. Sammanlagt innehade Allardt forskarprofessuren i tio år. De centrala forskningsprojekten under Allardts år som forskarprofessor behandlas i kapitlen 5 och 6. Det fanns redan planer på att utnämna Allardt till ledamot av den ”gamla” akademien. Enligt Heikki Waris, som var inhemsk sakkunnig, var Allardt ”den ledande mannen inom sociologin i Finland”.⁷¹ I stället för ledamotskap i den så kallade gamla Finlands Akademi, som drogs in 1969,⁷² inrättades sex forskarprofessurer, som gjorde det möjligt för de utsedda att bilda egna forskningsgrupper. Allardt bildade Forskningsgruppen för komparativ sociologi och den understöddes av förutom Finlands Akademi också av Helsingfors universitet. Som yngre forskare började Hannu Uusitalo och till forskningsassistenter kallade Allardt Keijo Kata och Magdalena Jaakkola. Vid sidan av finländska forskare arbetade otaliga utländska gäster i gruppens lokaler på Mariegatan 10 i Kronohagen i Helsingfors.⁷³

Gruppen blev också ett veritabelt universitet för många socialvetare som inledde sin karriär som forskningsbiträden. Minnesbilderna av forskningsgruppen är påfallande idylliska. Den uppfattades som en inspirerande forskningsmiljö, där atmosfären var kreativ och demokratisk och inkluderade även den biträdande personalen. Allardt har i en historik över den förnyade Finlands Akademi, som inledde sin verksamhet 1970, skrivit en komprimerad presentation av Forskningsgruppen för komparativ sociologi. Han beskriver gruppens internationella samarbete som aktivt, i synnerhet med brittiska, italienska, polska, tyska och amerikanska forskare. Sammanfattningsvis konstaterar han att gruppen fungerade på samma sätt som de spetsforskningsenheter som Finlands Akademi började utse på 1990-talet.⁷⁴

Den här karakteristiken får stöd av forskningsgruppens resultat. Många ville medverka i gruppen. Beskrivande är att även köket och

70 Pohls 2005, 376; Immonen 1995, 266.

71 Tiitta 2004, 198.

72 Se Tiitta 2004, 38–201.

73 Research Group for Comparative Sociology 1980, 5–11.

74 Allardt 2005b, 368–369.

badrummet i den lägenhet som gruppen hade till sitt förfogande användes för forskningsändamål. Sammanlagt arbetade över trettio forskare och forskningsbiträden i gruppens lokalteter 1971–1985. Forskningsgruppen för komparativ sociologi arbetade i separata utrymmen till 1985 och efter det blev den en integrerad del av sociologiska institutionen vid Helsingfors universitet. Gruppen har aldrig officiellt upphört och ännu på 1980- och 1990-talen publicerade dess medlemmar centrala verk. Efter sina perioder som forskarprofessor återgick Allardt i början av 1980-talet till att sköta sin professur vid Helsingfors universitet.

Allardt beskriver forskningsgruppens sammansättning:

Plats fanns för forskare i de egna projekten inom Forskningsgruppen för komparativ sociologi, men där arbetade också många andra senare aktiva professorer, lärare som hade fått forskningsledighet och forskare. De hade med sig sina projekt, som inte ingick i enhetens officiella program men som ändå anknöt till komparativ samhällsvetenskap och berikade spektret av jämförande infallsvinklar och gjorde det mångsidigare.⁷⁵

Ett utmärkande exempel är Matti Kortteinen som arbetade i gruppens lokalteter. Han skrev sin licentiatavhandling inom projektet *Elämäntavan muutos* (Förändrad livsstil), som biträdande professorn i socialpolitik J.P. Roos ledde 1978–1981. I förordet till boken *Lähiö* (1982, Förorten), som är en bearbetad version av avhandlingen, skriver Kortteinen: ”Största delen av min forskning har jag gjort i nära samarbete [...] med Forskningsgruppen för komparativ sociologi. [...] Jag vill speciellt tacka professor Erik Allardt.”⁷⁶ På samma sätt konstaterar Leo Granberg i förordet till sin doktorsavhandling 1989 att det viktigaste av hans många skrivbord fanns på Mariegatan.⁷⁷ Gruppen var en mycket produktiv miljö för forskning för lärdomsprov. Inom dess krets skrevs femton doktorsavhandlingar. Nio av forskarna som arbetade i gruppen utnämndes senare till professorer.

En anmärkningsvärt stor del av den forskning som gjordes i gruppen men utanför dess innersta kärna placerade sig inom forskningsområden som var centrala för Allardt, nämligen inom välfärds-

75 Allardt 2004, 25–26.

76 Kortteinen 1982, 9.

77 Granberg 1989, 3.

forskningen och den sociologiska politikforskningen.⁷⁸ Magdalena Jaakkolas forskning å sin sida gällde språkgränser och -minoriteter och handlar om tvåspråkighet (1973) och sverigefinländare (1984). Andra centrala forskningsområden för gästforskare i gruppen var demografi,⁷⁹ förändringar i livsstilen, problem i lönearbetet, datateknik och arbete⁸⁰ samt skillnader i levnadsstandard mellan könen bland sverigefinska migranter⁸¹. Två av gruppens långvariga forskningssekreterare disputerade senare: Minna Salmi 1992 och Liisa Husu 2001.⁸²

Forskningsgruppen hade en egen publikationsserie 1973–1987. I den utkom sammanlagt 34 publikationer av olika slag, allt från bibliografier till avhandlingar, bland de sistnämnda till exempel Hannu Uusitalo (1975) och Matti Alestalo (1986). Merparten av publikationerna gällde gruppens centrala forskningsområden, välfärd och språkliga minoriteter. Av de forskare som arbetade i gruppen deltog åtta också ett finsk-polskt komparativt forskningsprojekt, vars resultat publicerades i *Social Structure and Change. Finland and Poland. Comparative Perspective* (1978), redigerad av Allardt och Włodzimierz Wesolowski. I det omfattande projektet strävade man efter en ”panoramav” över de båda samhällena som jämfördes genom analys av en mängd befintliga data. I projektet deltog sammanlagt 15 finländska och 14 polska skribenter. Samarbeten av det här slaget var allmänt taget rätt sällsynta.

Undersökningar och mottagandet av dem

Allardts vetenskapliga produktion omfattar ett tjugotal böcker och sexhundra artiklar. Han har publicerat sig på finska, svenska och engelska och hans arbeten har översatts till tyska, franska, italienska, spanska, portugisiska, rumänska, ryska och japanska. I det följande behandlas endast hans främsta verk och läroböcker och hur de togs emot av samtiden, huvudsakligen i hemlandet.

Samhällsstruktur och sociala spänningar. Allardt nämnde i ett av våra samtal att Yrjö Littunens *Sosiaalinen sidonnaisuus* (Sociala

78 Se kap. 4 och 5.

79 Valkonen 1975; Notkola 1985.

80 Kortteinen 1982; 1992; Kortteinen, Lehto & Ylöstalo 1986.

81 Haavio-Mannila 1979.

82 Allardt 2004, 25–38.

bindningar) från 1962 krävde ett svar. Här finns en av rötterna till *Samhällsstruktur och sociala spänningar* (1965, orig. på finska *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine* 1964). Andra utgångspunkter var hans intresse för Durkheim,⁸³ som hade väckts redan under arbetet med avhandlingen, i hans forskning om valdeltagande och politisk identifikation, som kom i gång i mitten av 1950-talet, och genom kontakten med ”en fullständigt annorlunda verklighet” i Nya Guinea 1962.⁸⁴

I bokens förord konstaterar Allardt att han skrivit den också som lärobok. Det här återspeglas i bokens rediga struktur i tolv kapitel, som alla med undantag av det första har tre underkapitel. Boken börjar med en redogörelse över fundamentala egenskaper i samhället, likformighet och differentiering. På samhällelig nivå kan man tala om arbetsfördelning och tryck mot likformighet. I det tredje kapitlet presenterar Allardt sitt berömda fyrfält.⁸⁵ Därefter redogör han för innehållet i de olika fälten: beståndsdelarna i mekanisk och organisk solidaritet samt situationer där alienering och anomi och tvång uppstår. Han fortsätter sedan med att behandla olika typer av motsättningar och socialt byte. Han tar också upp så kallade utvecklingsländer, strukturella förutsättningar för internationell växelverkan och religionernas betydelse. Framställningen avslutas med en betraktelse över relationen mellan individen och samhället. Boken rör sig från teoretiska reflektioner till mycket konkreta exempel från forskningen för att uppnå de två målsättningarna som han ställer upp i förordet i den finska upplagan: ”en gemensam teori för samhällets struktur och massbeteendet” och en lärobok ”som analyserar hur samhällets sociala struktur påverkar det mänskliga beteendet”.⁸⁶

Samhällsstruktur och sociala spänningar blev en av kultböckerna inom sociologin i Finland. Antti Eskola recenserade den i tidskriften *Sociologia* så fort den kom ut. Eskola anser att Allardt i sin bok letar efter svaret på det så kallade Hobbess problem om vad samhällsordningen bygger på. Allardt strävar efter att kombinera två tidigare givna svar som utgår från två olika slag av samförstånd om normer, ett tillåtande och ett strängt. Sambandet mellan dem ligger i att Allardt antar att normer som tillåter olikhet råder i samhällen

83 Se kap. 3.

84 Se underkapitlet ”Dagspolitik och näringsliv”.

85 Se kap. 3.

86 Allardt 1964d.

med utvecklad arbetsfördelning och mångsidigt socialt byte. Om stränga normer tillämpas i sådana samhällen uppstår situationer av tvång och försvagad solidaritet. Stränga normer däremot håller ihop samhällen med svagt differentierad arbetsfördelning. I ett sådant samhälle leder tillåtande normer till ökad osäkerhet och svagare solidaritet. Eskola sammanfattar:

Så som Allardt använder teorin fungerar den förvånansvärt bra i förhållande till sin enkla struktur: den lägger ihop, sammanfattar och tolkar olika typer av resultat, vare sig det gäller individens alienering, uppkomsten av masssamhället, kommunism, utvecklingsländer, religion eller fosterländskhet.⁸⁷

Eskola ställer ändå Allardt fyra frågor om de centrala begreppen i teorin. Först frågar han ”vilken den kraft är som driver till avvikande beteende och som behöver sociala spänningar som motvikt”. Eskola anser att Allardt inte dryftar den här frågan, som besvarats på tre olika sätt: Alieneringsteoretiker verkar anse att någon sådan kraft egentligen inte existerar, den andra typen av svar (som ges av exempelvis Lenin) hänvisar till att samhället är organiserat på fel sätt och det tredje (av exempelvis Freud) är ”människans biologiska drift-jag”. Det sista svaret är Eskolas egen favorit och enligt hans uppfattning skulle det inte vara svårt att kombinera det med Allardts teori. Den andra frågan gäller själva begreppet ”sociala spänningar” och i synnerhet dess styrka i förhållande till sanktionerna. Den tredje frågan gäller begreppet ”socialt byte”: Vad förstår man med det och ingår såväl oegennyttig uppoffring som exploatering i det? Den fjärde frågan behandlar regleringen av motsättningar och konflikter. Med regleringen av motsättningar strävar man enligt Eskola efter ”andra mål, som teorin ändå inte [...] säger mycket om”.

Man kan bedöma Allardts böcker och produktion också genom det inflytande de hade över annan forskning. Veronica Stolte-Heiskanen anser att Allardts arbeten ”inte endast har varit riktgivande utan de har också erbjudit en teoretisk och metodologisk förebild för konkreta undersökningar”. Hon konstaterar att *Samhällsstruktur och sociala spänningar* ”förmodligen fortfarande är det mest citerade verket” inom finländsk sociologi.⁸⁸

87 Eskola 1965, 45–46.

88 Stolte-Heiskanen 1992, 321.

I studien *Yhteiskuntatieteiden tietovirrat ja suomalainen tutkija* (1981, Samhällsvetenskapernas kunskapsflöden och den finländska forskaren) undersöker Pertti Rautio och Pertti Suhonen vilka referenser som använts i avhandlingar i sociologi och statskunskap i Finland. De presenterar en tabell, ur vilken de sex mest citerade forskarna har tagits med här. Dessa har alla citerats av över en fjärdedel av dem som disputerade i sociologi 1952–1978.

Tabell 1.1. Oftast citerade forskare i sociologiska avhandlingar åren 1952–1978

Citerade forskare	Andelen avhandlingar som citerar, %	Viktig referens för % av avhandlingarna	Hänvisningar till forskaren i femårsperioder
Allardt, E.	72	30	1955–1978
Littunen, Y.	50	8	1955–1978
Merton, R.	37	15	1955–1978
Homans, G.	35	8	1950–1978
Parsons, T.	32	12	1955–1978
Eskola, A.	28	3	1960–1978

Källa: Rautio & Suhonen 1981, 139.

Samhällsstruktur och sociala spänningar var oftast en ”viktig referens”. Rautio och Suhonen konstaterar: ”Allardts verk har fungerat som paradigmatiske referenser i sociologi under en relativt lång tid och för flera disputander. Inom sociologin kan man tala om Allardts skola.”⁸⁹

I den komprimerade undersökningen ägnar skribenterna inte desto fler tankar åt kriterierna för en skolbildning. Sådana kriterier lägger Rolf Wiggershaus fram i en grundlig undersökning om Frankfurtskolan. Han anser att följande villkor bör uppfyllas för att man ska kunna tala om en skolbildning: för det första en institutionell ram, för det andra en karismatisk intellektuell gestalt som litar på det nya teoretiska programmet och är förmögen till samarbete med kompetenta forskare, för det tredje ett manifest där programmet görs offentligt, för det fjärde ett nytt paradigm och för de femte en publikation som gör forskningsresultaten kända.⁹⁰

⁸⁹ Rautio & Suhonen 1981, 144.

⁹⁰ Wiggershaus 1994, 3.

För Allardts vidkommande uppfylls de stränga villkoren i varierande grad. De två första uppfylls med säkerhet, om man med det teoretiska programmet avser den amerikanskinfluerade forskning som kom i gång efter kriget. Däremot är det osäkrare om det tredje och fjärde villkoret uppfylls. Kan *Samhällsstruktur och sociala spänningar* ses som ett manifest? Man hänvisar visserligen till den i avhandlingarna, men trots det har arbetena inom sociologin inte ett speciellt enhetligt uttryck på 1950- och 1960-talen. När det gäller det femte villkoret uppstod det på 1960-talet en egen offentlighet för professionell sociologi även i Finland. Den var ändå synnerligen mångfasetterad.

Allardt själv verkar inte ha förutsatt att hans elever skulle bilda skola kring honom, trots att hans verk hade stort inflytande. I elevernas minnesbilder betonas snarare att han uppmuntrade dem att söka egna lösningar. Han har ändå haft avsevärt större betydelse för många forskare än enbart som stöd för den akademiska karriären och som garant för forskningsfinansieringen. Man kan kanske säga att han visserligen inte bildade skola i strikt mening, men han skapade en forskningsmiljö där det centrala värdet var forskarens frihet, vilket var viktigt också för Allardt själv.

Huvudarbetet under den första perioden som forskarprofessor vid Finlands Akademi var *Att ha, att älska, att vara*, som utkom på både svenska (1975) och finska (1976). Innehållet i det samt mottagandet både i hemlandet och utomlands behandlas i kapitel 5. Projektet om etnisk nyväckelse och språkliga minoriteter under den senare perioden som forskarprofessor resulterade i två böcker, *Implications of the Ethnic Revival in Modern, Industrialized Societies* (1979) och *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv* (1981, tillsammans med Christian Starck).⁹¹

Språkgränser och samhällsstruktur. Verket recenserades i *Sociologia* av Kjetil Bruun, som i början av 1980-talet var professor i sociologisk alkoholforskning vid Stockholms universitet. Han börjar med att bedöma upphovsmännens motiv. De är till sin natur såväl personliga som akademiska och samhällspolitiska. Bokens första del, skriven av Allardt, är central för den akademiska forskningen. Den ger ett brett perspektiv på etniska minoriteter och på den nyväckta etniska medvetenheten på 1970-talet. Den samhällspolitiskt viktigaste delen är del två, även den skriven av Allardt, som behandlar finlands-

91 Se kap. 6.

svenskar och tvåspråkighet. Personlig betydelse för bägge författarna har den tredje delen, skriven av Starck. Den behandlar författarnas egen grupp, helsingforssvenskarna.⁹²

Bruun refererar de fyra gemensamma drag som Allardt knyter till den ”nya etniciteten”. De är: ”(1) den ökande betydelsen av självkategorisering, (2) anknytningen till samtida retorik, (3) professionaliseringen och (4) en ökad tendens till konfliktreglering bland de styrande myndigheterna.” Bruun anser att tesen om den nyväckta etniciteten övertygar och understryker betydelsen av det första gemensamma draget. I det andra draget är det fråga om sambandet mellan den etniska retoriken och den radikala studentrörelsens retorik. Professionaliseringen, som närmast beskriver den högre utbildningsnivån bland aktivisterna, är inte ett helt lyckat val av term, anser Bruun, eftersom den för tankarna till att vissa yrkesgrupper skulle vara centrala i mobiliseringen. Men så var uppenbarligen inte fallet. En annan kritik som Bruun framför är att man noggrannare borde ha skilt mellan villkoren för den etniska nyväckelsen och följderna av denna företeelse.⁹³

Slutet av sin recension ägnar Bruun åt att dryfta om det finns en enhetlig finlandssvensk identitet och vilka möjligheterna är för att det ska uppstå en genuint tvåspråkig identitet. Bruuns tankar kom sig av de forskningsresultat enligt vilka identiteterna är mycket regionala; till exempel ålänningarna uppfattar sig inte som finlandssvenskar. Sammanfattningsvis tycker Bruun av verket är högklassig sociologi.

Allardt & Littunen: Sociologi. Ett kvantitativt inflytande av helt andra dimensioner är det faktum att studenter som inledde studier i sociologi i hela Norden under en tid på 1960-talet fick sina första intryck av vetenskapsgrenen genom den lärobok som Allardt och Yrjö Littunen hade skrivit.⁹⁴ Littunen hade disputerat vid Åbo universitet 1956.

92 Bruun 1982, 63–65.

93 Bruun 1982, 63–65.

94 Allardt 1995a, 90. Den första finska upplagan av Allardts och Littunens lärobok *Sociologia* utkom 1958. Därefter följde en andra, reviderad upplaga 1961, en tredje upplaga 1964, en fjärde, reviderad upplaga 1972, en femte upplaga 1976, en sjätte 1979 och en sjunde 1984. Den första svenskspråkiga upplagan med titeln *Sociologi* från 1962 grundade sig på den finskspråkiga upplagan från 1961. Därefter följde nya upplagor på svenska 1963 och 1965. Upplagorna från 1967, 1968 och 1970 redigerades av Arne Runeberg. År 1975 utgavs en reviderad och utvidgad utgåva, som kom i nya upplagor 1976 och 1978. Allardt skrev ensam boken *Sociologia I*. Den utkom på finska 1983 och på svenska 1985 med titeln *Sociologi* (se kap. 4).

På 1950-talet utkom fyra kursböcker i sociologi i Finland, och av dem har Antti Saloniemi analyserat tre i sin pro gradu-avhandling *Kaksi katsetta Suomeen. Historia ja sosiologia itseään ja toisiaan määrittelemässä 1940-luvun lopulta 1960-luvun puoliväliin* (1993, Två blickar på Finland. Hur historia och sociologi definierar sig själva och varandra från slutet av 1940-talet till mitten av 1960-talet). Två av dem – Antero Rinnes *Sociologian pääpiirteet* (1954, Sociologins huvuddrag) och Allardts och Littunens *Sosiologia* (1958, på svenska *Sociologi* 1962) – var avsedda som akademisk kurslitteratur, medan Viljo Rasilas *Elävä yhteiskunta – johdatusta sosiologiaan* (1956, Det levande samhället – introduktion till sociologin) var avsedd för medborgar- och arbetarinstitut. Den fjärde läroboken, *Sosiaalitutkimuksen menetelmät* (1956, Socialforskningens metoder), skrevs av Sakari Sariola och var också avsedd för universitetsbruk.

Saloniemi refererar den samtida recensenten – och blivande presidenten – Mauno Koivisto, som kommenterade de två böcker som avsågs för universiteten i *Suomalainen Suomi*: Rinnes bok tog han upp i en bredare översikt över sociologisk litteratur 1954 och Allardt–Littunen skrev han om 1958. Koivisto utdömer Rinnes bok som obrukbar som kursbok, eftersom man ”paradoxalt nog kan säga att man måste ha ett relativt gott hum om sociologin för att förstå boken, och för en som känner till sociologin ger boken ingenting nytt”. Samtidigt presenterar han en önskelista över nya aktuella böcker: en grundlig bok om sociologins historia, en metodhandbok och en allmän presentation av sociologin, som ”... med andra ord borde innehålla de viktigaste av de påståenden som inom sociologin anses verifierade eller som man i övrigt är allmänt övertygad om att de håller streck”.⁹⁵ Koivisto uppskattar Allardts och Littunens bok *Sosiologia* dels för dess ”amerikanska linjer”, utifrån vilka boken ger en allmän översikt av de viktigaste empiriska forskningsresultaten, dels för att boken inte hänger sig åt för mycket teoretisering.⁹⁶

Saloniemi framhåller att Rinnes och Rasilas böcker uppfattades som gammalmodiga på 1950-talet för att de resonerade kring ”vad sociologi allmänt taget är”, medan den viktigaste frågan då hade blivit: ”Vad kan man göra med sociologin i dagens samhälle?”⁹⁷ Som Saloniemi konstaterar är det egentligen inte definitionerna av

95 Koivisto 1954, här enligt Saloniemi 1993, 22.

96 Koivisto 1958, här enligt Saloniemi 1993, 26.

97 Saloniemi 1993, 23.

sociologin som skiljer böckerna från varandra utan det sätt på vilket det konkreta samhället är närvarande i dem.⁹⁸ Allardt och Littunen behandlar till exempel familjen, samhällsklasser, politiskt beteende, arbetsgemenskaper, religion och avvikande beteende med enhetliga begrepp ur ett modernt sociologiskt perspektiv. I kapitel 4 granskar Matti Alestalo hur Allardts och Littunens läroböcker tar upp politikens sociologi.

Läroboken utkom i flera upplagor, den fjärde omarbetade upplagan på finska 1972. Den svenska versionen utkom i sammanlagt nio upplagor.⁹⁹ Efter det utkom ännu *Sosiologia I* skriven av Allardt ensam 1983 (på svenska *Sociologi. Symbolmiljö, samhällsstruktur och institutioner* 1985). Klaus Mäkelä recenserade upplagan från 1972 i tidskriften *Sosiologia* och Johan Asplund recenserade *Sosiologia I* i samma tidskrift.

Mäkelä koncentrerar sig i sin recension på Allardts andel och gör det rätt kritiskt. Den för Allardt typiska teoretiska öppenheten passar en lärare och en uppmuntrare, men inte en läroboksförfattare. Mäkelä kritiserar boken på många punkter. Han är missnöjd med att utgångspunkterna är så socialpsykologiska. Enligt Mäkelä borde sociologin undersöka samhällen och inte ”människor som medlemmar i samhällen” eller ”socialt beteende”. Och helst borde sociologin undersöka specifika samhällen. Mäkelä är djupt missnöjd med att Allardts bok ligger så långt från det finländska samhället. Enligt recensionen har Allardt på ett grundläggande sätt missförstått bland annat klassernas och de teoretiska begreppens karaktär (som exempel ger han Allardts oförmåga att förstå Jürgen Habermas ”kunskapsintressen”). Positivt är att författaren är beläst, att framställningen är redig, att de intressanta uppgifterna är många och att boken innehåller användbara begreppsliga utredningar.¹⁰⁰

Asplunds recension är mer refererande än Mäkeläs. Han presenterar bokens struktur för läsarna och redogör för ändringar som har gjorts jämfört med föregående upplaga, och han jämför också boken med Vilhelm Auberts, Antti Eskolas och Joachim Israels läroböcker. Asplund analyserar åldern på referenslitteraturen noggrant och det ger anledning till en central kritik, och samma kritik träffar också

98 Saloniemi 1993, 27–28.

99 Allardt 1995a, 90.

100 Mäkelä 1973, 144–145.

de övriga nämnda böckerna. Kritiken gäller det tidsperspektiv som de använda källorna skapar. Av litteraturen har 40 procent utkommit under de fem senaste åren, det finns en del hänvisningar till litteratur från 1960-talet och till klassiker, men inga hänvisningar alls till litteratur från mellankrigstiden. En grundläggande lärobok borde enligt Asplunds åsikt innehålla material som har ett bestående värde och intresse.¹⁰¹

Ett annat ämne för kritik är Allardts icke-reflekterande sätt att skriva. Han förklarar inte sina val och motiverar inte sina lösningar. Han diskuterar inte vad han värdesätter, vare sig inom vetenskapen eller utanför den. Allt detta måste läsaren sluta sig till utifrån det lästa, eftersom författaren inte kommer emot.

Vetenskapens historia. Allardt skrev flera gånger också om den finländska socialforskningens historia. I *Suomalaisen sosiologian juuret* (red. Alapuro et al. 1973, Den finländska sociologins rötter) skrev han det inledande kapitlet ”Suomalaisen sosiologian tutkimisesta” (Om forskningen i den finländska sociologin) och kapitlet ”Naturalismi ja positivismi” (Naturalismen och positivismen). I den omarbetade upplagan med titeln *Suomalaisen sosiologian historia* (red. Alapuro et al. 1992, Den finländska sociologins historia) skrev Allardt inledningskapitlet tillsammans med Risto Alapuro och Matti Aaltonen. Om naturalismen och positivismen skrev han i kapitlet ”Positivismi sosiologiassa ja yhteiskuntatieteessä” (Positivismen i sociologin och samhällsvetenskaperna).

I mottagandet av de här verken syns tidens tecken tydligt. På 1970-talet nagelfor de kritiska recensenterna verket grundligt från alla håll och kanter,¹⁰² medan det typiska för 1990-talet var en mild ironi.¹⁰³ Speciellt kritisk var Jussi Raumolin, som ansåg att problemet låg i att både Allardt och Antti Eskola hade varit tvungna att göra ”sociologi om sin egen kunskap”. Det här är en övermäktig uppgift, anser Raumolin. Han understryker nödvändigheten av ett jämförande perspektiv när man skriver om ett litet, perifert lands vetenskapshistoria.

Efter pensioneringen skrev Allardt verket *The History of the Social Sciences in Finland 1828–1918* (1997) och avsnittet om samhällsvetenskaperna i ett verk om Finlands vetenskapshistoria *Suomen*

101 Asplund 1984, 64–67.

102 Eräsaari & Rahkonen 1974, 290–297; Raumolin 1974.

103 Rahkonen 1993; Töttö 1992.

tieteen historia (2000, 476–535). Det förstnämnda verket ingår i en serie om vetenskapens utveckling under autonomins tid, utgiven av Finska Vetenskaps-Societeten. Den långvariga huvudredaktören för serien, filosofen Georg Henrik von Wright, beskriver sin frustration över uppgiften i sina memoarer.¹⁰⁴ Allardts verk är ändå uppenbart skrivet med stor inspiration, och han tog också över som huvudredaktör efter von Wright år 2000. Här diskuterar han i högre grad än i sina tidigare historiska arbeten vetenskapens institutionalisering och hur den utvecklades till ett separat verksamhetsområde. Mer än i historieverk som han publicerade på finska strävade han efter att knyta uppkomsten av samhällsvetenskaperna till den kulturella moderniseringen. I boken ingår också en mängd presentationer av enskilda forskare, som alltid i Allardts historiska verk.

Professorn i statskunskap vid Stockholms universitet Olof Ruin recenserade verket i tidskriften *Acta Sociologica*. Han konstaterar att Allardt framför allt har ett sociologiskt och statsvetenskapligt perspektiv på forskningen och jämför Allardts beskrivning av den framväxande socialvetenskapen i storfurstendömet med läget i de övriga nordiska länderna. Recensionen är refererande, berömmar Allardts breda beläsenhet och konstaterar att han var rätt person att skriva detta verk.¹⁰⁵

I *Suomen tieteen historia* skriver Allardt om samhällsvetenskaperna, där även statskunskapen och socialpolitiken ingår vid sidan av sociologin. Socialpsykologin presenteras i samband med psykologin. Allardt framskrider kronologiskt person för person längs olika forskningslinjer med början från J.V. Snellman och stannar emellanåt upp för att ge korta översikter av de institutionella ramarna för forskningen.¹⁰⁶ Källförteckningen visar att artikeln bygger dels på grundläggande utredningar om sociologins, demografins och statskunskapens historia, dels på personporträtt av centrala forskare, bland andra Edvard Westermarck, Sven Lindman, Veli Verkko, Heikki Waris och Pekka Kuusi. Forskningsgreppet är ställvis impressionistiskt.

Arbetet med *Suomen tieteen historia* föregicks av en intensiv diskussion om finansieringen för serien och om vem som är lämplig att skriva vetenskapshistoria. Historikerna Heikki Ylikangas och Panu Pulma kritiserade att aktiva eller pensionerade professorer, utan sär-

104 von Wright 2001, 284–285.

105 Ruin 1999, 177–178.

106 Allardt 2000, 476–535.

skilda vetenskapshistoriska meriter, utses att skriva sin vetenskapsgrens historia.¹⁰⁷ De som hade planerat projektet under ledning av seriens huvudredaktör, historieprofessor Päiviö Tommila, försvarade sig med att en stor del av vetenskapshistorikerna har en annan utbildning än historikernas.¹⁰⁸ Genom att delta i skrivandet visade Allardt att han var på samma linje som de som stod bakom projektet.

Akademiskt inflytande

Allardts inflytande i den akademiska världen beskrivs av den erkänsla han fick såväl i hemlandet som internationellt. Han tilldelades titeln akademiker 1995 och promoverades till hedersdoktor vid Åbo Akademi och universiteten i Stockholm, Uppsala, Köpenhamn och Bergen. Han kallades till medlem i Finska Vetenskaps-Societeten 1961 och Suomalainen Tiedeakatemia (Finska vetenskapsakademien) 1971. Han var medlem eller hedersmedlem också i flera andra vetenskapliga sällskap och akademier, till exempel i Det Norske Videnskaps-Akademi, Skytteanska samfundet, Academia Europaea och Vitterhetsakademien.

Allardt förärades med två festskrifter, den första, *Small States in a Comparative Perspective* (red. Alapuro et al. 1985), till 60-årsdagen och den andra, *Kohtaamisia Erik Allardtin kanssa. Möten med Erik Allardt. Encounters with Erik Allardt* (red. Alapuro et al. 1995), till 70-årsdagen. Den första var en traditionell festskrift där kolleger skrev lärda artiklar och professorn i sociologi vid Uppsala universitet Ulf Himmelstrand tecknade ett personporträtt av jubilaren. Den andra var en samling informellt skrivna beskrivningar av möten med Allardt. I båda böckerna var skaran skribenter internationell.

Opponenten. Allardt var enligt egen uppgift opponent för 36 disputationer 1959–2001.¹⁰⁹ I synnerhet i början av hans karriär som opponent var de flesta avhandlingarna bekanta för honom från förut, eftersom många hade lagts fram som licentiatavhandlingar, som han hade granskat. För många hade han också i egenskap av förhandsgranskare skrivit utlåtanden för tryckningstillstånd.

107 Pulma 1995a; 1995b; Ylikangas 1995a; 1995b.

108 Tommila et al. 1995, 46–47.

109 Finland 28, Sverige 5, Norge 2 och Danmark 1. Erik Allardts skriftliga kommentarer 18.1.2003.

Fram till början av 1970-talet hade Allardt en tydlig modell för sina opponentutlåtanden. Han började med att presentera ämnet för arbetet, därefter materialet och sedan metoderna. Efter det tog han upp problemställningarna och resultaten innan han skrev en avslutande sammanfattning. Från 1973 framåt var utlåtandena mindre schematiska, vilket kan bero på att avhandlingarna också avvek mer från varandra än under 1950- och 1960-talen.

I sitt första utlåtande 1958 formulerar Allardt bedömningskriterierna, men efter det upprepar han dem inte skriftligt även om han konsekvent följer i synnerhet det första kriteriet:

När empiriska avhandlingar i sociologi bedöms bör närmast två huvudsynpunkter beaktas och dryftas tillsammans. För det första måste problemställningarna i arbetet vara fruktbara så till vida att resultaten gör det möjligt att hitta nya problem och att de är kopplade till tidigare resultat. För det andra måste de använda metoderna och de presenterade resultaten vara noggranna och väl motiverade.¹¹⁰

Negativa omdömen som Allardt använder är: "till sin teoretiska fasthet [...] ojämn" och "författaren är alltför fåordig på vissa ställen och beskriver inte motiven för sina beslut tillräckligt".¹¹¹ För det mesta är kritiken mild: "Det skulle ha varit till fördel att närmare diskutera identitetens karaktär som mellanliggande variabel".¹¹²

För att beskriva ämnena för undersökningarna använder han två positiva adjektiv: fruktbar och givande. I bästa fall kan det låta: "Upplägget i undersökningen är mycket fruktbart och teoretiskt givande."¹¹³ Beröm delar han ut till exempel på följande sätt: "uppvisar metodisk mogenhet, uppfinningsrikedom och förmåga till sociologiskt fruktbara frågeställningar"¹¹⁴ och "avhandlingen både ger mycket ny information även internationellt sett och väcker nya problemställningar tack vare sina teoretiska diskussioner".¹¹⁵ Så här positiva formuleringar i slutet av utlåtandena är ändå ovanliga. Helhetsintrycket är snarare kritiskt.

110 HUA, Statsvetenskapliga fakultetens möte 12.11.1958, bilaga A till § 8.

111 HUA, Statsvetenskapliga fakultetens möte 30.5.1959, bilaga A till § 10.

112 HUA, Statsvetenskapliga fakultetens möte 2.2.1966, bilaga A till § 7.

113 HUA, Statsvetenskapliga fakultetens möte 2.6.1969, bilaga A till § 6.

114 HUA, Statsvetenskapliga fakultetens möte 30.9.1959, bilaga A till § 7.

115 HUA, Statsvetenskapliga fakultetens möte 5.11.1980, bilaga A till § 7.

I några utlåtanden från 1990-talet refererar Allardt diskussioner som förts under disputationerna, vilket ger läsaren ett intryck av att det verkligen förts genuint vetenskapliga samtal. Det är kanske ingen slump att han refererar till diskussionerna under disputationerna. Pekka Sulkunens berättelse om hur han långt senare fick höra hur "Allardt som min opponent roade publiken, och även mig" vittnar om att disputationerna ofta var oförglömliga.¹¹⁶

Sakkunniguppdrag. Det finns två olika slag av tjänstetillsättningar vid universiteten. Vid tillsättning av docenter, extraordinarie professorer och numera olika tidsbundna professorer inom specialområden bedöms bara en person, men vid tillsättning av ordinarie professurer och olika tidsbundna professorstjänster är det konkurrens om tjänsterna och de sökande jämförs sinsemellan. Allardt var med i tjänstetillsättningar av vartdera slaget sedan decennieskiftet 1960. Han var en "nyckelsakkunnig"¹¹⁷ på det samhällsvetenskapliga fältet i Finland och av ytterst stor betydelse också i de övriga nordiska länderna. Han deltog som sakkunnig i utnämningen av 40 professorer och biträdande professorer i sociologi och närliggande discipliner i Finland och 38 motsvarande tjänster i det övriga Norden.

Sakkunnigutlåtandena är i princip uppbyggda på motsvarande sätt som de ovan beskrivna opponentutlåtandena, och delarna i dem bildar tillsammans ett utlåtande över den enskilda sökandes hela produktion. Tidigare, när det fanns färre sökande till varje tjänst, bedömdes varje sökande grundligt. Sedan antalet sökande har ökat görs det ofta först en förhandsgallring och de som går vidare granskas noggrannare. Sakkunnigutlåtandena avslutas med en jämförelse mellan de sökande, som ställs i prioritetsordning.

I sina jämförelser utgick Allardt från att den vetenskapliga kompetensen stod främst. Undervisningsmeriterna beaktas endast när de sökande har jämbördiga vetenskapliga meriter. I bedömningen av produktionen utvärderas såväl kvantitet som kvalitet, och kvaliteten är uppdelad i olika faktorer. I bedömningen av kvalitet framgår följande positiva egenskaper: sociologisk fantasi, förmåga att tillämpa ett sociologiskt synsätt och sociologiska metoder på olika livsområden, användningen av teori och undersökningarnas soliditet. Allardt betonade metodisk skicklighet och mångsidighet, ett

116 Sulkunen 1995, 119. Närmare om opponentskapen, Sinnemäki 2003, 69–71.

117 Bruun 1978.

klart och pedagogiskt framställningssätt samt behandling av centrala sociologiska och samhällsliga problem.

De kriterier som Allardt använde är levande och flexibla. När han presenterade allmänna kriterier var de alltid lite olika formulerade. En del faktorer finns alltid med i någon form och viktigast av dem är det teoretiska kunnandet. Också det att forskning inom ett specialområde har betydelse utöver det egna området är en dygd.¹¹⁸

Utvärderaren. I sin bok *Vetenskapen och förnuftet* karakteriserar akademiker Georg Henrik von Wright utvärdering av vetenskap på följande sätt:

Vad jag vill ha sagt är, att de strävanden att effektivisera forskningen, som tar sig uttryck bl.a. i kollektiva utvärderingar av nivån på något håll, befördrar en "strömlinjeformning" av vetenskapen, som inte ligger i dess *eget intresse*.¹¹⁹

Han anser att kvalitetsgranskningen stärker vetenskaplig "ortodoxi" genom att den får forskare att hålla sig till etablerade riktningar.¹²⁰ Den här uppfattningen torde ha allt färre anhängare i dag. I *Suomen tieteen historia* konstaterar Tarmo Lemola: "Utvärdering har småningom blivit en synlig och fast del av kulturen i det offentliga forsknings- och utvecklingssystemet."¹²¹

Allardt råkade på den här "kulturen" för första gången när OECD utvärderade socialvetenskaperna i Finland i slutet av 1970-talet. Det var inget behagligt möte. I en kommentar i *Sociologia* 1/1980 anser Allardt att jämförelsen mellan samhällsvetenskaper är snedvriden och behäftad med fel. Som konkret exempel berättar han om sina referensberäkningar, som oavsett sina brister visar att de finländska sociologernas publikationer citeras betydligt oftare än politikforskarnas och nationalekonomernas tillsammans. Men ändå berömmar OECD:s utvärderare uttryckligen statskunskapen för goda internationella kontakter. Den offentliga debatten är ett annat exempel på att utvärderarna underskattar sociologin på ett sätt som Allardt inte kan hålla med om. Han beklagar sig också över att medlemmarna i hans forskningsgrupp, som gör omfattande empirisk forskning,

118 Närmare om sakkunnigutlåtandena, Sinnemäki 2003, 71–74.

119 von Wright 1987, 127.

120 von Wright 1987, 125–129.

121 Lemola 2002, 481.

inte har hörts av utvärderarna. Den starkaste kritiken framför han ändå mot att utvärderarnas uppfattning om samhällsvetenskapernas uppgift är så snäv. Enligt hans uppfattning är till exempel sociologins uppgift inte att erbjuda lösningar på enskilda problem, utan att påverka opinionsbildningen och beslutsfattandet i vidare mening.¹²²

Allardt granskade utvärderingsförfarandet på nytt när han samlat mer erfarenhet. I en artikel i *Nya Argus* 1984 berättar han förutom om mottagandet av OECD-utvärderingen också om en utvärdering av oorganisk kemi som vetenskapsgren, som Finlands Akademi hade beställt. Han går igenom de fel som begåtts i utvärderingen: att man hade valt att utvärdera en disciplin som man visste hade haft svaga framgångar, att representanterna för disciplinen hade förberetts illa på att bli föremål för utvärdering, att formuleringarna i rapporten var onödigt stränga och att man förlitat sig alltför mycket på muntliga uppgifter. Allardt framhåller att det i synnerhet i Finland är farligt att stödja sig på människors egna muntliga uppgifter om sina göranden och låtanden, eftersom finländarna är blyga och kulturen påbjuder att man ska undvika att framhäva sig själv. Avslutningsvis konstaterar han att utvärderingar visserligen är viktiga och nyttiga, men att man måste inse att man inte kan hitta någonting egentligt nytt eller innovativt genom utvärdering.¹²³

Allardt deltog själv i oräkneliga utvärderingar i Norden. Den förmodligen mest omfattande rapporten, *Sociologin i Sverige*, utkom 1988. Den gjorde han tillsammans med Sverre Lysgaard och Aage B. Sørensen. I sammanfattningen konstaterar utvärderarna att den svenska sociologin utvecklats i fråga om såväl vetenskaplig nivå som samhällsrelig relevans. De ser problem i deltagandet i det internationella vetenskapliga livet och i sociologernas mobilitet inom Sverige. I sina rekommendationer till myndigheterna tar de upp bland annat att de akademiska lärarna borde röra sig mer mellan universiteten och att tjänstestrukturen borde utvecklas. Rekommendationerna har en stark betoning på en självständig och teoretisk sociologi. Det här framgår bland annat av en uppmaning att man ska undvika att skapa ämnen, linjer och undervisningsprogram som inte har en tydlig teoretisk kärna, ämnesidentitet och kontinuitet. Många av rekommendationerna till sociologerna handlar om ökad internationalisering och mobilitet. De uppmanas också vara aktiva i sociologföreningar,

122 OECD ... 1980, 57–60.

123 Allardt 1984a, 90–94.

på nordiska konferenser och i att publicera forskningsresultat. Institutionsledare, professorer och andra lärare uppmanas vara stolta över sina institutioner.¹²⁴

Internationell verksamhet

Allardt var sin generations mest internationellt inriktade professor inom stats- och samhällsvetenskaperna. Inom det internationella forskarsamfundet och vid utländska universitet fann hans forskning en publik som också forskade om och reflekterade kring samma frågor som han själv. ”Jag vill ändå påstå att de internationella kontakterna var viktiga framför allt för att jag tack vare dem kunde bidra till att förmedla internationella kontakter till hemlandet och Helsingfors universitet.”¹²⁵

De mest centrala organisationerna var International Sociological Association (ISA) och International Political Science Association (IPSA). Allardt var ordförande för deras gemensamma forskningskommitté Research Committee on Political Sociology 1979–1985 och medlem i ISA:s styrelse 1982–1986. Arbetet inom forskningskommittén samt Allardts resor och deras betydelse beskrivs i kapitel 4.

Allardts mest långvariga utlandsvistelser gick till anglosaxiska centrum, men han rörde sig också mycket i Europa och framför allt i Norden. Vid sidan av resorna deltog han också aktivt i det redaktionella arbetet med internationella tidskrifter för sociologi och politikforskning.

Tillsammans med professorn i offentlig förvaltning vid Åbo Akademi Krister Ståhlberg gav Allardt 1983 ut en översikt över finsk-amerikanska relationer inom socialvetenskaperna. Av översikten framgår det att en tredjedel av de dåvarande professorerna i sociologi och närliggande vetenskaper hade vistats i Förenta staterna. Den här andelen var den minsta bland de studerade disciplinerna; av exempelvis politikforskarna hade 43 procent och ekonomiforskarna 44 procent besökt Förenta staterna. Redan den kortfattade översikten visar hur ofantligt starkt det amerikanska inflyandet var över samhällsvetenskaperna, inte endast i fråga om teorier

124 Allardt et al. 1988, 96–99.

125 Allardt 1994d, 155.

och metodologi utan också i att inpränta ekonomiska och politiska tankemodeller. Skribenterna hänvisar också till den kritik som riktats mot fenomenet, och även den var delvis inspirerad av amerikanska modeller.¹²⁶

Allardt ansåg att det ingick i hans förmedlarroll att också presentera finländsk och nordisk forskning för det internationella forskarsamfundet. Från mitten av 1960-talet tecknade han ett tiotal porträtt över den finländska och nordiska sociologin för internationell publik. Texterna är korta översikter på 5–25 sidor och det komprimerade formatet tvingade honom att noggrant välja de frågor han tog upp. Eftersom de var skrivna på engelska gynnade de forskning som var publicerad på engelska. I samma genre ingick också förorden till de bibliografier som The Westermarck Society publicerade.¹²⁷

Sin första text om finländsk sociologi presenterade Allardt under en träff mellan finländska och sovjetiska sociologer 1965. Här beskrev han sociologins tradition, aktuella forskningsområden och uppgifter i samhället samt de institutionella ramar inom vilka sociologi bedrevs. I presentationen av traditionerna går han igenom den Westermarckska antropologiska, den etnologiska, den socialhistoriska och den socialstatistiska forskningen. Centralt var alla de nämnda traditionernas starka empirism, som underströks ytterligare av att Finland saknade starka traditioner inom samhällsfilosofi och sociologisk teori. De bakomliggande motiven till undersökningarna var social ingenjörskonst och en strävan efter att konkret beskriva fenomenen.¹²⁸

Allardt beskrev hur sociologin förnyades efter andra världskriget och började koncentrera sig på problem i det finländska samhället. Intresset för teoretiska inriktningar, sociologins europeiska klassiker och den amerikanska sociologin ökade. När Allardt tog upp sociologins uppgift hänvisade han till diskussioner om huruvida sociologerna i första hand borde uppträda som kritiker till samhälleliga institutioner och förhållanden eller erbjuda kunskap som grund för samhälleligt beslutsfattande. Vanligen ansåg man att bägge uppgifterna skulle skötas. Sociologin var populär i synnerhet bland den unga generationen och den hade en stark roll i den offentliga debatten.

126 Allardt & Ståhlberg 1983, 49–53.

127 Allardt 1966c; 1989d.

128 Allardt 1965d.

En liten detalj i en text från 1971 visar att tiderna har förändrats sedan dess: det konstateras att hälsan, trots att den knappast är ett speciellt stort samhälleligt problem, undersöks vid hela tre forskningsinstitut.¹²⁹ Allardts sista översikt över finländsk sociologi utkom 1994. Ingredienserna är desamma som tidigare men några redogörelser över färsk forskning finns med.¹³⁰

Ofta presenterade Allardt den finländska sociologin som en del av den skandinaviska och han betonade den gemensamma bakgrunden. Den bottnade i ländernas geografiska placering utanför europeiska maktcentrum. Därför behandlade de nordiska samhällsvetarna ofta de nordiska ländernas samhällsutveckling, inflytandet från upplysningsidéerna och de industriella och politiska omvälvningarna. Utvecklingen i de nordiska länderna bidrog till att det inte uppstod inhemska traditioner inom samhällsfilosofi och teoretisk sociologi. Gemensamt var att de starkt påverkades av den amerikanska sociologin efter andra världskriget. Till och med de sociologiska klassikerna lästes ”via Amerika”. Skillnaderna mellan de nordiska länderna karakteriserade Allardt så här: I finländsk sociologi ligger fokus på makrosociologin och kvantitativ forskning. Den danska forskningen är konkret och praktisk. I Norge är forskningen kvalitativ och avslöjar företeelser under ytan. Den svenska forskningen behandlar det som är synligt och koncentrerar sig på metoderna.¹³¹

I presentationer av nordisk sociologi dryftade Allardt de förändringar som sociologins ”krisår” hade lett till. I efterdyningarna av den intensiva debatten och studentaktivismen i slutet av 1960-talet spirade nya inriktningar som kunde få mer bestående betydelse. Sådana var den kritiska sociologin (ofta med marxistiska betoningar), intresset för hermeneutisk sociologi och symboliska former, forskningen om könsroller samt det systematiska sättet att närma sig välfärdsforskning, ställa upp samhälleliga mål och modeller för det goda samhället.¹³²

Allardt räknar upp förändringar han identifierat. Han analyserar studentrörelsens inverkan och sammanfattar den i tre punkter: minskat amerikanskt inflytande, större mångfald av sociologiska riktningar (marxism, traditionell amerikansk sociologi, nya intryck

129 Stolte-Heiskanen & Allardt 1971, 25–26.

130 Allardt 1994c.

131 Allardt 1966f; 1967b.

132 Allardt 1971a; 1973c; 1989c.

från den franska semiotiken, Frankfurtskolan och teorier om det rationella valet) och minskade skillnader mellan sociologin i de olika nordiska länderna.

När man jämför Allardts bild av den finländska sociologin med andra beskrivningar av sociologins utveckling i Finland¹³³ har Allardts tydligt egna ljuspunkter och skuggor, egna nyanser. Den bild som Allardt skapar är stabil, mycket akademisk, Helsingforscentrerad och ytterst sociologicentrerad. Nya företeelser och forskningsområden knyts till den stabila kärnan, som visar sig vara gångbar i texter från mitten av 1960-talet in på 1990-talet.

Allardt ger akademiskt diffusa motiveringar till sina val av de undersökningar han presenterar: de innehåller unika bidrag till den sociologiska forskningen. I presentationen av sociologin i slutet av 1980-talet är kriterierna för urvalet något mer exakta. Han har tagit med undersökningar som haft internationell inverkan och betydelse utanför det egna forskningsområdet. När han presenterar de viktigaste forskningsområdena inom finländsk sociologi för en internationell publik liknar urvalet i hög grad den lista över centrala forskningsområden i finländsk sociologi som Veronica Stolte-Heiskanen sammanställde på kvantitativ grund.¹³⁴

Utvärderingen av marxismen som strömning vållade problem. Man väntade tålmodigt på dess resultat, men när de kom och dess helhetsbetydelse diskuterades saknades den attityd av självklarhet som präglade behandlingen av andra inriktningar. Ett annat problem var sambandet till den nationella dimensionen; den finländska sociologin har aldrig levt av nationalkänslan, trots att den i Allardts framställningar svarar på olika samhällsliga behov och beställningar. Det är uppenbart att den finländska sociologin inte har någon självständig idéhistorisk ställning, och universitetsväsendet har inte haft makt att definiera den forskning som bedrivs. Sociologin följer de samhällsliga förändringarna och letar efter motiveringar till sina förklaringar i samhällets strukturer eller i människors personliga tolkningar beroende på läget inom den samhällsliga utvecklingen. Allardt analyserar inte närmare frågan om på vilket språk "samhällsutveckling" ska conceptualiseras om sociologiska tolkningar ska jämföras med den.

133 T.ex. Jaakkola 1970; Eskola 1992; Stolte-Heiskanen 1992.

134 Stolte-Heiskanen 1992, 297.

Vetenskapsadministration och -politik

President Urho Kekkonen förbigick statsrådet den 4 februari 1965 och tillsatte en arbetsgrupp med uppgift att under våren sammanställa ett förslag till ”åtgärder, vilkas genomförande gör det möjligt att hålla den vetenskapliga forskningen som utförs i vårt land och den undervisning som ges vid universiteten och högskolorna på internationell nivå”. Till ordförande för arbetsgruppen kallade Kekkonen professor Oiva Ketonen och till medlemmar akademiker Kustaa Vilkuna, professorerna Ernst Palmén, Erik Allardt och Esko Nikkilä samt docent Pekka Tarjanne. Sekreterare var Jaakko Numminen.¹³⁵

Arbetsgruppen överlämnade sitt betänkande *Tiede ja ylin opetus tulevien vuosien Suomessa* (Vetenskapen och den högsta utbildningen i Finland under kommande år) i april 1965. Utifrån betänkandet stiftades den så kallade utvecklingslagen för högskolorna, som riksdagen godkände i mars följande år. År 1966 fanns det 2 400 heltidsanställda lärare vid högskolorna. År 1981 var de 5 300.¹³⁶ Samtidigt hade antalet studerande ökat till över 80 000.¹³⁷

Bakom tillsättandet av arbetsgruppen låg Kekkonens missnöje med Finlands Akademi. Missnöjet torde ha haft både politiska och organisatoriska skäl. Vissa ledamöter i Akademien hade ett politiskt förflutet och utrikespolitiska synpunkter som skarpt avvek från dem som Kekkonen ansåg vara fördelaktiga. Som organisation hade Finlands Akademi inte förutsättningar att svara på de krav och synpunkter som Kekkonen och andra kritiker framförde om att modern vetenskap bygger på arbete som utförs av rentav väldigt stora grupper. Kekkonen och akademiker Rolf Nevanlinna hade fört diskussioner om detta, och resultatet var att Kekkonen tillsatte arbetsgruppen i samarbete med Nevanlinna, som inte själv ville delta i gruppens arbete. Arbetsgruppens arbete ledde inte bara till en lag om högskoleväsendets utveckling utan också till en livlig debatt om presidentens maktutövning.

Enligt Allardts bedömning samarbetade två olika eliter i arbetsgruppen. Den ena var den elit som grupperat sig runt Kekkonen och den andra var den styrande eliten vid Helsingfors universitet, som opererade med Börsklubben som bas och som i det här samman-

135 Tiitta 2004, 604–611.

136 Allardt 1995a, 145–148.

137 Eskola 2002, 250–255.

hanget personifierades i den som föreslagit medlemmar för arbetsgruppen: "Nevanlinna var en central person inom vad som kan kallas den finska höggersocieteten." Allardts bedömning var att "Finlands universitets- och högskoleliv utan arbetsgruppens förslag hade råkat in i en svårbemästrad kris".¹³⁸

I den ombildade Finlands Akademi, som inledde sin verksamhet 1970, var Allardt vice ordförande för den vetenskapliga centralkommissionen under perioden 1982–1985. Efter det valdes han till ordförande för centralkommissionen, först för perioden 1986–1988 och därefter för en andra period 1989–1991. Han var den första samhällsvetaren på posten. Efter det intensivt "diskuterande" 1970-talet hade läget runt Akademien lugnat sig. Allardt fick ta över ledningen i en stabilt fungerande organisation under ett decennium som "blev ett verkligt gyllene decennium för vetenskapen", enligt Kari Immonen som kartlagt Finlands Akademis historia.¹³⁹ I Finlands Akademis historia konstateras det att Allardt i likhet med sin företrädare, professor Kai Otto Donner, åtnjöt vetenskapssamfundets förtroende och beslutsamt tog ställning för grundforskningen.¹⁴⁰

Akademins medel ökade med drygt 12 procent per år under Allardts tid som ordförande. Pengarna räckte till ända till 1990, varefter nedskärningarna i statsbudgeten drabbade även Akademins verksamhet. Den krympande finansieringen var oroväckande också med tanke på att Akademien under så gott som hela 1980-talet hade förbundit sig till allt fler stora internationella projekt, som kunde ha betydande fasta utgifter.¹⁴¹

Allardts tid i ledningen för Finlands Akademi präglades av att vetenskapen lösgjordes och lösgjorde sig från gamla indelningar och gränsdragningar. Under 1970-talet låg det universitets- och fakultetsindelade högskoleväsendet tydligt bakom de vetenskapsgrenar som Akademins olika kommissioner representerade. Den första avvikelserna var grundandet av miljövetenskapliga kommissionen 1984. Under Allardts första period skedde inga förnyelser i kommissionerna, men behovet av stöd till forskningsområden som uppstod mellan, ovanför och under de traditionella disciplinerna syntes tydligt i verksamheten inom olika sektioner och tyngdpunkts-

138 Allardt 1995a, 147–148.

139 Immonen 1995, 14.

140 Pohls 2005, 72, 264.

141 Se Allardt 1990b, 615–633.

områden. Till dem hörde exempelvis sektioner för folkhälsoforskning, forskning om arbetsförhållanden och arbetsliv samt forskning om utvecklingsländer.

Under Allardts andra period inleddes en kommissionsreform, som ledde till att antalet kommissioner minskade till fyra. Initiativet till reformen noterades i centralkommissionens protokoll för första gången i samband med att kommissionen behandlade det betänkande som Grundforskningsarbetsgruppen 89 vid Undervisningsministeriet hade avlåtit. Allardt var ordförande för den arbetsgrupp som ministeriet tillsatte för att planera reformen.¹⁴²

Den första verksamhetsplanen under Allardts period, för åren 1988–1992, bär tydliga spår av de dåvarande trenderna inom vetenskapspolitiken. Som centrala utvecklingsmål uppgavs forskarutbildningen, det internationella forskningssamarbetet och ”genomförandet av större forskningsprogram med målsättning att stärka det nationella forskningssamarbetet samt att stödja stora, framgångsrika forskningsgrupper”. Dokumentet betonar också betydelsen av utvärdering av vetenskapsgrenar.¹⁴³

Allt skedde under central statlig styrning: Akademien verkställde det statliga vetenskaps- och teknologirådets och Undervisningsministeriets linjedragningar. Trots retoriken om att stort är vackert ägnade centralkommissionen paradoxalt nog sina möten åt att behandla frågor av högst måttlig storlek. På agendan stod relativt korta utbytesstipendier till samarbetsländer, forskares seminarieresor, kommissionsmedlemmarnas deltagande i konferenser och utlåtanden till olika ministerier.

Allardt förespråkade under hela sin ordförandetid konsekvent att forskningen skulle stödjas rättvist: ju mer den teknologiska forskningen fick stöd, desto mer skulle man satsa också på bland annat humaniora och samhällsvetenskaper. I dokumentet *Suomen Akatemian toimintalinjat 1988* (Verksamhetslinjer för Finlands Akademi 1988) varnades det för att teknologidominansen skulle drivas för långt, eftersom följderna kunde bli att de övriga delarna av forskningssystemet utarmas.¹⁴⁴ När Allardt under 25-årsjubileet av den nya Finlands

142 Finlands Akademi. Vetenskapliga centralkommissionens protokoll 6.3.1990, bilaga A § 5.

143 Finlands Akademi. Vetenskapliga centralkommissionens protokoll 30.9.1986, bilaga A1 § 4.

144 Pohls 2005, 73, 266.

Akademi den 15 februari 1995 mottog ett diplom som gav honom titeln akademiker gestaltades vetenskapspolitiken redan på ett annat sätt.

Talare under jubileumsfesten var undervisningsminister Olli-Pekka Heinonen och Nokias koncernchef Jorma Ollila. Den senare talade om ett fungerande innovationssystem som förutsättning för konkurrenskraften och om de förväntningar industrin hade på Akademien. Citaten nedan säger något om andan och bokstaven i hans tal:

Man måste förmå rikta forskningsfinansieringen och andra åtgärder som främjar forskningen så att de på lång sikt stöder utvecklingen av konkurrenskraften. [...] För industrin har Finlands Akademi rollen som ett slags inspiratör. Den fria forskningsfinansieringen som bygger på projektförslag framsprungna ur forskarsamfundets idéer [...] ger upphov till innovationer, som vi i företagen sedan kan förädla och utnyttja i kommersiella tillämpningar. [...] Statens vetenskaps- och teknologiråd uppmanar i sina riktlinjer också till att förbättra medborgarnas grundläggande bildning inom matematisk-naturvetenskapliga och tekniska färdigheter. En sådan utveckling borde synas också i Akademiens interna tyngdpunkter, dvs. i fördelningen av forskningsfinansiering mellan olika vetenskapsgrenar. [...] Jag tror att den i fortsättningen precis som hittills stärker och utvecklar sin ställning inom det finska innovationssystemet på ett betydelsefullt sätt.¹⁴⁵

Som avslutning på en lång akademisk karriär kallades Allardt till kansler för Åbo Akademi 1992, en post som han innehade till 1994. Kansler var också ordförande för Delegationen för samordning av den svenskspråkiga högskoleutbildningen. I sina memoarer skriver Allardt om hur obetydliga hans kontakter till Åbo Akademi hade varit innan han blev kansler.¹⁴⁶ Det här var emellertid inte ett hinder för att kanslersperioden blev en mycket behaglig erfarenhet. Rektor Bengt Stenlund såg till att kansler fick möjlighet att bekanta sig grundligt med universitetets verksamhet.

De viktigaste frågorna under kanslersperioden hade att göra med strukturella lösningar kring det finlandssvenska högskoleväsendet. När staten strävade efter att rationalisera och strömlinjeforma högskolornas verksamhet under den ekonomiska krisen i början av 1990-talet fäste den också blickarna på läget inom de finlandssvenska

145 *Suomen Akatemian juhlapäivä 15.2.1995* 1995, 24–30.

146 Allardt 1995a, 169–173.

högskolorna. Regeringen beslutade i juni 1993 att Svenska handels-högskolan och Åbo Akademi med tillhörande Österbottens högskola skulle slås ihop till ett finlandssvenskt universitet. Efter principbeslutet gav Undervisningsministeriet samordningsdelegationen i uppgift att ta fram ett konkret förslag. Delegationen poängterade emellertid de olika enheternas särarter och självständighet och beslutade föreslå en gemensam kansler för att främja samarbetet. Efter det föreslog dessutom en intern tjänstemannagrupp vid Undervisningsministeriet en långtgående sammanslagning i ett förslag som överlämnades i juni 1994. Regeringen avlät emellertid aldrig någon proposition till riksdagen.

Allardt går i sina memoarer igenom de konflikter som förslaget till sammanslagning ledde till. Han verkar anse att de krafter som förbrukades här kunde ha använts bättre.¹⁴⁷ Däremot nämner han inte att de första permitteringarna av personal inom hela det finska universitetsväsendet genomfördes vid Åbo Akademi under hans tid som kansler.¹⁴⁸

Samhälleligt inflytande

Här granskas bara några exempel på Allardts aktivitet i tidningspalter, tv, statliga kommittéer, politiska sammanhang, stiftelser och näringsliv. Av hans verksamhet på organisationsfältet är det värt att nämna att han ledde Amnesty Internationals Finlandsavdelning 1977–1979.

En viktig gemenskap vid sidan av kollegerna inom den egna branschen var tidskriften *Nya Argus* redaktion. Han ingick i redaktionen 1958–1990. Allardt ansåg att tidskriften var ”en påle i köttet på *Hufvudstadsbladet*”.¹⁴⁹ I artikeln ”Nya Argus som socialisationsagent och folklore” beskriver han själv hur hans relation till tidskriften inleddes redan i barndomshemmet.¹⁵⁰ För Allardt var *Nya Argus* ett centralt forum för hans icke-akademiska alster. Mellan 1949 och 1996 publicerade han sammanlagt ett fyrtiotal artiklar i den. Artiklarna var antingen starkt knutna till hans forskning eller bidrag i

147 Allardt 1995a, 173–175.

148 *Helsingin Sanomat* 24.12.1992.

149 Intervju med Erik Allardt 17.12.1999.

150 Allardt 1983b, 71–73.

debatten om allmänt intressanta samhällseliga frågor. Exempel på de förstnämnda är de många artiklarna om politikens sociologi. Artiklar av det senare slaget var texter om arbetslöshet, som bekymrade Allardt under 1980- och 1990-talen. Artiklarna är vanligen inte särskilt polemiska och oftast ledde de heller inte till fortsatt diskussion – på några undantag när. I samlingsvolymen *Förankringar* som utkom 1970 ingår många artiklar som tidigare hade publicerats i *Nya Argus*.

Tonen i Allardts texter var ofta lugnt resonerande såväl i *Nya Argus* som på andra forum, men hans inlägg kunde också vara skarpa och väcka starka reaktioner. Exempel på sådana inlägg i *Nya Argus* var en artikel om Svenska folkpartiets och finlandssvenskarnas framtid och om Rundradions programpolitik.¹⁵¹

Allardt uppträdde i det populära tv-programmet *Professorsrundan*, där professorer från olika discipliner svarade på studiopublikens och tittarnas frågor. Allardt upplevde själv att han hade uppträtt oengagerat, delvis på grund av att han ansåg att medicine professorn Harald Teir försökte ”eliminera ’diskussioner’ om samhällseliga motsättningar och sociologiskt intressanta frågor”.¹⁵²

Redan tidigt började Allardt medverka i statliga kommittéer. Han var medlem i Kommittén för det psykologiska försvaret 1960–1963 och i Planeringskommissionen för det psykologiska försvaret, som tillsattes på förslag av kommittén, 1969–1971. ”Kommittén var den mest eniga som jag någonsin varit medlem i”, berättade Allardt för Johanna Rainio när hon undersökte bakgrunden till kommittén och dess arbete. Enligt Rainios tolkning uppvisade kommittébetänkandet ”såväl sociologiskt mångsidiga värderingar som enhällighet i enlighet med en realistisk maktpolitik”.¹⁵³ Planeringskommissionen, som arbetade med medborgarfostran, kommunikation och Försvarsmaktens pr-verksamhet, var under hela sin mandatperiod (1963–1975) ”ett lämpligt mål för kritik från fredsrörelsen och den radikala ungdomen”.¹⁵⁴

Allardt var också medlem i den så kallade 1965 års akademikommitté. Ordförande var den tidigare akademikern, Helsingfors universitets kansler Paavo Ravila. Kommittén hade i uppdrag att utreda läget inom Akademin, i synnerhet kollegiets, vetenskapens och konstens samexistens och hur stipendiesystemet var ordnat. Kommittén förör-

151 Allardt 1964c, 275–278, se kap. 6; Allardt 1970g, 45–54, se Sandlund 2011, 99–130.

152 Erik Allardts skriftliga kommentarer 18.1.2003.

153 Rainio 2002, 83–85.

154 Lehtiö 1994.

dade i sitt betänkande i november 1966 att Akademien skulle bevaras men att stipendiesystemet skulle lösas från den.¹⁵⁵ Enligt historikern Jaakko Paavolainens tolkning var resultatet av kommitténs arbete ”de breda kulturkretsarnas” svar på president Kekkonens försök att avskaffa Akademien.¹⁵⁶ Allardt tar inte upp medlemskapet i de här kommittéerna i sina memoarer, inte heller medlemskapet i Språkskyddskommittén (1967–1971) eller kommittén för företagsdemokrati (1967–1970), från vilka han avgick innan kommittéernas betänkanden undertecknades.

Arbetet inom den av Kekkonen tillsatta arbetsgruppen under ledning av filosofiprofessorn Oiva Ketonen minns Allardt som effektivt och enigt, men minnet av en annan kommitté som gällde utbildning har en helt annan ton. Det gäller den så kallade 1971 års utbildningskommitté, som avläst sitt betänkande i april 1973. Där Ketonen arbetsgrupp präglades av enighet dominerades den här kommitténs arbete av oenighet. Till betänkandet lämnades flera avvikande åsikter, av vilka en undertecknades av Allardt och pedagogen, doktor Jukka Lehtinen. Inom Ketonen arbetsgrupp agerade eliterna tillsammans, men ”den informella hierarkin inom den utbildningspolitiska inre ringen” väckte förundran hos Allardt. Den yngsta medlemmen i kommittén, den 22-årige Yrjö Engeström, som senare avancerade till akademiprofessor, var enligt Allardt den mest inflytelserika, som många av de äldre medlemmarna svansade för. Kommitténs uppdrag att ”definiera uppgifterna för utbildningspolitiken som en verksamhet som fullföljer samhällspolitiken samt därur härleda målsättningen för utbildningen på mellan-, dvs. ungdomsstadiet”, var ytterligare ett uttryck för radikal rationalism. I sin avvikande åsikt ställde sig Allardt tveksam till att unga skulle förpliktigas femton års utbildning. Han ansåg att det här negligerade de ungas intresseområden och talanger och att det uppvisade fullständig ignorans inför kostnaderna för utbildningssystemet.¹⁵⁷

Allardt ledde också en kommitté med uppgift att bedöma det alkoholpolitiska helhetsläget. Kommittén arbetade i två år och avläst sitt betänkande 1989. Martti Häikiö, som har skrivit en historik över Alko, konstaterar: ”Grundtanken med kommittén var att förena alkoholpolitiken med den allmänna välfärdspolitiken.”¹⁵⁸

155 Eskola 2002, 281.

156 Paavolainen 1975, 129.

157 Allardt 1995a, 145–150.

158 Häikiö 2007, 286.

Dagspolitik och näringsliv

I en skrivelse 1963 hade fyrtio generaler tillsammans fördömt Paavo Rintalas roman *Sissiluutnantti* (1963, på svenska *Fjärrpatrullen* 1964), och kulturfolket samlade en motadress till Rintalas försvar. I en artikel i *Nya Argus* motiverade Allardt varför han inte undertecknade motadressen till den så kallade generalernas protestskrivelse. Allardts motiveringar hade att göra med hans motstånd mot ”massaktioner”. Han ansåg att ”sextiosju individer knappast kan tänkas kunna pressa in sina individuella åsikter i en samfälld, kortfattad massadress. Pennans män har [...] effektivare sätt att uttrycka sina åsikter ...”¹⁵⁹ Men Allardt avvek några gånger från denna attityd till appeller och deklamationer. Bland annat skrev han på en appell för omval av Urho Kekkonen 1962 i ett politiskt synnerligen besvärligt läge, en annan gång undertecknade han en appell mot en ny bro över Borgå å år 2000.¹⁶⁰

I uppslagsverket *Vem och vad* meddelade Allardt alltid Svenska folkpartiet som sin partitillhörighet. Han samarbetade under olika tider och på olika sätt framför allt med personer som var aktiva i Nyliberala Studentförbundet. Till dem hörde bland andra Jan-Magnus Jansson, Kettil Bruun och Lars Dufholm. Allardt ansåg att föreningen hade en stor inofficiell roll i utvecklingen av de moderna samhällsvetenskaperna i Finland.¹⁶¹

Han var aldrig en aktiv partimedlem, men även han hade sina ögonblick i dagspolitiken. Svenska folkpartiets partidag i Kristinestad 1961 var ett av dem. Allardt deltog i mötet för att stödja Jansson som arbetade för att partiet i presidentvalet 1962 skulle ställa sig bakom den sittande presidenten Urho Kekkonen i stället för motkandidaten, justitiekansler Olavi Honka – och detta lyckades såtillvida att partiet som en kompromiss beslöt att acceptera båda kandidaterna. Allardt skriver att det inte var utrikespolitiken som föranledde honom att ställa sig bakom Kekkonens kandidatur, utan hans uppfattning att Kekkonen hade fått ”andarna att vakna” och landet att häva sig upp ur vågdalen efter kriget.¹⁶²

Presidentfrågan fick Allardt att ge sig in i politiken ett par gånger också senare. År 1982 var han elektorskandidat för Jansson och 1988

159 Allardt 1970c, 121.

160 *Helsingin Sanomat* 5.10.2000.

161 Mattlin 2016, 134–135. Nyliberala Studentförbundet hade grundats som motvikt till det högerextrema Aktiva Studentförbundet på 1930-talet.

162 Allardt 1995a, 94.

för Mauno Koivisto, samtidigt som han var vice ordförande för den ”borgerliga” delegation som stödde ett återval av Koivisto.¹⁶³

Allardts inflytande inom stiftelserna började i mitten av 1950-talet inom den antikommunistiska stiftelsen Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki (Finlands samhällsskydd). Han hörde inte till de beslutsfattande organen i stiftelsen, och även om han liksom dess ledare intresserade sig för kommunisternas väljarstöd låg hans ståndpunkter rätt långt ifrån deras.¹⁶⁴ I sin bok *Social struktur och politisk aktivitet* använde han kommunutredningar som stiftelsen hade gjort. Senare var han med och ”kartlade stiftelsens forskningsfält”, vilket han fick tack för i dess verksamhetsberättelse för 1958. Då blev stödet för kommunismen ett aktuellt ämne, när kommunisternas valorganisation Demokratiska förbundet för Finlands folk (DFFF) blev det största partiet i riksdagen. Allardts kontakter till stiftelsen falnade mot slutet av 1960-talet.¹⁶⁵

Senare satt Allardt med som beslutsfattare i en mängd stiftelser, där han var med om att dela ut stipendier och främja samhällsvetenskapernas ställning. Till dessa stiftelser hörde Oskar Öflunds stiftelse, Konestiftelsen, Scandinavia – Japan Sasakawa Foundation, European Science Foundation in Finland och Andelsbankernas forskningsstiftelse. Stiftelsen US Educational Foundation in Finland, som stödde unga forskares studier i Förenta staterna, uppfattade Allardt som den mest centrala. Han var med i stiftelsens verksamhet 1965–1986.

Allardt hade många kontakter till näringslivet. En av dem var affärsmannen Yrjö Uitto, som hade disputerat i sociologi och även var docent i ämnet. Uitto agerade mellanhand i ett projekt som utifrån Allardts idé skulle undersöka hur industrialiseringen påverkade en ort. En bekant till Uitto, bergsrådet Aarne J. Aarnio, höll på att grunda en spånskivefabrik i Kristina i Savolax och erbjöd forskningsprojektet sitt stöd. Tapani Valkonen bedömer att universitetets medverkan i projektet gagnade denne företagare, som varit med om mycket. Valkonen skulle ursprungligen skriva sin avhandling inom projektet, men – som han sammanfattningsvis konstaterar – ”[f]abriksbygget framskred ändå så långsamt att fabriken egentligen

163 Allardt 1995a, 95.

164 Se kap. 4.

165 Stiftelsens sju duplicerade utredningar om understödet för DFFF och orsakerna till det i Finlands kommuner finns tillsammans med övrigt material för boken i mapp 134 i Allardts arkiv i Helsingfors universitets arkiv. Stiftelsens verksamhetsberättelse bevaras i SYT:s arkiv i Riksarkivet.

inte hade haft några som helst effekter i Kristina till år 1965”.¹⁶⁶ Samma år lade Valkonen fram sin licentiatavhandling om ämnet under rubriken *Perinteellisestä uudenaikaiseen. Tutkimus yhteisön ja yksilöiden uudenaikaistumisesta Ristiinassa* (1965, Från traditionell till modern. En undersökning om gemenskapens och individernas modernisering i Kristina), men han bytte ämne för sin doktorsavhandling. Det producerades ändå många pro gradu-avhandlingar inom Kristinaprojektet, bland annat om ortens jordbrukare, chefer och moderniseringen inom familjerna.

Ett samarbete med veckotidningen *Apu* öppnade en intressant möjlighet för Allardt. Tidningen skickade honom tillsammans med journalisten Heikki Brotherus och fotografen Seppo Saves på en tre månader lång rundresa till Nya Guinea, som då administrerades av Australien.¹⁶⁷ Resan gav upphov till en reportageserie av Brotherus och Saves i *Apu* och en bok, *Ranguma* (1963), av Brotherus.¹⁶⁸ I texterna i *Apu* skymtar professorn fram några gånger, bland annat när han drar en suck av lättnad för att han inte ryms med i den Cessna som skulle föra sällskapet till ett samhälle där det fortfarande levde människor som hade praktiserat kannibalism: ”Jag var inte speciellt intresserad av dessa oerhört primitiva. Jag undersöker hellre utvecklingsproblem.”¹⁶⁹ Dessa problem berörs också i artiklarna i *Apu*: påverkan av den västerländska penningekonomin, utvecklingen, moderniseringen.¹⁷⁰ Allardt själv publicerade forskningsartiklar som ett resultat av resan.¹⁷¹ Resan gav också beståndsdelar till boken *Samhällsstruktur och sociala spänningar*.¹⁷²

De tidiga kontakterna till näringslivet hade vetenskaplig anknytning. Senare förflyttade sig Allardt till näringslivets högsta skikt. Han satt i förvaltningsråden för Företagarnas försäkring (1978–1984) och den kommersiella tv-kanalen MTV Oy (1986–1988), i bokförlaget Otavas litterära delegation (1975–1994) och i Föreningsbanken i Finlands vetenskapliga råd och förvaltningsråd (1984–1992).

Försäkringsbolaget Kaleva var ett företag där släkttrötterna gav Allardt möjlighet att verka på det ekonomiska fältet. Det hade grun-

166 Valkonen 1995, 74–75.

167 Allardt 1995a, 99.

168 Brotherus 1962a; 1962b; 1963.

169 Brotherus 1962a, 24.

170 Brotherus 1962b, 32–33.

171 T.ex. Allardt 1963c.

172 Allardt 1965b, 174–183.

dats av svenskspråkiga liberaler med hela två Heiklar bland de stiftande aktieägarna.¹⁷³ Dessutom var Allardts mormors far Abel Landén medlem i bolagets första direktion 1874. Allardt var medlem i förvaltningsrådet 1973–1993 och dess vice ordförande 1977.¹⁷⁴ Den samtida kontakten till bolaget var troligen kommerserådet Eric Bargum, Lärkans tidigare rektor, som var vice ordförande för förvaltningsrådet 1974–1976 och värnade om kontakterna till sin skolas begåvningar.

Allardts betydelse

Det finns olika tolkningar av den finländska sociologins historia efter andra världskriget, men en sak är gemensam för dem alla: de framhåller Allardts unika position. Veronica Stolte-Heiskanen skriver:

Vid sidan av sin roll som förebild som opinionsbildare inom sociologin i Finland har Allardt haft auktoritet i hela samhället och inom sociologin både i Norden och på vidare internationella fält. Därför har han under flera decennier aktivt kunnat främja den finländska sociologin och sociologernas förutsättningar att verka såväl i hemlandet som på internationella forum.¹⁷⁵

I *Helsingfors universitets historia* beskriver Matti Klinge å sin sida Allardts ställning med sina särpräglade kriterier:

I professor Allardt kumulerades fakultetens vetenskapliga fasad: han var hedersdoktor, han bodde i centrum, han var känd via sina böcker och genom televisionen, han var den enda vid Universitetet som hade tilldelats kommendörstecknet av I klass av Finland Lejon, hade dekorerats med ett utländskt hederstecken och han var ledamot i de båda vetenskapsakademierna; [...] ¹⁷⁶

Ulf Himmelstrand identifierar en mängd fruktbara motstridigheter i Allardts arbete för sociologin. En av dem är motsättningen mellan

173 Eskelinen 1978, 20–32.

174 Eskelinen 1978, 272.

175 Stolte-Heiskanen 1992, 321.

176 Klinge 1991, 455–456.

den distanserade lärde och den politiskt deltagande opinionsbildaren. Allardt lyckades trots sin höga bildning påverka samhället och kulturen i Finland i en liberaliserande riktning med sina analyser. En annan dimension av motstridighet gällde det sociologiska tänkandet. Allardt betonade visserligen strukturella förklaringar, men samtidigt förhöll han sig skeptiskt till system och strävan efter det perfekta. Ett tredje exempel är intresset för Peter Winchs tänkande, även om Allardt i likhet med sina nordiska kollegor uppfattas som en empiriskt och kvantitativt orienterad beteendevetare.¹⁷⁷

Efter dessa exempel konstaterar Himmelstrand att man – om man inte kände Allardt – skulle kunna tro att han är en eklektisk opportunist, som kryssar i huvudfåran i en lite besvärlig akademisk miljö som befinner sig i kris. Ingenting är ändå längre ifrån sanningen, framhåller han. Allardt om någon arbetade verkligen med teoretiska och metodologiska problem förorsakade av motsättningar.

I Stolte-Heiskanens analys av Allardt är nyckelordet internationalism. Det var tack vare sin internationella verksamhet och den internationella erkänsla han fick som han kunde bli den inflytelserika förebild inom finländsk sociologi som han otvetydigt var. Han var framför allt en förebild inom forskningen, där han gav måttstockar för vetenskapligt arbete. Stolte-Heiskanens konstaterande om auktoritet i hela samhället är trots allt sekundär i den här analysen.

Enligt Stolte-Heiskanens uppfattning finns det tre ”stammandariner” inom finländsk sociologi: Erik Allardt, Kettil Bruun och Antti Eskola. Jämfört med Allardt deltog Bruun och Eskola avsevärt aktivare i den offentliga debatten. I det här sammanhanget ser Stolte-Heiskanen kanske inte den svenskspråkiga offentlighetens betydelse i Allardts verksamhet. Klart är emellertid att de här tre förgrundsgestalterna närmade sig samhället och allmänheten på helt olika sätt. Missbruksforskaren Bruuns forskning om kontrollpolitiken ledde till att denna politik reformerades. Sitt arbete utförde han nära så kallade ensaksrörelser och lagreformer som inspirerades av dem.¹⁷⁸ Eskola skrev pamfletter riktade till den breda allmänheten hela livet med början 1968. I dem utvecklade han sina tankar om vetenskap, samhälle, krig, tro, åldrande och andra aktuella teman.¹⁷⁹

177 Himmelstrand 1985, 11–19.

178 Se t.ex. Eriksson (red.) 1967.

179 Suoranta 2019, 75–88.

Risto Alapuro anser att Allardts styrka låg i att hans sociologi var generell. Allardt tog motsättningar till ny behandling med allmänna begrepp. På det sättet objektiverade han motsättningarna och strävade efter att tämja hot – framför allt kommunismen.¹⁸⁰ ”Så fick det överhistoriska tänkandet en stark historisk roll, men samtidigt fick det också en speciell ideologisk roll.”¹⁸¹ För Alapuro var Allardt en mångfasetterad person. I bilden ingår spänningen såväl mellan det internationella och nationella som mellan konkreta frågor och allmän teori. Att Allardt befann sig mellan olika grupper och kretsar – språkliga grupper, sociala grupper, de borgerligas stad och arbetarnas stad – gav honom kraft. Hans inflytande byggde i mycket på hans förmåga att tala i allmängiltiga termer på ett sätt som ändå hade bäring på uttalade problem i det finländska samhället. Enligt Alapuro ”ansluter Allardt till en finsk tradition som härrör från 1800-talet, där den akademiska bildade klassen och uttryckligen eliten vid Helsingfors universitet byggde upp staten och nationen och fick en nyckelroll när de nationella frågorna formulerades”.¹⁸²

Om man tolkar definitionerna på Allardts ställning i Bourdieuskanda¹⁸³ uppges Allardt ha varit stark inte bara på fältet av vetenskaplig uppskattning utan även inom ett område där maktens fält och universitetsfältet överlappar varandra. Hans intellektuella kapital var värdefullt bland aktörerna på både den politiska och den ekonomiska maktens fält. Allardts unika position verkar förklaras av denna mångsidighet. Där exempelvis de vetenskapligt och intellektuellt starka Westermarckanhängarna inte hittade kanaler att påverka landets politik och kultur lyckades Allardt med detta. Och där den konkreta socialforskningens män och kvinnor hölls på det nationella fältet lyckades Allardt med sitt internationella och generaliserande forskningsgrepp uppnå vetenskaplig erkänsla och intellektuell ryktbarhet även utanför landets gränser.

Efterkrigstiden var speciell på många sätt. Allardt tillhörde den första generationen som hade möjlighet att utforma en akademisk och professionell vetenskap som ägnade sig åt att utforska det samtida samhället. Den var inte längre riktad endast på arbetarfrågan, jordägarförhållandena eller herrskapskulturen utan den beaktade

180 Alapuro 1997a, 1997b; 2014; se kap. 3 och 7.

181 Alapuro 2014, 99.

182 Alapuro 1997b.

183 Bourdieu 1988, 36–37, 78–79.

hela samhället, och sociologin kunde koncentrera sig på heltid på att definiera detta samhälles karaktär. Statsvetenskapliga fakultetens första skeden är fulla av exempel på att tjänster och uppdrag utanför universitetet tog mycket uppmärksamhet av universitetets professorer. De byggde på traditionen av stark växelverkan mellan universitetet och det övriga samhället, en typ av växelverkan som sedermera har försvunnit.

Om man höjer blicken från läget i hemlandet till ett allmännare plan har det här att göra med den "auktoritetstid"¹⁸⁴ för samhällsvetenskaperna som rådde under kalla kriget. Professionaliseringen av vetenskapen har fört vetenskapsidkarna närmare andra högt utbildade yrkesgrupper och därmed gjort vetenskapen mer vardaglig. Å andra sidan har den ökade universitetsutbildningen gett många livsområden vetenskapligt utbildade arbetstagare, vilket kan leda till att vetenskapens speciella auktoritetsställning ifrågasätts. Samma fenomen har ändå samtidigt gett vetenskapen en publik som har förmåga att ta till sig vetenskaplig argumentation.¹⁸⁵

Allardt hade en central roll i att skapa dessa förhållanden i Finland. Hans karriär förenar på ett sällsynt och balanserat sätt en programmatisk uppfattning på sociologins uppgift i samhället med strävan att realisera denna uppfattning i såväl forskning som övrigt samhällsliv. Det handlar om verksamhet i ett kretslopp som producerar kunskap som allmänheten upplever som övertygande och behövlig, kunskap som samtidigt skapar och formar uppfattningen om samhället, som behöver mer av denna kunskap och som stöder förutsättningarna för att skapa den. Allardts livsverk ingår i en tid då det åtminstone tidvis rådde ett slags balans i detta kretslopp.

Många sociologer känner på sig att denna omständighet har förändrats, eller som Alapuro uttrycker det:

medvetenheten om att all kunskap som erhålls genom forskning är konstruerad har stärkts, [...] sociologin är allt mer fragmenterad, [...] sociologiskt förnuft har runnit in i vardagsförnuftet [...] möjligheten för ett enskilt resultat, hur "avslöjande" det än är, att placera sig i en samhällsomvälvande kontext är avlägsen. Det finns varken kontext eller tolkningsgemenskap.¹⁸⁶

184 Nowotny et al. 2001, 6.

185 Nowotny et al. 2001.

186 Alapuro 2000, 72.

Vid millenniets början hade Allardt en positiv uppfattning om det förgångna: ”den finländska sociologin var föremål för många förändringar under 1900-talet. Den klarade dessa förändringar mycket väl också i jämförande perspektiv ...” Han fortsatte att man ändå inte kan veta någonting om framtiden, för sociologins ”utveckling är i ytterst ringa utsträckning förutsägbar, eftersom den bygger på sociala uppfinningar och konstruktioner, som när de blir synliga i allmänhet beskriver tidigare omedvetna eller i samhällsutvecklingen uppkomna nya fenomen”.¹⁸⁷

187 Allardt 2003b, 18.

Ivar och Hildur Heikel omgivna av barnbarn och barnbarnsbarn på ångbåtsbryggan vid sommarstället på Stora Kalvholmen i Esbo skärgård 1951. I Erik Allardts släktbakgrund fanns en viss grad av såväl kulturellt som ekonomiskt kapital. Kalvholmen köptes av bankdirektören Abel Landén som var Hildur Heikels far. Professor Ivar Heikel tillhörde å sin sida en stor österbottnisk präst- och tjänstemannasläkt. Deras dotter, folkskollärarinnan Marita Heikel gifte sig med vicehäradshövding Arvid Allardt, vars far varit rektor för Borgå lyceum. Samlade kring paret Heikel från vänster: Jörn, Sagi och Erik Allardt, hans kusin Kurt Sundwall samt Fred och Ija Sundwall.

Erik Allardt gifte sig med Sagi Nylander den 7 september 1947. Femtio år senare skrev han i sina memoarer: "Det har varit underbart att leva sitt liv med sin hustrus kärlek och stöd samt veta att man alltid är välkommen hem vare sig man kommer från arbetet, föredragsresor, utrikesresor eller nattsudd."

Erik Allardt firar sin disputation tillsammans med kamrater 1952. I mitten Johan Rosenberg, mannen till höger okänd. Rosenberg, som studerade socialpolitik för professor Heikki Waris, var Allarths goda vän och klasskamrat från Lärkan. Allardt hade genom livet tät kontakt med flera av sina gamla klasskamrater, förutom Rosenberg kan också Tor Hartman nämnas. Han studerade sociologi tillsammans med Allardt och blev statistiker med en lång karriär vid Statistikcentralen.

En ung professor gör sig redo för sin installationsföreläsning den 19 februari 1958. Föreläsningens rubrik var "Teoriaa ja empiriaa nykypäivän sosiologiassa" (Teori och empiri i dagens sociologi). Föreläsningen publicerades i tidskriften *Suomalainen Suomi* under titeln "Viisaus ja koeteltavuus. Nykypäivien sosiologian ongelmia" (Visdom och testbarhet. Problem inom den nutida sociologin). Bredvid Allardt sitter den statsvetenskapliga fakultetens dekanus Matti Leppo.

Erik Allardt vistades vid universitetet i Berkeley i Kalifornien läsåret 1962–63. På bilden är han vid tågstationen i Oakland på väg till New Orleans. De många vistelserna vid de amerikanska universiteten och forskningsinstitutet var avgörande för Allardts karriär. De gav honom vetenskapliga och forskningsmässiga impulser. Familjen var med på de längre resorna som blev inspirerande gemensamma upplevelser.

Byggnaden Franzenia i stadsdelen Berghäll i Helsingfors byggdes ursprungligen för Yhteiskunnallinen Korkeakoulu och när socialhögskolan flyttade till Tammerfors 1960 kom Franzenia i Helsingfors universitets bruk. Sociologiska institutionen höll till där åren 1966–1996. Före det låg institutionen i Porthania på dåvarande Regeringsgatan och forskarna jobbade i en träbyggnad på Riddaregatan 6 i Kronohagen. Andra viktiga adresser för sociologerna i Helsingfors var Mariegatan 10, där Forskningsgruppen för komparativ sociologi arbetade, och Unionsgatan 45 några kvarter därifrån, där familjen Allardt bodde.

Erik Allardt tillhörde en professorsgeneration som hade ett nära förhållande till den offentliga makten. Från 1960-talet tillhörde han olika statliga arbetsgrupper och kommittéer och hans karriär kulminerade med ordförandeskapet i vetenskapliga centralkommissionen vid Finlands Akademi 1986–1991. Han avslutade sitt värv inom den akademiska världen som kansler för Åbo Akademi 1992–1994. På bilden från 1993 kämpar universitetskanslererna med en skrivelse mot regeringens sparplaner. Från vänster: Kauko Sipponen från Tammerfors universitet, Erik Allardt från Åbo Akademi, Olli Lehto från Helsingfors universitet, Olavi Granö från Åbo universitet och Fedi Vaivio från Helsingfors handelshögskola.

Erik Allardt och Islands president Ólafur Ragnar Grímsson besökte Helsingfors universitetsbibliotek den 28 augusti 1997. Ólafur Ragnar Grímsson som själv varit professor i statsvetenskap vid Islands universitet på 1970-talet önskade få diskutera med finländska akademiker under sitt statsbesök, bland dem sin tidigare kollega Allardt. Erik Allardt var från slutet av 1960-talet synnerligen aktiv inom den nordiska politikforskningen och hade bland annat varit chefredaktör för *Scandinavian Political Studies* 1975–1976.

3 Sociologin som moderniseringens språk

— Erik Allardts roll i omvälvningen på 1960-talet

Sociologin var språket för 1960-talets modernisering. Det var sociologin man lyssnade på när epokens karaktär definierades och det skedde på det tidigare dominerande språkets, historiens, bekostnad. Centralgestalten inom sociologin i Finland var Erik Allardt, och hans främsta insats under decenniet var hans solidaritetsteori, också känd som "Allardts fyrfält". Teorin kom till genom hans undersökningar om kommunismen, vilket inte är en slump: för moderniseringen i Finland var det av stor betydelse att den spänning som var förknippad med kommunismen kunde lösas upp.

Jag granskar moderniseringsatmosfären utifrån Allardts sociologi och speciellt utifrån hans solidaritetsteori. Teorin hade stor betydelse inom 1960-talets samhällsvetenskapliga forskning och studentaktivism, men också i samhället i stort. Sociologins inflytande inskränktes visserligen inte endast till solidaritetsteorin, men teorin formulerade en uppfattning om moderniseringen som beskrev utvecklingens huvudlinje på ett medryckande och begripligt sätt och så slagkraftigt att tidens forskning och verksamhet kan gestaltas med hjälp av den. Allardt utformade fyrfältet, men själva moderniseringstanken omgav forskarna och studenterna överallt. Därför kan man med hjälp av fyrfältet gestalta 1960-talets forskning och rörelser på ett åskådligt sätt.

Medaljens baksida är att teorin och dess bild av moderniseringen utsattes för kritik på 1970-talet. Aktivisterna steg ut ur dess ram och

kritikerna höjde rösten. Allardt själv ansåg att den inte längre beskrev samhällsutvecklingen på ett träffsäkert sätt.

Det speciella med moderniseringsteorin var att den byggde på Émile Durkheims klassiska teori om arbetsfördelning. Genom att utgå från Durkheims tankar från slutet av 1800-talet lyckades Allardt skapa en teori som passade in på de starkaste samhälleliga spänningarna i 1960-talets Finland. Här möttes det sociologiska perspektivet och det finska samhällets konfliktfyllda arv, som tog sig uttryck i motsättningar mellan kommunisterna och alla andra.

I ekvationen ingick också ett tredje element, Erik Allardts person, hans egen strävan efter att medla i motsättningar. På sätt och vis handlade också hans solidaritetsteori om detta. Därtill stod Allardt just då på höjden av sin karriär inom den internationella politiska sociologin såväl inom forskningen som genom sina kontakter.¹

En både-och-människa

Allardt befann sig konkret i en position mellan olika grupper.² Han var finlandssvensk med en finskspråkig universitetstjänst som professor i sociologi vid Helsingfors universitet. Han undervisade och skrev mycket på finska. Han kom från ett borgerligt hem, men han var bekant med många av arbetarklassens realiteter. Han växte upp i ett stort flervåningshus, som beboddes av såväl mer förmögna borgerliga personer som många yrkeskunniga arbetare och utövare av serviceyrken.³ Modern var folkskollärare, och hennes elever kom till största delen från den svenskspråkiga arbetarklassen. Morfadern var professor i grekisk litteratur och rektor för Helsingfors universitet. Farfadern var drängsonen som blev filosofie doktor och känd författare till sockenhistoriker.

Intresset för motsatta element och för spänningar mellan dem präglade Allardt som forskare och intellektuell.⁴ Beskrivande är hans tendens eller strävan att ställa sig mellan olika kretsar eller att förena motsatta element, förstå motsatta ståndpunkter och leva med dem utan att ändå urvattna dem eller låta dem förbli olösta.

1 Se kap. 4.

2 Se kap. 2.

3 Lönnqvist 1978.

4 Se kap. 7.

Som forskare och intellektuell förde det här honom in på ”fruktbara motsättningar”.⁵ En välfunnen karakterisering av honom är att han var en både-och-människa, hos vilken olika idéer möts.⁶ Han konstaterade också själv i sina memoarer att han ofta hade svårt att välja sida.

Bakgrund

De traumatiska men undångömda erfarenheterna av inbördeskriget i Finland 1918 var en viktig dimension av de samhälleliga spänningarna som bearbetades och reddes upp under 1960-talet. Kriget beredde jordmånen för å ena sidan en stor kommunistisk och vänstersocialistisk rörelse och å andra sidan djup avoghet mot denna rörelse inom den bildade klassen. Som författaren Väinö Linna så träffande konstaterade: ”Medborgarkriget och det faktum att Ryssland blev socialistiskt försatte denna bildade klass i sådan skräck för marxismen att ett gott ord för en olycklig människa har räckt till för att stämpla dess uttalare som kommunist.”⁷ Revolutionsförsöket hade varit exceptionellt proletärt. Vanligen hade revolutioner och försök till sådana präglats av radikala intellektuella och sådant småfolk som hade det bättre ställt än de egentliga arbetarna, men endast ett fåtal sådana medverkade här.⁸ Efter sammanstötningen fruktade den bildade klassen så gott som enhälligt den kommunistiska och vänstersocialistiska rörelsen, som hade uppstått efter att revolutionsförsöket blodigt hade slagits ner.

Finland var så till vida ett speciellt land att här fanns dels en stor kommunistisk och vänstersocialistisk rörelse, dels också en sammantaget ytterst antikommunistisk bildad klass. Det var denna tudelning som 1960-talets samhällsforskare och vänstersinnade aktivister mötte. Någon motsvarande motsättning fanns inte i andra länder i det västliga Europa. Klyftan var ovanligt djup. Antingen var hela den kommunistiska rörelsen sekundär eller liten såsom i Skandinavien, eller om den var stark som i Frankrike och Italien, så fanns det också en stark vänstertradition i kulturen. I Finland fanns ingen

5 Himmelstrand 1985, 12.

6 Jansson 1995.

7 Linna 2000, 159.

8 Se t.ex. Alapuro 2017, 222–223.

intellektuell vänster som till sin betydelse kunde jämföras med den franska eller den italienska. Finland hade också en stor och skrämmande kommunistisk granne, vilket stärkte uppfattningen om de inhemska kommunisterna som femtekolonnare.

Under mellankrigstiden var avskyn av den magnituden att man lätt förnekade inbördeskrigets betydelse helt och hållet. Man förmodade inte tala om kriget i forskningssammanhang; det fanns inga intellektuella verktyg att möta kommunismen med. Inom den bildade klassen var det mer eller mindre tabubelagt att diskutera samhällsklass under flera decennier. Om begreppet användes hade det en negativ konnotation, som i verket *Sosiaalinen kysymys ja sosiaalinen liike* (1939, Den sociala frågan och den sociala rörelsen) av mellankrigstidens främsta forskare i socialpolitik Eino Kuusi. Han ansåg att samhällsklass var ett ”för helheten betraktat skadligt [...] resultat av [samhälls-]organismens söndring”.⁹ Verket användes som lärobok i grundstudierna i samhällsvetenskaper efter andra världskriget.¹⁰

Samhälleliga konflikter uteslöts från forskningen – uttryckligen uteslöts, för man hade behandlat dem före 1918.¹¹ Inom den bildade klassen sågs inbördeskriget allmänt – i den mån man över huvud taget talade om det – som ett sammanbrott, som samhällets sönderfall. För den borgerliga kulturen på 1920- och 1930-talen innebar det framför allt att mörka makter hade släppts lös. Senare mattades hätskheten av, men i grunden bibehölls uppfattningen.

Psykologen och filosofen Eino Kaila, som gjorde ett starkt intryck på den unga Allardt, hade i viss mån samma grunduppfattning. De samhälleliga rörelserna framstod för honom framför allt som uttryck för djuriskhet, utbrott av irrationalitet.¹² Enligt Kailas personlighetspsykologi kunde människans latent animala behov endast sent och ofullständigt förädlas till djupandliga (*syvähenkisiä*) behov. Tanken vann gehör hos den unge sociologen. Men Kaila företrädde också positivismen i form av logisk empirism. Hans tänkande karakteriserades av spänningen mellan den positivistiska metodologin och intresset för det animala eller intressestyrda beteendet (*pyydekäyt-täytyminen*). I sinom tid blev den här spänningen ett centralt drag i Allardts solidaritetsteori och den inverkade också på den genklang teorin fick.

9 Kuusi 1939, 18.

10 Eskola 1992, 252.

11 Alapuro & Alestalo 1992, 78–108.

12 Kaila 1934, 332–335.

Efter andra världskriget

Den variant av ”kommunismproblemet” som Allardt och andra sociologer i det moderna samhället ställdes inför var en följd av andra världskriget. Kriget skapade en ny situation, som den svenska diplomaten och historikern Krister Wahlbäck kallade andra republiken i sin bok *Från Mannerheim till Kekkonen* (1967). Wahlbäckts karakteristik av den andra republiken var att kommunistisk verksamhet tilläts, vilket skilde den från den första republiken under mellankrigstiden och hade att göra med landets relation till Sovjetunionen. Det handlade inte om vilken acceptans som helst. Den var given utifrån, dikterad av slutresultatet av världskriget, och innebar en radikal förändring i det system som inbördeskriget 1918 hade skapat. Efter 1918 var kommunistisk verksamhet förbjuden men kastade ständigt sin skugga över det politiska livet i Finland, inte bara som ett internt utan också som ett externt hot, även då man inte uttryckligen talade om det.

Kommunisterna steg fram ur underjorden 1944 och trädde in i det politiska systemet och det offentliga livet, och fick dessutom regeringsansvar omedelbart. De borgerliga och socialdemokraterna hade inget annat val än att efter bästa förmåga leva med sina tidigare blodsfienter, i samma samhälle och samma politiska system. Det här kunde inte ske utan en svår kulturellt-politisk process, som förutsatte förändringar också på den andra sidan av barrikaderna. Läget underlättades inte av att den bildade klassens antikommunister och antimarxister i det närmaste saknade kontakter till den starka folkdemokratiska och kommunistiska arbetarrörelsen, och inte heller av att Finlands kommunistiska parti intellektuellt och teoretiskt gick i det sovjetiska kommunistpartiets ledband.¹³ Och den sidan hade fortfarande inte kontakter till den bildade klassen. ”[Kommunismen i Finland] har [...] ett obefintligt stöd inom den bildade klassen och en väldig uppsvullen kropp, vilket visserligen ser stiltigt ut, men som har ett relativt litet bruksvärde”, skrev agrarpolitikern och samhällsdebattören Kalervo Siikala i pamfletten *Kansallinen realismi* (Nationell realism) 1960.¹⁴

13 Efter kriget bildade kommunisterna och den vänstersocialdemokratiska grupperingen tillsammans Demokratiska förbundet för Finlands folk (DFFF). Organisationen leddes i praktiken av kommunisterna, men på nyckelpositioner verkade ändå socialister som inte var medlemmar i kommunistiska partiet. DFFF upplöstes 1990 och i stället bildades Vänsterförbundet.

14 Siikala 1960, 96.

Den nationella enhetskulturen började brytas sönder på 1950-talet, men inte alls på grund av slag från arbetarrörelsen och de intellektuella som anslutit sig till den utan inifrån. Den anglosaxiska världen, som hade vunnit kriget, influerade starkt både hög- och populärkulturen. Det är känt att förändringen syntes tydligast inom litteraturen. Man strävade efter att noggrant uttrycka den egna erfarenheten och samtidigt rensa språket från gammalt (nationellt) skräp. Tanken om olika livssfärers autonomi vann terräng och den naturliga slutsatsen var att pluralismen accepterades. Inom samhällsvetenskaperna kastades gammal barlast över bord genom att det erfarenhetsbaserade betonades. Man skyggade för övergripande system, precis som inom litteraturen.

Det här hindrade inte de unga sociologerna från att stå i nära kontakt med aktiv antikommunistisk verksamhet. En av de knappa finansieringskällorna för Allardt och andra forskare var den antikommunistiska stiftelsen Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki (Finlands samhällsskydd), som finansierades av industrin och bankerna och som stödde politisk och annan aktivitet.¹⁵ Stiftelsen satsade på att rensa ut "det kommunistiska tänkesättet" i Finland även med hjälp av forskning redan i början av 1950-talet.¹⁶ De unga sociologerna hade emellertid inte nödvändigtvis samma infallsvinkel på integreringen av kommunisterna som stiftelsebasarna. Allardts varning för överslag i motståndet mot kommunismen under en stiftelsetillställning ger en glimt av hur man uppfattade de motsatta ståndpunkterna. Han sade: "Behandlingen av de röda efter kriget 1918 och förbudet mot kommunistpartiet på 1930-talet berodde i hög grad på rädslan för vår östra granne. I det långa loppet har de här åtgärderna haft en helt annan effekt än avsett." Detta följdes av kritiska fnysningar från arrangörerna.¹⁷

Allardt var redan då inne på kommunismens problematik ur ett samhällsvetenskapligt, det vill säga definitionsmässigt distanserande, perspektiv. För sociologer var det förstås naturligt att använda generella begrepp, men dessutom hade han fått en stark impuls att ta itu med ämnet genom internationella kontakter. Intresset uppstod ursprungligen under hans tid vid Columbia University 1954, när den kända och för Allardt sedermera ytterst viktiga sociologen och

15 Se kap. 2 och 4.

16 Vesikansa 2004, 126–127.

17 Vesikansa 2004, 168–169.

politikforskaren Seymour Martin Lipset frågade honom om de politiska förhållandena i Finland och i synnerhet om stödet för kommunismen. Allardt har framhållit att han tack vare Lipset lärde sig att se Finland i förhållande till andra länder och att ställa komparativa frågor som intresserade utlänningar.¹⁸ Perspektivet tillät att den finska kommunismen studerades utan nationella förtecken.

I början av 1960-talet tillämpade – eller testade, betraktat ur ett efterhandsperspektiv – Allardt flera sociologiska kategoriseringar för att få grepp om de två finska versionerna av kommunism, den sydväst- och sydfinska industrikommunismen och den öst- och nordfinska ödemarkskommunismen. I de tidiga texterna på engelska återfinns åtminstone dessa dikotomier för att beskriva tudelningen: *socially active vs. socially passive citizens*,¹⁹ *instrumental vs. expressive action*²⁰ och *traditional vs. emerging radicalism*²¹.

Dessutom illustrerade Allardt sina framställningar med det fyrfält som senare skulle bli så välkänt. Med hjälp av det förenade han motsatta former med gemensamma faktorer. Tanken var att beskriva eller förklara *olika* former av det studerade fenomenet med olika värden på *samma* två variabler. Han beskrev till exempel indelningen i socialt aktiva och socialt passiva kommunistmedborgare med hjälp av å ena sidan den politiska miljön, å andra sidan tillhörighet till mellangrupper. Socialt aktiva var de vars miljö var pluralistisk och som hade många band till mellangrupper, medan de vars miljö var ”monistisk” och som hade få band till mellangrupper var passiva.

Émile Durkheim

Slutligen hittade Allardt en bas för att teoretiskt beskriva den tudelade kommunismen i Finland hos den franska sociologiska klassikern Émile Durkheim och hans tidigare nämnda teori om social arbetsfördelning från 1893. Allardt studerade honom grundligt under sin vistelse vid universitetet i Berkeley i Kalifornien läsåret 1962–63. ”Émile

18 Allardt 1995a, 82. Se kap. 4.

19 Allardt 1961a.

20 Allardt 1962.

21 Allardt 1963b.

Durkheim blev min klassiker”, skriver Allardt i sina memoarer.²² Durkheim hade i sitt arbete granskat relationen mellan den moderna arbetsfördelningen och den rådande moraliska ordningen i samhället, spänningen mellan den differentierade arbetsfördelning och de integrerande krafter som håller ihop samhället. I bakgrunden låg den stora frågan för den dåtida samhällsvetenskapen: Vad gjorde industrialiseringen och den differentiering den medförde med relationerna mellan människor och med stabiliteten i samhället?

Enligt Durkheim förändrades individens förhållande till den moraliska ordningen till följd av arbetsfördelningen och differentieringen. I det traditionella samhället rådde en mekanisk solidaritet. Sammanhållningen byggde på att gruppen var homogen, på likformighet mellan individerna och på att dessa förenades av likadana moraliska känslor. I samhället rådde en ”kollektiv medvetenhet” eller ett ”kollektivt samvete” (*conscience collective*), en moralisk medvetenhet eller ömsesidig plikt känsla där individen var i det närmaste totalt beroende av gruppen och där uppfattningarna om rätt och fel var entydiga. De samhälleliga och religiösa skyldigheterna kunde inte skiljas från varandra.

När arbetsfördelningen blev mer komplex utvecklades enligt Durkheim en ny, organisk solidaritet, som utgick från olikheterna mellan individerna och från att det skedde ett socialt byte mellan dem och att de kompletterade varandra. Det uppstod utrymme för individuell medvetenhet och individuella handlingar, och de kollektiva känslorna försvagades. Det uppstod en för den moderna epoken typisk form av medvetenhet och samvete. Känslorna av helighet, som tidigare var knutna till kollektivet, fästes nu vid individerna. Arbetsfördelningen skapade ett nytt slag av moral och solidaritet, som byggde på att individer som utförde olika uppgifter hade skyldigheter gentemot varandra.

Den nya moralen utvecklades emellertid inte utan svårighet. Därför tog Durkheim också upp situationer där det uppstod obalans eller en klyfta mellan arbetsfördelningen och den moraliska ordningen. Trots att arbetsfördelningen differentieras kan det gå så att det inte uppstår reglerade relationer mellan de olika delarna; det uppstår en situation av *anomi*. När det råder anomisk arbetsfördelning ställs individernas impulser och intressen i förgrunden på

22 Allardt 1995a, 68.

bekostnad av samhällets behov och krav. När det saknas regler eller de är bristfälliga uppstår det känslor av meningslöshet, destruktiva sociala förhållanden, konflikter, oreglerade passioner och samhällsligt sönderfall.

Durkheim presenterade också en annan "onormal" form av arbetsfördelning som förorsakas av obalans mellan differentierad arbetsfördelning och kollektivt medvetande eller kollektiv medvetenhet: "tvingad arbetsfördelning". Man försöker upprätthålla regleringen med våld, även om den inte längre motsvarar arbetsfördelningen och inte ger individerna möjlighet att förverkliga sina naturliga talanger i ett samhälle med differentierade uppgifter. Människor kan tvingas till vissa uppgifter, vilket leder till att de börjar känna avund; de hindras från att uppnå de positioner de eftersträvar i samhället. När man här försöker återställa balansen är det fråga om, som Durkheim konstaterar, "klasskamp".

Sammantaget finns det alltså en bestående spänning och kamp mellan å ena sidan potentiellt desintegrerande krafter (differentierad arbetsfördelning) och å andra sidan integrerande krafter (föränderlig moralisk ordning).

Allardts Durkheim

Allardt fann Durkheim när han letade efter "en sammanfattande teori" för sina resultat, alltså en teori som kunde "förklara industri- och ödemarkskommunismen utifrån samma teoretiska utgångspunkter".²³ Tanken att sträva efter en sammanfattande teori ter sig naturlig för en både-och-människa, även om det inte är självklart (som Klaus Mäkelä senare påpekade; se nedan). Han tillämpade sin teori för första gången på stödet för kommunismen efter sin tid i Berkeley i början av 1960-talet, och breddade den kort därefter till att gälla flera olika fenomen i det moderna samhället.²⁴

Allardt omformade Durkheims mekaniska solidaritet, som byggde på homogenitet och likformiga moraliska känslor, och organiska solidaritet, som byggde på arbetsfördelning och att individer som utför olika uppgifter kompletterar varandra och har skyldigheter gentemot varandra, till en form där solidariteten skildes från graden av arbets-

23 Allardt 1995a, 102–104.

24 Se kap. 2 och 4.

fördelning och trycket mot likformighet. Den sistnämnda dimensionen hade Allardt skapat själv. Den blev en gemensam variabel för dels likhet, som band samman medlemmarna i det traditionella samhället (starkt tryck mot likformighet), dels olikhet, som band samman medlemmarna i samhällen med differentierad arbetsfördelning (svagt tryck mot likformighet). Den organiska solidariteten, som var kännetecknande för det moderna samhället, uppstod under förhållanden med hög grad av arbetsfördelning och svagt tryck mot likformighet. Ett sådant pluralistiskt läge tillät individerna fri rörlighet och fick dem att godkänna samhällets spelregler, det vill säga vara solidariska. Mekanisk solidaritet rådde i det motsatta läget, när graden av arbetsfördelning var låg och trycket mot likformighet starkt.

Ur det här perspektivet förenade Allardt de två varianterna av kommunism i Finland till de två ”onormala” formerna av solidaritet som Durkheim hade identifierat: påtvingad arbetsfördelning och anomisk arbetsfördelning. Hos Durkheim uppstod bägge formerna i samband med stor arbetsfördelning, men hos Allardt var de störningar som uppstod under å ena sidan hög grad av arbetsfördelning och å andra sidan låg grad av arbetsfördelning. Industrikommunismen, det vill säga den traditionella klassmedvetna vänsterradikalismen, förklarades av krav på stor likformighet och begränsad olikhet trots hög grad av arbetsfördelning. Det riktades således tvång mot människor, vilket hindrade deras fria rörlighet. Den agrara ödemarkskommunismen hade enligt teorin grogrund i förhållanden av liten arbetsfördelning, där trycket mot likformighet ändå var litet och förorsakade rotlöshet och oreda, vilket tog sig uttryck i radikalism.

Under stor arbetsfördelning var det således tvång och under liten arbetsfördelning bristen på beteendereglerande normer som gav upphov till avund och ledde till att man inte accepterade de grundläggande reglerna i samhället. I bägge fallen ledde det på olika sätt till stöd för kommunismen. Essensen i teorin kunde beskrivas på ett kärnfullt sätt i ett fyrfält.²⁵

25 Se Allardt 1965b, 163–165.

		Arbetsfördelning	
		liten	stor
Tryck mot likformighet	starkt	1. Samhälle med mekanisk solidaritet	3. Samhälle med tvång Industrikommunism: aktiv och organiserad verksamhet
	svagt	2. Samhälle som kännetecknas av alienation Ödemarkskommunism: osäker politisk verksamhet, protest	4. Samhälle med organisk solidaritet

Allardts variant av Durkheims teori innebar en ny tolkning av den finska kommunismen, men den innehöll många aspekter som kunde förenas med det tidigare sättet att förstå kommunismen i Finland. Den innehöll också drag som hjälper till att förstå den genklang teorin fick.

För det första var Allardts pragmatiska och eklektiska inställning till teorin A och O. Teorin var ett verktyg. Han var redo att lösgöra de teoretiska komponenterna från sitt tidigare sammanhang och förändra dem efter de praktiska behoven för att resultaten skulle bli vettiga. Han var redo att använda "en gnutt social fantasi".²⁶ Som han senare konstaterade, när han presenterade sin solidaritetsteori i en allmän form, var hans strävan inte att reda ut vad Durkheim verkligen menade, utan att "använda hans tankar på problem i den moderna politiska sociologin".²⁷

För det andra menade Allardt att den finska kommunismen hade både rationella och irrationella beståndsdelar, som alltså kunde förstås i samma teoretiska ram; när han då talade om "rationalitet" använde han visserligen inte motsatstermen "irrationalitet".²⁸ Industrikommunismen var en rationell reaktion på de tvingande

26 Allardt 1995a, 104.

27 Allardt 1968a, 2.

28 Se kap. 7.

regler med vilka kommunisterna och folkdemokraterna isolerades i stället för att reglerna skulle ha lindrats och de behandlats som andra. Men teorin förklarade på sätt och vis också stödet för kommunismen med motsatta argument. Grunden för ödemarkskommunismen låg i normlöshet och rotlöshet. Här kan man se ett samband till traditionen inom den bildade klassen, där kommunismen sågs som ett uttryck för söndring förorsakad av frustration och låga instinkter. Men nu hade kommunismens primitiva sida tämjts med hjälp av teorin. Allardt tog kontroll över kommunismen teoretiskt och gjorde den samtidigt rationell. Han gjorde den begriplig och hanterlig, om än inte helt – kvar i teorin blev trots allt ett slags underifrån kommande emotionell dimension och oförutsägbarhet. Med sin teori förenade han rationaliteten och dess motsats. Inställningen till kommunismen var ambivalent.

Teorin anslöt till det förflutna också på ett annat plan: känsligheten för problemet med samhällets stabilitet, som av gammalt visade sig i hotet från kommunismen. Precis som i Durkheims ursprungliga teori var det också hos Allardt fråga om integration, samhällets stabilitet. De två formerna av finsk kommunism var störningar i moderniseringen. Perspektivet var typiskt för den Durkheimiska politiska sociologin, som snarare har att göra med forskning om kollektivt beteende (*collective behavior*) än om kollektivt handlande (*collective action*). I den först nämnda riktningen betraktas protester och politiska kriser i allmänhet som resultat av spänningar och tryck som uppstått av sociala förändringar, medan den senare riktningen understryker vikten av mobilisering av resurser och vidhåller att massrörelser kan förklaras av samma omständigheter som vardaglig politik; de grundar sig på mänskliga resurser och kan motiveras rationellt.

Allardts teori var emellertid inte en typiskt Durkheimsk integrationsteori. I hans händer blev det ursprungliga förhållandet *kausalt*, vilket Durkheims teori inte var.²⁹ Solidaritet, uppfattad som att samhällets grundläggande regler accepteras, *förklarades* med å ena sidan graden av arbetsfördelning och å andra sidan graden av tryck mot likformighet.³⁰ Trots att utgångspunkten var integrativ, öppnade konstellationen för empirisk granskning av kommunismen (avsaknad av solidaritet) ur strukturens (graden av arbetsfördelning) och kulturens

29 Jfr Allardt 1995a, 107.

30 Allardt 1983c, 75.

(trycket mot likformighet) perspektiv. När Allardt rehabiliterade Durkheim som politisk sociolog genom att presentera sitt utkast till allmän solidaritetsteori i sina främsta (internationella) artiklar var denna infallsvinkel tydlig. Rehabiliteringen låg i att Allardts teori inte endast följde traditionen av Durkheimskt kollektivt beteende (vilket inte var nytt och ingick i analyser om massamhället av teoretikern William Kornhauser 1959, som hade påverkat Allardt).³¹ Hans teori följde också den tradition som betonar mobiliseringen av resurser: industrikommunisternas radikalism bottnade i deras förmåga och beredskap som hindrades från att få utlopp.

I fråga om industrikommunismen passade Allardts grepp bra ihop med Seymour Martin Lipsets icke-Durkheimska undersökningar om kommunism. Lipsets *Political Man* (1959), där Allardts uppgifter om kommunismen i Finland presenteras, nämner Durkheim endast i två fotnoter, och de handlar inte om politisk verksamhet. Boken förklarar stödet för partier framför allt med sociala strukturer som klass och skikt.

Tolkningen om industrikommunismen väckte inte kritik, men däremot väckte Allardts uppfattning om ödemarkskommunismen kritik i den internationella diskussionen. Den svenska sociologen Walter Korpi strävade efter att, i linje med forskning om kollektivt handlande, visa att också den här versionen kunde ses som rationell verksamhet, som en form av att driva sina egna intressen.³²

Den stora linjen

Allardt transponerade Durkheims teori fritt för sina egna ändamål för att beskriva den finska kommunismen som en rörelse med motsatta beståndsdelar och studera kommunismen ur ett integrationsperspektiv. Men samtidigt anknöt hans variant av teorin till ”den finländska sociologins stora linje” på ett alldeles speciellt sätt. Den linjen är – enligt Allardts egen karakterisering – en tradition av forskning om social struktur och förändring.³³ Den stora linjen har uppstått av snabba strukturella förändringar, såsom de snabba förändring-

31 Se kap. 4.

32 Korpi 1971.

33 Allardt 1984e.

arna i näringsstrukturen, flyttningsrörelserna och utvidgningen av den politiska representationen i ett slag i början av 1900-talet. Linjen dominerade i synnerhet inom den så kallade konkreta socialforskningen, som bestod av både socialstatistisk och socialhistorisk forskning. Allardt påpekade att den här linjen blev speciellt viktig i Finland på grund av att de samhälleliga brytningsskedena och de problem de medförde var exceptionellt tvära här.

Allardts solidaritetsteori kan också placeras i den stora linjen. Den var en reaktion på samhälleliga spänningar och den handlade om en konflikt som hade sin grund i den sociala strukturen. Dessutom var den på sitt sätt ett uttryck för det som professorn i sociologi Pertti Alasuutari kallar ”den finska strukturmodellen”. Enligt den modellen tecknas samhället som en helhet bestående av den sociala strukturen och av kulturella fenomen som åsikter och attityder som förklaras med hjälp av den: strukturen förklarar kulturen.³⁴ Allardts variant av Durkheims teori kan också ses så här. En socialstrukturell faktor, det vill säga graden av arbetsfördelning (i kombination med trycket mot likformighet), förklarar politiska reaktioner (och många andra samhälleliga fenomen).³⁵

Allardts version av den stora linjen med anslutande strukturmodell förnyade också linjen.³⁶ Han förde in *konflikterna*, som såsom ovan konstaterades hade saknats i den konkreta socialforskningen efter inbördeskriget. Professorn i allmän statslära Ilkka Heiskanen har beskrivit det som att ”samhälleliga maktförhållanden” inte existerade i den forskning som hade sina rötter i den konkreta socialforskningen, socialhistorien och etnologin. ”I den konkreta socialforskningen [...] kördes konfliktelementen ut [...] med hjälp av ’assimileringsstanken’ och reformismen.”³⁷ På samma sätt är den välkända *Suomen kulttuurihistoria* (1933–1936, Finlands kulturhistoria) och socialhistorikern, sedermera professorn i socialpolitik, Heikki Waris historiska undersökningar om arbetarstadsdelarna i Helsingfors, *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pikänsillan pohjoispuolelle I–II* (1932, 1934, Uppkomsten av arbetarsamhället norr om Långa bron i Helsingfors), exempel på att man visserligen diskuterade samhällsgrupper men utelämnade spänningarna och makt-

34 Alasuutari 1996, 12–15; jfr Alapuro 1995; 2005.

35 Allardt 1964c, Förord, 34.

36 Alapuro 1994a.

37 Heiskanen 1983, 311.

förhållandena. Det var Allardt själv som först tog in konflikter och spänningar i denna stora linje, i vilken han räknade in sin kommunismforskning. Men han gjorde det här ur ett integrationsperspektiv, vilket bevarade kontakten till traditionen.

Sociologins klangbotten

Den synligaste delen av den akademiska ungdomen aktiverade sig och antog vänstersympatier runt om i Europa på 1960-talet. Även i Finland var den internationella kontexten viktig och ledde till att de radikala närmade sig den folkdemokratiska och kommunistiska rörelsen. Här gav sociologin en särskild tankeram för den radikala rörelsen, i synnerhet under dess tidiga skeden. Sociologins bidrag ingick i kondenserad form i Allardts fyrfält. I skydd av teorin eller i dess anda kunde man förflytta sig vänsterut, tills radikalismen steg ut ur den Allardtska ramen i slutet av 1960-talet och på 1970-talet.

Sociologin fick sin stora roll uttryckligen på grund av att den nya vänsterinriktningen inte kunde utgå från en intellektuell vänsterkultur, eftersom en sådan inte fanns. Startpunkten var borgerlig av nödtvång. Och för att kunna ta avstånd från 1950-talets unkna nationella enhetskultur måste utgångspunkten ha *vetenskaplig* auktoritet. Allardt tog kommunismen i besittning begreppsligt med hjälp av en allmän sociologisk teori. Den nationella enhetskulturen höll just då på att vittra sönder, och teorin erbjöd de unga aktivisterna ett vetenskapligt, objektivt och rationellt sätt att delta i att bryta ner den, att arbeta för pluralism och tolerans – en utgångspunkt för ett nytt, svalt förhållningssätt till kommunisterna. Teorin delade på sätt och vis ut roller till de olika parterna – de bildade och kommunisterna – och definierade dem som delar av samma universum, gjorde dem jämförbara.

Samhällsstruktur och sociala spänningar

Ett nyckelverk för diskussionen i Finland var Allardts *Samhällsstruktur och sociala spänningar* (1965), som utkom på finska 1964. I den presenterade han budskapet i sin solidaritetsteori på ett åskådligt och inspirerande sätt. Boken blev decenniets mest inflytelserika samhälls-

vetenskapliga undersökning, i det närmaste en "kultbok".³⁸ Under detta år råkade den då knappt fyrtioårige forskarens synnerligen intensiva period av skapande sammanfalla med den mottaglighet för bokens budskap som låg i tiden, i väntan på den så kallade sextio-talismen, som skulle blomma upp några år senare. Budskapet var tydligt: "Ett samhälle med differentierad arbetsfördelning och svagt tryck mot likformighet har här betraktats som det normalfall, som utvecklingen har gått mot."³⁹

Allardt hade på bara några år gått från att forska om den finska kommunismen till att tillämpa Durkheim som dess teoretiska analysverktyg och vidare till att låta teorin mogna till en allmän solidaritetsteori med tillämpningar i analyser av flera samhällsproblem. Denna *tour de force* kulminerade 1964. Redan samma år utkom den första strikt forskningsbaserade allmänna formuleringen av teorin. Med denna ställde sig Allardt i första ledet inom tidens teoretiska politikforskning. Den mångsidiga framställningen av teorin i *Samhällsstruktur och sociala spänningar* fick ett entusiastiskt mottagande bland den finländska publiken.⁴⁰ Teorin gav verket "en röd tråd, då det gäller att skildra fundamentala samhällsprocesser".⁴¹ Motsättningen mellan folkdemokraterna och andra samhällsgrupper behandlades som en av grundmotsättningarna i det finländska samhället, men teorin vidgades ambitiöst från kommunismfrågan till att bli ett verktyg för en bred beskrivning och analys av samhället. Den hade ett omfattande användningsområde: "Med hjälp av fyrfältet kan man få en bild av vissa allmänna förutsättningar, som i praktiken inverkar på samtliga samhällsfenomen."⁴²

Om spektret av fenomen som kunde beskrivas var brett gällde detsamma också formuleringarna i teorin. I boken härleddes teorin inte direkt från Durkheim utan den utgår från samhällseliga grundprocesser som differentiering, tryck mot likformighet och socialt byte. Först därefter kommer man till den Durkheimska solidaritetsteorin. Genom att förankra teorin i grunderna för socialt liv stärkte Allardt dess allmänna eller universella karaktär.

Fenomen som ingår i moderniseringen och dess störningstillstånd behandlas i separata kapitel i boken, från alienation till anomi, från

38 Se kap. 2.

39 Allardt 1965b, 112.

40 Allardt 1964a; se kap. 4.

41 Allardt 1965b, 33.

42 Allardt 1965b, 71.

utarmning till deprivation och från massamhälle till tvångssituationer. Dessutom vässar Allardt sin penna mot läget i utvecklingsländerna, mot religiösa fenomen och mot internationellt samarbete. I det avslutande kapitlet ligger huvudfokus på avvikande beteende, vilket Allardts teori ger ett särskilt åskådligt perspektiv på. Solidaritetsteorin fungerar inte alltid som stram referensram, men den ger boken perspektiv, struktur, stadga och stringens.

Det här draget är viktigt med tanke på verkets andra uppgift. Vid sidan av att presentera teorin var boken avsedd som lärobok. Uppgifterna går in i varandra, för den innehåller inte bara mycket internationell (och tillgänglig finländsk) sociologisk forskning, utan presentationerna av dem är uppbyggda kring bokens röda tråd, vilket leder till att resultaten ofta korresponderar med varandra eller relateras till varandra genom teorin. I det finns ofta ett slags medlings- eller både-och-strävan, som när Allardt med hjälp av sin egen definition av solidaritet vill påvisa det skenbara i motsättningen mellan solidaritet och individualism⁴³ eller i att de så kallade integrations- och konfliktteorierna är inkompatibla.⁴⁴

Otaliga är de doktorsavhandlingar, andra lärdomsprov och undersökningar som tillämpat Allardts fyrfält.⁴⁵ Både boken och de undersökningar som stödde sig på den kunde läsas, och lästes också, så att läsaren kunde ta plats i moderniseringsrörelsen på väg mot organisk solidaritet. Som exempel på det sättet att använda teorin i forskning kan nämnas Pekka Tarkkas studie om den uppståndelse som Paavo Rintalas roman *Sissiluutnantti* (1963, *Fjärrpatrullen* 1964) ledde till.⁴⁶ Inspirerad av Allardts bok avslutas verket ”i en optimistisk syn på framtiden: enhetskulturen som bygger på tvång byts ut till en värld av arbetsfördelning, där självständiga delkulturer – som litteraturen – står i växelverkan med andra branscher”.⁴⁷ Ett annat sätt att använda teorin var det fråga om när man i toleransens och pluralismens namn försvarade kvinnors, fångars eller sexuella minoriteters rättigheter eller pacifism. Allardt blev en förebild för den ”samhälleliga” ungdomen.⁴⁸

Ungdomens strävanden tog sig uttryck i 1960-talets så kallade ensaksrörelser. Allardts fyrfält var inte nödvändigtvis den konkreta

43 Allardt 1965b, 217.

44 Allardt 1965b, 30–34, 220.

45 Se kap. 2.

46 Se kap. 2.

47 Tarkka 2018, 250–251.

48 Klinge 1984, 209.

utgångspunkten, men som den tydligaste formuleringen av den moderna pluralismen fungerade den åtminstone som bakgrundsfaktor till aktivismen samtidigt som den gav aktivismen pondus och trovärdighet. Sociologin var en modevetenskap och de som studerade sociologi (mer eller mindre) hörde till de synligaste bland de aktiva i de nya rörelserna. Huvudtemat var, med Allardts termer, kravet på minskat tryck mot likformighet. I den atmosfär som rådde under decenniet ledde det så gott som automatiskt vänsterut och till frågan om förhållandet till den vänsteraktiva arbetarrörelsen. Men om tolerans för olikhet var viktigt för det tidiga 1960-talets radikalism, blev den andra solidaritetsförklarande variabeln i teorin – för att fortsättningsvis använda Allardts termer – graden av arbetsfördelning, eller mer generellt den samhällsstruktur och framför allt de klasser som byggde på arbetsfördelning, allt viktigare under den senare hälften av 1960-talet. Till en viss punkt gav Allardts teori verktyg också för analys av dem. Men när vänstern blev alltmer radikal stod det slutligen klart att ramen var otillräcklig.

De hundras kommitté och Novemberrörelsen

Man kan illustrera 1960-talets väg vänsterut med två exempel: De hundras kommitté och Novemberrörelsen. I exemplet De hundras kommitté återspeglas växelverkan mellan den inhemska och den internationella dimensionen i radikaliseringsprocessen. I början användes sociologiska argument i kraven på att den intellektuella rörelsefriheten i Finland skulle vidgas. Här utmanades armén och försvaret, en grundbult i den nationella enhetskulturen, vilket i sig redan drev vänsterut. Men inom några år ledde den internationella kontexten till frågan om imperialism och ojämlikhet i global skala. Det här gav studentaktivisterna en naturlig ram, genom vilken de allt lättare kunde närma sig den finska vänstern. Novemberrörelsen för sin del riktade först kritik mot det maskineri som krävde likformighet, men den flyttade snart ett steg längre och riktade sin kritik mot hela den klassbaserade samhällsstruktur som upprätthöll kontrollmaskineriet, och samtidigt närmade den sig den kommunistiska rörelsens ståndpunkter.⁴⁹

49 Beskrivningen bygger på Alapuro 1997b, 131–140 inklusive fotnoter.

De hundras kommitté, grundad 1963, hade en så kallat radikal-pacifistisk inställning till krig, i enlighet med sin brittiska förebild, Committee of 100: den förespråkade vapenvägran. Den motsatte sig också kärnvapen i en värld av konflikt mellan öst och väst. Till de centrala frågorna hörde internationalismen och det internationella fredsarbetet.

I motiveringen för verksamheten betonades opartiskhet, rationalitet och en större intellektuell rörelsefrihet. Rörelsen vannlade sig om att vara opartisk och obunden i förhållande till olika grupper i samhället. I föreningens informationsblad talades det ofta om detta under de första åren. Men den fick gensvar främst från vänstern och i någon mån från mitten.

Inom De hundras kommitté ansåg man att inställningen till krigets och fredens problem uttryckligen var realistisk: "Fredsarbetet är en verksamhet där idealism blir realism." Den vetenskapliga forskningen stod högt i kurs i föreningens stadgar, och när man propagerade för samhällsvetenskapligt tänkande hänvisade man till Allardt och andra finländska samhällsvetare. När sociologistudenten, sedermera diplomaten, Jaakko Blomberg kritiserade försvarskretsarna under ett föreningsseminarium 1965 ifrågasatte han den "enighetsteori" som planeringskommissionen för det psykologiska försvaret företrädde. Enligt hans uppfattning var den en faktor som ledde till enkelriktning, "förorsakade tryck mot enkelriktning". Under samma seminarium ställde sig professorn i socialpsykologi Antti Eskola för så kallad reglerad konflikt. Från denna samhällsvetenskapliga och rationella bas närmade han sig vänstern: "I exempelvis kommunismproblemet understöder jag integrationstanken mycket varmt, det vill säga att jag önskar att kommunisterna blir ett till samhället väl anknutet men verkligt radikalt reformparti, vilket för tillfället saknas."

Man närmade sig alltså vänstern rationellt och svalt och med samhällsvetenskaplig palett. De aktiva och ideologiskt inflytelserika Jaakko Blomberg, Pekka Peltola och Kalevi Suomela studerade alla sociologi.

Åren 1966–1967 skedde en vändning i utvecklingen inom De hundras kommitté. En del av medlemmarna ville att De hundras kommitté som förening skulle ta ställning för vänstern. Det uppstod ett tryck att fastställa en ståndpunkt till det internationella läget och uttryckligen till Vietnamkriget. Incitamentet var den kongress som Världsfredsrådet ordnade i Helsingfors sommaren 1965 och som dominerades av de socialistiska länderna. En del medlemmar

krävde ”en iskall, förutseende och klar vision”, där huvudsaken inte var att välja sida utan hur man skulle uppnå en rättvis fred. Andra däremot ansåg att det var ”onödigt att fundera på en kommande fred, när man måste kämpa mot det pågående kriget. Fredskongressen måste fokusera, och den fokuserade på den mest brännande frågan Vietnam och på att motsätta sig imperialismen i allmänhet”.

Inställningen till vänstern i Finland började också dela medlemmarna. Konflikterna gällde dels De hundras kommittés obundenhet, dels handlingssättet som betonade rationalitet och vetenskaplighet. De beskrivande benämningarna ”forskningslinjen” och ”marschlinjen” användes om parterna i tvisten. Den förra fick en klar seger under årsmötet 1966. Samtidigt började De hundras kommittés ställning som den främsta studentrörelsen vara ett passerat skede. Mest central blev nu en rörelse som problematiserade konflikter inom det finska samhället och i synnerhet inställningen till vänstern – Novemberrörelsen.

Novemberrörelsen var aktiv i drygt två år efter att den grundades den 7 november 1967 (på femtioårsdagen av den ryska oktoberrevolutionen). Majoriteten (sju av tolv) i denna kontrollpolitiska förenings första styrelse var statsvetare. Programdeklarationen hade formulerats av sociologen Klaus Mäkelä. I deklarationen sades:

Med kontrollpolitik avses helheten av de åtgärder med vilka samhället upprätthåller likformighet och övervakar avvikande beteende. [...] Novemberrörelsen arbetar för en rationell och human kontrollpolitik. [...] Till föreningens verksamhetsfält hör alla tvångsmedel med vilka samhället upprätthåller likformighet [...].⁵⁰

För frågorna som nämns i principerna kan man så gott som mening för mening hitta motsvarigheter i *Samhällsstruktur och sociala spänningar*, med undantag för de mest praktiska. Verksamheten rörde grupper som bostadslösa, fångar, psykiskt sjuka, lösdrivare, skolhemsungdomar och ”arbetsskygga”.⁵¹

Mer än att man lutade sig mot Allardts verk var det ändå fråga om att tankarna i boken var viktiga genom att de gav en kontext som omfattade hela samhället, i vilken strävan efter minskat tryck mot likformighet kunde placeras. Mäkelä medgav sig vara ”Allardts

50 Alapuro 1997c, 135.

51 Taipale 2017, 27.

elev precis som alla andra [sextiotalistiska] sociologer i Finland eller åtminstone sociologerna i Helsingfors”.⁵² Men den egentliga källan till hans sextiotalsaktivism var verksamheten vid Alkoholpolitiska forskningsinstitutet och Stiftelsen för alkoholforskning och den forskning i avvikande beteende och kontrollpolitik som bedrevs där under ledning av sociologen och missbruksforskaren Kettil Bruun samt dess version av ett gemensamt etos för moderniseringen. Det ideologiska standardverket för rörelsen var antologin *Varning för vård. En bok om frihetsberövande, vårdanstalter och vårdideologi* (1967), som både Mäkelä och Bruun hade bidragit till.

Kravet på likformighet i den rådande kontrollpolitiken sades rikta sig framför allt mot ”de lägre samhällsklasserna”. Den var alltså ett medel för ”klassdiskriminering”. Allt detta rymdes in inom ramen för (den Allardtska) sociologins betoning av krav mot likformighet och arbetsfördelning, även om tonen i verksamheten var en annan. Men redan ett år senare utsattes det ursprungliga programmet för sträng kritik. Scenen för detta var rörelsens så kallade ideologiseminarium i november 1968. Kritiken var av det slag som en av styrelsemedlemmarna framförde i sitt anförande:

Rationaliteten är utgångspunkt för de ledande principerna. En sak har man emellertid glömt: för vilket samhälle driver man denna rationalitet? Mot vilken klass är man rationell? [...] Sektorn för kontrollpolitik är en av revolutionens sektorer. Målet är en stor socialistisk revolution.⁵³

I ett anförande om Novemberrörelsen under Socialpolitikdagarna i november 1968 talades det inte om kontrollmaskineriets snedvridning utan om att hela kontrollsystemet var selektivt riktat mot ”underklassen”. Avståndet från liberaliseringen av attityder i början av 1960-talet till kravet på revolution var långt. Man hade rört sig vänsterut inom en i vid bemärkelse Allardtsk ram från att lindra trycket mot likformighet till dess strukturella förutsättningar. Efter det hade den alltmer vänstersinnade rörelsen stigit ur ramen; den ”borgerliga sociologin” räckte inte längre till. Den så kallade revolutionära linjen fick majoritet i Novemberrörelsens styrelse för 1969 (sex medlemmar av tio), och rörelsens verksamhet började krympa. Fem av den dåvarande styrelsens medlemmar hade studerat socio-

52 Mäkelä 1997, 102–103.

53 Alapuro 1997c, 138.

logi åtminstone som biämne och de anslöt sig alla till Finlands kommunistiska parti.

För dem och för många andra hade Novemberrörelsen fungerat som en kanal som ledde till den del av arbetarrörelsen som låg längst till vänster. Rörelsens ursprungliga ledarfigurer däremot fortsatte på den tidigare linjen och bidrog till kommande socialpolitiska och andra reformer.

Solidaritetsteorins klangbotten

Allardts solidaritetsteori fungerade som bro till sextiotalsradikalismen, som vid ingången till 1970-talet förändrades och vände sig mot sextiotalismen. Studentrörelsens direkta inverkan på universitetssociologin började kännas av i slutet av 1960-talet när aktivismen kulminerade i rörelsen för förvaltningsreform med krav på principen en man en röst. Rörelsen lämnade Allardts solidaritetsteori bakom sig och likaså den ”borgerliga sociologi” som teorin var ett koncentrat av. Det viktigaste språkröret för studenterna vid decennieskiftet 1970 var tidningen *Tutkain*, som gavs ut av studentorganisationen vid Helsingfors universitets statsvetenskapliga fakultet. Ansvariga redaktörer för den var efter varandra två medlemmar ur den ovan nämnda ”revolutionära riktningen” inom Novemberrörelsens styrelse 1969. 1960-talets liberala universitetssociologi och bland andra Allardt kritiserades starkt i tidningen, för det mesta ur ett marxistiskt perspektiv, som många unga samhällsvetare hade börjat bekanta sig med. Bland skribenterna fanns många blivande forskare och högskolelärare i sociologi. Resonerande texter och forskningsfrukter föddes senare, på 1970-talet.⁵⁴

Allardts fyrfält hade gjort sitt. Allardt själv ansåg 1972 att teorin hade förlorat sin kraft att förklara nya centrala samhällsproblem (och i stället behövdes modeller och teorier för kontinuerlig utveckling).⁵⁵ Men varför och hur hade teorin beskrivnings- och analyskraft på 1960-talet?

Antydningar till svar ger Klaus Mäkelä efter 1960-talet, paradoxalt nog i sina kritiska synpunkter på Allardts sociologi.⁵⁶ För det första

54 Se Alestalo & Rätty 1994, 220, 235–236.

55 Allardt & Littunen 1972, 67–68.

56 Se Alapuro 2014.

ifrågasatte han det sätt på vilket Allardt förstod förändringar i ”det sociala medvetandet”. Han kritiserade dennes moderniseringsuppfattning för att vara linjär, närmare bestämt ohistorisk:

På 60-talet använde man ofta en ram enligt vilken ”moderniseringen” sågs som en linjär process, vars olika delfaktorer hela tiden förändrades i samma riktning och stärkte varandra. Industrialiseringen och urbaniseringen (”differentiering av arbetsfördelningen” och ”tätare socialt byte”), och förändringar i olika attityder (”lindring av trycket mot likformighet”) sågs som olika sidor av en och samma modernisering. En sådan sociologiskt generaliserande diskurs gestaltar samhället som abstrakta variabler. Med hjälp av dem är det svårt att komma åt de verkliga krafter och motkrafter som i en viss konkret situation tar sig utlopp i exempelvis omvälvningar i medvetandet.⁵⁷

I stället för en ram av det här slaget behövs ”en periodisering av Finlands ekonomiska och sociala närhistoria”; den skulle ge en konkret infallsvinkel i stället för Allardts moderniseringsvariabler. Så här skulle man kunna få syn på de krafter och motkrafter som trängde upp i form av 1960-talets diskussion, ”i det borgerliga medvetandets brytningstid i Finland”. Förändringen ”var ämnad att vidga den traditionella borgerliga världsåskådningen mot den ideologiska öppenhet som den moderna kapitalismen kräver”.

Den här alternativa tolkningen var direkt kritik mot Allardts solidaritetsteori.

Mäkelä kom med liknande kritik på nytt i början av 1990-talet när han skrev om Allardts främsta verk *Samhällsstruktur och sociala spänningar*. Även här påtalade han bristen på konkretion och historisk kontext. Mäkelä påpekade att verket inte behandlar något specifikt samhälle. Genom Allardt kritiserade han också sociologin i Finland på ett allmännare plan. Den hade i själva verket producerat ”ganska få beståndsdelar för en historisk beskrivning av dagens Finland”. ”Snarare har man sökt svar på samhällsproblem i ständigt växlande teoretiska perspektiv.”⁵⁸

Detta är kärnan i Mäkeläs kritik, men intressant och paradoxalt nog träffar den samtidigt det drag i Allardts kvalitet som forskare som gav hans teori klangbotten och gjorde honom till ”landets ledande

57 Mäkelä 1979, 176, 178, 217–220, 253.

58 Mäkelä 1992, 187–188.

sociolog” (vilket Mäkelä medgav att han var). Man kan nämligen påstå att det var ”det generella” i Allardts sociologi som gav den historisk (!) slagkraft. Sociologin kunde få grepp om Finland och dess problem på 1960-talet och bli det främsta analysverktyget just för att den var allmän. Genom att använda generella begrepp kunde sociologin under den rådande ideologiska brytningstiden lösgöra sig från den nationella enhetskulturen och den totala fosterlandsuppfattningen och analysera strukturer och konflikter i anslutning till dem. Den kunde inta den svala analytikerns roll. Med sitt ”sociologiskt generaliserande sätt att uttrycka sig” bröt Allardt sönder ”den traditionella borgerliga världsåskådningen”. Han använde begrepp på ett annat sätt än man var van vid inom samhällsvetenskaperna i Finland, för att inte tala om inom de humanistiska disciplinerna. Genom att tala om konflikter som härrörde från inbördeskriget med generella begrepp, och i synnerhet om stödet för kommunisterna och Demokratiska förbundet för Finlands folk (DFFF), kunde han ta dem till behandling på ett annat sätt, objektivt konflikterna och hoten och förhålla sig till dem åtminstone skenbart neutralt. Han tog så att säga begreppslig kontroll över kommunismen och tämjde den därmed delvis.

Det överhistoriska tänkandet fick här en stark historisk roll, men samtidigt fick det också en speciell ideologisk roll. Allardts konstruktion talade till ett visst samhälle, som med all sin ojämlikhet, sin ekonomi, sina politiker med mera antogs utgöra ett och samma system: ”Allardt talar i sociologiska generaliseringar, men han talar till ett samhälle som i sig tydligt är både en helhetsaktör och ett moraliskt landskap.” På detta sätt ”gav han ideologiska rättesnören till ett Finland där näringarna befann sig i ett brytningsskede”.⁵⁹ Här uttrycks på sätt och vis det som ovan sagts om sociologin som moderniserings språk. Den erbjöd ett (ideologiskt, givetvis) sätt att tala till ”ett Finland där näringarna befann sig i ett brytningsskede” men också om Finland. Det som saknas i Mäkeläs beskrivning är den potential att lösa den historiska konflikten som fanns i detta språk.

Här kommer vi till en annan kritik som Mäkelä framförde: öppenheten eller med andra ord inexaktheten i Allardts sociologi. Det ligger en tydlig ironi i hans konstaterande att Allardts ”mångsidiga” fyrfältskonstruktioner utifrån Durkheims solidaritetsteori anvisar

59 Mäkelä 1992, 187–188.

plats för ”romantisk kärlek, empatiska kötthandlare, byråkratiska läkare, agrarförbundets utrikespolitik samt industri- och ödemarkskommunismen”. Det finns en pik också i det träffande påpekandet att ”Allardt själv har gjort en dygd av att man växlar teoretiskt perspektiv enligt situation”. Påpekandet var en kommentar till Allardts ovannämnda konstaterande att hans fyrfält inte längre på 1970-talet gav en adekvat beskrivning av verkligheten.

Även den här egenskapen kan ses som en förutsättning för att Allardts sociologi skulle fungera. Det generella och icke-konkreta i hans sociologi gav sin upphovsman många frihetsgrader, som han också använde sig av i olika konstruktioner och diskussionsinlägg. De gav honom ett teoretiskt spelrum, som gjorde det möjligt för honom att utan begränsning röra sig fritt på flera områden. Allardts eklektiska sociologi tog rätt fritt i bruk teoretiska element enligt behov i respektive undersökning, genom att lösgöra dem från sitt ursprungliga sammanhang. I bästa fall gav det här honom möjlighet att flexibelt och fruktbart, eller rentav hänsynslöst, röra sig på många sociologiska områden. Solidaritetsteorin är ett bevis på det. Med utgångspunkt i Durkheims tankar från slutet av 1800-talet utarbetade Allardt, som sagt, en teori som fick grepp om den största spänningen i samhällsrelationerna i Finland på 1960-talet. Eller som Allardt själv konstaterade: ”Jag anser att Durkheims teori om arbetsfördelning var nästan som enkom gjord för att beskriva övergångskedet i det finska samhället.”⁶⁰

Beskrivande är också Allardts kommentar på 1990-talet om Walter Korpis tidigare nämnda tolkning av ödemarkskommunismen. Allardt erkände att en rationell tolkning utifrån ett rent empiriskt perspektiv kan vara lika adekvat som hans egen. Det handlade snarare om olika utgångspunkter än om olika fakta. Han motiverade sin ståndpunkt med sitt dåvarande intresse för relationen mellan rationella och irrationella element i det mänskliga livet.⁶¹ Samma diskuterande öppenhet kanske också var det som gjorde honom till en så god och inspirerande författare till läroböcker i sociologi.

Ett slags kulmen i sociologins segertåg var president Urho Kekkonens så kallade Ostrobotniatal 1967 på nämnda studentnation, som denne hade tänkt hålla redan två år tidigare.⁶² Kommunisterna (riks-

60 Allardt 1994c, 158.

61 Allardt 1994c, 160–161; se kap. 7.

62 Se kap. 4.

dagspartiet DFFF) hade inträtt i regeringen föregående år. Kekkonen kungjorde i talet att ett fullständigt införlivande av kommunisterna i det finska samhället var en central nationell fråga och hänvisade till representanter för den unga generationen sociologer, Antti Eskola, Yrjö Littunen och framför allt Erik Allardt:

Differentieringen och specialiseringen utvecklas allt längre, men samtidigt växer behovet av samarbete. På detta sätt frigörs vi från det kraftigt konformitetsskapande normtrycket och den traditionellt strama sociala bundenheten. [...] Jag instämmer i det som Allardt har skrivit. För vårt samhälles fredliga utveckling är det viktigt att vi accepterar folkdemokraternas principiella rätt att på regeringsnivå och likställda med andra medverka vid statsangelägenheternas skötsel.⁶³

Presidenten återopade alltså *sociologisk teori som auktoritet*; det var ett belysande exempel på sociologins genomslagskraft på den tiden. Det är speciellt att sociologin, med Allardt som sin främsta företrädare, fick en så central roll när den aktivaste delen av intelligentian rörde sig vänsterut eller åtminstone fick en allt större förståelse för arbetarrörelsen. Sociologin erbjöd dem ett perspektiv i den samhällsliga situation där traditionen inom den bildade klassen var ytterst antikommunistisk och där den kommunistiska och folkdemokratiska arbetarrörelsen var stark. I länder där det redan fanns en marxistisk tradition eller allmän vänstertradition att ty sig till – i Italien och Frankrike – hade en sociologi av det här slaget ingen andel i brobygget till den vänstersinnade arbetarrörelsen.

Epilog

Ovan har det framhållits att det sociologiska perspektivet, det finska samhällets konfliktfyllda förflutna och Erik Allardts egenskaper som forskare skakade hand på 1960-talet. En jämförelse med mottagandet av Allardts storverk på 1970-talet – den nordiska välfärdsundersökningen – visar hur speciell den här situationen var. Projektet fick en betydande roll i forskningen på sitt område, även om dess position inom den sociologiska offentligheten sammantaget var sekundär.⁶⁴

63 Kekkonen 1969, 11, 18.

64 Se kap. 5.

Detta trots att uppbyggnaden av välfärdsstaten var ytterst aktuell och trots att infallsvinkeln fortfarande placerade sig på den ”stora linjen” inom finländsk sociologi. Men linjen fick nya nyanser i den marxistiska forskningen och upplöstes eller försvann när inriktningen på kulturforskning tog över. Den först nämnda började dominera den sociologiska offentligheten på 1970-talet, den senare på 1980-talet.

I den stora linjen ingick, såsom beskrivits ovan, ett slags struktur-sociologiskt paradigm. Enligt detta har samhället en (kausalt) primär strukturell nivå, där framför allt klassindelningen och de ekonomiska processerna ingår, och på dem grundar sig analysen av andra fenomen som åsikter och ideologier. I den här traditionen placerar sig såväl Allardts solidaritetsteori som hans välfärdsforskning (även om välfärden i relation till de sociala strukturerna inte var det centrala temat i hans välfärdsforskning).⁶⁵

Vid sidan av den strukturella makrosociologin uppkom samtidigt marxistisk forskning om kapitalismen och klasserna i Finland.⁶⁶ Också den forskningen behandlade välfärdsstaten och presenterade strukturella förklaringar till sociala problem, fattigdom och avvikelser, samtidigt som den lyfte fram ojämlikheten.⁶⁷ Välfärdsundersökningarna inom de olika inriktningarna gestaltade den kausala relationen mellan (social) struktur och kultur på olika sätt.

På 1980-talet började emellertid den referensram som byggde på struktur/kultur tappa terräng i den sociologiska offentligheten, när den marxistiska referensramen i allt högre grad övergavs. Huvudfåran inom den sociologiska forskningen övergick från struktur/kulturtänkande till kulturanalys. Förändringen illustreras av skillnaden mellan Allardts klassanalys och den yngre generationens klassanalys. Allardt var intresserad av integreringen av grupper i samhället, således av konflikter *mellan* grupperna och av regleringen av dem eller av hur välfärden fästes på olika sätt på olika grupper, men följande generation riktade sin uppmärksamhet mot strukturer och integrering *inom* olika samhällsklasser.⁶⁸ När den yngre generationen undersökte klasser och hur de strukturerades var den intresserad av en klass i taget och dess liv ur olika synvinklar.

65 Se kap. 5.

66 Gronow, Klemola & Partanen 1977; Kosonen et al. 1979.

67 Julkunen 1993, 258.

68 Pöntinen 1989, 76.

Sett ur det här perspektivet, alltså ”inifrån” klassen, var man nära att leta efter homologier mellan en socialgrupps olika levnadsområden. Man var således intresserad av olika klassers eller skikts *livsstil*. Perspektivet betydde att den strukturella ”stora linjen” urvattnades, i synnerhet om man i likhet med Allardt inkluderar också konflikter och regleringen av dem i denna linje. Inom kulturforskningen ledde homologiperspektivet till att även de oskarpa formerna av kausaliteten struktur/kultur fick vika undan för uppfattningen att livets olika sidor, till exempel arbete och fritid, uppfattades som en meningsfull helhet.⁶⁹ Härifrån var steget inte längre långt till att gestalta samhället som kultur på ett sätt där navelsträngen till strukturen inte alls behövdes.

Allardts undersökningar om kommunism och solidaritet präglades av problemet nationell enhet, men det här bekymrade inte de yngre. Spänningarna mellan klasserna upplöstes på 1970- och 1980-talen. Kommunismen försvann, det började uppstå konsensus – ett nytt fenomen jämfört med de tidigare, konfliktfyllda decennierna av självständighet.

69 Ett typiskt exempel är Sulkunen et al. 1985.

Matti Alestalo

Sociologisk forskning om politik

Erik Allardt redogör både i sina memoarer *Bondtur och kulturchocker* och i essän *Vertaileva politiikan tutkimus intellektuaalisen omaelämäkerran keskeisenä osana*¹ för de impulser och motiv som förde in honom på sociologins område, och framför allt den sociologiska forskningen om politik.²

I bakgrunden fanns ”barndomshemmets sociala patos”, som påverkades dels av att modern Marita Allardt tjänstgjorde som lärare i den svenskspråkiga folkskolan i arbetarstadsdelen Vallgård, dels av den socialliberalism Allardt fått i arv från släkten.³ Han nämner därtill influenser från fyra olika håll, som alla gjorde honom intresserad av sociologi, och speciellt just sociologisk forskning om politik (hädanefter oftast sociologisk politikforskning).⁴

Allardt hade under sina gymnasieår bekantat sig med professorn i teoretisk filosofi Eino Kailas bok *Personlighetens psykologi* (1935, orig. på finska *Persoonallisuus* 1934). Den gjorde ett stort intryck på honom och han läste den ”om och om igen”, så att ”jag nästan kunde den

1 På engelska publicerad under titeln *Political Sociology as a Crucial Element in an Intellectual Autobiography* (Allardt 1994d).

2 Allardt 1995a, 51–83; 1994d, 149–153. Att biblioteken var stängda under coronapandemin var till besvär för mina vänner. Jag tackar bortgångne Risto Alapuro, Maarit och Pertti Alasuutari, Monica Allardt, Sami Borg, Aino Sinne-mäki, Jorma Sipilä, bortgångne Tapani Turkka och Hannu Uusitalo för deras kommentarer och deras välvilliga hjälp med att leta fram olika slags material.

3 Se kap. 2.

4 Se vidare underkapitlen ”Politikens sociologi och politisk sociologi” och ”Politisk sociologi”.

utantill". Han berättar att boken tillintetgjorde hans tidigare idealistiska och historieromantiska livssyn. Det var inflytandet från Kaila som gjorde att "spänningen mellan rationalitet och irrationalitet blev ett centralt tema för hela hans återstående tid som forskare".⁵ Men Allardt berättar att han ändå kunde frigöra sig ifrån Kailas "dyrkan av genier och genialitet" då han bekantade sig med sociologiprofessor Veli Verkko och hans förfinade och liberala tänkande, präglad av förståelse för människors olikhet. Allardts socialliberalism förstärktes sedan ytterligare av hans vistelse vid folkhögskolan i Ljungskile i Sverige sommaren 1946.⁶ Efter den här resan följde han noggrant med samhällsdiskussionen i Sverige.

Allardt inledde sina studier med att bekanta sig med psykologin och filosofin men han valde ändå sociologi som sitt huvudämne. Av psykologistudierna var Eino Kailas seminarium och Toivo Vahervuos föreläsningar i psykometri de viktigaste för Allardt. Sociologin fördjupade han sig i genom att läsa teori och sociologins klassiker. Den svenska sociologen Torgny Segerstedts normteori, enligt vilken sociologins "centrala uppgift är att utreda de sociala normernas inverkan på det mänskliga beteendet", gav den viktigaste impulsen till hans doktorsavhandling. Av sociologins klassiker var den viktigaste inspiratören Émile Durkheim, som betonade att sociala fenomen såsom seder, normer och känslor av solidaritet har karaktären av "hårda fakta, jämförbara med ting". Durkheims uppfattning om att människans medvetande var "ett slagfält mellan å ena sidan hennes själviska böjelser och å andra sidan samhällets moral och kraven från det som är 'heligt'" hjälpte Allardt i analysen av den inbördes balansen mellan rationalitet och emotionalitet.⁷

När det gäller Allardts sociologiska politikforskning påverkades han i första hand av sin ett år långa stipendieresa till Förenta staterna i början av 1950-talet, och framför allt av att han där blev bekant med Seymour Martin Lipset, som visade honom "vägen till forskningen kring politiska fenomen och till politikens sociologi".⁸

Som en viktig bakgrundsfaktor lyfter Allardt också fram de snabba förändringarna i det finländska samhället och de starka spänningar

5 Allardt 1995a, 54; 1994d, 149–150; se kap. 7.

6 Allardt tillägnade sin essäsamling *Förankringar* (1970) minnet av Birger-Magnus Hellerstedt (1892–1963), rektor för Västkustens ungdomsskola i Ljungskile, Bohuslän.

7 Allardt 1994d, 150–151; se kap. 7.

8 Allardt 1994d, 151.

som rådde efter andra världskriget. Finland genomgick en snabb modernisering och höll på att omvandlas från ett agrart samhälle till ett industri- och servicesamhälle. Utvecklingen var delvis likartad med den i de övriga nordiska länderna, men var också i vissa avseenden helt annorlunda: ”Det är den här kombinationen jag försökt använda mig av i mina samhällsanalyser, och jag vill hävda att det är just detta som främst väcker forskarnas intresse på de internationella arenorna.”⁹

Allardt var en pionjär inom modern sociologi, som under sin tidiga karriär inte fick så mycket utbyte av den äldre finländska socialforskningen. Då den första finska utgåvan av Allardts och Yrjö Littunens lärobok *Sosiologia* utkom 1958 var den i slutet försedd med en artikel kallad ”Katsaus suomalaisen sosiologian kehitykseen” (Översikt av den finländska sociologins utveckling). Den var skriven av Esko Aaltonen, som var en etnologi- och historieinriktad professor i sociologi vid Åbo universitet.¹⁰

Politikens sociologi och politisk sociologi

I sina hågkomster funderar Allardt kring den sociologiska politikforskningens utgångspunkter och de förändringar som skett i dessa. Han inledde sin forskning kring politik under 1950-talet med politikens sociologi. Man ville då betona sociologins egenart och studerade politiken med sociologins begrepp och metoder: ”Förenklat sagt ansåg man att sociologins objekt framför allt utgjordes av den sociala strukturens och symbolmiljöns inverkan på samhällets utveckling och de sociala institutionerna.”¹¹ Inom statsvetenskapen analyserar man å sin sida de politiska institutionernas inverkan på ”samhällets sociala struktur”. Allardt ansåg att han under 1960-talet övergick till den politiska sociologin, som är en ”äkta hybrid, genom att den undersöker såväl den sociala struk-

9 Allardt 1994d, 153; jfr Allardt 1985a.

10 Angående de olika upplagorna av *Sosiologia* på finska och svenska se kap. 2, fotnot 93.

11 Allardt använder begreppet symbolmiljö som en synonym till begreppet kulturmiljö, till vilket han räknar seder, lagar, moral, religion, värden etc. Människorna använder sig av ett föreställande språk med tecken och symboler och påverkar andra människor med hjälp av dem. Därför kan man också använda begreppet symbolmiljö (se Allardt & Littunen 1958, 2).

turens inverkan på politiken som politikens inverkan på samhället och dess struktur”.¹²

Allardt fäster uppmärksamhet vid att det engelska begreppsparet *sociology of politics* – *political sociology* inte med någon lätthet går att översätta begripligt, vare sig till svenska eller finska. Det senare begreppet ger på bägge språken rentav ”felaktiga associationer”. Till perspektivbytet medverkade sannolikt förutom breddningen av forskningsinriktningen också Allardts ofta uttalade vilja att knyta de olika samhällsvetenskaperna närmare varandra och betrakta sociologin som en del av samhällsvetenskapernas fundament: *political economy, political science, political sociology*.¹³

Distinktionen blir inte klarare av att Allardt i Finland i första hand betraktade sig som en politikens sociolog, medan han internationellt betraktade sig som politisk sociolog, eftersom han alltid haft ”minst lika mycket kontakter och uppdrag inom statsvetenskapen som inom sociologin”.¹⁴

Allardts bedömning av sig själv är intressant, med tanke på både hans egen forskning och på sociologins idéhistoria. Politikens sociologi beskriver bra hans tänkande under 1950-talet. Då man använder termen politisk sociologi borde man koncentrera sig enbart på hans senare internationella forskningsinsatser. Allardts ställning inom den finländska forskningen har varit utomordentligt betydelsefull. Därför finns det ingen anledning att analysera enbart hans senare produktion, och förbigå de studier han i början gjorde kring politikens sociologi. Han konstaterar dessutom själv att han ”egentligen aldrig tog steget fullt ut från politikens sociologi till den politiska sociologin”.¹⁵ Det här begreppsparets karaktär blir klarare i samband med de konkreta undersökningar som senare ska presenteras. Vi kan då också tydligare se den forskningsstrategiska skillnaden mellan dessa begrepp. Såsom jag senare ska visa tog Allardt under 1960-talet ett steg bort från politikens sociologi i en egen riktning, genom att utveckla sin solidaritetsteori.

12 Allardt 1994d, 154–156.

13 Allardt 1994d, 154–155.

14 Allardt 1995a, 93.

15 Allardt 1994d, 154–156.

Det sociala trycket

Allardt hörde till den generation av finländska samhällsvetare som på 1950-talet reste som stipendiater till Förenta staterna och därifrån hämtade med sig en mängd nya tankar, teorier och forskningsmetoder.¹⁶

Allardt beskriver sin resa till New York på ett humoristiskt sätt i sina memoarer. Känslan av att de egna kunskaperna var alltför bristfälliga gav den unga doktorn så stora svårigheter att till och med lymfkörtlarna kring halsen svällde upp. Stipendiaten lärde sig ”ingenting nytt” vid Harvard under höstterminen 1953, och fick ”inte ut någonting” av exempelvis George C. Homans föreläsningar. Men allting förändrades då han vårterminen 1954 flyttade till Columbia University. Den noggranna studieplan han själv hade gjort upp, med betoning på sociologisk teori, normernas psykologi och attitydmätning, visade sig vara ”en papperstiger”.¹⁷ Han lärde sig använda en hålkortsmaskin och mötte några av den amerikanska sociologins stigande stjärnor, som Seymour Martin Lipset, Paul F. Lazarsfeld och Robert K. Merton. Under 1950- och 1960-talen besöktes Columbia också av många andra unga nordiska forskare: Stein Rokkan, Johan Galtung, Natalie Rogoff-Ramsøy, Hans Zetterberg, Walter Korpi, Bo Anderson och den ungerskfödda Veronica Stolte-Heiskanen.¹⁸

Allardt uppger sig ha varit ”alltför improduktivt blyg” för att träffa professorer och forskare. Kontakten till Lipset uppstod till exempel då svensken Zetterberg, som hörde till lärarkåren, drog honom med sig till de olika lunch- och middagssällskapen.¹⁹

Vid ett sådant tillfälle började Marty Lipset utfråga mig om de politiska förhållandena i Finland och bad mig också skaffa data både från Statistiska centralbyrån och Gallupinstitutet i Finland. Jag träffade honom bara några gånger, men tack vare Lipset lärde jag mig se mitt eget land i ett jämförande perspektiv och också att ställa komparativa frågor så att de intresserar människor utanför Finland. Det låter väldigt enkelt och självklart men det var som om någonting plötsligt hade fallit på plats.²⁰

16 Eskola 1973, 286–291.

17 Allardt 1995a, 80; 1997a, 268.

18 Allardt 1995a, 80.

19 Se även Lipset 1997, 9.

20 Allardt 1995a, 82.

Den här arbets- och vänskapsrelationen påverkades säkert också av det faktum att Lipset, som kom från arbetarklassen och varit medlem i socialistiska ungdomsorganisationer, enligt vad han själv har berättat fick inspirationen till att bli sociolog av upplevelsen att "Sovjetunionens invasion av Finland vintern 1940" var orädd. Det ledde till tanken att socialismens förverkligande i Sovjetunionen hade misslyckats. Men Lipset var ändå inspirerad av socialismen. Han skrev sin doktorsavhandling om en agrarsocialistisk rörelse i provinsen Saskatchewan i Kanada.²¹

Den påverkan det vetenskapliga samfundet i Columbia utövade på Allardt syns på många sätt i hans produktion i slutet av 1950-talet. Med tanke på den sociologiska politikforskningen är de intressantaste arbetena hans *Social struktur och politisk aktivitet* (1956) och kapitlet "Poliittiset ryhmät ja poliittinen käyttäytyminen" (Politiska grupper och politiskt beteende) i läroboken *Sosiologia*, som han utgav tillsammans med Yrjö Littunen 1958. I förordet till *Social struktur och politisk aktivitet* tackar Allardt Lipset både för tiden i Columbia och för deras senare korrespondens.²²

I sin doktorsavhandling om skilsmäsofrekvensen i Finland (1952) utgick Allardt från Torgny Segerstedts Durkheimbaserade normteori. Det här var ett perspektiv som var centralt också i studier av politisk aktivitet. Individerna är medlemmar i olika grupper och det är de normer som gäller inom grupperna som styr deras beteende. Sociologin studerar likformigt beteende av det här slaget.²³ Individernas politiska beteende och aktivitet är beroende av de sociala grupper de tillhör.

Grupperna är olika och deras normer avviker från varandra, vilket gör att det uppstår motsättningar, normkonflikter. Redan Durkheim ansåg att normkonflikter ger upphov till passivitet, eller apati och anomi. De första som utgående från förekomsten av motstridiga normer formulerade en teoretisk korstryckshypotes var Lazarsfeld och Lipset och deras kolleger: Ju starkare en grupp utsätts för tryck från olika håll, desto passivare blir den i politiskt avseende.²⁴ För Allardt blev korstryckshypotesen "en form av ledstjärna vid studier av politisk aktivitet respektive passivitet".²⁵

21 Lipset 1970, 143–175.

22 Allardt 1956a, 5; Allardt & Littunen 1958, 1–3.

23 Allardt 1952a; Allardt 1956a, 14; Segerstedt 1948.

24 Lazarsfeld et al. 1952; Lipset et al. 1954.

25 Allardt 1956a, 12–17.

I *Social struktur och politisk aktivitet* analyserar Allardt olika korstryck med hjälp av både kommundata och data på individnivå. Huvuddelen av undersökningen berörde de finländska kommunerna och deras röstningsaktivitet i de efterkrigstida, nationella valen åren 1945–1954. Uppgifterna om kommunernas sociala och ekonomiska förhållanden kom från ett flertal olika källor och undersökningar. Allardt analyserade hur skillnader i kommunernas politiska styrkeförhållanden, språkförhållanden och ekonomiska situation samt förhållanden rörande religion, moral och bildning påverkade röstningsaktiviteten och de olika partiernas understöd.

I bokens sista kapitel analyserar Allardt Helsingforsbornas röstningsbeteende med hjälp av individdata som fanns enbart från Helsingfors, såsom individernas kön, sociala ställning och sociala rörlighet. Dessa individbaserade analyser bygger på ett urval som hade gjorts bland dem som röstat i riksdagsvalet 1951, och på det material som sociologen Kettil Bruun, senare känd som alkoholforskare, använt för sin ungdomsundersökning samma år.²⁶

Utgångspunkten låg inte enbart i de normer som förklarar enskilda individers beteende. Man tog med också skillnaderna mellan olika kommuner i fråga om samhällets strukturer och institutioner. Förändringarna i samhället påverkar både samhällsgruppernas ställning och deras sammansättning. Som analysmetod användes korstabeller.

I undersökningens sammandrag summeras resultaten i form av en åskådlig tabell. Röstningsprocenten var hög dels i kommuner som dominerades av ett parti, exempelvis de svenskspråkiga kommuner där Svenska folkpartiet dominerade, dels i kommuner där Demokratiska förbundet för Finlands folk hade en särskilt stark ställning. Röstningsprocenten var hög också i kommuner med en enhetlig ekonomisk-social struktur (till exempel jordbruksdominans eller små klasskillnader) eller där det inte fanns starka motsättningar mellan olika religiösa rörelser respektive politiska partier.

Analysen av materialet från Helsingfors visade att röstningsprocenten bland arbetarbefolkningen var högre i de stadsdelar som dominerades av arbetarklass jämfört med de stadsdelar som var tjänstemannadominerade. Personer med högre utbildning röstade mer aktivt både i tjänstemannadominerade och i arbetardomine-

26 Allardt 1956a, 19, 144.

rade stadsdelar. Allardt och Bruun presenterade först resultaten för Helsingfors del i en gemensam artikel på engelska.²⁷

Allardt konstaterar sammanfattningsvis att social och politisk enhetlighet har ett samband med en hög röstningsprocent.²⁸ Till enhetligheten bidrar förutom stödet för olika politiska partier också övriga strukturer och institutioner i samhället: språkgrupper, jordbruksdominans och religion. Allardt fick stöd för publiceringen av sin bok i Nyliberala Studentförbundets serie av stiftelsen Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki (SYT, Finlands samhällsskydd).²⁹

I den första upplagan av läroboken *Sociologia* från 1958 bestod Allardts bidrag av en allmän presentation av sociologin och olika "sociala grupperingar".³⁰ Grundtanken är att sociologin studerar hur människors likformiga beteende, i deras egenskap av medlemmar i sociala grupper, samhällen och kulturer, styrs av normer. Det är de viktigaste grupperna i samhället som bildar dess viktigaste institutionella helheter, de så kallade sociala institutionerna. Exempel på dylika är familjen, samhällsklasserna och de politiska grupperna. Inom den sociologiska politikforskningen studerade man, liksom inom övrig sociologi, "grupp-beteendets allmänna lagbundenheter".³¹

Beskrivningen av de politiska grupperna består huvudsakligen av undersökningar där man på individnivå analyserar politiskt deltagande, faktorer som påverkar politiska ställningstaganden samt politiska attityder. Undantaget är en analys av demokratin förutsättningar, där Allardt stöder sig på Lipsets, Martin A. Trows och James Colemans undersökning om de amerikanska bokarbetarnas fackförbund (1962). Resultaten i den visar att det i en demokratisk organisation finns flera olika aktivt fungerande smågrupper och självständiga lokalavdelningar. De personer som är aktiva inom dessa är aktiva också i sina arbetsuppgifter. En demokrati förutsätter att det finns aktiva mellangrupper av det här slaget.³²

27 Allardt & Bruun 1956, 64–76.

28 Allardt 1956a, 140–142.

29 Vesikansa 2004, 322.

30 Yrjö Littunens andel i boken omfattar avsnitten sociala organisationer, regionala strukturer, urbanisering och flyttningsrörelse, kommunikation och kunskapssociologi samt avvikande beteende. I upplagan från 1958 ingick "religionen som social företeelse" i Littunens andel. I de följande upplagorna övergick ansvaret för det avsnittet till Allardt. Från och med den andra upplagan från 1964 behandlade Littunen de sociala förändringarna i slutet av boken.

31 Allardt & Littunen 1958, 1–4, 114.

32 Allardt & Littunen 1958, 115–118.

De centrala föremålen för forskning inom politikens sociologi under 1950-talet utgjordes av de enskilda individernas politiska attityder och val, och de normer som styr dem, både inom olika grupper och i hela samhället.

1959 – Ett år av nya öppningar

År 1959 utkom i Förenta staterna två böcker som på ett avgörande sätt påverkade det sätt på vilket Allardt och hans generation definierade den sociologiska forskningen om politik. Det handlade om Seymour Martin Lipsets *Political Man* och William Kornhausers *The Politics of Mass Society*. Den mer använda av de två var Lipsets *Political Man*, som sedermera uppnått status av modern klassiker.

Lipset inleder sitt förbluffande mångfasetterade verk med att konstatera att ett av de viktigaste objekten för politikens sociologi är att undersöka de sociala förutsättningarna för att demokratin ska förverkligas. Av sociologin krävs då att den analyserar de samhälleliga konflikterna och klyvningarna genom att studera röstningsbeteendet, det politiska deltagandet och fackföreningsrörelsen. Staten betraktas bara som en politisk institution bland andra. Politikens sociologi har som uppgift att studera de politiska institutionerna och analysera relationerna mellan dessa och övriga institutioner i samhället.³³

Som teoretisk bakgrund för Lipsets framställning fanns de uppfattningar som framförts av fyra tidigare europeiska tänkare: Karl Marx och Alexis de Tocqueville lyfte upp frågor kring konflikter och konsensus, medan Max Weber och Robert Michels i sin tur förde fram byråkratins och demokratins problem. Enligt Lipset har dessa den ”moderna sociologins huvudobjekt” haft en djup inverkan på forskningen inom politikens sociologi.³⁴

Lipsets viktiga öppning var hans analys av de konsekvenser klasstrukturen och den sociala skiktningen, eller stratifieringen, hade. För honom utgjorde de politiska valen ett uttryck för den ”demokratiska klasskampen”. Enligt honom var förmögenheten den viktigaste källan till intressekonflikter i det moderna samhället.³⁵

33 Lipset 1969, 22–24. I det här kapitlet har jag använt en upplaga från 1969.

34 Lipset 1969, 21–41.

35 Lipset 1969, 40, 220–261; jfr Allardt 1969b, 14–15 och Allardt 2001, 15.

Lipsets bok gav också upphov till ny jämförande forskning. Den innehåller en stor mängd empiriska resultat om politiska motsättningar och röstningsbeteende inte bara i Förenta staterna utan också i olika länder i Latinamerika och Europa. Tack vare de uppgifter Allardt levererade är Finland väl företrätt i de internationella jämförelserna, speciellt när det gäller analyser av de kommunistiska partiernas radikalism, av de faktorer som påverkar valet av parti, av orsakerna till att man antingen utnyttjar sin rösträtt eller låter bli, och av den sociala rörlighetens effekter på den politiska radikalismen.³⁶

Lipset inleder sin empiriska analys av demokratins förutsättningar med att presentera en flera sidor lång tabell, där fyra olika grupper av länder jämförs sinsemellan utgående från deras förmögenhetsnivå, industrialiseringsgrad, utbildningsgrad och urbaniseringsgrad: (1) stabila europeiska och engelskspråkiga demokratier; (2) instabila europeiska och engelskspråkiga demokratier och diktaturer; (3) latinamerikanska demokratier och instabila diktaturer samt (4) stabila diktaturer i Latinamerika. Finland placerade sig bland de instabila demokratierna på grund av det kommunistiska partiets stora understöd. Andra länder i denna grupp är Frankrike, Island, Italien, Tyskland och Österrike samt sju östeuropeiska länder. De instabila demokratierna och diktaturerna är till sin ekonomisk-sociala utvecklingsnivå svagare än de stabila demokratierna.³⁷

Lipset uppställer flera villkor för att demokratin ska anses vara uppfylld. Det viktigaste är möjligheten att i allmänna val kunna påverka valet av samhällets politiska ledare. De politiska partierna, fackföreningsrörelsen och pressen bör kunna verka fritt. Eliterna bör kunna tävla fritt med varandra och de olika ledaruppgifterna i samhället bör vara fritt tillgängliga. Allt detta förutsätter social rörlighet. Fungerande lokala gemenskaper, aktiva lokalavdelningar inom fackföreningarna och andra medborgarorganisationer är viktiga kanaler för medborgarna då de försöker påverka det samhälleliga beslutsfattandet.³⁸

Den andra moderna klassikern inom sociologisk politikforskning, Kornhausers *The Politics of Mass Society*, är med sin svalt analytiska och teoretiska stil i det närmaste motsatsen till Lipsets verk med dess breda empiriska analyser och överdådigt rika datamaterial,

36 Lipset 1969, 87–130, 179–236, 253–258.

37 Lipset 1969, 48–60.

38 Lipset 1969, 21–76.

insamlat runtom i världen. Kornhausers framställning består av en lakoniskt formulerad teoretisk och empirisk analys av massamhällets centrala egenskaper, samhällseliga förutsättningar och sociala sammansättning.

I likhet med Lipset betonar Kornhauser de självständiga och opolitiska gruppernas betydelse i utformningen av relationen mellan eliten och medborgarna. I ett massamhälle saknas de självständiga mellangrupperna och de grupperingar som utjämnar relationen mellan eliten och massorna. Med utgångspunkt i Durkheims tankegångar anser Kornhauser att etableringen av ett pluralistiskt och värdeliberalitets samhälle förutsätter att det finns ett stort antal icke-politiska och självständiga grupper och organisationer. Dessa bildar för de enskilda medborgarna en form av skydd mot statens och eliternas makt, samtidigt som de ger medborgarna samhällseliga påverkningssamfundigheter, också i fråga om eliternas sammansättning.³⁹ Om så icke är fallet blir medborgarna marginaliserade och alienerade, och upplever sig vara övergivna. Under sådana förhållanden uppstår ett massamhälle. Medborgarna får då inget stöd av varandra och blir utan påverkningssamfundigheter. Sådana individer och grupper är lätta att rekrytera till fascistiska, kommunistiska och populistiska rörelser. Allardt gav Kornhausers tänkande stort utrymme i sin bok *Samhällsstruktur och sociala spänningar*.⁴⁰

Kornhausers empiriska analyser gäller i första hand fascistiska och kommunistiska rörelser i de större länderna. Av de mindre länderna är han främst intresserad av de länder där kommunister och olika radikala vänstergrupper och partier har fått understöd. Ett exempel är Sverige, där kommunisterna hade fått ett bredare understöd i landets glest befolkade och isolerade delar, speciellt bland småbrukare och skogsarbetare.⁴¹ Kornhausers källa var en recension som Phillips W. Davison skrev av den svenska ekonomen Sven Rydenfelts bok *Kommunismen i Sverige* från 1954.⁴²

Allardt hjälpte Lipset också då denne tillsammans med Reinhard Bendix arbetade på en bok om social mobilitet 1959. I det avsnitt som Lipset skrev i festboken till Allardts 70-årsdag fyra årtionden senare berättar han att han bad Allardt om hjälp angående de nordiska län-

39 Kornhauser 1959, 75–83.

40 Allardt 1965b, 123–131.

41 Kornhauser 1959, 157, 178–179, 217–220.

42 Se Nousiainen 1956, 10.

derna. Allardt skickade honom en drygt 30 sidor lång promemoria, men bad samtidigt att hans namn inte skulle nämnas. Allardt hade då sökt professuren i sociologi och var inte säker på hur eventuella sakkunniga skulle förhålla sig till hans tankegångar kring den sociala mobiliteten.⁴³ Allardt publicerade själv 1956 den lilla skriften *Syntyperää ja sosiaalista kohoamista koskevat arvostukset* (Värderingar i fråga om social bakgrund och uppåtgående social mobilitet) kring samma tema, där han analyserar attityderna bland studerande i Yhteiskunnallinen Korkeakoulu. Lipsets och Bendix bok innehöll hänvisningar till det material Allardt hade skickat.⁴⁴

Lipsets och Kornhausers böcker intar en framskjuten plats i den andra upplagan av Allardts och Littunens lärobok *Sociologia*, som utkom 1961, liksom också i den något utvidgade tredje upplagan från 1964. I dess förord konstateras: ”Detta är ett nytt verk både till kunskapsinnehåll och tänkesätt.” Det teoretiska och empiriska inslaget ökade betydligt jämfört med första upplagan. Men denna förnyelse förändrade ändå inte Allardts generella uppfattning om sociologin. Han definierade fortfarande sociologin med hjälp av de sociala normerna, förväntningarna och institutionerna.⁴⁵

I andra upplagan av Allardts och Littunens lärobok sker en avgörande vändning i avsnittet om politik. I fråga om politikens sociologi är det fortfarande normerna och förväntningarna som är utgångspunkten:

Ur sociologisk synpunkt är staten en politisk institution bland andra och utgör m.a.o. ett system av normer och förväntningar och av dem reglerade beteenden. En modernt orienterad statsvetenskap ser på politiska system och institutioner på ungefär samma sätt. Orsaken till att sociologin inte helt överlåter åt statsvetenskapen att syssla med politiskt beteende är, att man inom sociologin har anledning att undersöka relationerna mellan alla slag av sociala system och institutioner. Genom de politiska institutionernas ökade betydelse i samhället har också den politiska grenen av sociologin ökat i betydelse.⁴⁶

43 Lipset 1995, 23–26.

44 Lipset & Bendix 1959, 24, 29, 66–70, 273–274.

45 Allardt & Littunen 1964b, 18–20.

46 Allardt & Littunen 1964b, 165. Jag har här använt mig av bokens tredje, reviderade upplaga. Kapitlet ”Politiska institutioner och politiskt beteende” har inte ändrats jämfört med den andra upplagan från 1961 (1964a, förordet).

Den viktiga förändringen var att analyserna av demokratin utvidgades till att gälla också jämförelser mellan olika samhällen. Och till denna diskussion gav ovannämnda verk av Lipset och Kornhauser helt nya redskap. Allardt presenterar en förkortad version av Lipsets omfattande jämförelser av olika samhällens grad av demokrati och deras ekonomiska och sociala utveckling. Huvudresultatet är att en hög ekonomisk nivå har ett samband med det politiska systemets legitimitet och suveränitet. Men Lipsets sätt att göra jämförelser ger också anledning till kritik:

Först har definitionen av demokrati valts så, att de engelskspråkiga och västeuropeiska länderna bäst fyller kriterierna på demokrati, och där-
efter har vi valt ut variabler, som får särskilt höga värden i dessa länder.
Det kan inte utan vidare antas, att de erhållna resultaten har sin tillämp-
ning på länder i andra historiska situationer eller utanför den europeiska
kulturkretsen.⁴⁷

Forskningsresultaten kring enskilda individers politiska preferenser och attityder var inte längre lika centrala som förut. Nu kom i stället bredare analyser av samhällets klassindelning och de politiska effekterna av social ojämlikhet. Ett nytt inslag var också presentationen av freds- och konfliktforskningen.

År 1959 gjordes ett initiativ till att grunda en gemensam forskningskommitté för det Internationella sociologförbundet (ISA) och det Internationella statsvetarförbundet (IPSA), Committee on Political Sociology. Den inledde sin verksamhet följande år. Lipset var dess första ordförande och norrmannen Stein Rokkan dess första sekreterare. Rokkan lyckades ”skapa ett fantastiskt nät av den komparativa politikens utforskare runt hela världen”. Allardt var en av kommitténs 17 grundande medlemmar, som representerade 13 olika länder. Han fungerade i början av 1980-talet som kommitténs ordförande.⁴⁸

Allardt funderade flera gånger efteråt på det inflytande Lipsets *Political Man* haft på den sociologiska politikforskningen.⁴⁹ Boken anlade ett brett perspektiv på klasstrukturens och den sociala stratifieringens inverkan på det politiska beteendet, och gav ett slags allmänt liberal referensram och ett forskningsprogram för undersök-

47 Allardt & Littunen 1964b, 167–174.

48 Allardt 1995a, 93; Rokkan 1964, 5–18.

49 Allardt 1969b, 14–16; 1997a, 267–270; 2001, 15–16.

ningar av de politiska förändringar i västländerna som uppkommit som resultat av industrialiseringen och den påföljande struktur-omvandlingen. Den förde in starka makrosociologiska element i den sociologiska politikforskningen. Tyngdpunkten i Allardts intresse började i allt högre grad flytta över från de individuella valen till klyvningar och konflikter på samhällsnivå.

Arbetslivet och kommunismen som forskningsobjekt

Det var inte bara Allardt utan också många andra finländska forskare inom sociologi och socialpolitik som, med hjälp av amerikanska stipendier, vistades en tid vid universitet i Förenta staterna för att bekanta sig med nya teorier och metoder. Bland dem fanns Paavo Koli, Kalevi Heinilä, Yrjö Littunen, Faina Jyrkilä och Paavo Seppänen.⁵⁰

Heikki Waris hade besökt Förenta staterna första gången i början av 1930-talet. Han bekantade sig då framför allt med urbansociologin och blev övertygad om att "hans uppgift i Finland skulle bli att bana väg för en realistisk sociologi". Men andra uppgifter kom i vägen och förändringen kom först med den resa till landet han kunde förverkliga under 1940-talet. Hans besök vid University of Chicago blev inkörsporten till en helt ny forskningsinriktning: "Industrial sociology and human relations öppnade hans ögon inom socialpolitiken."⁵¹ Då Waris installerades som professor i socialpolitik vid Helsingfors universitet 1948 ställde han i sin installationsföreläsning upp som målsättning att grunda ett "forskningscentrum för industriella relationer", av den typ som fanns vid de engelska och amerikanska universiteten:

Inom ett forskningscentrum av det här slaget har man sammanfört forskare från å ena sidan nationalekonomi och företagsekonomi och å andra sidan sociologi och psykologi för att tillsammans studera olika problem i anslutning till konkreta arbetsförhållanden, arbetsfred, arbetslön, relationer mellan fackföreningsrörelse och arbetsgivare, arbetstid och fritid.⁵²

50 Eskola 1973, 289.

51 Repo 2011, 152–156, 222.

52 Waris 1948, 305.

Waris planer på ett forskningscentrum förverkligades aldrig, men redan några år senare disputerade under hans ledning flera forskare på temat arbetssociologi: Jouko Siipi om trivseln bland löntagare 1954, Paavo Koli om fördomar på industriarbetsplatser 1955, Mauno Koivisto om sociala relationer i Åbo hamn 1956,⁵³ Paavo Seppänen om arbetstagarnas anslutning till fabriken och fackföreningens organisationer 1958 och Vesa Laakkonen om arbetstagarnas attityder till tekniska förnyelser 1958. Enligt Antti Eskola kompletterade Waris och Allardt varandra i den tidens arbetssociologiska undersökningar: ”Den förre var den som vanligen sparkade igång projekten och fungerade som deras allmänna beskyddare medan den senare styrde valet av teorier och metoder, och fungerade som förebild.”⁵⁴

De doktorsavhandlingar som berörde arbetslivet var inriktade på subjektiva faktorer såsom beskrivningar av attityder, åsikter och upplevelser. Det här var information som ansågs viktig under en tid då det inom fackföreningsrörelsen och mellan vänsterpartierna fördes en intensiv maktkamp och det strejkades nästan dagligen. Man letade efter en förklaring till den dåliga arbetsmoralen i arbetarnas ”reaktivitet” och ”radikalism”, det vill säga i att de deltog i fackföreningarnas verksamhet och understödde vänstern. Men de resultaten kom att omvärderas då Seppänen i sin doktorsavhandling kunde påvisa att de arbetstagare som förhöll sig kritiskt till sin arbetsmiljö också var goda arbetare.⁵⁵

De undersökningar som gällde attityder och åsikter gjordes i form av intervjuundersökningar, för vilka man behövde ekonomiskt understöd. Viktig hjälp fick man av Stiftelsen för alkoholforskning, som grundades 1950, och av den tidigare nämnda stiftelsen Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki, som grundades i början av 1950-talet och finansierades av bankerna och näringslivet. Bägge understödde också forskning vid universiteten. SYT fungerade som en del av landets efterkrigstida organisationer för inre information. Den grundades för att motarbeta kommunismen och strävade efter att följa med framför allt kommunisternas verksamhet. SYT försökte till en början på egen hand utreda orsakerna till kommunisternas understöd, men riktade mycket snabbt blickarna mot den akademiska forskningen och började bevilja den understöd. Syftet var

53 Se Bergholm 2020, 263–266.

54 Eskola 1973, 302.

55 Eskola 1973, 304–305, 310.

att få en klar bild av de finländska kommunisterna, deras levnads-
vanor och sätt att tänka.⁵⁶

Enligt Jarkko Vesikansa, som har forskat kring organisationen, ”hade de namnkunniga vetenskapsmännen, såsom professorerna Erik Allardt, Heikki Waris och Jan-Magnus Jansson samt doktor Pertti Pesonen, i sina rekommendationer för vana att hänvisa till att ifrågasättande forskares tema tjänar de syften som stiftelsen Finlands samhällsskydd har”.⁵⁷ De som fick forskarstipendier var i första hand doktorander och forskare inom historia, socialpolitik, sociologi och statsvetenskap. Allardt deltog i organisationens verksamhet genom att hålla föreläsningar, rekommendera stipendier åt sina elever och genom att ansöka om bidrag för sina egna undersökningar.⁵⁸

Det är i efterhand svårt att bedöma i hur hög grad de forskare och bidragsmottagare som deltog internaliserade organisationens antikommunistiska målsättningar. Det fanns helt tydligt forskare som klart understödde dessa strävanden, men det fanns också forskare som förhöll sig mera pragmatiskt till hur forskningen finansierades. Det gällde att ansöka om pengar där sådana fanns att söka, eftersom det speciellt under 1950-talet var ont om dylika.

Waris hjälpte sina doktorander inom socialpolitik att söka dessa bidrag. Också den ”fanatiska” antikommunisten⁵⁹ Mauno Koivisto, fick bidrag av stiftelsen för sin doktorsavhandling. Koivisto deltog som aktiv socialdemokrat i kampen mot kommunister i hamnarna i Åbo och Hangö. Han tillhörde också den så kallade Knoellingerska kretsen, som behandlade problem inom nationalekonomin och på arbetsmarknaden, och som leddes av den aboensiska nationalekonomen Carl Erik Knoellinger.⁶⁰ I sin 1959 utgivna bok *Fackföreningar och arbetsmarknad* ansåg Knoellinger att förklaringen till nästan alla problem på den finska arbetsmarknaden låg i kommunisternas starka ställning. Hans bok ingick långt in på 1960-talet i kursförordningarna inom socialpolitik vid Helsingfors universitet.

Ett bra exempel på en av dem som förhöll sig pragmatiskt till dessa bidrag var Terho Pulkkinen, som inom socialpolitik doktorerade på arbetslösheten. Han skrev i sin ansökan att ”det av den del

56 Vesikansa 2004, 125–126.

57 Vesikansa 2004, 131.

58 Vesikansa 2004, 131–134, 168–169, 322; Sinnemäki 2021; se kap. 2.

59 Bergholm 2020, 164–165.

60 Bergholm 2020, 166–177, 193–194. Koivisto var senare Finlands president, 1982–1994.

av undersökningen som hittills blivit klar bland annat framgår att arbetslösheten ser ut att trivas bäst just i de områden i norra och östra Finland där yttervärnsterns understöd är starkt”.⁶¹ Avhandlingen *Työtömyyden levinneisyys* (1956, Arbetslöshetens utbredning) innehåller ändå inga som helst analyser av sambandet mellan arbetslöshet och understödet för kommunismen.

Även Allardt förhöll sig pragmatiskt till att ansöka om forskningsbidrag. Ett bra exempel är hans försök att främja Elina Haavio-Mannilas avhandlingsarbete. Tillsammans med Waris understödde Allardt den ansökan hon 1956 hade riktat till SYT för projektet ”Suomen vanhakantaisista nuoriso-organisaatioista” (Om Finlands gammalmodiga ungdomsorganisationer). Men hon fick inget bidrag.⁶² Haavio-Mannila disputerade i stället 1958 på byaslagsmålen under 1800-talet. Hennes disputation var Allardts första uppdrag som opponent. Allardt fick själv 1960 ett stipendium av SYT för sin då pågående undersökning ”Suomen poliittisesta elämästä ja kommunismin kannatuksesta” (Om det politiska livet i Finland och understödet för kommunismen), som byggde på kommundata.⁶³

I sin undersökning om understödet för kommunismen startade Allardt inte från noll. Såväl resultaten i undersökningen om korstryck som Jaakko Nousiainens doktorsavhandling *Kommunismi Kuopion läänissä* (1956, Kommunismen i Kuopio län) visade att kommunisternas starkaste stöd fanns på två olika håll: dels i de fattiga jord- och skogsbruksdominerade kommunerna i östra och norra Finland, dels på de industrialiserade orterna. Liknande resultat för Sveriges vidkommande hade redan tidigare framförts av Sven Rydenfelt.⁶⁴ Därmed uppstod indelningen i ödemarkskommunister och industri-kommunister. Nousiainens ”mikroanalys” visade också att det fanns

61 Citat Vesikansa 2004, 131.

62 Vesikansa 2004, 322; Sinnemäki 2021.

63 Vesikansa 2004, 134. Allardt konstaterar i sin ansökan att hans undersökning ”egentligen är en fortsättning på det program som en grupp unga samhällsforskare har gjort upp på initiativ av Stiftelsen Finlands samhällsskydd”. Allardt sökte pengar i mars 1960 ”för att kunna genomföra den plan som ingår i det andra skedet”. Det första skedet, insamlandet av kommunvisa data, hade inletts hösten 1959. Pengarna behövde han för att med hjälp av ”matematikmaskiner” beräkna korrelationsmatriser för variabler på fem olika områden (Sinnemäki 2021). I den första presentationen av sina empiriska resultat tackar Allardt professor Charles E. Osgood, vars ”vänliga tillmötesgående” gjorde det möjligt att utföra de första faktoranalyserna vid universitetet i Illinois (Allardt 1962, 3).

64 Allardt 1956a, 74–75; Rydenfelt 1954.

betydande historiska och ekonomiska skillnader mellan olika landskommuner i Kuopio län. De fattigare landskommunerna i länets västra delar visade sig vara radikala jämfört med kommunerna i den rikare östra delen. I den västra delen var gårdarna små och innehavarna därför ofta tvungna att utföra tungt skogsarbete för de stora skogsbolagen.⁶⁵

Den för Allardt karakteristiska reflektionen kring de empiriska resultatens teoretiska och samhälleliga betydelse framkommer också i hans ställningstaganden i fråga om stödet för kommunismen. Det första försöket av det här slaget var hans artikel *Demokratia ja ihmisuhteet* (Demokrati och människorelationer) från 1961. Den visar också hur annorlunda hans tänkande var jämfört med till exempel den metodarsenal som SYT utnyttjade, eller de arbetssociologiska kartläggningar som gjordes av Waris elever. Den liberalt tänkande Allardt hade som utgångspunkt Lipsets och Kornhausers idé om att det i en fungerande demokrati alltid finns ”självständiga och opolitiska grupper och institutioner” som fungerar som förmedlande länkar mellan individerna och staten, eller makthavarna. Dessa grupper skapar olika korstryck som gör att medborgarna inte kan utnyttjas för uppnående av ”ensidiga politiska målsättningar”. De totalitära rörelserna får sina anhängare i de delar av samhället där de förmedlande grupperna är få eller där de är svaga.

När det gäller ödemarkskommunismen handlar det om en isolering som uppkommer på grund av gles bosättning och stora avstånd. För industriorterna var det i sin tur utmärkande att kommunisterna där hade byggt upp ett eget och av det övriga samhället oberoende nätverk av föreningar.⁶⁶ Det här är resultat som enligt Allardt inom politiken borde leda till olika institutionella lösningar i olika delar av landet:

Den politik som syftar till att neutralisera eller försvaga kommunismen bör därför rimligtvis ges olika utformning i olika delar av landet. I trakter där isoleringen har naturliga orsaker, dvs. beror på geografin eller de sociala förhållandena, bör man framför allt skapa ett nätverk av självständiga förmedlande institutioner och grupper. I områden där det redan finns ett utvecklat nät av föreningar och organisationer är problemen av annan karaktär. De potentiella kommunistväljarna bör där erbjudas

65 Nousiainen 1956, 57–139.

66 Allardt 1961b, 88–90.

möjligheter att intressera sig för uppgifter som inte primärt har politiska syften. Om vi utgår ifrån att utvecklingen under 1960-talet är ungefär densamma som under det gångna decenniet handlar Finlands kommunistproblem huvudsakligen om social integration.⁶⁷

Allardt utgick i sitt reformtänkande från att kommunisterna skulle integreras i samhället. Han stirrade inte enbart på de möjligheter som gavs inom enskilda delar av samhällsstrukturen. Man uppnår inte de resultat man eftersträvar enbart genom politiska förändringar eller attitydfostran. Man bör också få med samhällets centrala institutioner i främjandet av den samhälleliga integrationen.

Samhällets struktur

I sina memoarer nämner Allardt ingenting om de stipendier han fått från Finlands samhällsskydd, eller sina övriga insatser i stiftelsens verksamhet i slutet av 1950-talet.⁶⁸ Däremot finns där en roande beskrivning av hur han, efter att ha blivit professor 1958, började samla in ett stort kommundatamaterial i syfte att undersöka den finska kommunismen. Han erkänner ”med en viss förlägenhet” att hans undersökningar kom till ”utan medveten planering”. Den sociologiska institutionen hade fått en kanslist, Maire Saramo, som sedermera länge tjänstgjorde vid institutionen, och man var tvungen att hitta uppgifter åt henne. Kanhända Allardt genom att formulera sig på detta sätt ville ta avstånd från den typ av tankegångar som florerade inom stiftelsen. Allardt gjorde med hjälp av materialet en grundlig analys av understödet för kommunismen, av dess bakgrund, tillstånd och utveckling. Det var utgående från dessa erfarenheter han i sina memoarer undrar ”hur många kreativa ansatser vi dödar genom våra förnumstiga ansökningsmekanismer”.⁶⁹

Utgångspunkten för forskningen kring kommunismen var det stora understöd rörelsen hade i Finland efter andra världskriget. Kommunisterna fick mycket röster dels i utvecklade och industrialiserade områden, och dels i de områden i norra och östra Finland som var småbruksdominerade och fattiga, men stadda i snabb

67 Allardt 1961b, 90–91.

68 Se Vesikansa 2004, 130, 168–169.

69 Allardt 1995a, 92–93.

utveckling.⁷⁰ Kring den här problematiken publicerade Allardt ett stort antal forskningsrapporter och artiklar.⁷¹ Jag ska här vad gäller presentationen av Allardts utgångspunkter, datamaterial och metoder koncentrera mig på den mest omfattande och detaljerade artikeln, "Patterns of Class Conflict and Working Class Consciousness in Finnish Politics" från 1964.

Allardt utgår ifrån diskussionen kring ideologins död. För att studera den frågan lyfter han, bland de alternativa angreppssätt som framförts, fram den uppfattning som omfattades av Lipset, enligt vilken talet om ideologins död uttryckligen beskriver hur konflikterna mellan samhällsklasserna blir svagare.⁷² Finland utgjorde, liksom Italien och Frankrike, i det här avseendet ett klart undantag i Väst-europa genom att kommunisternas andel av rösterna i nationella val också i Finland länge höll sig på en mycket hög nivå.

De avgörande vändpunkterna i Finlands historia illustrerar det finländska samhällets klasskaraktär. Inbördeskriget 1918 var framför allt ett klasskrig. Det här framkommer då man jämför yrkesfördelningen bland dem som dog under kriget på den röda respektive den vita sidan. Och det var klassindelningen som ännu i slutet av 1950-talet avgjorde valet av parti. Intervjumaterialet från 1958 visar att kommunisternas klassposition var mycket "kristalliserad", medan socialdemokraterna erbjöd en "medelväg" mellan kommunister och borgare. Av intervju-materialet framgår också att kommunisternas anhängare i landets norra och östra delar var radikalare än de i västra och södra Finland. Moderniseringen inom ekonomin ledde till ökade förväntningar och gav bättre möjligheter till jämförelser med det övriga Finland.⁷³

Analysen fortsatte med en jämförelse mellan Finlands kommuner. Materialet består av statistik från landets omkring 550 kommuner. De cirka fyrtio variablerna beskriver röstningsbeteendet och kommunernas politiska traditioner från inbördeskriget och framåt, kommunernas ekonomiska utveckling, med början i jordägoförhållandena i början av 1900-talet, osäkerhetsfaktorerna inom ekonomin samt den sociala strukturen i de olika kommunerna. Dessutom finns en grupp variabler som beskriver kommuninvånarnas bildningsnivå

70 Allardt 1963b, 1.

71 T.ex. Allardt 1962; 1963a; 1963b; 1963d; 1964b; 1964c; 1966b; 1970h och 1971c; Allardt & Pesonen 1967.

72 Allardt 1964b, 98.

73 Allardt 1964b, 93–115.

och religiositet. Analyserna domineras av strukturella faktorer, men det finns också variabler som beskriver normerna.

Analysen inleddes med att Finland delades in i två områden, södra och västra Finland respektive norra och östra Finland. För dessa två områden gjordes skilda korrelations- och faktoranalyser. Industri-kommunismen var typisk för områden där andelen industriarbetare var hög och där klasskonflikterna hade långa traditioner. Ödemarks-kommunisternas områden utmärktes i sin tur av arbetslöshet och ekonomisk osäkerhet. Ett starkt gemensamt drag för bägge gruppernas understödsområden var att den religiösa aktiviteten var låg.⁷⁴

Men att dela in Finland i bara två delar visade sig vara alltför grovt och resultaten blev endast riktgivande. Man fortsatte analysen genom att dela in kommunerna i fem olika regioner: städer och köpingar, svenskdominerade kommuner, landskommuner i södra och västra Finland, landskommuner i östra Finland samt landskommuner i norra Finland. Man beaktade också de förändringar som hade skett i kommunisternas understöd.

Kommunisterna hade sitt största stöd i landskommunerna i norra och östra Finland. Ökningen av antalet anhängare hade varit snabb i dessa regioner mellan 1948 och 1958. Kommunisterna fick många röster också i städer och köpingar. Det fanns i Finland därmed två grupper av kommuner där det kommunistiska partiet hade en stark ställning och/eller där det snabbt hade blivit starkare. De människor som bodde i dessa två olika regioner hade en väldigt olikartad ekonomisk ställning.

Man gjorde skilda faktoranalyser för alla de fem olika regionerna. Syftet var att utreda om det gick att förklara kommunisternas understöd med samma faktorer i olika delar av landet. I de ekonomiskt välutvecklade områdena vilade kommunisternas ställning på en ekonomisk och social stabilitet, och de hade byggt upp egna kulturella och sociala organisationer. Kommunisternas starka områden i norra och östra Finland utmärktes däremot av social osäkerhet, rotlöshet och alienation ifrån de gamla värderingarna. Kommunisterna deltog inte i de "förmedlande" organisationernas verksamhet. De utvecklade regionernas industrikommunism utmärktes av starka grupplojaliteter medan motsvarande band saknades i de stora skogarnas ödemarskommunism.⁷⁵

74 Allardt 1964b, 115–118.

75 Allardt 1964b, 120–131.

Allardt skrev den första preliminära versionen av den här artikeln medan han var gästande professor vid Berkeley, University of California, läsåret 1962–63. Universitetet visade sig vara ”öerhört stimulerande”, med en ”elektrifierat intellektuell” atmosfär. Hans kolleger bland lärarna var antingen gamla bekanta såsom Seymour Martin Lipset, Reinhard Bendix, William Kornhauser och Neil Smelser, eller nya, framskjutna forskare som Erving Goffman och Garry (W. G.) Runciman.⁷⁶

Allardts forskning kring kommunismen väckte internationell uppmärksamhet. Men han saknade en teori som skulle binda samman de olika studierna. Och den utvecklade han då han på nytt fördjupade sig i Émile Durkheims produktion, och framför allt hans verk om arbetsfördelningen. Allardt ville foga ihop sina resultat till en ”enhetlig teori”, som kunde förklara ”industri- och ödemarkskommunismen utifrån samma teoretiska utgångspunkter”.⁷⁷

Utgångspunkten för Allardts allmänna solidaritetsteori blev Durkheims indelning i en mekanisk och en organisk solidaritet. Den mekaniska solidariteten är utmärkande för outvecklade samhällen, där människor betar sig likformigt av traditionernas och omständigheternas tvång. En organisk solidaritet råder i samhällen där arbetsfördelningen är mer differentierad och ”människorna genom olikhet och specialisering kan hjälpa och berika varandra”. Den insikt Allardt gjorde var att kommunisternas röstningsbeteende är ett undantag både från den mekaniska och den organiska solidariteten. Ödemarkskommunismen var karakteristisk för kommuner med utvecklad arbetsfördelning, där de sociala förändringarna skapat ”rotlöshet och normupplösning”. Industrikommunismen var i sin tur typisk för kommuner ”med utvecklad arbetsfördelning men med starka traditioner och en förstelnad klasstruktur”.⁷⁸

Risto Alapuro har sammanfattat resultaten av Allardts teoretiska tänkande: ”Dubbelnaturen i kommunisternas sätt att rösta förklaras på ett teoretiskt elegant sätt: två helt olika störningar i moderniseringsprocessen gav upphov till en och samma legitimitetskonflikt.”⁷⁹

Det var med den här utgångspunkten som Allardt utvecklade sin solidaritetsteori och sitt huvudverk *Samhällsstruktur och sociala*

⁷⁶ Allardt 1995a, 101.

⁷⁷ Allardt 1995a, 103–104; se kap. 3.

⁷⁸ Allardt 1995a, 104; se kap. 3.

⁷⁹ Alapuro 2006; se kap. 3.

spänningar (1965).⁸⁰ Men han betraktade ändå inte, ”strängt taget”, sin solidaritetsteori som en systematisk sociologisk teori utan som en ”teoretisk referensram” som hjälper en att binda samman också väldigt olikartade faktorer och resultat.⁸¹ I sin artikel om Durkheims betydelse för politikens sociologi lyfter han fram flera olika teoretiska diskussioner som man kan analysera med hjälp av denna referensram. Allardt tog som exempel Durkheims fyra olika typer av självmord. De passar väl in i fyrfältets olika rutor.⁸² Av de teoretiska tvistefrågorna tog han som exempel indelningen i tvångs- och integrationsteorier. Det var en indelning som – med något olika termer – hade använts av både Ralf Dahrendorf och Seymour Martin Lipset. Tvångs- respektive integrationsteorierna innehåller olika antaganden i fråga om maktens och de gemensamma värdenas och normernas betydelse. Tvångsteorierna betonar den samhälleliga makten medan integrationsteorierna framhäver de gemensamma värdena och normerna. Såväl makt som institutionaliserade värden och normer är egenskaper som finns i alla samhällen. De olika uttryck dessa får går bra att beskriva med hjälp av samma referensram.⁸³

Tyngdpunkten i beskrivningen av Allardts forskning har i det föregående legat i de internationella impulser han fick. Medaljens andra sida var att presentera den finländska och nordiska forskningen inför en internationell forskarkår – det här kompletterat med att han aktivt var med om att arrangera internationella seminarier och själv deltog i olika internationella konferenser och i det internationella samarbetet. Allardt var också intensivt engagerad i det nordiska samarbetet. Han var chefredaktör både för *Acta Sociologica* (1968–1971) och *Scandinavian Political Studies* (1975–1976). Han var också populär som opponent och som sakkunnig då man tillsatte professorer i samtliga nordiska länder.⁸⁴

Ett viktigt landmärke i den internationella verksamheten var den konferens som Committee on Political Sociology höll 1963 i Tammerfors. Den arrangerades av The Westermarck Society, i samarbete med

80 Allardt ansåg själv att den finska versionen av boken var stilistiskt bättre än den svenska: ”Det berodde inte på att jag hade skrivit den själv utan på att språket korrigerades och redigerades av Katarina Eskola, som gjorde ett alldeles ypperligt arbete.” (Allardt 1995a, 105.)

81 Allardt 1965a, 14.

82 Se kap. 3.

83 Allardt 1965a, 6–9.

84 Se kap. 2.

Finlands UNESCO-kommission. Konferensen lyckades över förväntan. Allardt och Yrjö Littunen redigerade utgående från föredragen boken *Cleavages, Ideologies and Party Systems* (1964), i vilken Allardt själv medverkade med två omfattande artiklar. I den ena presenterade han sin solidaritetsteori medan den andra artikeln utgjordes av ovanbeskrivna analys av kommunisternas understöd. Många av föredragen under konferensen blev ”grundläggande uppsatser, som sedan dess dykt upp i otaliga antologier om jämförande politik”.⁸⁵ Flera av dessa artiklar publicerades senare på nytt, bland annat i den av Allardt och Stein Rokkan redigerade boken *Mass Politics* (1970).

Politisk sociologi

I sina artiklar om förhållandet mellan politikforskning och sociologi går Allardt igenom den indelning mellan politikens sociologi och politisk sociologi som presenterades i början av detta kapitel. Sociologin närmar sig samhällseliga fenomen i syfte att förklara dessa med hänvisning till det sociala systemet, oftast den sociala strukturen. Utgångspunkten för politikforskare är politiska beslut, planer, ideologier och partisystem. Forskningen inriktar sig ofta på de inbördes relationerna mellan dessa. Enligt Allardt har politikforskarna i allt högre utsträckning, och inspirerade av sociologin, börjat intressera sig för de politiska handlingarnas och beslutens konsekvenser inte bara för politiken utan också för hela samhället och kulturen.⁸⁶

Till en början betonade politikens sociologi den sociala ojämlikheten och dess konsekvenser för det politiska beteendet. Allardt framhävde speciellt betydelsen av Seymour Martin Lipset och hans bok *Political Man*. Det centrala problemet i Lipsets bok var uttryckligen ojämlikhetens inverkan på det politiska beteendet. Allardt förnekade inte att den sociala ojämlikheten har betydelse då man förklarar politiskt beteende. Men politiken är också en ”institutionell arena”, där man fattar beslut som berör hela samhället. Den politiska sociologin utgår ifrån tanken att sociala och politiska institutioner ger upphov till och formar de förändringar som sker i samhället.⁸⁷

85 Allardt 1995a, 93–94.

86 Allardt 1968b; 1969b.

87 Allardt 1969b.

Den här förändringen i sättet att tänka syns i Lipsets artikel "Political Cleavages in 'Developed' and 'Emerging' Politics", som inledde den publikation som utgavs i samband med den tidigare nämnda konferens som Committee on Political Sociology arrangerade i Finland 1963. Lipsets infallsvinkel hade nu vidgats betydligt i riktning mot samhällets övriga institutioner. Till det här bidrog framför allt strävandena att göra mer systematiska jämförelser mellan de politiska institutionerna i de etablerade västländerna och motsvarande institutioner i "tredje världen". Då man analyserar skillnaderna mellan olika politiska system bör man beakta att strukturerna ser olika ut för att samhällena har utvecklats på olika sätt. Uppdelningen mellan höger och vänster lämpar sig till exempel inte för analyser av de politiska systemen i Asien, Afrika och Latinamerika.⁸⁸ I den bok som Lipset fyra år senare redigerade tillsammans med Stein Rokkan, *Party Systems and Voter Alignments*, försökte de ännu mer systematiskt analysera under vilka förutsättningar – och med hjälp av vilka processer – olika partisystem växer fram, och hur dessa i sin tur påverkar sammanhållningen och framgången i samhället.⁸⁹

Förändringen i tänkandet syns väldigt bra också i Allardts och Pertti Pesonens artikel "Cleavages in Finnish Politics", som ingår i *Party Systems and Voter Alignments*. Även om artikeln innehåller liknande analyser av understödet för kommunisterna som i den ovan refererade artikeln om klassindelningen i Finland och arbetarklassens klassmedvetande, har helhetsperspektivet i artikeln nu förskjutits mera i riktning mot den politiska sociologin.⁹⁰

Artikeln inleds med ett påpekande om att de viktiga politiska klyvningarna inte alltid behöver vara av strukturell natur. Det kan i samhället också finnas uppdelningar där solidariteten och sammanhållningen grundar sig på andra faktorer. En sådan viktig uppdelning i Finlands historia har alltid varit relationen till Ryssland/Sovjetunionen. Det handlar då inte om nationalism utan om hur man förhåller sig till påtryckningar utifrån. I slutskedet av det ryska kejsardömet tid uppstod en sådan skillnad mellan gammalfinnar och ungfinnar, medan det politiska fältet efter andra världskriget delades upp utgående från vilken inställning man hade till den utrikespolitik som leddes av president Urho Kekkonen.

88 Lipset 1964, 21–55.

89 Lipset & Rokkan 1967b, 1–64; se Allardt 1969b, 18.

90 Allardt & Pesonen 1967, 325–366.

Även om klassindelningen alltid varit en mycket viktig politisk skiljelinje i Finland har den inte varit den enda. Uppdelningen i en finskspråkig majoritet och en svenskspråkig minoritet var länge viktigare än klassindelningen. Därtill kommer för Finland speciella politiska egenheter som exempelvis uppdelningen av arbetarrörelsen i två nästan lika starka rörelser, socialdemokrater respektive kommunister, samt den starka ställning som Agrarförbundet/Centerpartiet länge hade som representant för jordbruksbefolkningen.

Artikeln avslutas med en diskussion där författarna analyserar de faktorer som är ägnade att minska de strukturella spänningarna i Finlands politiska liv. I det självständiga Finlands historia hade presidenten en väldigt stark ställning ända fram till år 2000, då den nya grundlagen trädde i kraft –med betydande inskränkningar i presidentens maktbefogenheter. Presidenten fungerade tidigare som en motkraft till det splittrade partisystemet och till de ofta svaga regeringarna. Presidentens understöd har inte vilat på bara en enda samhällsklass. De strukturella spänningarna har reducerats också av nationalismen och den omfattande kommunala självstyrelsen.

I början av detta kapitel citerades Allardts konstaterande enligt vilket han ”egentligen aldrig tog steget fullt ut från politikens sociologi till politisk sociologi”.⁹¹ I sina studier av politik och politiskt beteende nöjde han sig aldrig med att beakta enbart konsekvenserna av klassindelning och stratifiering. I sina analyser av korstrycket fäste han uppmärksamhet inte bara vid de ekonomiska och sociala strukturerna utan också till exempel de följder som olika språkgrupper och religiösa förhållanden hade. Och då han diskuterade hur man skulle integrera kommunisterna i samhället föreslog han inte några ekonomiskt-sociala reformer utan att man skulle förstärka samhällets övriga institutioner. Han ansåg att hans egen solidaritetsteori var ett slags kombination av klass- och stratifieringsperspektivet och ett institutionellt perspektiv.⁹² Han behövde därför inte ta något ytterligare steg mot en politisk sociologi. Såväl strukturerna som institutionerna och deras inbördes växelverkan var hela tiden närvarande i hans tänkande.

91 Allardt 1994d, 156.

92 Allardt 1969a, 77.

Sociologen och makten

Samhällsstruktur och sociala spänningar blev mycket uppskattad inom det akademiska livet i Finland. Solidaritetsteorin och dess olika tillämpningar dök upp i de teoretiska avsnitten i otaliga lärdomsprov. Den gav också nya utgångspunkter och tankar i den samhällseliga debatten.⁹³ Samhället och dess olika delområden genomgick snabbare förändringar än någonsin tidigare och man behövde vetenskaplig kunskap om och nya tolkningar av dessa förändringar för att förstå de nya strukturer och beteendemodeller som växte fram, och därmed kunna överge föråldrade tankemodeller.

Boken innehåller ett kapitel som behandlar de grundläggande motsättningarna i samhället och hur dessa kan regleras. Det handlar om hur samhällets medlemmar delas in i olika läger utgående från exempelvis region, språk, ålder eller ekonomiska faktorer. Enligt Allardt är de mest grundläggande motsättningarna i det finländska samhället dels konflikten mellan landsbor och stadsbor, dels den klassbaserade konflikten mellan folkdemokrater och övriga partier. Att just dessa indelningar är så centrala motiverar han med erhållna forskningsresultat.⁹⁴

Antti Eskola hade tidigare gjort en grundlig analys av motsättningen mellan landsbor och stadsbor i sin undersökning *Maalaiset ja kaupunkilaiset* (Landsbor och stadsbor) från 1963. När det gällde den klassbaserade motsättningen visade Allardts egna undersökningar att folkdemokraternas väljare jämfört med socialdemokraternas väljare var fattigare, oftare arbetslösa och hade lägre utbildning. Motsättningen sammanhängde alltså med klassindelningen. Många borgerligt tänkande förnekade emellertid klyvningens klasskaraktär, och ansåg att folkdemokraternas sätt att tänka och agera stod i konflikt med de gemensamma spelreglerna. Folkdemokraterna ansåg i sin tur att motsättningen grundade sig enbart på klasstrukturen. Man saknade med andra ord gemensamma spelregler:

Alla övriga partier utgår praktiskt taget utan diskussion från att kommunisterna inte är ett regeringsdugligt parti. Så sker därför att de befarar att kommunisterna inte skulle följa de spelregler som de övriga partierna godtagit. Detta innebär å andra sidan att de övriga partierna gentemot

93 Se kap. 2 och 3.

94 Allardt 1965b, 144.

kommunisterna iakttagit spelregler som inte tillämpas på andra. Då kommunisterna representerar den fattigaste delen av befolkningen, är den politiska konflikten mellan kommunister och andra ägnad att upprätthålla klassmotsättningarna och att förhindra regleringen av de konflikter som klassindelningen för med sig. Om kommunisterna systematiskt hålls utanför regeringsansvaret, minskar man samtidigt det politiska inflytandet hos landets fattigaste befolkning.⁹⁵

Det Allardtska budskapet kom tre år senare ut i en mer allmän offentlig debatt. Urho Kekkonen höll vid den finskspråkiga nord-österbottniska studentnationens årsfest den 4 februari 1967 ett linjetal med rubriken *Yhdenmukaisuudesta erilaisuuteen* (Från konformitet till differentiering). Presidenten hade redan tidigare fäst uppmärksamhet vid sociologernas uppfattningar om hur motsättningarna i samhället kan regleras. I det här talet skisserade han upp konturerna till och förutsättningarna för ett pluralistiskt samhälle genom att nästan ordagrant citera Allardts ovancerade text ur boken *Suomi 1975* (Finland 1975).⁹⁶ Kekkonen hade planerat att hålla ett liknande tal redan 1965. Historikern Kimmo Rentola har undersökt orsakerna till att Kekkonen ändrade talets tema:

Eftersom tjänstemännen vid det Gamla torget i Moskva insåg att samarbetet skulle förändra socialdemokraterna och agrarförbundet, och därmed också hela Finland, antog Kekkonen att processen skulle vara plågsam för kommunisterna. Där stod alltså teori mot teori. Suslov mot Allardt. Men den hösten höll Kekkonen ändå inte sitt redan långt skisserade tal kring detta tema utan bytte ämne till Säkerheten i Norden, kanske delvis av försiktighet, eftersom talet om att integrera kommunisterna skulle ha varit ett alltför snabbt och rakt svar till Brezjnev.⁹⁷

Talet väckte stor uppmärksamhet – inte bara för att det hölls i ”AKS-ideologins tidigare högborg”⁹⁸ – utan också för att det framfördes i en situation som var mycket spänd och komplicerad både inrikes- och utrikespolitiskt. Kekkonen upprepade de viktigaste tan-

95 Allardt 1965b, 145.

96 Allardt 1966f, 174–175; Kekkonen 1969, 17–18.

97 Rentola 1998, 405.

98 AKS, Akateeminen Karjala-Seura (Akademiska Karelen-Sällskapet), en starkt högerorienterad och finsksinnad studentorganisation under 1920- och 1930-talen.

kegångarna ännu i det festtal han senare samma år höll vid huvudfesten då landet firade 50-årsjubileet av sin självständighet.⁹⁹

I bakgrunden fanns den snabbt förändrade inrikes- och utrikespolitiska situationen. Riksdagsvalet i slutet av mars 1966 gav riksdagen en vänstermajoritet. Valets vinnare var socialdemokraterna, som under Väinö Leskinens ledning var i färd med att överge sin tidigare negativa attityd gentemot Sovjetunionen.

I det finska kommunistpartiets ledning skedde i början av 1966 en stor förändring, med stöd av Sovjetunionen, där partiets konservativa ledning byttes ut. Ny ordförande blev Aarne Saarinen och viceordförande Erkki Salomaa. De ville se förändringar i politiken ”genom samarbete mellan de demokratiska och progressiva krafterna”. Centerpartiet och socialdemokraterna ville ha en regering med bred bas. En sådan skapades under socialdemokraten Rafael Paasios ledning i slutet av maj 1966. I regeringen ingick tre ministrar från Demokratiska förbundet för Finlands folk – de första sedan 1948. I bakgrunden påverkade också det kommande presidentvalet 1968.¹⁰⁰

Men regeringsbildningen påverkades också av den utrikespolitiska situationen. Sedan Nikita Chrusjtjov hade störtats 1964 visade den nya sovjetiska ledningen inte längre något intresse för den tidigare så hyllade ”fredliga samexistensen mellan två olika ekonomiska system”. I stället skärpte man den utrikespolitiska linjen, under ledning av Leonid Brezjnev och det kommunistiska partiets chefsideolog Michail Suslov. Man ansåg att man med hjälp av folkfrontspolitiken kunde främja revolutionen i Västeuropa. Sovjetunionens ledning var av den anledningen beredd att för Finlands del acceptera socialdemokraternas inträde i regeringen. Villkoret var – i enlighet med folkfrontspolitikens principer – att också kommunisterna tas med. Men den politiken gav inga resultat och den allt spändare internationella atmosfären ledde slutligen till invasionen i Tjeckoslovakien i augusti 1968.¹⁰¹

I den här situationen använde Kekkonen sig av Allardts tankar, då han genom att godkänna regeringslösningen ville uppträda som en ”nationell försoningsman”. Men han ville kanske också försäkra sig om stöd av alla de viktigare partierna i det annalkande presidentvalet.¹⁰²

99 Suomi 1994, 336–338, 497–499; Kekkonen 1969, 20–26 (”Finland självständigt i femtio år”).

100 Suomi 2002, 235–241.

101 Seppinen 1997, 312–324; Suomi 1994, 264, 293, 399–415; Suomi 2002, 236, 239; Rentola 1998, 399–407; Virtanen 2001, 243–251.

102 Jfr Suomi 1994, 498–499; Seppinen 1997, 331.

Allardt berättar i sina memoarer att han varken blev ”glad eller olycklig” över att bli citerad: ”Min reaktion eller brist på reaktion förstärktes av att Kekkonen höll sitt tal den 4 februari 1967 medan jag sedan september 1966 hade vistats vid universitetet i Illinois upptagen av andra tankar.”¹⁰³

Då Allardt återvände från Illinois hamnade han mitt i den närmast kaosartade tillväxten av antalet sociologistuderande. Under läsåret 1967–68 avlade sammanlagt 825 studerande approbatur i sociologi vid Helsingfors universitet.¹⁰⁴ Olika beskrivningar av hans föreläsningar och seminarier visar att hans personlighet hade en stor andel i det ökade intresset för sociologi. Hannu Uusitalo beskriver i sina memoarer en föreläsningsserie i makrosociologi 1967:

Lärarens entusiasm smittade av sig på de studerande. Allardts beläsenhet, hans förmåga att kombinera överraskande saker och skickligheten i att visa på nya infallsvinklar väckte förtjusning. Franzénsgatans föreläsningssal var proppfull och man lämnade varje föreläsning med en känsla av att man åter fått någonting nytt och intressant att tänka på – och åtminstone inga färdiga svar utan nya frågor och perspektiv.¹⁰⁵

Allardt meddelade att han som tema för sitt laudaturseminarium hösten 1967 hade valt forskning kring makt och eliter. Han blev förskräckt då han slog upp dörren till det första seminariet; på plats fanns 120 studerande. Seminariet blev högklassigt och de olika seminarieföredragen gjordes som grupparbeten kring olika undersökningar om makt och eliter, som alla var väldigt olika både ur teoretisk och metodologisk synvinkel.

De stora studentmängderna var energikrävande. Både Allardt och hans hustru Sagi var förvånade över att han över huvud taget överlevde den stora studenttillströmningen: ”Jag måste rentav bekänna att jag tyckte att det lättade när studenterna några år senare blev revolutionärt galna.”¹⁰⁶

103 Allardt 1995a, 106.

104 Allardt 1995a, 88–89. Approbatur motsvarade dagens grundstudier, cum laude approbatur kandidatnivån och laudatur bestod av studier på magisternivå. Grundstudierna i sociologi var väldigt populära bland studenter i samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen. Den stora mängden deltagare i magisterseminariet, som räckte ett helt läsår, berättar om sociologins dragningskraft också för de fortsatta studierna.

105 Uusitalo 2020, 33.

106 Allardt 1995a, 89.

Makten och den empiriska forskningen av den var ett nytt och fascinerande forskningsobjekt. I den nordiska diskussionen hade den ekonomiska elitens ställning i samhället blivit ett centralt tema. I ovannämnda laudaturseminarium behandlades till exempel den svenska redaktören Åke Ortmarks pinfärska bok *Maktspelet i Sverige* (1967), med dess analys av relationen mellan den ekonomiska och den politiska eliten, framför allt i Sverige. I Finland hade den diskussionen ursprungligen satts igång av kommunisterna, med frågan om Finlands näringsliv domineras av ett fåtal släkter.¹⁰⁷ Det andra föremålet för diskussionen om makt var frågan om relationen mellan utrikes- och inrikespolitiken, kopplad till Kekkonens långt utdragna presidentperiod: var det Centerpartiet som styrde inrikespolitiken, genom att stöda sig på Kekkonens ställning inom utrikespolitiken?

Allardt deltog i diskussionen om makt genom att i tidskriften *Sosiologia* skriva artikeln ”Päätöksiä tekevästä eliiteistä ja käskyvallan legitimiisyydestä” (1967, Om eliter som fattar beslut och om beslutsfattarnas legitimitet). Föremålet för hans analys var framför allt kulturredaktören Kauko Kares bok *Tähän on tultu. Paasikiven linjalta K-rintamaan* (1967, Hit har vi kommit. Från Paasikivis linje till K-fronten), som hade väckt stor uppmärksamhet. Allardt inledde sin artikel med att hänvisa till frågeställningar kring maktens legitimitet och till C. Wright Mills analys från 1958 av hur de olika eliterna i Förenta staterna hänger samman och bildar en enhetlig maktelit. Allardt ansåg det vara en svaghet i den finländska diskussionen att de olika skribenterna hade en tendens att överdriva makten hos den elit man studerade. Däremot varken kunde eller ville man analysera eliternas inbördes relationer, eller de gränser dessa uppställde för varandra. Som ett exempel på motsatsen nämner Allardt John Porters undersökning av Kanada, i boken *The Vertical Mosaic* (1965).¹⁰⁸ Han ansåg att Kares sätt att kritisera Kekkonens överdrivna maktutövning var godtyckligt och emotionellt, och han godkände inte Kares sätt att låta bli att analysera övriga elitors makt.

Enligt Allardt gjorde sig också Eskola skyldig till den senare formen av synd, men i den motsatta ändan av den politiska kartan, i sitt sätt att använda begreppet ”borgerlig hegemoni” för att beskriva

107 Koste 1969, 64–101.

108 Allardt band ihop forskning och undervisning till en sammanhängande helhet. I hans ovannämnda laudaturseminarium om eliter och makt, under läsåret 1967–68, behandlades böckerna av Mills, Ortmark och Porter.

privategendom som en källa till makt. Enligt den italienska marxistiska filosofen Antonio Gramsci (1891–1937) hör rätten att uppställa normer för beteendet till den politiska hegemonin. Eskola använde som exempel på privatägandets övermakt att privatägda bostäder är så vanliga. Allardt tillbakavisade detta med att konstatera att det inte handlar om borgerliga värderingar utan om värderingar som uttryckligen hör ihop med bondesamhället: ”På landsbygden och i skogarna har det av tradition varit viktigt att äga sitt hus och sin bostad.”

Allardt gjorde ändå en väsentlig skillnad mellan de två skribenterna; Eskola skriver ”analytiskt” medan ”Kares framställning var populärkultur”.¹⁰⁹ Kettil Bruun och Antti Eskola fortsatte sin analys av makten genom att redigera boken *Taloudellinen valta Suomessa* (1969, Den ekonomiska makten i Finland). Den koncentrerade sig enbart på den ekonomiska makten.

Allardt planerade tillsammans med Paavo Seppänen ett stort forskningsprojekt kring den sociala förändringen i Finland och de övriga nordiska länderna. De arrangerade tillsammans med sina nordiska kolleger ett gemensamt seminarium och ansökte om den nya typ av forskningsavtal som Finlands Akademi hade inrättat, för att kunna förverkliga sin plan. De forskare som skulle delta i projektet var Hannu Soikkanen, Tapani Valkonen och Risto Alapuro. Men kampen om de nya forskningsavtalen vanns av professorn i nationalekonomi, Pentti Pöyhönen, med sin plan *Euroopan taloudellisen integroitumisen kehitys ja tulevaisuus* (Den europeiska ekonomiska integrationens utveckling och framtid).¹¹⁰ Ungefär vid samma tid började kommunisternas understöd minska både i Finland och de övriga länder där de hade stort understöd. Allardt upplevde att hans egna undersökningar började bli föråldrade.¹¹¹

Allardt var ännu i början av 1970-talet intresserad av att forska om makt. Då han gästade universiteten i Illinois och Wisconsin bekantade han sig med litteraturen kring makt. Finlands Akademi upptog i början av 1970-talet forskningen kring demokrati och jämlikhet som en av sina tyngdpunkter när det gällde forskningsfinansieringen. Allardt diskuterade saken med sin gamla vän Kettil Bruun, som då var ordförande för det samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Allardt funderade över möjligheten att knyta forskningen

109 Allardt 1967a, 109.

110 Seppänen 1995, 56–57; Tiitta 2004, 575–576.

111 Allardt 1995a, 106.

kring maktstrukturen till sitt program som Akademiens forskarprofessor. Men Bruun understödde av allt att döma inte tanken. Han hade åtminstone i samband med beredningen av ansökningarna inom tyngdpunktsområdet – men troligen redan tidigare – utan att meddela Allardt i stället drivit på det projekt kring demokrati och jämlikhet som Juha Partanen, känd som alkoholforskare, hade planerat. Allardt kände sig ”helt enkelt förbigången” och ”gruvligt åsidosatt”. Hur upprörd Allardt blev illustreras av att han under 1970-talet inte läste ”en enda rad” av de rapporter som forskargrupperna inom detta tyngdpunktsområde publicerade: ”Det var barnsligt av mig. Det enda jag kan säga till mitt försvar är att jag inte är den första professorn som utfört dylika piruetter.”¹¹²

Nordiska jämförelser och makrosociologi

Inom den internationella Committee on Political Sociology började intresset under 1960-talet allt tydligare inriktas på makrosociologi, historisk sociologi och internationella jämförelser.¹¹³ Redan Seymour Martin Lipsets *Political Man* hade visat vilka nya möjligheter dessa inriktningar erbjöd. De mest omfattande jämförelserna blev närmast ”gigantiska”,¹¹⁴ men de gav samtidigt fruktbara metoder när det gällde att gestalta de politiska makrostrukturerna. Exempel på det är Stein Rokkans analys av hur staterna och nationerna växer fram i Europa¹¹⁵ eller Immanuel Wallersteins framställning av det moderna världssystemets uppkomst och utveckling, i hela fyra volymer (1974–2011). Och därefter har det inte varit någon brist på studier kring Europas utveckling eller globaliseringen.

Allardt deltog aktivt i den nya inriktningen genom att presentera sin solidaritetsteori och dess olika tillämpningar, och genom att diskutera olika problem i anslutning till både teori och datamaterial inom den komparativa forskningen.¹¹⁶

Allardt letade efter nya utgångspunkter, vilket syns mycket tydligt i de kapitel han skrev i boken *Valinnan yhteiskunta* (1970, Valfri-

112 Allardt 1995a, 158–159; se även Sinnemäki 2003, 106.

113 Wallerstein 1995, 27–28.

114 Se Tilly 1984.

115 Se Allardt 1981c; Flora, Kuhnle & Urwin 1999.

116 T.ex. Allardt 1966a; 1966b; 1966d; 1969a; 1971b; 1990a; 1997a; 2001; Research Group for Comparative Sociology 1980.

hetssamhället). Han försöker där gestalta såväl den snabba förändringen i samhällets strukturer och institutioner som individernas sätt att reagera på förändringarna och deras upplevelse av att de har "behov av fasta fixpunkter". Hans framställning är beskrivande och reflekterande, och innehåller inga nya eller teoretiska öppningar. Till läsarens glädje bidrar han också med en hel del pikanta kommentarer kring den tidens centrala tvistefrågor, som Rundradions programpolitik eller principen om "en man en röst" inom universitetens förvaltning.¹¹⁷

Allardt sökte ny inspiration också i Förenta staterna. Han tillbringade hösten 1970 som gästprofessor i Madison, vid universitetet i Wisconsin. Han blev besviken över de vetenskapliga resultaten av resan, men var nöjd över att slippa den tyngande universitetsadministrationen.¹¹⁸ Han hittade i stället nya tankegångar betydligt närmare, i den gryende nordiska välfärdsforskningen. Det var ett forskningsområde som gav möjlighet att kombinera de internationella jämförelser som ansågs viktiga inom den sociologiska politikforskningen med analyser av den snabba finska strukturomvandlingens konsekvenser. Man hade i alla nordiska länder initierat kartläggningar av befolkningens levnadsstandard och -förhållanden. Den viktigaste inspirationen kom från Sverige, där sociologen Sten Johansson hade lett en undersökning om befolkningens levnadsförhållanden. Den gav Allardt idén att göra en jämförande studie av samhällsstruktur och levnadsförhållanden i Norden.¹¹⁹

En forskarprofessur inom Finlands Akademi gjorde det möjligt att grunda Forskningsgruppen för komparativ sociologi 1971. Den genomförde en intervjuundersökning om välfärd och behovstillfredsställelse i Danmark, Finland, Norge och Sverige.¹²⁰ Huvudintresset inriktades på att kartlägga välfärden och dess dimensioner, och på de skillnader som fanns mellan olika samhällen och befolkningsgrupper. Sambanden mellan å ena sidan välfärdens dimensioner och å andra sidan politiken och det samhälleliga beslutsfattandet förblev emellertid mycket generella, eller rentav obefintliga. Av den orsaken blev projektets huvudprodukt, Allardts bok *Att ha, att älska, att vara* (1975), aldrig någon milstolpe inom den sociologiska politikforskningen. Till det

117 Waris, Allardt & Wiio 1970, 61–143, 241–250.

118 Allardt 1995a, 122.

119 Allardt 1995a, 122–123; se kap. 5.

120 Allardt 1975, 8–9.

bidrog kanske också de tidigare nämnda motgångarna på maktforskningens område. Men klassificeringen av välfärdens dimensioner i begreppen *having* – *loving* – *being* blev en internationell framgång.¹²¹

Genom sin aktivitet skapade Allardt en entusiastisk och internationellt inriktad forskargrupp omkring sig. Han förmedlade internationell forskningsinformation och uppmuntrade sin forskargrupp att delta i olika internationella projekt, seminarier och kongresser. År 1973 arrangerade han i Helsingfors ett stort internationellt seminarium kring komparativ forskning. I Forskningsgruppen för komparativ sociologi såg man ofta internationella gäster: ”Från litteraturen bekanta namn” som S.N. Eisenstadt, Stein Rokkan, Johan Galtung, Ulf Himmelstrand och William H. Sewell ”dök upp på seminarierna på Mariegatan, där vi fick en chans att presentera våra tankar inför sociologins stora namn”, konstaterar Hannu Uusitalo i sina memoarer.¹²²

Allardt drog under 1970- och 1980-talen med sin lyskraft och mångsidighet sina elever med sig i flera av de internationella komparativa forskningsprojekt som leddes av Forskningskommittén för politisk sociologi. Han skrev 1978 tillsammans med Risto Alapuro en artikel som analyserade den högerextrema Lapporörelsen, i ett projekt som undersökte demokratins sammanbrott i olika europeiska länder, lett av Juan J. Linz och Alfred Stepan. Alapuro deltog dessutom 1982 tillsammans med Karl Johan Miemois i projektet *Economy, Territory, Identity*, som leddes av Rokkan och Derek W. Urwin. Allardt deltog i sin tur tillsammans med Markku Haranne i ett projekt som utredde moderniseringens konsekvenser 1974, koordinerat av Zdenek L. Suda. Hannu Uusitalo och jag deltog 1980–1985 i en jämförande undersökning om utvecklingen i elva europeiska välfärdsstater, lett av Rokkans elev, tysken Peter Flora, vid European University Institute i Florens.¹²³

Forskningsgruppen för komparativ sociologi fungerade också som ”en terminal vid flyttning från Sverige till Finland”, för finländska forskare som återvände från Sverige.¹²⁴ En sådan återvändare var Jan Sundberg, som i sin doktorsavhandling från 1985 kartlade den finlandssvenska minoritetens ställning och röstningsbeteende ur

121 Se kap. 5.

122 Uusitalo 2020, 48.

123 Research Group for Comparative Sociology 1980, 7–8.

124 Allardt 1995a, 121.

ett historiskt perspektiv. Han utnämndes ett tiotal år senare till den svenskspråkiga professuren i statslära vid Helsingfors universitet.

Den första doktorsavhandlingen som blev färdig inom Forskningsgruppen för komparativ sociologi var Alapuros studie *Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla* (Akademiska Karelens-Sällskapet. Studentrörelsen och folket under 1920- och 1930-talet), som publicerades 1973 i den statsvetenskapliga föreningens forskningsserie. Det var den första doktorsavhandlingen inom historisk sociologi i Finland.

Allardt koncentrerade sig under sin första period som forskarprofessor 1970–1975 på att undersöka välfärden och dess dimensioner. Han uppmuntrade också medlemmarna i sin forskargrupp och sina elever att använda sig av det mångsidiga datamaterial som tagits fram inom den nordiska välfärdsforskningen.¹²⁵

Uusitalo, som under de första åren av Allardts forskarprofessur hörde till forskningsgruppens inre kärna, använde förutom sin doktorsavhandling också material från den nordiska välfärdsforskningen då han undersökte klasspositionens inverkan på röstningsbeteendet. Nytt var då att man kunde använda sig av den klassmodell som utvecklats av Henry Valen och Stein Rokkan (1974). Enligt dem var det speciella med Norden jämfört med länderna i Västeuropa att jordbrukarnas andel av befolkningen var så stor. Då man till den traditionella klassindelningen, som bygger på den marxistiska motsättningen mellan arbete och kapital, tillfogar jordägendet får man en klassmodell med tre poler, som beaktar den för Norden karakteristiska stora andelen småbrukare. Denna tredelade klassmodell kunde ännu i början av 1970-talet på ett mycket bra sätt förklara partipreferenserna i alla fyra nordiska länder. Uusitalo utvecklade senare sin modell genom att vid sidan av jorden, kapitalet och arbetet också ta med en fjärde produktionsfaktor: kunskapen. Man kunde med hjälp av den utvidgade modellen väldigt bra beskriva det ekonomiskt-sociala organisationsfältet och partipreferenserna i de nordiska länderna, ända fram till slutet av 1980-talet.¹²⁶

Makrosociologin kom med en helt ny tyngd in i den fjärde, omarbetade upplagan av Allardts och Littunens lärobok *Sosiologia* från 1972. Den samhällsvetenskapliga forskningen och ”själva målsätt-

125 Se kap. 5.

126 Uusitalo 1975a; 2020, 75–80; Valen & Rokkan 1974.

ningen i samhället” hade genomgått ”stora och snabba förändringar”. Det hade därför blivit nödvändigt att utvidga läroboken, vilket gjorde att resultatet åter var ”ett i fråga om kunskapsstoff och problemställningar nytt verk”.¹²⁷

Förnyelsen syns i strukturen i den första halvan av boken. Medan den allmänna presentationen av sociologin i de tidigare upplagorna åtföljdes av en genomgång av olika ”sociala grupper” och ”sociala institutioner” gör 1972 års upplaga en uppdelning mellan ”Samhällslivets struktur: grupper och institutioner” (samhällets klassindelning respektive centrala institutioner i den moderna staten) och ”Traditionella sociala institutioner” (familj och släktskap respektive religionen som social företeelse). Det nya är statens tunga närvaro. Politiken utgör inte längre en skild helhet utan beskrivs som en del av staten, vid sidan av ekonomin, utbildningen och socialpolitiken.¹²⁸

I definitionen av staten är utgångspunkten Max Webers beskrivning av staten som en organisation med ensamrätt att bruka våld inom en viss region eller ett visst samhälle. Allardt definierar själv politiken så att den ”omfattar all den verksamhet, i vilken ingår en strävan att utöva makt eller påverka maktfördelningen antingen i en enskild stat eller i relationerna mellan olika stater”.¹²⁹ Han fortsätter analysen av staten med att reflektera över olika eliters makt, men blir snabbt tvungen att konstatera att det inte existerar några ”enhetliga sociologiska analyser av staten”. Däremot dyker det upp många centrala politiska problem då man granskar näringslivet, skolsystemet och socialpolitiken. Presentationen av demokratins problem, partiernas understöd, det politiska deltagandet och attityderna är mycket kortfattad.¹³⁰

Den makrosociologiska ramen är tydlig. Det är inte längre de olika samhällsgruppernas inverkan på sina medlemmar som är det centrala föremålet för forskningen utan staten som kommit in i stället. Jämförelser mellan olika stater får nu en allt större betydelse. Den här förändringen i sättet att tänka var densamma i alla nordiska länder, både inom sociologin och statsvetenskapen.¹³¹

127 Allardt & Littunen 1972, Förord.

128 Allardt & Littunen 1972, V.

129 Allardt & Littunen 1975, 101.

130 Allardt & Littunen 1972, 134–155.

131 Allardt 1997a, 273.

Jämförelser mellan olika etniska minoriteter i Europa

Under sin period som forskarprofessor vid Finlands Akademi åren 1976–1980 koncentrerade sig Allardt på att forska kring etniska minoriteter.¹³² Han inriktade sig framför allt på de språkliga minoriteterna i Europa, och på finlandssvenskarna. Han genomförde tillsammans med Karl Johan Miemois och Christian Starck en mångsidig intervjuundersökning kring finlandssvenskarnas sociala struktur, deras service och deras sätt att tänka. Ett uttryck för Allardts intresse för de språkliga minoriteternas problem är att han då han bildade Forskningsgruppen för komparativ sociologi också inbjöd Magdalena Jaakkola som medlem. Hon studerade problem bland den finskspråkiga befolkning som bodde på den svenska sidan av Torne älvdal.¹³³

Då han undersökte finlandssvenskarna ville Allardt också göra jämförelser med andra språkliga minoriteter i Västeuropa. Han fick en möjlighet att samla in ett jämförande material då han gjorde ett åtta månader långt besök vid forskningsinstitutet Woodrow Wilson International Center for Scholars i Washington D. C. 1978–1979. Library of Congress i Washington – ”ett av världens sju under” – gav Allardt möjligheten att ”beträda ett helt nytt fält”.¹³⁴

Kring detta tema föddes två monografier. Den första var en jämförelse mellan nästan femtio olika språkliga minoriteter i Västeuropa, *Implications of the Ethnic Revival in Modern, Industrialized Society. A Comparative Study of the Linguistic Minorities in Western Europe* (1979), och i samarbete med Christian Starck utkom *Språkgränser och samhällsstruktur* (1981), en omfattande analys av finlandssvenskarna.

Det faktum att finlandssvenskarna som minoritet befann sig både i samhällets centrum och dess periferi var något som intresserade utländska forskare.¹³⁵ Ett annat resultat av forskningsprojektet var Miemois doktorsavhandling *Språk, kultur och service: undersökningar av finlandssvenskarnas predikament* (1980).

Utgångspunkten för forskningen kring den uppvaknande etniciteten låg i att de etniska grupperna hade vuxit fram som ett nytt och viktigt fenomen inom inrikespolitiken i de industrialiserade länderna i Europa. Det fanns gott om exempel: basker och kata-

132 Se kap. 6.

133 Allardt 2004, 32; se Jaakkola 1973; se kap. 2.

134 Allardt 1979, Preface; 1995a, 130–131.

135 Allardt 1994d, 166; 1995a, 132–133.

laner i Spanien, skottarna i Storbritannien och samerna i Norden. Utmärkande för den etniska nyväckelsen var att grupperna framhävde självkategoriseringen, att kraven på rättigheter hängde ihop med kraven på samhällsförändringar och med en allmän vänsterorientering, att olika professionella grupper inom medelklassen anslöt sig som aktivister och att förvaltningen förhöll sig alltmer positivt till de etniska grupperna.¹³⁶ Allardt utgick i analysen av de etniska grupperna ifrån hur de socialt blev definierade, det vill säga hur de etniska grupperna kategoriserar sig själva. Bakom detta sätt att tänka låg att han hade bekantat sig med den norska antropologen Fredrik Barths produktion.

Det fanns vid den här tiden ännu inga pålitliga data om de etniska minoriteterna i de östeuropeiska länderna. Den som frågade efter material fick det lakoniska svaret att alla problem som har att göra med etnicitet redan var lösta.¹³⁷ Sovjetunionens sönderfall, de baltiska staternas frigörelse samt delningarna av Jugoslavien och Tjeckoslovakien ledde till stora omvälvningar på det statliga fältet i Östeuropa. En utgångspunkt för de nya statsbildningarna var att man eftersträvade etnisk enhetlighet, men det blev ändå kvar olika etniska minoriteter och därmed också olikartade problem. Allardt var före sin tid och lyckades bana väg för ett nytt och viktigt forskningsområde för den komparativa forskningen.

Allardt deltog 1992 i ett internationellt seminarium i Helsingfors om nationalstaternas framtid, arrangerat av Utrikespolitiska institutet och UNESCO. I sitt föredrag lyfte han fram de etniska konflikter som hade uppstått i det som tidigare varit Sovjetunionen och Jugoslavien. Han bedömde att de etniska konflikterna i det tidigare Sovjetunionens norra delar inte skulle bli lika svåra som i de södra, muslimskt dominerade områdena.¹³⁸ Det grymma krig som senare utspelades på Balkan, med dess råa etniska utrensningar, skulle tydligt visa hur svåra de etniskt relaterade problemen kunde bli.

I sin forskning var Allardt med om att skapa allmänna trender inom den sociologiska politikforskningen. På 1970-talet började han göra omfattande internationella jämförelser mellan olika länder. Men han övergav ändå aldrig individerna eller grupperna som de centrala föremålen för den sociologiska forskningen. Ett uttryck för

136 Allardt 1979, 16–26.

137 Allardt 1997a, 275.

138 Allardt 1993b.

det är hans konstaterande att den forskning han gjorde kring finlandssvenskarna, där han rörde sig från individ- och gruppnivå till jämförelser mellan olika minoriteter i Västeuropa, var hans bästa sociologiska text.¹³⁹

Den sociologiska politikforskningen mår utmärkt

I och med att Allardt blev alltmer upptagen av centrala vetenskapspolitiska uppdrag förblev den lärobok som utkom 1983, *Sosiologia I* hans sista större verk (en svensk utgåva med titeln *Sociologi* utkom 1985). Den lärobok han skrivit tillsammans med Littunen, och som redan tryckts i många upplagor, rymdes på grund av den sociologiska kunskapens närmast explosionsartade tillväxt inte längre inom två pärmar. Men det var tänkt att arbetsfördelningen mellan författarna fortfarande skulle bestå. Allardts andel bestod av en presentation av sociologin som vetenskap och av en genomgång av människans kulturmiljö, av samhällets struktur och utveckling samt av de sociala institutionerna. Littunens del blev aldrig publicerad. Men förläggaren reagerade ändå på den stora efterfrågan genom att 1984 ge ut upplagan från 1972 på nytt.¹⁴⁰

Medan det avsnitt som berörde politiken i 1972 års upplaga var tjugo sidor långt hade det i *Sosiologia I* krympt till bara tre sidor. Det innehåller en uppräkningslista av medborgarnas rättigheter och olika typer av makt. Men man kan ändå inte utgående från det anse att Allardt i sitt tänkande satte punkt för den sociologiska politikforskningens betydelse. Det handlar snarare om att de frågeställningar, teorier och forskningsresultat som emanerat ur den helt enkelt smittade av sig på all den övriga sociologiska forskning han ägnade sig åt, till exempel analyser av samhällets klassindelning och dess konsekvenser, eller studier av hela samhällssystemens utveckling.

Den makrosociologiska och komparativa forskningsansatsen präglade också de tre omfattande forskningsprojekt som föddes inom Allardts forskningsgrupp. Hannu Uusitalo och jag jämförde i vår 1980 utgivna bok *Prestige and Stratification* den status olika yrken hade i olika länder. Min doktorsavhandling från 1986 om den finländska klasstrukturens förändringar efter andra världskriget beskrev

139 Allardt 1995a, 130.

140 Se kap. 2, fotnot 93.

förutom samhällets förändring också hur de politiska motsättningarna och välfärdsstaten utvecklats i Finland, jämfört med motsvarande utveckling i Norden och det övriga Europa. Risto Alapuro publicerade i Förenta staterna 1988 verket *State and Revolution in Finland*, som var en grundlig genomgång av den historiska bakgrunden till revolutionsförsöket 1918, och placerade den i en europeisk kontext genom att jämföra den med de revolutionära rörelserna i de östeuropeiska länderna.¹⁴¹

Allardt deltog ännu som pensionär i diskussionen kring den sociologiska politikforskningen genom att ur olika synvinklar skriva om dess historia, problem och moderna strömningar.¹⁴² Enligt honom hade forskningens centrala frågor sedan 1960-talet varit följande: (1) de stora förändringarna i samhällsstrukturen, vilka framträtt som samtidiga förändringar i den politiska ordningen och i samhällenas socioekonomiska strukturer, och som presenterats (2) i form av resultat i olika komparativa undersökningar, (3) upptäckten av de viktigaste politiska uttrycken för såväl existerande som nya sociala klyvningar i samhället, (4) klarläggandet av nationalstaternas framväxt och analysen av de faktorer som ligger bakom dem, såsom nationalism och olika regionala intressen, (5) kartläggningen av demokratins förutsättningar och av riskerna för att den ska raseras samt (6) utpekandet av problem i de moderna staterna, såsom byråkratisering, centralisering och korporativism.¹⁴³

Dessa frågor är fortfarande viktiga och visar hur livskraftig forskningen är. Undersökningen av dem har med Allardt spritt sig långt utanför det forskarkollektiv som intresserar sig för politikforskningen inom sociologin: till de övriga samhällsvetenskaperna, till ekonomisk och social historia, geografi etc. De stora omvälvningarna i Östeuropa 1989 och den framväxande integrationen i Europa har i sin tur fått forskare i ekonomi och historia att rikta sina blickar mot samhällets makrostrukturer och deras förändringar.¹⁴⁴

Trots konkurrensen mellan olika läroämnen hade Allardt alltid en mycket positiv uppfattning om utvecklingen inom den sociologiska politikforskningen. Han motiverade det med att hänvisa till sin genomgång av ett stort antal danska, finska, norska och svenska

141 Undersökningen utkom på finska 2017.

142 Allardt 1990; 1994a; 1996; 1997a; 2001.

143 Allardt 1996, 2.

144 Allardt 1996, 3–9.

undersökningar om den stora omvälvningen i Östeuropa samt integrationen i Europa och dess konsekvenser.¹⁴⁵ En annan viktig forskningshelhet är det sätt på vilket röstandet i allt mindre utsträckning är kopplat till samhällsklass. Ett tredje centralt tema är den forskning som är inriktad på den nordiska välfärdsstaten. Som det framgick tidigare var Allardt skeptiskt inställd till socialpolitiken. Han ansåg inte heller att välfärdsstaten var något viktigt politiskt mål. Han påpekade till exempel 1984 ironiskt: ”Alla de viktigaste partierna i Norden understöder det koncept för välfärdsstaten som före kriget skapades av socialdemokraterna.”¹⁴⁶ Men välfärdsstaten innebar ökad byråkrati och meritokrati, vilket sög musten ur civilsamhällets aktiviteter.¹⁴⁷ Allardt publicerade 1986 en artikel där han jämförde de nordiska välfärdsstaterna med varandra. Han kunde med stöd av sina elevers undersökningar och ett mångsidigt datamaterial påvisa hur snabbt välfärdsstaten hade utvecklats. Han konstaterar i slutet av artikeln att attitydundersökningarna visar att välfärdsstatens huvudsakliga problem i de nordiska länderna inte beror så mycket på attackerna mot den som på att iver med vilken man tidigare har understött den har mattats av.¹⁴⁸

Senare fäste han emellertid – kanske som en lärdom av de ekonomiska krisåren – positiv uppmärksamhet vid den forskning som gjordes kring den nordiska välfärdsstaten. I den framkom tydligt alla de centrala problemställningarna inom den sociologiska politikforskningen, det vill säga politikens inverkan på samhället och dess institutioner samt de sociala strukturernas och de institutionella arrangemangens inverkan på den politiska verksamheten. Av de finländska forskarna lyfter han fram Hannu Uusitalo och Pekka Kosonen.¹⁴⁹

Risto Alapuro fortsatte som professor i sociologi vid Helsingfors universitet med sin politikinriktade forskning och undervisning. Han analyserade ur ett sociologiskt perspektiv och på ett mångsidigt sätt Finlands historia och politiska utveckling under 1800- och 1900-talet,¹⁵⁰ gjorde nordiska jämförelser¹⁵¹ och undersökte

145 Allardt 1996; 1997a; 2001.

146 Allardt 1984b, 183.

147 Allardt 1994c, 23.

148 Allardt 1986b, 107–125; jfr t.ex. Paloheimo 2010.

149 Kolberg & Uusitalo 1992; Kosonen 1994; Kosonen & Madsen 1995; Allardt 1996, 10–11.

150 Alapuro 1994b.

151 Alapuro & Stenius 2010.

de förändringar som var på gång i Ryssland.¹⁵² Han handledde flera doktorsavhandlingar som berörde förändringar och problem i det ryska samhället, av vilka många lett till fortsatta undersökningar om Ryssland.¹⁵³ Alapuro har också på ett intressant sätt reflekterat över Allardts produktion och dess betydelse.¹⁵⁴ Alapuros elever, och senare också deras elever, har i sina undersökningar på olika sätt varit inriktade på frågor kring demokrati: lokal demokrati, politisering, klimataktivism och andra former av kollektiv verksamhet – ofta ur ett jämförande perspektiv.

Efter en något stillsammare period i slutet av 1990-talet och början av 2000-talet har den sociologiska politikforskningen på nytt återhämtat sig i Finland. Ledande forskare i denna nya uppgång är framför allt Eeva Luhtakallio och Tuomas Ylä-Anttila, varav den senare gått över till statsvetenskap.¹⁵⁵ Luhtakallio har varit den centrala forskaren i det aktiva forskarcentret The Centre for Sociology of Democracy, med huvudsakligen helsingforsiska forskare.¹⁵⁶ Att Ylä-Anttila gått över till statsvetenskap visar i sin tur att de tidigare gränserna mellan politikforskning och sociologi inte längre är lika skarpa.

Aktuella problem inom makrosociologin

Även om Allardt i sin undervisning och forskning behandlade ett väldigt stort ämnesområde förblev den sociologiska forskningen om politik hans främsta intresse under hela hans aktiva forskarkarriär, från början av 1950-talet ända in på 2000-talet. I början av karriären dominerade detta intresse, men under 1970-talet och början av 1980-talet blev välfärden och frågeställningar kring etniska minoriteter centrala forskningsobjekt. Men också i behandlingen av dem hade han stor hjälp av de teoretiska och metodologiska redskap han inom ramen för den sociologiska politikforskningen hade utvecklat med tanke på den komparativa forskningens behov.¹⁵⁷

152 Alapuro 1993; Kharkhordin & Alapuro (red.) 2011.

153 T.ex. Lonkila 2011.

154 Alapuro 1994a; 2006; 2020.

155 Se Luhtakallio 2012; Ylä-Anttila 2012.

156 Se Centre for Sociology of Democracy, csd.fi/.

157 Se Allardt 1974; 1976c, 77–114; Allardt & Starck 1981a, 24–28.

I sin senare produktion,¹⁵⁸ och framför allt i artikeln ”Master Trends in Society and Sociology” (1994), diskuterar Allardt de centrala teorierna inom sociologin och de viktigaste förändringstrenderna i olika samhällen. Med tanke på den sociologiska politikforskningen var de viktigaste av dessa ”klasstillhörighetens” minskade betydelse inom politiken, nationalstaternas förminskade styrka och medborgarsamhällets ”renässans”.¹⁵⁹

Man kunde ännu i slutet av 1960-talet betrakta partisystemen i de västeuropeiska länderna som ”nerfrusna”. De partisystem som hade uppstått efter första världskriget hade – med några viktiga undantag – bevarats väldigt oförändrade. Undantagen utgjordes av de ytterhögerpartier som lagts ner efter andra världskriget och de kommunistiska partier som i några länder efter kriget fick ett stort understöd.¹⁶⁰

Men klasstrukturen i de europeiska länderna började förändras i en allt snabbare takt. Antalet jordbrukare minskade snabbt, samtidigt som arbetarklassen ökade endast i några få länder. I stället ledde tillväxten inom servicenäringarna och de statliga uppgifterna till att både den övre och den lägre medelklassen snabbt expanderade. Effekterna märktes i form av ett minskande understöd för vänstern. Redan tidigare konstaterades att kommunisterna förlorade i understöd i de områden där de tidigare varit starka: i Finland, Italien och Frankrike. År 1989 rasade understödet för kommunisterna i Östeuropa och 1991 i Ryssland.¹⁶¹

En annan betydande förändring var socialdemokraternas minskande understöd från 1970-talet framåt. Vid ingången till 2010 hade deras understöd minskat i alla västeuropeiska länder, med undantag av länderna i Sydeuropa.¹⁶² I Norden har minskningen under 2000- och 2010-talen varit stark i Sverige och Finland. Någon motsvarande minskning har inte skett i Norge och Danmark.¹⁶³ Enligt Allardt innebär den gamla och etablerade ordningens sönderfall att väljarna ”flyter”, och att deras individuella val därmed får större betydelse.¹⁶⁴

Att vänstern tappade terräng ledde emellertid i många europeiska länder inte till att de partier som företräder liberala värden gick seg-

158 Allardt 1994a; 1996; 1997a; 2001.

159 Allardt 1994a, 24–26.

160 Lipset & Rokkan 1967a, 50.

161 Allardt 1994a, 26.

162 Paloheimo 2010, 27.

163 Kuhnle & Alestalo 2018, 19–20.

164 Allardt 1994a, 26.

rande fram, snarare tvärtom. I stället har olika konservativa, nationalistiska och populistiska partier blivit betydande politiska krafter. I Finland ser till exempel sannfinländarna ut att ha blivit ”nutidens arbetarparti”.¹⁶⁵ En stor undersökning som omfattade elva västeuropeiska länder visade att rädslan för den ökade automatiseringens konsekvenser fick en del av arbetarbefolkningen att rösta på antingen höger- eller populistpartier.¹⁶⁶ Liknande förändringar kan ske som en följd av att globaliseringen går framåt, med snabba nedläggningar av stora produktionsanläggningar och en ökad användning av internationell arbetskraft. Strukturförändringarna har inte upphört, men deras konsekvenser kan vara annorlunda än tidigare. I de östeuropeiska länderna, och framför allt i Ungern och Polen, har de värdekonservativa partierna uppnått en ledande ställning. Dessa partier utmärks av att partieliten är helt dominerande.

Enligt Allardt sammanhänge nationalstatens framväxt uttryckligen med industrisamhällets utveckling. Det förutsatte en standardisering av arbete och utbildning, vilket gav upphov till enhetliga levnadsvanor. Nationalstaten gav garantier för den likformighet som det industrialiserade samhället krävde. Enligt Allardt var den nya informationsteknologins effekter speciellt viktiga med tanke på den snabba internationalisering som skedde på alla områden. Han ansåg ändå inte att nationalstaterna hade försvunnit men att de inte längre kräver en lika stark kulturell likformighet som under industrisamhällets epok.¹⁶⁷

Det är svårt att dra några entydiga slutsatser av nationalstaternas utveckling under slutet av 1990-talet och 2000-talet. I många av de nya staterna i Östeuropa innebar de etniska drivkrafterna bakom de nya statsbildningarna att den inre sammanhållningen ökade. Efter omvälvningarna under 1990-talet har de konservativa nyanserna i deras politik blivit starkare. Den europeiska integrationens framskridande har inneburit att de nationella gränserna och begränsningarna har minskat, men utvecklingen har också haft motsatta effekter. ”Vi först”-tänkandet inskränker sig inte enbart till amerikanska anhängare till Donald Trump. Också i Europa hörs liknande tankegångar. Ryssland vill bli betraktat som en stormakt medan britterna tycker att de klarar sig bättre som självständiga, utanför Europeiska unionen.

165 Koivula et al. 2015, 28.

166 Im et al. 2019; Im 2021, 48–50.

167 Allardt 1994a, 29–30.

En av hörnstenarna i den liberalistiska teorin och ideologin har varit övertygelsen om att det bör finnas starka och självständiga grupper som både buffert och sammanhållande kitt mellan eliten och medborgarna. Seymour Martin Lipset betonade de aktiva smågruppernas och de självständiga fackavdelningarnas betydelse inom den demokratiska fackföreningsrörelsen. Den här problematiken har noggrannare analyserats av William Kornhauser, enligt vilken de självständiga grupper som finns mellan eliter och medborgare bildar en form av skydd för medborgarna mot eliternas och statens maktutövning. Dessa grupper har också en förmedlande roll i växelverkan mellan medborgare och eliter, och ger medborgarna möjligheter att påverka både valet av medlemmar till eliterna och möjligheterna att avancera till dessa eliter.

Utvecklingen när det gäller medlemsantalet i politiska partier och fackliga organisationer visar att de ”förmedlande grupperna” är på tillbakagång i Europa. Partimedlemmarnas antal i förhållande till antalet väljare har mellan åren 1980 och 2010 sjunkit i nästan alla europeiska länder. Det är bara i Grekland och Spanien som medlemsantalen har stigit. Men det finns klara skillnader i minskningen.¹⁶⁸ Snabbast har den varit i Finland, Norge och Österrike. Däremot ligger Danmark och Sverige väldigt nära det europeiska medeltalet, även om de hör till de ledande välfärdsstaterna.

Utvecklingen när det gäller fackföreningarnas medlemsantal har i Västeuropa varit sjunkande från 1970 till 2010. Undantagen från den allmänna trenden är Spanien och de nordiska länderna, där antalet medlemmar i fackföreningarna varit antingen konstant (Norge och Sverige) eller rentav vuxit (Danmark, Finland och Spanien).¹⁶⁹ Tesen enligt vilken välfärdsstaten skulle ha en negativ inverkan på civilsamhället får alltså inget entydigt stöd. Men man kan åtminstone konstatera att minskningen i medlemsantalet både i de politiska partierna och i fackföreningsrörelsen innebär att aktiviteterna på den lokala nivån försvagas och att yrkespolitiker och eliter får en allt större makt.

Det är svårt att samla in jämförande data om den verksamhet olika grupper i civilsamhället bedriver. Karin Gavelins, Lars Svedbergs och Victor Pestoffs forskargrupp har gjort en noggrann analys av nio internationella, jämförande intervju- och enkätundersökningar, där

168 Se van Biezen & Poguntke 2014, 205–208.

169 van Biezen & Poguntke 2014, 210–212. I Finland har organiseringsgraden sjunkit dramatiskt under 2010-talet (Ahtiainen 2021, 35).

man frågat om deltagandet i olika former av frivilligverksamhet.¹⁷⁰ Resultaten visar att frivilligarbetet är mycket allmänt i Västeuropa. I medeltal deltar ungefär var tredje svarande i dylikt arbete. Störst är andelen i de nordiska länderna, Holland, Schweiz, Tyskland och Österrike, medan den är betydligt lägre i Frankrike, Italien och Spanien. I Östeuropa är det mer ovanligt med frivilligarbete, och speciellt lågt är deltagandet i Ryssland.¹⁷¹

I sin avskedsföreläsning vid Helsingfors universitet i december 1991 lyfte Allardt upp diskussionen kring de viktigaste makroteorierna och ideologierna inom sociologin. Han gör en distinktion mellan å ena sidan den förklaringskraft teorierna har i beskrivningen av utvecklingen i olika samhällen och å andra sidan den betydelse dessa har i egenskap av symbolisk och ideologisk världsåskådning.¹⁷²

I sin bedömning av de stora teorierna och ideologierna inom samhällsvetenskaperna stöder Allardt sig på Immanuel Wallersteins uppfattning enligt vilken man under 1800-talet utkämpade en stor strid mellan tre centrala teorier och ideologier: konservatismen, den reformistiska liberalismen och marxismen. Då de konservativa tog avstånd från sociologin återstod den reformistiska socialliberalismen respektive den marxistiska teorin och ideologin.¹⁷³

Enligt Allardt har sociologerna alltid varit fascinerade av att försöka bevisa att de stora teorierna är felaktiga. Men de resultat man kommit till har ändå ofta definierats utifrån de egna ideologiska utgångspunkterna. Teorier och ideologier har hållits levande, ifall deras "politiska legitimitet och samhälleliga slagkraft" finns kvar. Marxismen stupade inte på vetenskaplig kritik utan helt enkelt för att folken i Östeuropa 1989 gick ut på gatorna och avgjorde den stora teorins och ideologins fortsatta öde. Och det var inte sociologerna som visade att teorin var felaktig – de var ju själva ute på gatorna.¹⁷⁴

Allardt var till sin politiska åskådning framför allt socialliberal. Han var därför orolig över den liberala teorins och ideologins öde. Enligt honom beror liberalismens nedförsbacke delvis på att man lyckades så bra med att utveckla välfärdsstaten. Den har nämligen med sin expansion gett upphov till nya problem; till den stigande

170 T.ex. Gallup World Poll; World Values System; European Social Survey; Eurobarometer Special Survey 66.3.

171 Gavelin, Svedberg & Pestoff 2011, 29–30, 54–56, 82–83.

172 Allardt 1991, 10; 1994a.

173 Se Wallerstein 1988, 523–531; 2011, 251–259.

174 Allardt 1994a, 23–24.

levnadsstandardens avigsidor hör miljöproblem, byråkratins tillväxt inom den offentliga sektorn och en utvidgad meritokrati.¹⁷⁵

Allardts oro över den liberala teorins och ideologins framtid grundade sig också på Robert Eriksons och John H. Goldthorpes omfattande komparativa studie kring den sociala mobiliteten. Resultaten i den visar att den sociala rörligheten inte har ökat och att mobilitetens variationer är oregelbundna.¹⁷⁶ Erikson och Goldthorpe angriper framför allt Lipsets och Hans Zetterbergs generalisering, enligt vilken industrialiseringen leder till ökad mobilitet.¹⁷⁷ Allardt konstaterar att ”teorin enligt vilken både mobiliteten och samhällsklassernas permeabilitet skulle öka har i undersökningarna hittills visat sig klart bättre än övriga konkurrerande teorier, och t.ex. klart riktigare än den marxistiska utarmningsteorin, som visserligen inte heller nu visar sig stämma”.¹⁷⁸

Seppo Pöntinen har kritiserat Erikson och Goldthorpe för deras uppenbara ovilja att analysera sina resultat inom någon som helst makrosociologisk ram. Enligt Pöntinen hade en mer systematisk analys av de olika stadierna i industrialiseringens utveckling kunnat ge resultat som skulle bidra till att utveckla moderniseringsteorierna.¹⁷⁹ Goldthorpe har senare visat intresse för den här typen av jämförelser av utvecklingsstadierna i olika samhällen.¹⁸⁰

Forskningsresultaten ger för Västeuropas del inget entydigt stöd för den oro Allardt hyste över den liberala teorins och ideologins utförsbacke. I delar av Västeuropa ser civilsamhället ut att ha bevarat sin starka ställning. Men i bägge delarna av Europa finns det tecken på att de konservativa värderingarna och populistiska rörelserna blir starkare. Historien har inte tagit slut, med segerfester för liberalismen som teori och ideologi, som till exempel Francis Fukuyama förutspådde 1992. Utvecklingen i Östeuropa visar hur viktigt civilsamhället är. Makthavarna i Ryssland och Belarus gör allt de kan för att fångsla olikstänkare och förhindra utbyte av åsikter i massmedier och på internet. Strävan förefaller att vara att kväva också de mest blygsamma reformkrav som följer på försöken att mobilisera civilsamhället.

175 Allardt 1991; 1994a, 22–23.

176 Erikson & Goldthorpe 1992.

177 Lipset & Zetterberg 1959, 72–75.

178 Allardt 1991, 11.

179 Pöntinen 1994, 191–206.

180 Goldthorpe 2000, 253–257.

Hannu Uusitalo & Jussi Simpura

Välfärdens sociologi – *att ha, att älska, att vara*

Den brittiska forskaren i socialpolitik David Donnison har träffande konstaterat att välfärdsforskning inte är en vetenskaplig disciplin. Välfärden är ett forskningsobjekt, som man har närmat sig inom olika discipliner.¹ Inom ekonomisk forskning talar man om välfärdens ekonomi, inom psykologin undersöker man upplevd välfärd, lycka eller livsnöjdhet och inom filosofin definieras byggstenarna för ett gott liv. Många länder och internationella organisationer (t.ex. Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling, OECD) har utvecklat indikatorsystem för välfärd och inom socialvetenskaperna har man definierat välfärdens innehåll och undersökt den med hjälp av statistiskt material, intervjuundersökningar och enkätdata.

Erik Allardt utarbetade ett eget sociologiskt sätt att närma sig välfärden på 1970-talet. Resultaten av den undersökning som genomfördes 1972 publicerade han på svenska 1975 i verket *Att ha, att älska, att vara. Om välfärd i Norden*. Boken utkom på finska 1976 under titeln *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia* (Välfärdens dimensioner). I japansk översättning utkom den 1978. Den har inte publicerats på engelska, men Allardt har fört fram sin uppfattning om välfärden och sina resultat från undersökningen i många artiklar på engelska. Den tredelning av välfärdens dimensioner som han presenterade – att ha, att älska, att vara (*having, loving, being*) – har varit teoretisk utgångspunkt i många undersökningar så sent som på 2020-talet. Allardt lade fram tillägg och randanmärkningar till sin välfärds-

1 Mishra 1983, 6.

analys ända in på 1990-talet. I det här kapitlet beskriver vi Allardts välfärdssociologi och diskuterar den betydelse och de effekter den har haft på senare välfärdsforskning.

I undersökningen *Hyvinvoinnin muutos ja pysyvyys. Allardt-hyvinvointi vuosina 1972 ja 2017* (Föränderlig och bestående välfärd. Allardt-välfärden åren 1972 och 2017), som publicerades 2022, studerade vi tillsammans med några kollegor hur välfärden definierad på Allardts vis har förändrats under nästan ett halvt sekel. Här analyserade vi också Allardt som välfärdsforskare och hur empiriskt användbar hans välfärdsterminologi är på 2000-talet. Dessutom bedömde vi vilken inverkan Allardts ursprungliga forskning har haft på välfärdsforskningen i såväl Finland som andra länder.²

I det här kapitlet sammanfattar vi slutsatserna och de huvudsakliga resultaten som vi presenterade i boken 2022. Dessutom granskar vi hur välfärdsforskningen relaterade till de övriga centrala temana under Allardts forskarkarriär. Vi beskriver olika trådar som flätades ihop i Allardts välfärdsforskning och som i förnyad form förgrenade sig ur den och fäste sig vid andra tanke- och forskningsvävar. Först tar vi upp de viktigaste trådarna i början av 1970-talet och i slutet av kapitlet bedömer vi kontinuiteten i de här trådarna, hur de sprättats upp, förnyats och fästs igen.

Allardts välfärdsforskning – bakgrund och genomförande

Allardt blev Finlands kändaste samhällsvetare framför allt efter att hans bok *Samhällsstruktur och sociala spänningar* utkommit på finska 1964 och på svenska året därpå. Allan Tiitta, som har skrivit den första delen av Finlands Akademis historia, berättar om de diskussioner som akademikerna inom ”den gamla akademien” förde 1968 när en akademikertjänst blivit vakant. Matematikern, akademiker Rolf Nevanlinna föreslog professorn i musikvetenskap Erik Tawaststjerna medan filosofen, akademiker Georg Henrik von Wright föreslog Erik Allardt för tjänsten. Sakkunnigutlåtanden inhämtades av tonsättaren Taneli Kuusisto, professorn i socialpolitik Heikki Waris och professorn i sociologi vid Uppsala universitet Torgny Segerstedt. Kuusisto ansåg att Tawaststjernas kompetens för akademikertjänsten var obestridlig, men om det hade gått till val skulle denne förmod-

2 Uusitalo et al. 2022; se även Uusitalo & Simpura 2020.

ligen ha förlorat mot Allardt. Waris framhöll att Allardt, som hade bred kompetens, goda internationella kontakter och vars forskning hade hög aktualitet, var den ledande gestalten inom finsk sociologi. Segerstedt för sin del ansåg att ”Erik Allardt är, av de nu levande nordiska sociologerna, utan tvivel den vetenskapsman, som åtnjuter det största internationella anseendet”.³

Akademinnämnden gav emellertid inget förslag i ärendet. I början av december 1968 ringde undervisningsminister Johannes Virolainen – på uppmaning av president Urho Kekkonen – upp akademinnämndens ordförande Pentti Renvall och föreslog att nämnden inte skulle hasta med att föreslå nya akademiker. Anledningen till att utnämningsprocessen stoppades hade att göra med tankarna om att reformera Finlands Akademi. Man gjorde slag i saken redan i februari 1969.⁴ President Kekkonen tillsatte en arbetsgrupp med uppgift att reformera Finlands Akademi och Allardt ingick i denna grupp.

Den förnyade Finlands Akademi inledde sin verksamhet 1970. Den var organiserad i sex vetenskapliga kommissioner, av vilka en var den samhällsvetenskapliga kommissionen. Vetenskapliga centralkommissionen bestod av ordförandena för kommissionerna och ordföranden för centralkommissionen, som utnämndes av presidenten.⁵ Den förnyade Akademien började leta efter ledande forskare för de nya forskarprofessurerna. Samhällsvetenskapliga kommissionen ställde Allardt, professorn i civilrätt Simo Zitting och professorn i praktisk filosofi Jaakko Hintikka i första förslagsrum och professorn i förvaltningsrätt Veli Merikoski i andra förslagsrum. Av de förslag som kommissionerna lade fram för de sex tjänsterna valde centralkommissionen att föreslå fem, nämligen Allardt, Hintikka, matematikern Olli Lehto, medicinaren Olavi Mäkelä och professorn i radioteknik Martti Tiuri, samt utanför listorna fysikern Olli Lounasmaa. Presidenten utnämnde dessa sex till forskarprofessorer, men med undervisningsminister Jaakko Numminen som budbärare lät han vetenskapliga centralkommissionen veta att alltför få personer hade föreslagits och att presidentens prövningsrätt därmed orimligt hade begränsats.⁶ I sina memoarer skriver Allardt att han i början

3 Tiitta 2004, 198.

4 Tiitta 2004, 198–200.

5 Pohls 2005, 21.

6 När centralkommissionen senare ställde förslag föreslogs alltid minst två personer för varje professur. Kekkonen använde sig emellertid av sin prövningsrätt bara två gånger i utnämningarna av forskarprofessorer (Pohls 2005, 367–370).

av 1970-talet till sin förvåning fick veta att han var på förslag till en av de första forskarprofessorerna.⁷ Eftersom han hade varit en stark kandidat redan för en utnämning till akademiker i den gamla Finlands Akademi kan man ändå inte uppfatta forskarprofessuren som någon stor överraskning i hans fall.

De nya forskarprofessorerna förutsattes inte ha presenterat forskningsplaner innan de utsågs. Allardt berättar i sina memoarer att han inte genast visste vad han skulle göra, men att han snabbt hittade en lösning. Han kombinerade två av sina tidigare forskningsobjekt. Som forskare i politikens sociologi hade han gjort internationella jämförelser och undersökt samhällelig förändring. Den stora brytnings-tiden i Finland på 1960-talet gjorde landet speciellt intressant vid sidan av de övriga nordiska länderna. Tack vare sina goda nordiska kontakter blev det en naturlig forskningsfråga. Valet av de nordiska länderna som objekt för komparativ forskning utgick inte från teoretiska synpunkter utan från att de bildar en geografisk enhet, som delvis har en gemensam historia och mycket kontakter genom historien.⁸ Ett motiv torde ha varit att visa upp Finland som en del av den nordiska gemenskapen och att stärka denna bild.

I januari 1971 presenterade Allardt sin första forskningsplan för Finlands Akademi.⁹ Dess huvudrubrik var *Vertaileva tutkimus pohjoismaiden yhteiskuntarakenteista ja sosiaalisesta muutoksesta* (Komparativ undersökning om de nordiska ländernas samhälls-strukturer och sociala förändring). Planen innehöll tre teman. Det första var sambandet mellan samhällsstruktur och social och politisk mobilisering. Här hänvisade Allardt till den norska sociologen Stein Rokkan, som han hade samarbetat med.¹⁰ Det andra temat var jämlikhetsfrågan och förändringar i samhällets klasstruktur. Här kom inspirationen från forskningsserien *The Affluent Worker*, som leddes av den brittiska sociologen John H. Goldthorpe och där man påvisade att arbetarna inte antog borgerliga värderingar när de blev mer välbärgade.¹¹ ”En tvättmaskin är till för att tvätta kläder och inte ett uttryck för medelklassvärderingar”, var på sätt och vis forskar-

7 Allardt 1995a, 118.

8 Allardt 1976c, 77–86; Allardt 1995a, 119.

9 Referaten av och citaten ur Allardts planer och rapporter till Finlands Akademi: HUA, Erik Allardts arkiv, mapp 125.

10 Se kap. 4.

11 Goldthorpe et al. 1968a; 1968b; 1969.

nas budskap.¹² De här temaområdena var starkt knutna till Allardts tidigare forskningsteman.

Det tredje och nyare temat i forskningsplanen var frågan om välfärdspolitikens mål, medel och tillämpningar i Norden. Allardt hänvisade till nyligen aktualiserad forskning om sociala indikatorer. Med början på 1960-talet utarbetades sociala indikatorer i många länder, även i Finland. OECD utvecklade aktivt indikatorer på 1960-talet. I Finland hade Ekonomiska rådet reformerats i mitten av 1960-talet och blivit ett diskussionsforum lett av statsministern. Rådets uppgift var att granska utmaningar och möjligheter inom den ekonomiska utvecklingen i Finland.¹³ Ekonomiska rådet började använda begreppet livskvalitet och det sammanställde ett förslag till hur livskvaliteten skulle mätas. Rådet gav ut rapporten *Elämisen laatu, tavoitteet ja mittaaminen* (Livskvalitet, mål och mätning) 1972. Till samma helhet hörde också rapporten ”Informaatiopolitiikka” (Informationspolitik) där det drogs upp riktlinjer för insamling och användning av information.¹⁴ Rapporterna uttryckte en stark tilltro till mätning och uppföljning som verktyg för målinriktad planering och politik. Sociologgemenskapen blev delaktig av diskussionen om sociala indikatorer genom Paavo Uusitalos bok *Suunnittelun tavoitteet ja keinot* (1974, Mål och medel för planeringen).

I många länder hade man startat undersökningar där man försökte definiera centrala mål för samhällspolitiken och klä dem i en mätbar form. Allardt deltog flera gånger i arbetet inom planeringskommittén för Förenta staternas samhällsvetenskapliga forskningsråd, men i Finland hade han ingen synlig roll i Ekonomiska rådets arbete.¹⁵ Utarbetandet av sociala indikatorer under 1960- och 1970-talen lämnade tydliga spår i samhällsstatistiken både i Finland och på andra håll. Rörelsen för sociala indikatorer mattades av under 1980-talet men tog ny fart i början av 2000-talet.

I sin forskningsplan från 1971 beskriver Allardt forskningsprocessen så att man först gör kvantitativa analyser utgående från befintlig statistik och försöker skapa en teori, därefter följer observation, historiska analyser och analys av det intervjumaterial som samlas in. Avsikten var att i de kvantitativa analyserna jämföra nordiska tids-

12 Allardt & Littunen 1978, 91.

13 Leppänen 2020.

14 Partanen 1973.

15 Allardt 1995a, 130.

serier från systemteoretiska utgångspunkter. ”De begrepp, som ligger som bas för valet av variabler, kan definieras närmare och också ställas i relation till varandra så att man erhåller ett system av propositioner = teori. Här anges dock endast den klassificering, som är avsedd att styra valet av tidsseriedata.”¹⁶

Anmärkningsvärt är att välfärdsolitik men inte välfärdsforskning nämns i planen, och att inga hänvisningar görs till nordiska eller internationella välfärdsforskare. Rätt snabbt hittade Allardt ändå den röda tråden för sin forskning om välfärden. I sin rapport om projektets arbete till Akademiens samhällsvetenskapliga kommission 1971 skriver Allardt:

Såväl intervjuundersökningen som hela vårt forskningsgrepp har enligt min uppfattning fått en starkare socialpolitisk och samhällspolitisk nyans än vi tidigare meddelat. I undersökningen fäster vi uttryckligen uppmärksamhet vid samhällspolitiskt relevanta värderingar. De centrala jämförelseobjekt som utkristalliserats är välfärd, levnadsnivå, alienation och jämlikhet.¹⁷

Forskningsobjekten var nivån på välfärden och fördelningen av olika delfaktorer inom levnadsnivån, begreppet välfärd, analyser av jämlikhet och rättvisa samt beroendeförhållandet mellan å ena sidan välfärd, levnadsnivå, alienation och jämlikhet och å andra sidan klassindelning och andra strukturella faktorer i samhället. I den första jämförande artikeln om de nordiska länderna 1972 presenterade han sin berömda indelning av välfärden i dimensionerna *att ha – att älska – att vara*.¹⁸

Tack vare forskarprofessuren kunde Allardt grunda Forskningsgruppen för komparativ sociologi vid Helsingfors universitetet 1971; gruppen gick under förkortningen VERSO efter dess finskspråkiga namn Vertailevan sosiologian tutkimusryhmä. Till en början bestod gruppen av tre forskare vid sidan av Allardt samt av visstidsanställda forskningsassistenter. Allardt valde ut gruppen utifrån att forskarnas intressen hade beröringspunkter med hans egna teman. Typiskt för Allardts forskningsfilosofi var att forskarnas mer exakta forskningsidéer skulle utgå från deras egna intressen. Delprojekten var

16 HUA, Erik Allardts arkiv, mapp 125.

17 HUA, Erik Allardts arkiv, mapp 125.

18 Allardt & Uusitalo 1972, 9–18.

relativt oberoende av hans huvudprojekt, men det gemensamma forskningsmaterialet förenade gruppen. En intervjuundersökning genomfördes inom befolkningen i arbetsför ålder i Danmark, Finland, Norge och Sverige i början av 1972. Alla forskare fick med frågor som berörde det egna området i frågeformuläret. Forskningssekreterare var till en början Airi Lindbohm och efter henne Riitta Wäinölä, Liisa Husu och Minna Salmi, av vilka de två sistnämnda senare disputerade för doktorsgraden.

Från 1971 till slutet av 1980-talet publicerade Allardt tiotals undersökningar, artiklar och andra texter som byggde på eller anslöt till den nordiska välfärdsundersökningen. Hans stöd och uppmuntran var också av stor betydelse för den självständiga forskning som medlemmarna i forskningsgruppen bedrev. Hannu Uusitalos avhandling från 1975 handlade om inkomstfördelningen och inkomstnivåns betydelse för välfärden i Norden. Keijo Kata undersökte den psykiska hälsan i Norden i sin licentiatavhandling 1976. Samma år publicerades Magdalena Jaakkolas och Antti Karistos undersökning om vänskapsnätverk i Norden. Seppo Pöntinen publicerade en undersökning om kvinnors mobilitet 1980 och disputerade på social mobilitet 1983. Både Uusitalo och Pöntinen fortsatte senare att undersöka sina ämnen med större finska material.¹⁹ Antti Karisto, som hade varit forskningsassistent i Forskningsgruppen för komparativ sociologi, publicerade sin doktorsavhandling om hälsans betydelse för välfärden 1984. Senare har Karisto bland annat forskat om välfärden bland invånarna i Päijänne-Tavastland och vidareutvecklat mätningen av välfärd.²⁰ Magdalena Jaakkola undersökte de språkliga förhållandena i Tornedalen (1973) och hennes avhandling om sverigefinländska migranternas liv utkom 1984. Den nordiska välfärdsforskningen erbjöd också studerande arbete som forskningsassistenter. En del av dem skrev sina pro gradu-avhandlingar med data från den nordiska undersökningen.

Under Allardts andra femårsperiod som forskarprofessor 1975–1980 stod välfärdsforskningen inte längre i centrum, men den var fortsättningsvis ett forskningstema i hans föredrag och publikationer. Den var fortfarande också internationellt efterfrågad.

Det är intressant att märka att Forskningsgruppen för komparativ sociologi, efter att Allardt 1980 hade återvänt till sin tjänst som professor i sociologi vid Helsingfors universitet, genomförde några

19 Se Pöntinen et al. 1983; Uusitalo 1988.

20 Se Haapola & Karisto 2009.

undersökningar med nära anknytning till frågorna i Allardts första forskningsplan. Matti Alestalos och Hannu Uusitalos undersökning om utvecklingen av välfärdsstaten i Finland från 1986 handlade på sätt och vis om det tredje temat i Allardts forskningsplan, frågan om välfärdspolitikens mål och medel. Genom Allardts bistånd finansierade Konestiftelsen och Finlands Akademi en undersökning om finskt arbete, som på sätt och vis var ett svar på de tankar som John H. Goldthorpe och hans kollegor hade väckt i forskningsserien *The Affluent Worker*. Forskare i det här projektet var bland andra Matti Kortteinen och Pekka Ylöstalo. Den centrala publikationen i projektet var Matti Kortteins avhandling om den finska lönearbetskulturen (1992). I den artikel som Allardt skrev i Finlands Akademis historia betecknar han Forskningsgruppen för komparativ sociologi som en föregångare till spetsforskningsenheterna.²¹

Välfärdsforskningens trådar

Allardts välfärdsforskning påverkades av trådar, intellektuella rötter, från fyra riktningar. Den viktigaste av dem var Allardts sociologiska synsätt, som beskrivs i kapitlen 3, 4 och 7. Hans synsätt framgår framför allt av att han utgår från frågor kring samhällets strukturer och kommer fram till att definiera individuell välfärd som ett begrepp med en stark samhällelig dimension. En annan tråd, som hade varit stark i Allardts arbete sedan 1950-talet, var forskningsinstrumentet: intervjuundersökningen som sociologerna införde i samhällsvetenskaperna. Den tredje var empirisk mätning och beskrivning av välfärden. Utformningen av hans välfärdsforskning påverkades av de dåvarande, aktuella strömningarna inom forskningen kring välfärd, framför allt av forskningen om sociala indikatorer, som framträdde speciellt starkt, och forskningen om välfärd på individnivå, som hade börjat spira i Norden. Den fjärde tråden var intresset för relationen mellan kunskap om samhället och beslutsfattande. Som sociolog kom Allardt tidigt till att det vid sidan av det teknokratiska socialindikatorbygget och den socialpolitiskt orienterade välfärdsforskningen behövdes en bredare och mer resonerande forskning om välfärden.

21 Allardt 2005b, 368–370.

För en sociolog faller det sig naturligt att fokusera på välfärdsforskning på individnivå. I sin plan till Finlands Akademi motive-
rar Allardt en nordisk välfärdsundersökning så här: ”Som samhälls-
vetenskaplig forskarprofessor anser jag mig skyldig att genomföra
en omfattande undersökning om ett empiriskt helhetsproblem.”²²
Mycket viktig var också den inspiration han fått från svenska under-
sökningar. År 1965 tillsattes i Sverige ett statligt, permanent organ,
Låginkomstutredningen, som hade i uppdrag att bland annat göra
en omfattande undersökning om levnadsnivån. Sociologen Sten
Johansson ledde undersökningen, vars data samlades in 1968. Johans-
son publicerade den första rapporten 1970, där han presenterade
undersökningens referensram och beskrev hur undersökningen
hade genomförts.²³ Inspirerad av Sverige och Johansson uppkom en
våg av nya välfärdsundersökningar i Norden. I Norge genomfördes
en levnadsnivåundersökning på beställning av en statlig kommitté
1973–1974 och i Danmark ledde sociologen Erik Jørgen Hansen en
undersökning vid Danmarks socialforskningsinstitut 1976.²⁴ Även
i Finland gjordes 1978 en undersökning om levnadsförhållanden
med många likheter till de ovannämnda projekten i de andra nor-
diska länderna. Detta projekt, som genomfördes vid Statistikcen-
tralen, anknöt emellertid mer till arbetet med sociala indikatorer.²⁵

Allardts nordiska välfärdsundersökning ingick i den här vågen
av forskning om välfärd på individnivå. Den nordiska välfärds-
jämförelsen följde den svenska modellen och den för tidens socio-
logi typiska strävan att mäta olika fenomen genom att ställa frågor
till människorna själva, men i fråga om sina teoretiska motiveringar
avvek den från den svenska modellen. När Allardt i efterhand utvär-
derade den nordiska undersökningen skrev han:

När den jämförande nordiska välfärdsundersökningen planerades fanns
det ett starkt vetenskapligt och politiskt intresse att analysera välfärdens
tillstånd inom befolkningen i nationerna. Försöken att utveckla sociala
indikatorer hade blivit populära och beskrivs ibland till och med som en
rörelse. I Sverige hade det redan gjorts en omfattande nationell survey
om levnadsnivån, och liknande studier planerades eller var åtminstone

22 HUA, Erik Allardts arkiv, mapp 125.

23 Johansson 1970.

24 Erikson & Uusitalo 1987, 186–187.

25 *Elinolosuhdetiedustelu* 1978 1979.

på förslag i Danmark och Norge. Det var klart från början att den jämförande nordiska studien inte kunde mäta sig med de nationella undersökningarna i fråga om sampelstorlek, exakthet och noggrannhet i beskrivningarna. Syftet med den jämförande nordiska studien var snarare att vidga välfärdsbegreppet och därigenom möjliggöra nya hypoteser, och att inspirera till operationalisering av nya teoretiska begrepp. Medan de nationella studierna om levnadsnivå i huvudsak var planerade i syfte att bidra med data för beslutsfattande, hade den jämförande nordiska undersökningen mer akademiska syften. Den var närmast avsedd att inspirera levnadsnivåforskare och livskvalitetsforskare att formulera nya hypoteser och begrepp.²⁶

Allardt strävade efter att bereda marken för en ny begreppsapparat för välfärden och riktade sitt arbete till forskarsamfundet, medan Johansson byggde en kunskapsbas för beslutsfattande i Sverige och riktade sitt arbete till samhällspolitiken.

Välfärdens dimensioner

Allardt hade kontakt med bland andra de ledande forskarna om levnadsförhållanden i Sverige, Sten Johansson och Robert Erikson. Han förstod den svenska forskningen, som utgick från ett socialpolitiskt perspektiv och lade tyngdpunkten på konkreta levnadsförhållanden, men han uppfattade välfärden bredare. Allardts välfärdsforskning var inte socialpolitisk forskning som var ute efter att hitta lösningar på sociala problem, stödja beslutsfattandet och bygga upp välfärdsstaten. För sociologen Allardt var välfärden inte enbart levnadsförhållanden utan också sociala relationer till medmänniskor och samhället.

Välfärdsforskningen måste ta ställning till tre stora frågor. För det första måste man avgöra om man kan undersöka välfärd oberoende av människornas egna synpunkter, genom att undersöka till exempel deras utkomst, hälsa, boende eller arbete genom objektiva mätningar, eller om utgångspunkten måste ligga i människans egna uppskattningar. Allardts svar var att bägge synpunkterna måste beaktas.

Om välfärden anses bestå av objektiv mätbara komponenter, blir grunden för välfärd den andra frågan. Här finns två huvudsakliga

26 Allardt 1981a, 101.

infallsvinklar. Valfärden kan definieras med hjälp av objektivt mätbara behov eller de resurser en enskild människa har till sitt förfogande. Här valde Allardt sida: han byggde sin välfärdsteori på samhälleligt bestämda behov. Men han medgav också att det är mest praktiskt att undersöka de resurser människor har tillgång till, i synnerhet när man undersöker de konkreta levnadsförhållandena.

Den tredje frågan lyder: Är det möjligt att bedöma välfärden genom att komprimera den i ett mått eller borde man undersöka välfärden genom att exempelvis dela in den i delfaktorer? Allardt intog den senare ståndpunkten.

Som sociolog ansåg Allardt att behoven och välfärden bestäms historiskt och samhälleligt. När omständigheterna förändras måste de definieras på nytt. Valfärd är ett tillstånd där människor har möjlighet att få sina centrala behov tillfredsställda. Allardt underströk att en förutsättning för att man ska kunna sträva efter att tillfredsställa behov är att det finns målsättningar och värderingar. De samhälleligt accepterade sätten att tillfredsställa behoven blir välfärdsvärderingar.

Allardt skiljer sig på två sätt från många andra behovsteoretiker. För det första är behoven samhälleligt definierade enligt hans uppfattning, även om det samhälleliga ursprunget är starkare i vissa behov än i andra. Den andra centrala tanken är att det ur de behov som förekommer i samhället extraheras värderingar, som definierar vilka behov det är eftersträvansvärt att tillfredsställa. De här uttrycks i det centrala begreppet välfärdsvärderingar. Sambandet mellan behoven och värderingarna kan ses som kärnan i Allardts välfärdsteori, vilket egentligen inte har tagits upp i diskussionen om hans teori; i stället har Allardt setts som så kallad behovsteoretiker. Det här är förståeligt så till vida att Allardt inte utvecklade sina tankar om sambandet mellan värderingar och behov speciellt långt.

Efter att han definierat utgångspunkterna gör Allardt två distinktioner. Den första gäller skillnaden mellan välfärd och lycka. I likhet med Georg Henrik von Wright anser han att välfärd och lycka är olika saker. Valfärden definieras genom tillfredsställda behov.²⁷ När behoven inte blir tillfredsställda innebär det bristande välfärd, dåliga

27 Här har Allardt en annan ståndpunkt än G.H. von Wright, som definierade välfärd med hjälp av ett slags upplysta preferenser: det som en människa skulle välja om hon visste hur det som påverkar hennes liv stärker välfärden (von Wright 1963, 101–103). I en diskussion med Hannu Uusitalo om von Wrights välfärdsteori 1974 konstaterade denne själv att han då skulle ha kopplat välfärden till behov (intervju med von Wright 1974).

förhållanden. Graden av lycka är knuten till människans subjektiva upplevelser och känslor. Välfärd är en mer objektiv kategori än lycka. Människor kan missta sig eller vara omedvetna om sina behov, men individen är alltid den som själv bäst kan bedöma sin lycka.

Allardts andra distinktion gäller begreppsparet levnadsnivå–livskvalitet. Levnadsnivån är ett uttryck för sådana behov, vilkas tillfredsställelse bestäms av materiella eller åtminstone icke-personella resurser, med vilkas hjälp individen kan styra sina livsvillkor. Det finns emellertid också behov i förhållande till sociala relationer och självförverkligande²⁸. Tillfredsställandet av sådana behov kallar Allardt livskvalitet (tabell 5.1.).

Tabell 5.1. Allardts välfärdsuppfattning 1975

	Välfärd	Lycka
Levnadsnivå	Behov där tillfredsställandet är definierat i termer av materiella resurser Levnadsnivå Att ha	Subjektiva förnimmelser och upplevelser av ens materiella och yttre levnadsvillkor Missnöjesattityder
Livskvalitet	Behov där tillfredsställelse är definierad i termer av relationer till andra människor, samhället och naturen Gemenskapsrelationer Att älska Självförverkligande Att vara	Subjektiva förnimmelser och upplevelser av relationerna till människor, natur och samhället Trivselattityder (lycka, upplevd behovstillfredsställelse)

Källa: Allardt 1975, 23; 1976c, 205–206.

28 Allardt använder termerna självrealisering och självaktualisering i *Att ha, att älska, att vara*. Övers. anm.

Allardt delar in välfärdsvärdena – behov som det på olika sätt under olika tider och olika omständigheter är eftersträvansvärt att tillfredsställa – i tre huvudkategorier. Tillfredsställandet av vissa behov bestäms av tillbudsstående materiella eller icke-personella resurser. De är faktorer som definierar levnadsnivån, det vill säga dimensionen *att ha*. För det andra har människan behov som tillfredsställs enligt hur människan betar sig i förhållande till andra människor. Till dem hör till exempel kärlek och vänskap, vilka Allardt kallar gemenskapsrelationer eller dimensionen *att älska*. Den tredje välfärdsdimensionen, *att vara*, det vill säga självförverkligande, har att göra med behov som i hög grad kan tillfredsställas utgående från människans relation till samhället. Allardt karakteriserar den här dimensionen i huvudsak genom motsatsen till självförverkligande, det vill säga genom begreppet alienation. En alienerad människa är inte sig själv i förhållande till samhället, världen och naturen, utan hennes betydelse definieras av faktorer utanför henne själv. Tredelningen *att ha* – *att älska* – *att vara* är kärnan i den diskussion som har förts om Allardts välfärdsuppfattning.

Levnadsnivå – *att ha*. De fysiologiska behoven är utgångspunkten för levnadsnivån, men Allardt ansåg att det är naturligare att i välfärdsforskning utgå från de resurser som krävs för att behoven ska tillfredsställas. Vilka de är beror på de samhälleliga omständigheterna. När Allardt skriver om resurserna hänvisar han framför allt till den brittiska forskaren i socialpolitik Richard Titmuss och till Sten Johansson. Han ser levnadsnivån som grunden för välfärd. En viss nivå på de materiella resurserna är en förutsättning för välfärd. Allardt hänvisar också till den amerikanska psykologen Abraham Maslows behovshierarki från 1943, men han förhåller sig tvekan till tanken att människan strävar efter att tillfredsställa de högre behoven först efter att de lägre behoven är tillfredsställda.

Gemenskapsrelationer – *att älska*. Allardt anser att människan har ett behov av solidaritet och kamratskap, ett behov av att vara en del av ett socialt nätverk. Om det här behovet inte tillfredsställs kan det leda till flera olika psykiska och sociala problem. Med hänvisning till den amerikanska sociologen James Colemans (1971) och den norska sociologen Ottar Brox (1966) undersökningar ser Allardt också gemenskapsrelationerna som resurser, som en styrka som möjliggör handling. Allardt påpekar också ett problem i anslutning till gemenskapsrelationer: en gemenskap kan förutsätta att andra utesluts. Dessutom har gemenskapsrelationerna en tydlig

kulturell eller språklig karaktär, vilken skiljer dem från levnadsnivån.

Självförverkligande – att vara. Självförverkligande innebär att individen är oersättlig, uppfattas som en person, åtnjuter uppskattning och har möjlighet till tilltalande hobbyer och fritidsaktiviteter samt till samhälleligt deltagande. Motsatsen till självförverkligande är alienation. Det är en situation där sociala relationer bedöms enbart ur ett nyttoperspektiv, det vill säga att människan behandlas som en materiell tillgång.

Lycka. Allardt strävade efter att mäta dimensionerna *att ha – att älska – att vara* med objektiva mått. I välfärd i vidare bemärkelse ingår också lycka, som är en subjektiv upplevelse. Välfärden kan mätas med objektiva mått, men lycka mätte Allardt med missnöjes- och trivselattityder.

Allardt införde således ett mer sociologiskt perspektiv med två kärnpunkter i välfärdsforskningen, som motvikt till den nordiska forskningsstilen. För det första definierar de rådande värderingarna i samhället behovstillfredsställelsen och de här välfärdsvärdena placeras i tre huvudklasser *att ha–att älska–att vara*. Den här indelningen har beröringspunkter med bland annat de amerikanska psykologerna Abraham Maslows och Clayton Alderfers samt den finländska filosofen Reijo Wilenius behovsklassificeringar.²⁹ För det andra förde Allardt in också den upplevda välfärden i välfärdsforskningen. I likhet med von Wright ansåg han dock att välfärd är viktigare än lycka för ett gott liv:

Det samhällspolitiskt centrala är välfärd och strävan att objektivt mäta behovstillfredsställelse. Samtidigt kan man inte försumma vare sig önskemål eller subjektiva lyckoförnimmelser. De spelar utan tvivel en roll inom praktisk politik.³⁰

Allardts sätt att forska

Allardt betonade att det är en krävande forskningsuppgift att fastställa behov och de mål och värderingar de är uttryck för. Det finns inga mekaniska metoder att utreda behov. I praktiken kan man kon-

²⁹ Karisto 1984, 46–47.

³⁰ Allardt 1975, 24.

statera behov genom att undersöka (1) dåliga förhållanden eller orsaker till människors lidande, (2) människors gemenskapliga, speciellt politiska strävanden och (3) bedömningar av människors goda och dåliga förhållanden.

Den första punkten, dåliga förhållanden, är det centrala objektet för den forskningsinriktning som kallas konkret socialforskning.³¹ Allardts andra medel för att undersöka välfärd är att utreda människors gemenskapliga politiska strävanden. Människor har upprättat institutioner och strukturer i syfte att främja sin välfärd (ibland också att för försvaga andra gemenskapers välfärd). Centrala välfärdsstrukturer och -institutioner är, enligt Allardt, marknadsekonomin, arbetsmarknaden och politiken, men också privatlivet. Här framgår det nära förhållandet mellan välfärdsforskning och välfärdspolitik, som framför allt Sten Johansson i Sverige har understrukt. De samhällspolitiska institutionerna har skapats för att lösa problem i välfärden. I samma anda lyfte också de amerikanska politikforskarna Norman Furniss och Timothy Tilton fram de centrala värdena i välfärdsstaten: jämlikhet, frihet, demokrati, solidaritet, trygghet och ekonomisk effektivitet.³²

Allardts tredje sätt att undersöka välfärden var att utreda människors bedömningar av goda och dåliga förhållanden. Det här är sociologins mest egna område. Sociologernas undersökningar om människors åsikter, bedömningar och val berättar om vad som är viktigt för människorna under respektive tid. Det här sättet att införskaffa data kompletterar metodurvalet i utforskningen av välfärden genom att människors egna uppfattningar beaktas. Om dessa negligeras kan det enligt Allardt leda till samhällspolitisk dogmatism, där det som är bra för människan definieras uppifrån. Däremot kan det leda till nyckfull politik om man endast följer människors egna bedömningar, som snabbt kan växla och där viktiga aspekter av välfärden åsidosätts.

I boken *Att ha, att älska, att vara* använder Allardt alla tre metoder, även om han inte definierar deras roll specifikt. I sin empiriska forskning stöder han sig starkt på resultaten av intervjuundersök-

31 Alapuro & Alestalo 1992, 77–148.

32 Det centrala i Furniss och Tiltons tankegångar är emellertid inte att det unika i välfärdsstaten skulle vara dess värderingar. Välfärdsstaten är en anmärkningsvärd innovation efter andra världskriget för att den har utvecklat effektiva medel att realisera sina värderingar. Furniss & Tilton 1977.

ningen, och frågorna i intervjun fokuserar på sådana välfärdsaspekter som de nordiska samhällena har byggt viktiga institutioner för att främja. Även upplevelsedimensionen betonas i den empiriska undersökningen.

I *Att ha, att älska, att vara* ger Allardt inte en samlad definition av sina forskningsproblem, utan de växer fram efter hand. De centrala problemen är samtidigt både teoretiska och empiriska. För det första deltar Allardt i diskussionen om vad välfärd är och hur den borde undersökas. Ett annat problem som sysselsätter honom gäller konverteringen av välfärdens olika delkomponenter till andra komponenter, och detta inte bara som en teoretisk fråga utan också som ett empiriskt observerbart fenomen. Utöver att välfärdens olika komponenter har ett värde i sig kan de vara resurser för övrig välfärd. Allardt vill empiriskt visa att indelningen *att ha – att älska – att vara* också kan fungera för att strukturera forskningsobservationer. Hans mål är att behandla flera välfärdsdimensioner tillsammans och söka efter inbördes orsakssamband mellan dem samt att undersöka deras inbördes konvertibilitet eller snarare vilka ”spår” av konvertering de lämnat i forskningsmaterialet.

Allardt konstruerade mått på välfärd utifrån teoretiska idéer, intervjufrågor som var ägnade att fånga dem och skalor som han hade sammanställt med hjälp av dessa. Han ansåg att vissa frågor, till exempel komponenter av levnadsnivån, såsom inkomst, utbildning och boende, kan undersökas med hjälp av en enskild fråga.³³

Andra komponenter [...] är dels inte så väl kända, dels inte till sin natur sådana att de kan definieras med hjälp av en enskild fråga. Det är snarare frågan om allmänna tendenser, som har olika och ibland alternativa *symptom* och som kan beläggas genom observation av symptomen. [...]

Vid de skalor som har använts är symptomen d.v.s. de enskilda frågorna inte alltid uttryck för välfärdsvärden även om det antas att den färdiga skalan representerar ett välfärdsvärde.³⁴

Den empiriska undersökningen framskrider så att de enskilda frågorna byggs ihop till en skala som mäter en komponent av en väl-

33 Den här utsagan visar att det har gjorts framsteg i mätningen av välfärd sedan början av 1970-talet. I dagens forskning måste exempelvis inkomstnivå eller boende undersökas med hjälp av flera mått.

34 Allardt 1975, 83.

färdsdimension. I attitydundersökningar förutsätter man i allmänhet att olika delar som mäter en och samma attityd korrelerar sinsemellan, men Allardt kräver inte detta av sina välfärdsmått. Till exempel komponenterna i dimensionen *att ha* (inkomst, bostadsstandard, sysselsättning, utbildning, hälsa) kan korrelera sinsemellan eller inte. Viktigare är att dessa komponenter tillräckligt väl täcker in det område som beskrivs av det teoretiska begreppet. Detsamma gäller också de övriga välfärdsvärdena och deras komponenter.

Allardt ser det som ett problem i sin undersökning att måtten inte är speciellt heltäckande och att de *enskilda* frågorna inte alltid är de bästa möjliga. "Operationaliseringar täcker ofta bara en del av ett teoretiskt begrepp."³⁵ En bredare välfärdsforskning, mångsidigare och mer omfattande än den nordiska välfärdsundersökningen, började då ta form. Allardt understryker flera gånger att hans intervjuundersökning har sina begränsningar.

I *Att ha, att älska, att vara* ligger tyngdpunkten starkt på välfärden på individnivå. Frågan om samhällsstrukturer, som ingick i den första forskningsplanen som Allardt presenterade för Akademien, har ingen central roll. Boken innehåller en översikt över skillnaderna mellan de nordiska samhällena, och Allardts intresse för sociala indikatorer framgår av ett kort avsnitt om samhället som "system". Samhällets grundelement är insatser, "inputs", (naturresurser, investeringar), samhällets struktur (fördelningen av tillgångar i samhället), kollektiva "outputs" (ekonomisk tillväxt, politisk effektivitet, förmåga att använda kunskap) och "centrala tendenser i nutida samhällen" (ekonomisk koncentration, byråkratisering och kommersialisering). De här grundelementen tar sig olika uttryck på olika områden (ekonomi, tvångsmedel, institutioner som skapar gemenskap och kunskap). När grundelementen och områdena sammanställs i en korstabell bildas ett fält med 24 celler.³⁶ De här tankegångarna vidareutvecklas emellertid inte i boken.

I vissa tidigare undersökningar kompletterade Allardt individperspektivet genom att föra in samhälleliga välfärdsvärden som jämlikhet och rättvisa.³⁷ Som Matti Alestalo konstaterar i kapitel 4 i denna bok ägnade Allardt inte heller sambandet mellan å ena sidan välfärd och å andra sidan politik och beslutsfattande i samhället

35 Allardt 1975, 34.

36 Allardt 1975, 163.

37 Allardt & Uusitalo 1972; Allardt 1973a.

någon större uppmärksamhet i *Att ha, att älska, att vara*. I centrum i boken står välfärden på individnivå, hur den mäts och beskrivningen av välfärden i Norden utifrån måtten.

Såväl i den teoretiska som i den empiriska analysen i *Att ha, att älska, att vara* ägnar Allardt stor uppmärksamhet åt konvertibiliteten hos de olika välfärdskomponenterna. Hur och i vilken utsträckning kan välfärdens olika komponenter konverteras till någon annan form av välfärd? God hälsa möjliggör arbete. Inkomster kan användas till att exempelvis att höja bostadsstandarden. Kan goda gemenskapsrelationer förbättra levnadsnivån eller hur nöjd man är med livet? Blir en människa lyckligare av att kunna förverkliga sig själv? Är det möjligt att kompensera en mätbar brist på välfärd i någon komponent med en annan komponent?

Allardt konstaterar att de här frågorna inte är lätta att undersöka. Man kan inte besvara frågor om orsak och verkan på ett övertygande sätt utgående från en undersökning som gjorts vid en viss tidpunkt. Vissa antydningar om konvertibilitet kan man emellertid få. Allardt undersöker hur välfärdens komponenter samvarierar, vilket är ett nödvändigt men inte tillräckligt villkor för att konstatera kausalitet. Dessutom undersöker han vad som sker med samvariansen när andra faktorer beaktas med statistiska metoder. Därmed kan man se om sambandet mellan två komponenter kvarstår när andra förklarande faktorer har beaktats. Om det består, och om man med hjälp av forskningslitteraturen kan urskilja en mekanism som gör det begripligt hur relationen mellan orsak och verkan uppstår, kan man anta att det sker en konvertering mellan de olika välfärdskomponenterna. Detta kan emellertid fastställas med säkerhet endast i undersökningar som också beaktar tidsdimensionen.

Sociologen Allardt nöjer sig ändå inte med att endast utreda orsaker och samband mellan välfärdskomponenterna. Han fortsätter att studera konvertibilitetens problem genom att fråga i vilken mån välfärdskomponenterna förklaras med individens samhälleliga position. Han undersöker sambanden mellan inkomst, samhällsklass, politisk ståndpunkt, geografisk mobilitet, ålder, kön, bostadsort, bostadsområde och social mobilitet och de här variablernas förmåga att förklara de mätbara variationerna i välfärdskomponenterna. Här utforskas den strukturella infallsvinkeln, som han starkt betonade i forskningsplanen 1971.

Allardts centrala resultat

Bilden som uppmålas i Allardts undersökning av likheter och skillnader mellan välfärden i de nordiska länderna är betydligt mer mångfasetterad än en ren jämförelse av levnadsnivån. Gemenskapsrelationerna och självförverkligandet samt den subjektiva livskvaliteten går inte hand i hand med levnadsnivån. Landet med hög levnadsnivå, 1970-talets Sverige, visade sig inte alltid vara bäst när man undersökte välfärden i ett bredare perspektiv, och landet med den lägsta levnadsnivån, Finland, var inte alltid det minst välmående landet i Norden när det gällde gemenskapsrelationer och självförverkligande. Missnöjesattityderna var vanligare i Finland än i de övriga länderna, men till trivselattityderna avvek finländarna inte märkbart från de övriga nordborna.

Allardt framhåller vidare att hans resultat talar för att välfärden är en mångdimensionell företeelse: "... att det inte finns sådana resurser som utgör en kungsväg till dem [viktiga välfärdsvärden] alla."³⁸ Enligt de empiriska resultaten har välfärdskomponenterna en anspråkslös förmåga att konverteras till annan form. Levnadsnivåns komponenter är mest konvertibla sinsemellan, men komponenterna för livskvalitet har svag konvertibilitet. Allardt konstaterar att detta inte beror enbart på brister i mätningen, utan på att välfärden är genuint mångdimensionell. Därför behövs det många indikatorer för att beskriva välfärden och de måste analyseras noggrant.

Allardts tredje slutsats av de empiriska iakttagelserna är att välfärdsdimensionerna *att ha* – *att älska* – *att vara* och de komponenter som mäter dem hjälper att strukturera resultaten. I faktoranalysen placerar sig måtten på variablerna visserligen inte så vackert på dimensionerna som teorin förutsätter, men Allardt anser att indelningen har varit till nytta i valet av variabler och producerat resultat som är lätta att tolka.³⁹

Under den empiriska analysen har det förefallit naturligt att ligga lågt ifråga om den teoretiska innebörden av indelningen och enbart betona indelningens nytthet vid sökandet efter välfärdens komponenter. [...] indelningen är attraktiv på grund av att den har drag av en teoretisk terminal.⁴⁰

38 Allardt 1975, 179.

39 Allardt 1975, 163.

40 Allardt 1975, 225.

I det sista kapitlet av *Att ha, att älska, att vara* dryftar Allardt varför man endast i liten utsträckning lyckats förklara välfärden statistiskt. Orsaken ligger delvis i bristerna i mätningen, delvis i att individens välfärd påverkas av oräkneliga tillfälligheter och situationsbundna faktorer. Allardt anser att man i undersökningar borde mäta enskilda personers individuella aktiviteter i förhållande till välfärdens olika komponenter. Orsakerna till skillnaderna i välfärd skulle också förstås bättre om ett tidsperspektiv tillfördes måtten.

Välfärden 1972 och 2017 – förändring och beständighet

Förändringarna i samhället och i levnadsvillkoren leder till ett ständigt behov att uppdatera uppgifterna om välfärden med både statistik och undersökningar. Informationen föråldras snabbt. Det är intressant att dryfta om Allardts resultat, femtio år efter att de presenterades, fortfarande har någon annan än historisk betydelse för socialforskningen. Allardt själv funderade ofta på detta under olika decennier, om än fåordigt.

I en artikel som publicerades 1984, ett tiotal år efter att undersökningen blev färdig, bedömde han att hans forskningsdata hade föråldrats men att vissa resultat och indelningen i välfärdsvärden fortfarande hade relevans:

Datamaterialet [1972] är vid det här laget föråldrat som beskrivning över välfärdsområdet. Men både utgångspunkten och en del av de allmänna resultaten om förhållandet mellan olika aspekter och komponenter av välfärd är fortfarande intressanta.⁴¹

Efter ytterligare ett decennium skrev Allardt i sina memoarer: ”Resultaten från [den nordiska välfärds]undersökningen är förstås helt föråldrade.”⁴² Enligt honom var en orsak till detta att välfärdsforskningen inte längre var intressant:

På 1970-talet hade välfärdsstaten utbyggts och det blev viktigt att med hjälp av sociala indikatorer försöka utröna om man i välfärdsstaten hade uppnått den nivå av levnadsstandard och livskvalitet som ställts i utsikt.

41 Allardt 1984c, 18–19.

42 Allardt 1995a, 126.

Detta var bakgrunden till den jämförande nordiska välfärdsundersökningen, som blev ett huvudprojekt inom Forskningsgruppen för komparativ sociologi. Också nu blev forskningsuppgiften småningom föråldrad. Man hade börjat att inse dels att välfärdsstaten inte bara producerade välfärd utan också smuts och byråkrati, dels att människorna hade viktiga målsättningar vid sidan av välfärden.⁴³

År 2004, nio år efter föregående uttalande, konstaterade Allardt ytterligare en gång att hans undersökning är föråldrad:

Man måste väl medge att 30 år gamla resultat inte längre är konkret sanna. Samhällena har förändrats och förhållandena mellan de olika dimensionerna av välfärd och bakgrundsfaktorerna som påverkar dem är inte längre desamma som i början av 1970-talet.⁴⁴

De här synpunkterna och tvivlen hindrade emellertid inte Allardt från att tänka på hur hans välfärdsteori kunde utvecklas. Som vi visar nedan diskuterade han detta på 1980- och 1990-talen. Det beskriver hans resonerande forskningsgrepp där han hela tiden letade efter någonting nytt.

Finländarnas välfärd undersöktes med Allards mått på nytt 2017. Anledningen till att undersökningen upprepades och de olika tidpunkterna jämfördes var en iakttagelse om att de välfärdskomponenter Allardt använde inte fångas upp av statistiken. En del av dem skulle kräva dyra och tidskrävande separata undersökningar. Trots att man numera samlar in mycket information om välfärden genom befolkningsundersökningar,⁴⁵ vet man mindre om exempelvis hur finländarnas gemenskapsrelationer eller möjligheter till självförverkligande har utvecklats under de senaste decennierna.

Nya forskningsdata samlades in 2017 på initiativ av professorn i social- och hälsopolitik Juho Saari och med ett stipendium från Finska kulturfonden.⁴⁶ Resultaten från 1972, som beskriver en förgången värld, blir intressanta på nytt när de jämförs med iakttagelser man gjort ett halvt sekel senare. De nya resultaten ger vid handen att den mildaste av de domar som Allardt själv utfärdade och som citerades

43 Allardt 1995a, 179–180.

44 Allardt 2004, 21.

45 Simpura & Uusitalo 2011.

46 Uusitalo et al. 2022.

ovan ligger närmast sanningen: det finns mycket gemensamt 1972 och 2017 i de inbördes beroendeförhållandena mellan måtten och i deras samband med socioekonomiska och demografiska faktorer. För att följa Allardt och hans tankar om samhällets strukturer kan man säga att välfärdens interna strukturer är överraskande bestående, liksom det sätt på vilket välfärden fästs vid de sociala strukturerna.

Det faktum att tidsspännet mellan undersökningarna var nästan ett halvt sekel medförde stora problem i jämförelserna. Sätten att mäta och formuleringarna i frågorna till de intervjuade hade inte nödvändigtvis samma innebörd i slutet av 2010-talet som i början av 1970-talet. De välfärdsindikatorer som sammanställdes utifrån frågorna kan lätt kritiseras i ljuset av dagens forskning. Jämförelserna försvårades speciellt av att datamaterialet samlades in genom personliga intervjuer 1972, medan de svarande 2017 besvarade en enkät som hade skickats till dem via internet.

De centrala förändringarna i välfärden kan sammanfattas på följande sätt: *Att ha*-värdena ligger högre än tidigare, det vill säga att levnadsnivån har stigit. Finländarnas reallönenivå, boendestandard och utbildningsnivå har höjts dramatiskt på femtio år. Slutsatserna om de icke-materiella dimensionerna av levnadsnivån, hälsan och sysselsättningen, är däremot annorlunda. Det rapporteras om fler fysiska hälsoproblem nu än i början av 1970-talet, men trots det har hälsoläget förbättrats när man beaktar att befolkningen har åldrats. Utgående från resultaten kan ändå ingenting säkert sägas om hur den psykiska hälsan har utvecklats. Den enda aspekten av levnadsnivån som tydligt har försämrats är sysselsättningen. Arbetslösheten är vanligare nu än i början av 1970-talet, och även sysselsättningen – mätt med antalet arbetsmånader under året – var lägre 2017 än 1972.

I dimensionen *att älska*, det vill säga i gemenskapsrelationerna, har det skett förändringar i olika riktningar. Resultaten ger vid handen att den lokala gemenskapen har försvagats och att familjestrukturen har luckrats upp. Men å andra sidan tyder resultaten på att vänskapsrelationerna har stärkts i någon mån. Klart är att gemenskapsrelationerna inte har förbättrats på samma sätt som levnadsnivån.

Dimensionen *att vara*, det vill säga att förverkliga sig själv, var lättare att genomföra i slutet av 2010-talet än i början av 1970-talet. Känslan av oersättlighet har blivit vanligare, alienationen har minskat, påverkningsmöjligheterna verkar ha förbättrats och det har blivit allmänare att man upplever meningsfullhet. Välfärdsvärdena har således i huvudsak utvecklats i positiv riktning, men i vissa fall har

utvecklingen gått i otakt och delvis också åt olika håll. Skillnaderna i takt passar bra in i Allardts uppfattning om välfärd, som inte är någon fast helhet utan ett pussel bestående av olika bitar.

De svarandes subjektiva bedömningar av sin egen situation verkar tyda på att den upplevda livskvaliteten har förbättrats. Nöjdheten med livet – eller ”trivseln” med Allardts termer – har ökat, likaså den upplevda nivån av behovstillfredsställelse och nöjdhet med inkomsterna. De samhälleliga missnöjesattityderna har också i huvudsak avtagit.

Det finns alltså förändringar i välfärden, men också beständighet. Man kan kanske tala om bestående underströmmar i välfärden. De här underströmmarna är knutna till välfärdsstrukturerna, alltså till det inbördes förhållandet mellan komponenterna, och till hur välfärden fästs vid sociala indelningar. Välfärdens underströmmar är med andra ord knutna till skillnader mellan olika samhällsgrupper, mellan män och kvinnor, mellan olika åldersgrupper, mellan grupper med olika utbildning eller olika inkomstnivå.

År 1972 kunde välfärdens delfaktorer inte grupperas så att de otvetydigt bekräftade Allardts välfärdsdimensioner *att ha – att älska – att vara*. Samma slutsats kunde dras också av jämförelserna mellan 1972 och 2017. En viss indelning i enlighet med Allardts teori kunde förvisso iakttas, men den är inte speciellt konsekvent, och kvantitativt är den relativt svag. Resultaten kan alltså inte läsas så att de starkt skulle stödja en strukturerings av välfärden enligt Allardts dimensioner.

Mottagandet av Allardts välfärdsforskning

I den finländska samhällsforskningen och framför allt inom sociologin stärktes det marxistiska tänkandet i början av 1970-talet. Trots att den av Allardt ledda Forskningsgruppen för komparativ sociologi var inflytelserik inom den finländska sociologin och utbildade en mängd kända forskare,⁴⁷ låg huvudfåran i den sociologiska offentligheten på annat håll.⁴⁸ På 1970-talet hamnade Allardts forskning utanför både den marxistiska inriktningen inom universitetssociologin och den statistiska mätningen av levnadsförhållanden med inriktning på sociala indikatorer.

47 Se kap. 2.

48 Se kap. 3.

De första recensionerna på finska av Allardts undersökning avspeglade skillnaderna mellan de olika inriktningarna och lyfte också fram andra skiljelinjer. Synligast var filosofiprofessorn Reijo Wilenius helsidesrecension i *Helsingin Sanomat* den 1 augusti 1976. Wilenius ansåg att Allardts undersökning var en motiverad kritik av begreppet välfärd och han hittade också ett politiskt motiv för den: sympati för den nordiska, i synnerhet den svenska välfärdsmodellen. Wilenius riktade kritik mot framför allt den mätande sociologins strävanden: ”Det första budet i den vetenskapsgren som Allardt representerar är att allt måste göras mätbart.” Enligt Wilenius ökar det inte nämnvärt förståelsen av verkligheten. Han gav dock Allardts tredelning *att ha – att älska – att vara* erkänsla och betecknade den som ”en välfunnen insikt”.⁴⁹

Tidskriften *Sosiologia* publicerade tre inlägg om Allardts undersökning 1976. Professorn i socialpolitik Briitta Koskiaho påpekade i sin recension att ”undersökningen inte innehåller kriterier för funktionalitet” och ansåg att det ramverk för hur olika delar av samhälls- eller verksamhet påverkar välfärden är ”komplicerat”. I de nordiska välfärdsjämförelserna fanns brister eftersom man inte hade utrett hur villkoren för välfärd vuxit fram i de olika nordiska länderna.⁵⁰ Sociologen och alkoholforskaren Juha Partanens marxisminfluerade recension under rubriken ”Kriisiajan sosiologiaa” (Kristidssociologi) anklagade Allardts undersökning för bristfällig analys av den samhälleliga situationen och förbigick den nordiska jämförelsen helt och hållet. Partanen hade många invändningar mot de begrepp som användes i undersökningen och om förhållandet mellan dem samt mot analysmetoderna. Han kritiserade Allardt bland annat för den uppfattning om resurskonvertibilitet som förekommer i undersökningen, enligt vilken brister inom en resursdimension kan kompenseras genom att en annan dimension stärks. Han påpekade också att Allardt studerar individens välfärd separat från livskontexten, som bestäms av samhället.⁵¹

Det tredje inlägget 1976, av forskaren i socialpolitik Antti Karisto, är snarare en artikel eller en granskning av Allardts undersökning och av Hannu Uusitalos avhandling om inkomstfördelning från 1975. Uusitalo ingick i Allardts forskningsgrupp och hade en central roll i

49 Wilenius 1976.

50 Koskiaho 1976.

51 Partanen 1976.

Allardts forskning. Karisto tog upp den behovsteoretiska bakgrunden i Allardts undersökning och fäste uppmärksamhet vid problemet med byte och transferering av resurser.⁵² I *Sosiologia* publicerades dessutom ännu 1977 en recension av den norska sociologen och kriminologen Nils Christie, som kritiserade boken för att välfärdsbeskrivningen och jämförelsen mellan länderna drunknar i träsket av teknisk rapportering av multivariabelanalysen. Christie ansåg att Allardts ramverk av faktorer som påverkar välfärden kunde ha beskrivits mer komprimerat, vilket Allardt redan hade gjort i en artikel i *Acta Sociologica* 1976.⁵³

Professorn i socialpolitik Kari Salavuo konstaterade i tidskriften *Politiikka* att Allardt testat ett nytt välfärdsbegrepp som bygger på behovsteori. Ur det "förtjänstfulla resonemanget" lyfte även Salavuo fram problemet med konvertering och ersättande av resurser, som han ansåg att förblev olöst i Allardts analys. Salavuo ansåg också att mätningen av självförverkligande lämnade övrigt att önska och att arbetsförhållandena hade förbisetts som en faktor som påverkar välfärden. Analysresultatet att orsakssambanden mellan välfärdens olika komponenter var svaga, i det närmaste obefintliga, uppfattade han som centralt. Enligt honom kunde det tas som intäkt för att alla dimensioner måste beaktas och att ingen dimension kan ställas i förgrunden när man undersöker välfärden. Salavuo efterlyste ändå en granskning av en eventuell hierarki mellan välfärdsdimensionerna utgående från behovsteorierna.⁵⁴

I ljuset av recensionerna hade Allardts undersökning en synlig betydelse i hemlandet, men det ingick mycket kritik i mottagandet. Efter de första reaktionerna fölnade emellertid intresset för undersökningen. I artiklar i tidskriften *Sosiologia* ingick det hänvisningar till den sammanlagt endast sju gånger under de tio första åren efter att den hade utkommit på finska. Allardts övriga publikationer nämndes oftare, och han var fortfarande en av de mest citerade forskarna i tidskriftens artiklar. Anledningen till den ringa uppmärksamheten var de dåvarande frontlinjerna inom den finländska sociologin. Allardts välfärdsundersökning hamnade utanför dem. På 1980-talet skedde det en vändning mot kulturforskning och forskning om betydelser inom sociologin i Finland. Samtidigt vann de

52 Karisto 1976.

53 Christie 1977; Allardt 1976b.

54 Salavuo 1976.

kvalitativa metoderna terräng, och de sampelbaserade intervju- och surveyundersökningarna med sina kvantitativa metoder, som också Allardts forskning representerade, ställdes i bakgrunden. I praktiken hamnade både innehållet och forskningsgreppet i Allardts forskning i skymundan.

År 1977 publicerade *Acta Sociologica* tre recensioner på engelska som resultat av ett symposium om Allardts undersökning. En av dem var en översättning av Partanens recension på finska i tidskriften *Sosiologia*. Robert Erikson, som var Sten Johanssons närmaste kollega inom levnadsnivåforskningen i Sverige, konstaterar i sin recension att Allardt är en behovsteoretiker som dock har öga också för en resursbetonad infallsvinkel. Han fäster uppmärksamhet vid problemen med välfärdskomponenternas konvertibilitet. Erikson anser att de svaga korrelationerna mellan välfärdsdimensionerna i Allardts undersökning i sig inte är bevis för att resurskonvertibiliteten skulle vara liten, eftersom det fanns många problem i mätningen. Han anser också att samplet i Allardts undersökning, med cirka tusen svarande per land, var för litet för bedömning av vittgående politiska effekter.⁵⁵ Den tredje recensenten, dansken Hans Kristensen, påpekar att tredelningen *att ha – att älska – att vara* (*having – loving – being*) saknar dimensionen handling och aktivitet (*acting*). Kristensen avslutar sin recension med en sammanfattning i sex punkter, där han bland annat konstaterar att man inte fullt ut kommer åt välfärdens mångfaldiga dimensioner med hjälp av intervjuundersökningar. Han förmodar också att det internationella arbetet med att utveckla sociala indikatorer höll på att köra förbi komparativa intervjuundersökningar i stil med Allardts undersökning.⁵⁶

Sten Johansson var en viktig diskussionspartner och kritisk inspiratör för Allardt, och hans recension av Allardts undersökning publicerades i *Sociologisk Forskning* 1977. Perspektivet i recensionen var teorin om social rapportering, som Johansson hade utvecklat. Han återkom till sin bedömning i sina artiklar om social rapportering 1977–1980. Han ansåg att de tre grundläggande frågorna i social rapportering (om vem rapporteras, vem rapporterar, för vem rapporteras) inte kan besvaras rent statistiskt, och inte heller med hjälp av ekonomisk teori eller andra enskilda teoriförsök, inklusive Allardts sociologiska teori. Johansson letade efter svar i teorin om represen-

55 Erikson 1977.

56 Kristensen 1977; jfr Niitamo 1978.

tativ demokrati genom att ge välfärdsforskningen och uppföljningen av levnadsförhållandena en viktig position som kunskapsunderlag i det demokratiska samhället.⁵⁷

Allardt tog i korthet upp de nordiska recensionerna av hans undersökning i en artikel som publicerades 1984. I den resonerar han kring om det utgående från hans resultat är möjligt att tala om ett enhetligt välfärdsbegrepp.⁵⁸ Han konstaterade att de kritiska kommentarerna till hans undersökning hade gått åt olika håll i recensionerna både i de nordiska länderna och i Finland. Detta och de egna resultaten stödde enligt Allardt hans uppfattning om att välfärden inte är en och enhetlig, utan består av flera, av varandra oberoende komponenter och kategorier.

Ekon i den finländska forskningen

Allardts forskning placerade sig varken tids- eller innehållsmässigt i den starka strömmen av välfärdsuppföljning och statistik över levnadsvillkor i Finland på 1970- och 1980-talen. Resultaten i *Att ha, att älska, att vara* påverkade inte den senare statistiska uppföljningen av levnadsförhållandena i landet. Statistikcentralen var den centrala aktören, som med riktlinjer från Ekonomiska rådet och stöd av statsrådets kansli utvecklade en finsk version av undersökningar om levnadsförhållanden som i mycket liknade den nordiska motsvarigheten. De genomfördes 1978, 1984 och 1994.⁵⁹ Finlands EU-medlemskap bröt så småningom den här serien genom att man på 2000-talet övergick till EU:s statistik om inkomst och levnadsvillkor *EU-SILC*.

Möjligheter till något fler återkopplingar till Allardts undersökning uppstod på 1990-talet när begreppet livspolitik lanserades för några år inom den sociologiska forskningen i Finland. Allardt deltog i diskussionen⁶⁰ och skrev under dessa år också en artikel på engelska som sammanfattade hans undersökning från 1972.⁶¹ Den gav undersökningen ökad internationell synlighet. Någon egentlig renässans kunde man ändå inte tala om då; den kom först på 2000-

57 Johansson 1977; 1979; 1980; Uusitalo 1980.

58 Allardt 1984c, 17–18.

59 Se t.ex. Ahlqvist & Ahola red. 1996; även Janhunen et al. 1976; Uusitalo 1978.

60 Allardt 1986a.

61 Allardt 1993a.

talet och även då låg den utanför huvudfåran i den inhemska sociologiska forskningen.

I början av 1990-talet genomfördes emellertid en undersökning där Allardts välfärdsundersökning var en tydlig utgångspunkt och tillämpningen av den föremål för systematisk utveckling. Det handlar om sociologen Timo Kolu's undersökning om kvalitativa förändringar i arbetslivet från slutet av 1970-talet till 1990. Kolu skriver i inledningen att han i sin undersökning "har anammat utgångspunkterna för välfärdsundersökningen från den behovsteoretiska traditionen och i synnerhet från Erik Allardts välfärdsundersökning om de nordiska länderna, här tillämpad på arbetslivet". Kolu lägger fram synpunkter som klarlägger möjligheten att tillämpa Allardts undersökning. Han påpekar till exempel att Allardt ser behovstillfredsställelse som en resurs, vilket är ovanligt inom behovsteori. En annan intressant anmärkning är att Allardt inte presenterar synpunkter på vilka riktningar förändringarna i välfärden kunde ta. Kolu lyfter ändå fram Allardts artiklar från 1980-talet om förändrade värderingar i Finland, framväxten av postmaterialistiska värderingar och förändringen av samhället från agrarsamhälle via industrisamhälle till postindustriellt samhälle. I dem kan man skönja att Allardt ansåg att såväl gemenskapsvärderingarna som den subjektiva, upplevda välfärden får mer tyngd i välfärden i det föränderliga samhället.⁶²

Tammerforsprofessorn Antti Eskola framhåller i boken *Jäähyväisluentoja* 1997 (Avskedsföreläsningar) att Allardts välfärdsforskning blivit föråldrad. Han skriver:

Det har redan förflutit ett par decennier sedan Allardt daterade förordet i sin bok *Att ha, att älska, att vara*. Inte bara har de empiriska resultaten i boken fallit i glömska, utan också dess begreppsapparat kan ha förlorat sin kraft. Det vore intressant att presentera den för unga studenter födda efter mitten av 70-talet och höra vilka tankar den väcker hos dem. Om begreppen börjar ha föråldrade eller rentav komiska drag skulle det var spännande att veta vilka begreppsliga innovationer som väcker gensvar hos denna generation i dagens värld och ger dem upplevelser av att de förstår.⁶³

62 Kolu 1992; Allardt 1984c; 1989a.

63 Eskola 1997, 92–93.

Domen var emellertid förhastad. I början av 2000-talet började man också inom välfärdsforskningen i Finland skönja tecken på ett växande intresse för i synnerhet upplevd välfärd.⁶⁴ Parallellt med det började också lyckoforskningen småningom växa fram. Allardts forskning fick ny uppskattning i den här strömningen. Juho Saari, som skrev om lyckopolitik 2012, formulerade det så här: "Begreppet välfärd var som vidast på 1970-talet, när det genom Erik Allardts inflytande omfattade såväl resurser som upplevd (subjektiv) välfärd."⁶⁵

Även efter millennieskiftet framstod Allardts undersökning som ett alternativ till den nordiska välfärdsuppfattningens betoning av resurser, som dominerade uppföljningen av levnadsvillkoren i den officiella statistiken och i de regelbundna datainsamlingar som sektorforskningsinstituterna genomförde, såsom undersökningar om välfärdstjänster som gjordes vid Forsknings- och utvecklingscentralen för social- och hälsovården Stakes och senare Institutet för hälsa och välfärd.⁶⁶ När uppföljningen av levnadsvillkor blev EU-baserad efter år 2000 blev upplevd välfärd ett sidospår eller ett separat tema som ingick i undersökningarna med några års mellanrum. Utanför välfärdsuppföljningen tillämpades däremot Allardts tredelning av många forskare i den snabbt växande forskningen om skolvälfärd, där folkhälsoforskaren Anne Konu förde in en referensram som utgick från Allardt.⁶⁷ Dessutom gjordes undersökningar där Allardts begreppsapparat fanns i bakgrunden. Ett exempel på det är en serie välfärdsundersökningar i Päijänne-Tavastland som genomfördes av Antti Karisto med samarbetspartner.⁶⁸

På 2010-talet kan man iakttä rotskott från Allardts forskning 1972 på forskningsfältet i Finland. Det är inte i främsta hand fråga om sociologisk forskning, utan om mer omfattande välfärdsforskning där forskningsobjektet är den upplevda välfärden hos exempelvis olika åldersgrupper eller patient- och klientgrupper. Allardts tredelning *att ha – att älska – att vara* har varit utgångspunkt i tiotals lärdomsprov av olika slag, och inte enbart som bugningar för auktoriteten. Däremot finns det färre hänvisningar till de empiriska resul-

64 Se Kainulainen 2011; även Hämäläinen & Michaelson 2014.

65 Saari 2012, förord.

66 Se t.ex. Vaarama et al. 2014.

67 Se Konu 2002.

68 Se t.ex. Haapola & Karisto 2009.

taten i Allardts undersökning. Lika lite hänvisas det till de nordiska jämförelserna och till skillnaderna i välfärdsprofilerna mellan olika befolkningsgrupper i Finland. Men inflytandet fortsätter. Som exempel kan nämnas två avhandlingar på 2010-talet där Allardts tredelning är en av hörnstenarna: Tuuli Hirvilammis undersökning från 2015 om hållbar utveckling och Marika Kunnaris arbete från 2017 om den vuxna befolkningens välfärdsbekymmer.⁶⁹

Hirvilammi vidareutvecklade Allardts tanke om att tredelningen borde kompletteras med en dimension *att göra – doing*. Hirvilammi säger att dimensionen *att göra* understryker att människan är ett handlande väsen, som genom sina handlingar förverkligar sig själv och sina behov med anknytning till välfärden.⁷⁰ Allardt hade också själv övervägt att inbegripa dimensionen *att göra*. Professorn i socialpolitik J.P. Roos berättar i boken *Elämänpolitiikka* (Livspolitik) att Allardt i slutet av 1970-talet, i ett föredrag under ett möte med den sociologiska arbetsgruppen inom den finsk-sovjetiska vetenskapligt-tekniska samarbetskommittén, hade reflekterat över att komplettera indelningen *att ha – att älska – att vara* (*having – loving – being*) med en fjärde dimension *att göra* (*doing*).⁷¹ I boken *Att ha, att älska, att vara* ingår den i dimensionen *att vara*. I sina senare texter om välfärd lade han emellertid inte till någon sådan dimension. Allardts tredelning och den fjärde *att göra*-dimensionen har sysselsatt forskare som begrundat välfärdsterminologin i Finland så sent som på 2020-talet. Filosofen Frank Martelas förslag till ett uppföljningsmätt på välfärd inbegriper *att göra*-resonemang och för diskussionen om Allardts dimensioner vidare genom att införa fyra hållbarhetsdimensioner: gemenskaps-, samhälls-, ekonomi- och miljöutveckling.⁷²

Internationellt eko

De internationella verkningarna av Allardts komparativa nordiska välfärdsundersökning kan delas in i två eller tre skeden. Det första skedet var när undersökningen uppmärksammades inom diskussionen i Norden på 1970-talet. Det andra skedet inföll från mitten

69 Se Hirvilammi 2015 och Kunnari 2017.

70 Hirvilammi 2015; Hirvilammi & Helne 2014.

71 Roos & Hoikkala red. 1998.

72 Martela 2022.

av 1990-talet framåt, när Allardt skrev de viktigaste artiklarna på engelska om sin undersökning.⁷³ Det tredje skedet har pågått sedan 2010-talet, när Allardts undersökning även internationellt blivit en undersökning man i viss mån hänvisar till när man utvecklar mått på välfärd.

Avgörande för det internationella genomslaget för undersökningen var på vilka språk den och rapporter om dess resultat fanns att tillgå. Allardts välfärdsundersökning publicerades på svenska 1975 och på finska 1976. Mottagandet i Norden var omedelbart, intresserat och delvis kritiskt. Till den engelskspråkiga världen spreds forskningsresultaten långsamt. På 1970-talet fanns endast ett fåtal rapporter om undersökningen på engelska. År 1981 publicerade Allardt en artikel på engelska med huvudresultaten i komprimerad form. Redan genom de här artiklarna och genom de föredrag som Allardt höll blev undersökningen känd i de centrala kretsarna inom välfärdsforskningen. Men undersökningen fick mer uppmärksamhet i den engelskspråkiga världen först i och med artikeln "Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research" som 1993 ingick i en antologi redigerad av toppnamnen inom välfärdsforskning, Martha Nussbaum och Amartya Sen. Artikelns är uppenbarligen den som citerats mest på global nivå av alla rapporter med anknytning till Allardts projekt.

På 1980-talet presenterades undersökningen och Allardts välfärdsdimensioner i några översiktsartiklar om den nordiska välfärdsforskningen.⁷⁴ Vi konstaterade tidigare att Allardts undersökning knappast alls påverkade uppföljningen av levnadsförhållandena i Finland. Detsamma gällde den statistiska forskningen om levnadsvillkor som snabbt tog fart i Norden på 1990-talet och som gjordes med intervjuundersökningar med några års mellanrum. Det här berodde inte på att Allardts undersökning skulle ha varit obekant, utan snarare på att man även i Danmark och Norge hade byggt sin uppföljning av levnadsförhållandena på svensk förebild och på en resursbetonad granskning utifrån OECD-modeller.⁷⁵ Den starka traditionen av levnadsnivåforskning (*LNU: levnadsnivåundersökningen*) i den svenska universitetsvärlden, som började på 1970-talet och har fortsatt på 2000-talet, var ytterst medveten om Allardts

73 Allardt 1976b; 1981a; 1989a; 1993a.

74 Erikson & Uusitalo 1987; Henriksen 1987.

75 Se t.ex. Elm Larsen 2007.

undersökning från 1972, men den tog inte in Allardts begrepp och frågeställningar i sin datainsamling och sina forskningsrapporter. Exempelvis Robert Erikson hänvisar endast i förbifarten till Allardt i sin översikt över svensk välfärdsforskning.⁷⁶

I Sverige fortsatte traditionen med social rapportering också vid Statistiska centralbyrån SCB. Flaggskeppet där var *ULF: undersökningen av levnadsförhållanden*, och till den fogades även Sveriges andel av EU:s undersökning om inkomster och levnadsvillkor *EU-SILC* på 2000-talet. Till de ledande figurerna bakom SCB:s undersökning om levnadsförhållanden hörde Joachim Vogel, som under de första åren av 2000-talet sammanställde omfattande översiktsrapporter utifrån ULF-serien.⁷⁷ Inte heller i dem nämns Allardts undersökning eller begrepp.

Forskningen i anslutning till social rapportering har internationellt upprätthållits framför allt av tyska forskare, som har strävat efter att ta fram olika länders olika slag av rapportering parallellt och göra datamaterialen tillgängliga. Arbetet har fortsatt även efter 2010. En central forskare här har varit Heinz-Herbert Noll.⁷⁸ I gruppen som arbetat kring Noll har Allardts forskning varit känd och nämnts, men den har inte tagits med i rapporteringsrekommendationerna.

Allardt själv tog ställning till social rapportering i ett föredrag 2003. Han konstaterade att social rapportering och, i nära anslutning till det, arbetet med att utveckla sociala indikatorer på 1970- och 1980-talen producerade både intressanta empiriska resultat och viktigt stöd för teoretiska insikter om samhällsutvecklingen. Men han ansåg att social rapportering senare hade ”styvnat” kring detaljer av teknisk natur och blivit betydligt mindre intressant.⁷⁹

Även efter millennieskiftet har Allardts forskning stuckit upp ibland i olika länder. Till exempel i Danmark publicerade forskaren i socialpolitik Jørgen Elm Larsen en rätt omfattande artikel 2007, i vilken han följer Allardt i spåren. Han beskriver Allardts forskning som ett exempel på en välfärdsundersökning där människors behov ställs som utgångspunkt i forskningen.⁸⁰ I danska lärdomsprov av olika slag kunde man se ett litet uppsving i hänvisningarna till Allardt

76 Erikson 2003.

77 T.ex. Vogel 2004.

78 Noll 1999; 2022; Noll & Berger 2014; Mardorf 2006.

79 Allardt 2003a.

80 Elm Larsen 2007.

– kanske tack vare Elm Larsens artikel. I Italien har liknande små tecken på intresse från enskilda forskare och universitetslärare och till och med från den internationellt aktiva statistikmyndigheten kunnat iakttas.⁸¹ Även lyckoforskningen, som ökat kraftigt efter millennieskiftet, har tidvis visat intresse för Allardts tredelning.⁸² Det finns också flera hänvisningar till Allardt i utvecklingsprojekten kring EU:s statistik om levnadsvillkor, när man inom *EU-SILC* genomförde en specialundersökning av upplevd välfärd 2013.⁸³

På samma sätt som inom den inhemska välfärdsforskningen har Allardts forskning även internationellt fått genomslag i olika typer av ovan beskrivna rotskott. En förekomst på 2010-talet är jubileumsnumret av tidskriften *Social Indicators Research* som uppmärksammade social indikator-rörelsens 50-åriga verksamhet. I dess inledande artikel hänvisas det kort till Allardts forskning, med en av de första publikationerna om undersökningen från 1973 som källa.⁸⁴ I samma nummer finns också en annan hänvisning till Allardt, i Nolls översikt över social rapportering. Som källa används även här rapporten från 1973 men också den ovannämnda artikeln från 1993, som har varit central för det internationella genomslaget för Allardts undersökning.⁸⁵ De nyaste rotskotten sträcker sig till 2020-talet, ibland också till nya länder.⁸⁶

Precis som i Finland byggde genomslaget för Allardts välfärdsforskning inte heller internationellt på resultat från de nordiska välfärdsjämförelserna eller på jämförelser av välfärdsskillnader mellan olika befolkningsgrupper inom länderna. Det är Allardts tredelning, *att ha – att älska – att vara*, som har haft den största och mest bestående inverkan på internationell välfärdsforskning.

Allardt återvänder till välfärden

Allardts mest intensiva period av nordisk välfärdsforskning avslutades omkring 1975, men han återvände senare till välfärden i flera föredrag och artiklar. De här inläggen var mer diskussionsinlägg än

81 T.ex. Rondinella 2013.

82 Veenhoven 2007.

83 Abdallah & Mahony 2012; *Analytical Report* ... 2016.

84 Land & Michalos 2018; Allardt 1973a.

85 Noll 2018; Allardt 1993a.

86 Noll 2022; Kutsenko et al. 2020; Safitri 2020.

originalforskning, men de uppvisade en för Allardts forskarnatur typisk öppenhet för nya frågor.

År 1989 publicerade Allardt en uppdaterad version av sitt indicatorsystem, som förkom också i senare publikationer. Han kors-tabulerade sin *att ha*–*att älska*–*att vara*-indelning samt måtten på objektiv och subjektiv välfärd och kom till följande sammanställning (tabell 5.2):

Tabell 5.2. Allardts referensram för välfärd 1989

Välfärdsvärden	Objektiva indikatorer	Subjektiva indikatorer
Att ha (materiella och icke-personella resurser)	Levnadsnivå och miljöförhållanden	Missnöje – trivsel (subjektiv känsla av missnöje – trivsel gällande levnadsförhållanden)
Att älska (sociala behov)	Sociala relationer	Brist på lycka (lycka, subjektiva känslor gällande sociala relationer)
Att vara (behov av självförverkligande)	Människans relationer till samhället och naturen	Subjektiva känslor av alienation – personlig tillväxt

Källa: Allardt 1989a.

Jämfört med boken *Att ha, att älska, att vara* understryker Allardt de subjektiva måtten betydligt mer här. De användes här jämsides med de objektiva måtten på dimensionerna *att ha, att älska, att vara*, medan man mätte subjektiva bedömningar skilt för sig 1972 utan att koppla dem till någon enskild välfärdsdimension, med undantag för inkomstillfredsställelse.

En annan skillnad är i viss mening en motsats till den föregående. År 1975 gjorde Allardt en tydlig skillnad mellan välfärd och lycka/trivsel. Samtidigt betonade han att också lycka borde mätas. Nu är lycka en del av de subjektiva måtten av dimensionen *att älska*.

Det är skäl att inte betona skillnaderna till Allardts tidigare tänkande alltför mycket. Han hade redan 1975 skilt mellan å ena sidan

välfärd och lycka och å andra sidan levnadsnivå och livskvalitet, och korstabulerat dem till fyra forskningsfrågor, såsom ovan konstaterades. Det är ändå uppenbart att om den empiriska forskningen hade utgått från tabell 5.2 så skulle de objektiva och subjektiva måtten på dimensionerna *att ha* – *att älska* – *att vara* ha utvecklats mer systematiskt. Redan i *Att ha, att älska, att vara* konstaterade Allardt: ”En försummelse vid konstruktionen av frågeformuläret var att inte varje objektiv välfärdskomponent fick en motsvarande subjektiv indikator.”⁸⁷

I en artikel från 1993 jämför han sin nordiska undersökning med svensk forskning om levnadsnivån och kontrasterar dem mot varandra. År 1998 skrev Allardt artikeln ”Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka” (Välfärdsforskning och livspolitik). I de här artiklarna utvärderar han sin undersöknings teoretiska utgångspunkter efter ett kvartssekel. Han konstaterar än en gång att den svenska forskningen om levnadsnivån, ledd av Sten Johansson, var en betydelsefull utgångspunkt för hans forskning. Johanssons undersökning och den välfärdsstatistik som utvecklades i Sverige därefter kan ses som en viktig del av det kunskapsunderlag som behövdes för uppbyggnaden av välfärdsstaten. Johansson utarbetade tanken om välfärdsforskning och -statistik som ett slags saknat hjul i den demokratiska processen i samhället. Allardts karakterisering av den svenska forskningen var följdriktigt att den representerar den socialdemokratiska välfärdsuppfattningen, där man betonar faktorer som kan påverkas genom konkreta samhällspolitiska åtgärder. Allardt ville tillföra nya element, som beskriver sociala relationer, gemenskap och möjlighet att förverkliga sig själv.⁸⁸

I artikeln från 1998 tar Allardt också på nytt upp den kritiska diskussion han tidigare fört om de mått han använde i *Att ha, att älska, att vara*. Han anser att faktorer med anknytning till livsmiljön saknades inte bara i hans egen undersökning utan i nordiska utredningar om levnadsnivån över lag. Han efterlyser fler mått i dimensionerna *att älska* och *att vara*. Arbetsgemenskaper och föreningar, liksom alla andra gemenskaper och faktorer som individen kan bygga sin identitet och självbild på, är viktiga för välfärden. Gemenskaper av det här slaget är bland annat nationalitet, landskapstillhörighet, minoritetsgrupper, religiösa samfund och politiska inriktningar. Allardt

87 Allardt 1975, 124.

88 Allardt 1993a; 1998b.

konstaterar ytterligare att dimensionen *att älska* borde kompletteras också på annat sätt. I undersökningen 1975 var ledstjärnan individens bästa. Det handlade inte om individens skyldigheter, och de medborgerliga dygderna och plikterna behandlades över huvud taget inte.

Allardt påminner också om ett problem med dimensionen *att älska*. Många sammanslutningar med stark intern gemenskap kan göra stor skillnad mellan ”vi” och ”de andra”. Dimensionen *att vara* – avgränsad till självförverkligande – är alltför snäv. Identitetsbildning är ett mycket viktigt behov. I den nordiska undersökningen misslyckades frågorna om naturen. Man borde också fästa uppmärksamhet vid den erkänsla och respekt som grupper och gemenskaperna får ta del av. Till slut diskuterar Allardt både den nordiska undersökningens och hans eget sätt att fästa uppmärksamhet vid enskilda komponenter. Det förbiser människors mer omfattande förhållningssätt, vilka man försökt gestalta med hjälp av begreppen *habitus* och *livsstil*. Allardts slutsats är att det finns skäl att utvidga välfärdsforskningen också i den här riktningen.

Senare välfärdsforskning och arvet efter Allardt

Allardts välfärdsforskning blev ett slags motvikt till den resursbaserade välfärdsmodell som man utvecklade i Sverige under ledning av Sten Johansson. De väsentliga skillnaderna i deras infallsvinklar återspeglar deras olika målsättningar. Allardt strävade efter att skapa en ny och bredare begreppsapparat för välfärden och riktade sitt arbete främst till det vetenskapliga samfundet, medan Johansson byggde en kunskapsgrund för beslutsfattande och riktade sitt arbete till politikerna.

De här skillnaderna syns i de effekter Allardts och Johanssons arbeten senare fått. Allardts forskning gav upphov till en långvarig begreppsdiskussion i den akademiska världen och påverkade några forskningsprojekt i Finland. Johanssons modell däremot främjade utvecklingen av upprepade undersökningar om levnadsvillkor i alla nordiska länder, även Finland, och den blev utgångspunkt för välfärdsstatistiken i Norden och även andra länder.

Sverige var motorn för den nordiska välfärdsmätningen redan på 1960-talet och landet förbättrade modeller för mätning av levnadsnivå och livskvalitet som hade utvecklats inom FN och OECD. Den av Johansson ledda undersökningen om levnadsvillkor blev modell

för senare undersökningar. Serien av undersökningar har fortsatt med några års mellanrum även under 2000-talet. Det är SOFI, Institutet för social forskning, vid Stockholms universitet som har svarat för undersökningarna. Robert Erikson gjorde en översikt över den svenska traditionen 2003.⁸⁹

I Finland har Allardts undersökning inte lett till upprepande forskningsprojekt med akademisk betoning, förutom den tidigare nämnda undersökningen från 2022.⁹⁰ Allardt talade egentligen inte om behovet eller möjligheten att upprepa undersökningen. I stället utvecklades en serie återkommande undersökningar om levnadsvillkor, som utgick från det arbete som gjordes inom utskott tillsatta av Ekonomiska rådet i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. De undersökningar som Statistikcentralen genomförde (bl.a. 1978) slogs ihop med EU:s årliga undersökning om levnadsvillkor (*EU-SILC*) och har ingått i dem på 2000-talet. Banden mellan dessa ELO-undersökningar och den akademiska forskningen har förblivit tunna, men deras data är öppet tillgängliga för forskare.

Den akademiska välfärdsforskningen i Norden har sedan 1980-talet i hög grad överlåtit mätningen av välfärden till statistikmyndigheterna. Mätningen har haft tyngdpunkt på att undersöka bristen på välfärd samt på analyser som belyser orsakssamband utifrån stora datamaterial. Speciellt i Sverige har man samlat in paneldata som möjliggör analyser av förändringar i levnadsförhållandena hos samma människor sedan slutet av 1960-talet (delvis ännu längre).⁹¹

I den internationella forskningen har man breddat måtten på välfärd i en flerdimensionell riktning. I stället för välfärd, eller vid sidan av den, vill man undersöka samhällseliga framsteg (t.ex. OECD) eller livets sociala kvalitet.⁹² Begreppet välfärd breddas av de här strävandena. Den framväxande lyckoforskningen och dess återverkan på indikatorarbetet är också ett försök att vidga begreppet välfärd genom att införa erfarenhetsbaserade, subjektiva och icke-materiella element av välfärd. I det här hänseendet är Allardts breda syn på välfärd fortfarande aktuell, även om hans begreppsapparat sällan används.

Intresset för sociala indikatorer återkom i en andra våg på 2000-talet. Inom EU använder man indikatorer för att följa upp hur olika

89 Se Erikson 2003.

90 Se Uusitalo et al. 2022.

91 Fritzell & Lundberg 1994.

92 Pieper et al. 2019.

politiska åtgärder genomförs. FN:s millenniemål har iklätts indikatorform (*Millennium Development Goals* och *MDG Indicators*). Samtliga FN-organisationer driver egna omfattande indikatorprojekt. På välfärdsområdet har OECD varit den aktivaste aktören och strävat efter att komma ifrån den ekonomiska tillväxtterminologin med sikte på enbart materiell välfärd; i stället har man diskuterat samhälleliga framsteg.⁹³ Ett annat särskilt betydande försök är den så kallade Stiglitzkommissionens arbete från 2009. Kommissionen tillsattes av Frankrikes president Nicolas Sarkozy 2008. Ordförande var ekonomen och Nobelpristagaren Joseph Stiglitz och dess huvudrådgivare var nationalekonomen och likaså Nobelpristagaren Amartya Sen. Kommissionens rapport väckte stor uppmärksamhet internationellt. Rapporten föreslog att de ekonomiskt dominerade måtten på välfärd skulle kompletteras, gick igenom förteckningar över subjektiva och objektiva välfärdsdimensioner under rubriken livskvalitet och diskuterade hur hållbar utveckling borde beaktas.⁹⁴ Vid sidan av den begreppsliga diskussionen framförde kommissionen också förslag till konkreta mätningssätt. Man försökte lösa samma problem som Allardt kämpade med.

Stiglitzkommissionen föreslog i likhet med Allardt att den beskrivning av välfärden som mäts med objektiva mått skulle kompletteras med mått på subjektiv välfärd. Stiglitzkommissionen hänvisar ändå inte till Allardt. Vissa kritiker ansåg att dess utvecklingsförslag för mätning av subjektiv välfärd stannade halvvägs och att de inte tillräckligt beaktade det arbete som gjorts inom till exempel forskningen om livskvalitet.⁹⁵ Stiglitzkommissionens förslag om att hållbar utveckling borde beaktas mer i beskrivningen av välfärd har inte heller väckt någon större uppmärksamhet. Hållbar välfärd har däremot uppmärksamats senare. I Finland har forskarna i socialpolitik Tuula Helne och Tuuli Hirvilammi reviderat Allardts begreppsapparat ur den här synvinkeln. Deras modell har även tillämpats av professorn i socialpolitik Heikki Hiilamo.⁹⁶

I likhet med Allardt understryker Stiglitzkommissionens rapport vikten av att granska olika infallsvinklar tillsammans. Man får ingen helhetsuppfattning om välfärden ifall någon infallsvinkel betonas

93 OECD 2018.

94 Stiglitz et al. 2009; se Simpura 2009; Ahlqvist & Honkkila 2010.

95 Se Michalos 2010.

96 Helne & Hirvilammi 2019; 2021; Helne 2023; Hiilamo 2021.

mer än andra. Kommissionen identifierade tre sätt att mäta livskvalitet: subjektiv välfärd, funktionsförmåga och tanken om ”rättvis allokering”, som inbegriper också annan välfärd än den som kan mätas i pengar och beaktar individuella preferenser. Enligt Stiglitz-kommissionen består den subjektiva välfärden av tre huvudsakliga aspekter: (1) bedömning av ens eget liv utifrån olika levnadsområden, såsom familj, arbete och den egna ekonomin, med exempel som ett meningsfullt liv och livets mening, att uppnå mål, en bedömning av hur andra ser en; (2) egna positiva känslor, till exempel belåtenhet och uppskattning; och (3) egna negativa känslor, till exempel oro och hat. Här kan man se många beröringspunkter med Allardts trivselattityder, men också med hans gemenskapsrelationer och självförverkligande. Ännu närmare Allardt är de sätt att mäta subjektiv välfärd som har utarbetats för undersökningen *European Social Survey*.⁹⁷

Det har gjorts mycket internationellt utvecklingsarbete för att göra kvalitetsdimensionerna för välfärd tydligare och för att mäta dem, och samtidigt för att studera den individuella livskvaliteten och samhällets sociala kvalitet.⁹⁸ Resultatet är olika versioner av begreppsapparater för social livskvalitet eller för samhällets sociala kvalitet (SQOL, Social Quality of Life).⁹⁹ De har tillämpats även i Finland i rapporter från Institutet för hälsa och välfärd,¹⁰⁰ men begreppsapparaten har ännu inte blivit etablerad inom välfärdsforskningen. I rapporterna hänvisar man kort till Allardt som en av utgångspunkterna för tankemodellerna.¹⁰¹

Beskrivande för välfärdens många dimensioner är också att forskningen kring lycka och livsnöjdhet har ökat sedan 1980-talet. Den internationellt kanske mest kända lyckoforskaren Ruut Veenhoven anser att lycka är människors centrala och yttersta mål i livet och i strävan efter välfärd. Han anser att lycka kan studeras som nivåer och fördelningar på samma sätt som inkomster eller resurser inom andra riktningar av välfärdsforskning.¹⁰² Lyckoforskningen har effektivt nått det offentliga samtalet. Den stora knuffen framåt för lyckoforskningen kom i och med boken *Happiness* (1985) av ett annat stort

97 Huppert et al. 2009.

98 T.ex. Abbott & Wallace 2023.

99 Se t.ex. Walker & van der Maesen 2012; van der Maesen & Walker red. 2014.

100 Se i synnerhet Vaarama et al. 2014.

101 T.ex. Vaarama et al. 2014; Mäki-Opas 2020.

102 Veenhoven 2005.

namn på området, professor Richard Layard. Den empiriska lyckoforskningen har brett ut sig sedan 1980-talet och lyckats skingra, om än inte helt avskriva, många misstankar som riktats mot tillförlitligheten i lyckomätningar. Man har börjat samla in tidsserier över befolkningens lycka i synnerhet efter att man i många länder systematiskt började undersöka följderna av den ekonomiska recessionen särskilt i Förenta staterna i början av 1980-talet i ljuset av subjektiva nöjdhetsmätningar. Veenhoven har samlat in lyckoundersökningar från över 150 länder i databasen *World Database of Happiness*, och i en del länder sträcker de sig över ett tidsspänn på upp till 50 år.¹⁰³

Det finns således mycket gemensamt i Allardts tankar från början av 1970-talet och senare strömningar inom välfärdsforskningen. Det är inte fråga om Allardts inflytande, utan om en gemensam strävan att utveckla begreppen kring välfärd. Allardt var ett slags föregångare. Men varken Allardt eller den senare diskussionen har producerat en vedertagen begreppsapparat. Varken politiker eller forskare har nått samförstånd om vad välfärd i grund och botten är. För en är det ökad materiell välfärd, för en annan att välfärden fördelas rättvist, för en tredje förbättrad hälsa, för en fjärde kulturupplevelser, för en femte en hållbar utveckling som beaktar miljön och för en sjätte nöjdhet med det egna livet.

Den mångdimensionella välfärden

I kapitel 3 beskriver Risto Alapuro Erik Allardts både-och-forskar-natur, det vill säga en strävan att ta hänsyn till olika synvinklar utan att urvattna dem. Det här draget kommer till uttryck också i hans välfärdsforskning. Allardt kombinerade motsatta synpunkter om välfärden, identifierade såväl objektiva som subjektiva drag i den och byggde en systematisk teoretisk referensram för välfärdsanalys, men samtidigt var han redo att överväga förändringar som eventuellt måste göras i den.

Allardts uppfattning om välfärd bygger på de behov som av samhället anses värda att tillfredsställa, men i forskningen är det motiverat att mäta resurser. Välfärden är objektivt mätbar, men i forskningen måste man beakta också upplevelser av välfärd. Kunskap

103 Veenhoven 1984; Veenhoven & Hagenaars 1989.

om välfärd behövs – förutom för beslutsfattandet – för den bredare samhälleliga diskussionen, som Allardt främst deltog i med sin *Att ha, att älska, att vara*. Tyngdpunkten i boken ligger på individens välfärd, men Allardt undersökte också samhällelig välfärd.

Allardt betonade att välfärden inte kan pressas in i ett enda mått, eftersom den innehåller flera dimensioner. Dem studerade han parallellt och diskuterade deras inbördes förhållanden, deras konvertibilitet, för att tala i Allardtska termer.

I välfärdsbegreppen och i mätningen av välfärd finns det någonting bestående men också nya utspel och vågrörelser. Under 2000-talet har tyngdpunkten såväl i Finland och EU som globalt förflyttats från den kollektiva, utifrån den iakttagna eller mätta välfärden till den individuella och upplevda välfärden, och samtidigt också till att man börjat beakta utvecklingens hållbarhet. Denna rörelse – i vilken riktning den än må ha gått – har ändå inte betytt att den grundläggande infallsvinkeln skulle ha försvunnit. Det finns ingen slutlig lösning i kampen mellan de olika riktningarna om att definiera och mäta välfärd – till all lycka.

Varaktigheten, vågrörelsen och de nya tankarna får en naturlig tolkning i ett faktum som Allardt underströk, nämligen i att välfärden är starkt knuten till både värderingarna och samhället, dess strukturer, institutioner och praxis. Trots att värderingar inte förändras speciellt snabbt ges olika värderingar i förhållande till välfärden olika tyngd under olika tider och i olika samhällen. Det här betyder ändå inte att välfärdsvärdena skulle ligga utom räckhåll för forskningen. Välfärd är inget godtyckligt begrepp. Allardts kloka och allmänt hållna forskningsprogram om välfärden fördjupar sig i förhållanden som förorsakar människor lidande, tar reda på de målsättningar människor ger uttryck för i sina samhälleliga handlingar och undersöker hur människor uttrycker sina värderingar och önskemål. När samhället förändras ändras tyngdpunkterna i de här forskningsobjekten och nya uppfattningar om välfärd uppstår.

Finlandssvenska predikament genererar nytänkande

I debattartikeln ”Etikbyråkratin kväver den fria och obekväma forskningen” i *Dagens Nyheter* den 14 mars 2022 framför fyra svenska forskare hur byråkratin med hjälp av etiska regler har raderat bort mycket av det mod som äldre professorer förut besatte: de kunde provocera och utmana invanda föreställningar och system. Numera präglas forskarsamfundet enligt debattörerna av konformitet och förutsägbarhet där inga risker tas i publiceringsfasen: ”Gör och säg inget kontroversiellt!” Att bedriva forskning kräver engagemang, lust och mod.¹ Man kan på goda grunder säga att Erik Allardt uppfyllde alla dessa tre kriterier. Om det råder en modlöshet i dag går det inte att använda samma epiteta om Allardt när han 1964 gav sig i kast med att skrota Svenska folkpartiet (SFP) i debattartikeln ”Svenska folkpartiet och finlandssvenskarnas framtid” i *Nya Argus*.² Huvudredaktör för tidskriften var kollegan i allmän statslära vid Helsingfors universitet, Jan-Magnus Jansson, som två år senare blev partiledare för SFP och en sorts hövding för det svenska i Finland.

Anledningen till att här lyfta fram artikeln i *Nya Argus* är att den är kontroversiell, visar på mod och framför allt ger den en inblick i hur Allardt förhöll sig i sin syn på den finlandssvenska befolkningen. Samtidigt är det på sin plats att ge den liberala Jansson en eloge för att han välkomnade Allardts inlägg trots deras i grunden olika syn på SFP. Frågan är om det i dag är möjligt att skriva ett kritiskt inlägg

1 Alvensson et al. 2022.

2 Allardt 1964c.

om att partiet X bör upplösas och få det publicerat i en tidning som är nära kopplad till partiet. Det var i varje händelse vad Allardt dristade sig att göra när han skrev den nämnda artikeln. Detta ska ses i ett sammanhang där konformiteten var stark bland de ledande finlandssvenska aktörerna som alla var borgerliga. Den finlandssvenska arbetarrörelsen var marginaliserad i den svenska samhörigheten där skuggan från inbördeskriget fortfarande vilade över klyvningen mellan borgerligt och socialistiskt.

I artikeln visar Allardt att han redan vid ung ålder hyst värme för det svenska i Finland och samtidigt ett socialt engagemang för arbetarklassen. Med lätthet kunde han ringas in som en socialdemokrat men den andra foten fanns inom den borgerliga huvudfåran i det svenska Finland. Ett alternativt sätt att se på det är att han uppnått en bildning som i klassisk mening bygger på Wilhelm von Humboldts tankevärld. Enligt detta synsätt omvandlas personligheten hos den berörda genom ökad insikt, moraliskt övervägande och kritiskt tänkande. I motsats till utbildning är bildning inte något som avser att ge nytta, den ska i stället ge oss insikt. Snarare än att falla in i en diskussion om socialism och borgerlighet är det bildningen och känslan för det svenska som styr Allardt i hans argumentering.

I bakgrunden glimtar erfarenheterna från uppväxtåren i hemmet och den omedelbara omgivningen fram. *Arbetarbladet* hörde till de tidningar som lästes i föräldrahemmet. Det kritiska tänkandet fanns där genom fadern, vicehäradshövding Arvid Allardts försorg. Modern Marita Allardt undervisade i Vallgårds svenska folkskola där eleverna nästan uteslutande tillhörde arbetarklassen. Många av barnens föräldrar blev arbetslösa under depressionen på 1930-talet, vilket ventilerades i det Allardtska hemmet. En känsla för det bygdesvenska, det vill säga småfolket på landsbygden ärvde Allardt av både farfar Anders Allardt från östra Nyland och morfar Ivar Heikel med ursprung i Österbotten. Farfadern kom från ett fattigt lantarbetarhem men gavs möjlighet att studera och han ägnade tid åt att skriva om den obesuttna befolkningen i östra Nyland vid sidan av sitt rektorsuppdrag vid Borgå lyceum.

Morfar blev professor och farfar doktor vilket tyder på en snabb social mobilitet. Även Erik Allardt skulle gå den akademiska banan. Grunden till denna fick han i Nya svenska läroverket (Lärkan) som Allardt i sina memoarer beskriver som ett slags elitskola i Helsingfors. En majoritet av eleverna kom från hem som tillhörde en borgerlig elit. Lärarkåren var välmeriterad och höll hög kvalitet i undervis-

ningen. Många av Allardts klasskamrater fick senare en framgångsrik akademisk karriär, vilket knappast var ett sammanträffande utan snarare ett uttryck för en stimulerande intellektuell miljö.³ För att uppnå en fungerande syntes kräver mötet mellan det sociala arvet och det högborgerliga intellektuella impulser. Kontakten till det tvåspråkiga och klassöverskridande umgänget skedde genom fotboll, bandy och ishockey. Fotbollen hade varit en utpräglad arbetarsport i England som senare ändrade karaktär mot det kommersiella och professionella. Men i Helsingfors fortsatte fotbollen vara en identitetsskapande lagsport för det svenska, tvåspråkiga och för klassgemenskapen.⁴ Här kände sig Erik hemma bland sina kamrater. Givetvis blev även krigstiden och ”stadikundernas” (slang för genuina helsingforsare) gemenskap, där Erik ingick, viktiga erfarenheter som senare kom att aktiveras i sociologin.

Allardts resonemang i artikeln i *Nya Argus* byggde på att SFP:s väljarstöd sakta kommer att minska och att de tvåspråkiga inte nödvändigtvis känner sig hemma i partiet. Risker är att förhållandevis stora grupper lösgör sig ur partiet och övergår till andra partier till både höger och vänster. Därtill bidrar den starka SFP-dominansen bland svenskspråkiga till att den svenska arbetarklassen blir alltmer isolerad från andra svenska befolkningsgrupper. En upplösning av SFP skulle emellertid vara ett självmord för det finlandssvenska om inte något annat kom i stället. Här lyfter han fram Svenska Finlands folkting som ett samlande organ för alla partier med finlandssvenskt inslag. Representanter för dessa partier samlas i Folktinget och driver en gemensam sak i språkfrågan men i övrigt följer respektive parti sin ideologiska profil.

Inte oväntat reagerade Jansson i tidskriftens följande nummer med enfaset. Han bemötte Allardts inlägg med att se på det svenska organisationsväsendet i Finland som en pyramid där SFP finns högst på toppen. Det råder en ständig växelverkan mellan partiet och de många svenska organisationerna beträffande rekrytering av kandidater och stöd vid olika typer av offentliga val. Utan den här växelverkan skulle SFP inte existera och i förlängningen inte heller den svenskspråkiga befolkningen i landet.⁵

3 Allardt 1995a, 7–47.

4 Allardt 1970d, 28–34.

5 Jansson 1964, 292–294.

Sedan Allardt och Jansson skrev sina inlägg har en hel del hänt. Partiets väljarstöd har sakta sjunkit och för att parera det har man ivrigt gått in för att nå tvåspråkiga väljare, vilket man gör på finska. Partiet kämpar för ett tvåspråkigt Finland men utan att ha lyckats särskilt väl. Däremot har flera svenska organisationer samtidigt i praktiken blivit tvåspråkiga och under de senaste åren har även SFP:s interna kommunikation med sina medlemmar blivit tvåspråkig. Avsikten är att ytterligare tona ned det svenska och lyfta fram de liberala värderingarna i ett slags folkparti. Även liberalismen har kommit på skam, inte i ord men i gärning då SFP i skrivande stund (2024) medverkar i den högerregering som leds av Samlingspartiet och Sannfinländarna, och som har låtit kringskära rättsstatens principer i termer av nationell säkerhet. Det var inte detta Jansson hade tänkt sig och Allardts analys slog inte helt fel, även om Folktinget inte fått den status han tänkte sig.

Steget till forskning om etniska minoriteter

Om man är född finlandssvensk finns den språkliga och kulturella minoritetsaspekten alltid där på ett eller annat sätt. För en finlandssvensk forskare inom samhällsvetenskaper kan man tycka att steget inte är långt till att bedriva forskning om den egna etniska gruppen. Verkligheten var ändå en annan under 1960-talet. Det vetenskapliga intresset för det svenska i Finland florerade som starkast inom humaniora där forskning om bland annat språk, ortnamn, folkliga sedvänjor och litteratur har en lång tradition. En samhällsvetenskaplig analys om den svenska befolkningens tillstånd beträffande social bakgrund, språkliga val och politiskt beteende fanns inte på kartan under efterkrigstiden. Över huvud taget var det beteendevetenskapliga greppet okänt i landet tills influenserna sipprade in från Förenta staterna under 1950-talet. Termen väljarbeteende (*electoral behavior*) myntades emellertid av den svenska statsvetaren Herbert Tingstén redan 1937. Allardt kände sig hemma i denna genre av nydanande samhällsvetenskap och det finlandssvenska var det forskningstema han identifierade sig starkare med än något annat under sin långa karriär.⁶

6 Allardt 1995a, 7–47; se Tingsten 1937.

Influensen till samhällsvetenskaplig forskning i Finland om minoriteter kom något oväntat från Kanada. Där hade man tillsatt en kommitté med namnet Royal Commission on Bilingualism vid mitten av 1960-talet. På uppdrag av kommittén sammanställde kanadensaren Toivo Miljan principer för att bestämma kommunernas språkliga status. Rekommendationen var att principerna skulle tillämpas i Kanada. Många bedömare ansåg att systemet kunde fungera väl också i Finland utan att leda till konflikter, samtidigt som det skulle ge ett behövligt skydd för minoriteten.⁷ Systemet visade sig emellertid inte fungera särdeles bra eftersom förhållandena i federationen är avsevärt annorlunda än i enhetsstaten Finland.⁸ Hur som helst, det kanadensiska intresset för Finland blev samtidigt startskottet för begynnande samhällsforskning om finlandssvenskar.

Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS), som sedan länge hade ägnat sig åt finlandssvensk traditions- och kulturdokumentation och forskning, tillsatte 1963 en nämnd för samhällsforskning med uppdrag att forska i finlandssvenska samhällsfrågor. Tom Sandlund rekryterades av SLS styrelsemedlem Jan-Magnus Jansson och anställdes som forskningsassistent och nämndsekreterare samma år, först på deltid och senare på heltid. De första publikationerna utkom i slutet av 1960-talet. De var lokalt begränsade intervjuundersökningar och anspråkslösa till sin form, med vissa undantag som exempelvis den rätt omfattande undersökningen *Svenska och tvåspråkiga organisationer* (1968).⁹ Nämnden för samhällsforskning med två periodvis anställda inledde verksamheten vid Svenska Social- och kommunalhögskolan i Helsingfors, innan den knöts till Sociologiska institutionen vid Åbo Akademi i slutet av 1960-talet. Åtskilliga studenter engagerades i dessa undersökningar för att samla in data och medverka i rapporter. Med Sandlund som ansvarig för forskningen avlöste det ena projektet det andra. Nämnden för samhällsforskning gav med sin ekonomiska satsning på empirisk forskning ett rejält lyft åt sociologin vid Åbo Akademi.¹⁰ Allardt satt i styrelsen, intresset för det finlandssvenska var uppenbarligen grundmurat hos honom. Han deltog aktivt i styrningen av forskningsverksamheten, som enligt Sandlund ändå verkade rätt

7 Miljan 1967.

8 McRae 1978, 331–351.

9 Sandlund 1968.

10 Sundberg 2019, 52–53.

självständigt i och med att verksamheten var placerad i Åbo medan styrelsen fanns i Helsingfors.¹¹

Forskningen i Åbo hade sålunda en nära kontakt till samhällsvetenskaperna i Helsingfors, och 1977 tog Allardt initiativ till att genomföra en omfattande enkätundersökning där målgruppen var finlandssvenskar i huvudstaden. Det visade sig emellertid snart vara otillräckligt att enbart koncentrera undersökningen till Helsingfors. Ambitionsnivån höjdes för att inkludera samtliga finlandssvenskar i hela landet så att även de som identifierade sig som tvåspråkiga skulle ingå.

De första stegen i att analysera finlandssvenska levnadsförhållanden togs egentligen redan 1948 när Allardt var nybliven magister och gjorde sina första stapplande försök att inleda arbetet på sin kommande doktorsavhandling.¹² Publikationen *Skärgårdens avfolkning* utgiven av Svenska befolkningsförbundet nämnda år hör till Allardts första publicerade alster. Befolkningsförbundet hade utlyst en manuskripttävling över ämnet ”Skärgårdens avfolkning och hur den kan motarbetas”. Allardts uppgift var att sammanställa en rapport baserad på dessa manuskript samt att tillfoga kommentarer och analysera hur avfolkningen bäst kunde stävjas.

Teoribildning saknas helt i rapporten, men däremot gick Allardt med inlevelse in för uppgiften att finna en lösning på ”den svenska folkstammens framtid”, som han formulerar sig. Det som förvånar är att han hade så pass mycket kunskap om skärgårdsbefolkningens levnadsförhållanden. Förutom att uppvisa denna kunskap kommer han även med förslag om hur man kunde motarbeta den negativa trenden. Svaret var inte enkelt då och är det inte i dag heller. Han gjorde en analys som omfattar ekonomi, infrastruktur, kommunikation, näringar och utbildning. Den småborgerliga livsformen är ett ideal för dem som flyttar men kan sällan uppnås i skärgården, menar Allardt. Manuskripten som han kommenterar i rapporten ger extra näring till analysen.¹³ Helt adekvat ännu i dag är hans uppmuntran till att skapa små lokala centrum för att dämpa utflyttningen till stora urbana centrum. Det svenska utan bygdeunderlag ställs inför perspektivet att försvinna och dö, skriver Allardt.

11 Intervju med Tom Sandlund 20.4.2022.

12 Allardt 1995a, 63–75.

13 Allardt 1948.

Det tog sin tid innan Allardt på nytt gav sig i kast med att studera finlandssvenska samhällsfrågor. Under tiden hade han etablerat sig som en framstående sociolog med teoretiska och metodiska färdigheter. Uppsatsen *Om de finlandssvenska fastlandssocknarnas politiska ekologi* från 1970 vittnar om att det svenska på inget sätt fallit i glömska utan tvärtom var något som stod i tur att undersökas. I studier om kommunismen hade Allardt använt sig av sociala och ekonomiska variabler samt språk i stället för geografi och naturförhållanden som var det gamla och delvis förhärskande. Med hjälp av uppgifter om språkförhållanden i kommuner visade analysen sambandet mellan stödet för SFP och andelen svenskspråkiga i respektive kommun.¹⁴ Studien baserades på ett enda val, riksdagsvalet 1954, och var därför ofullständig men visade med all tydlighet ett kausalt samband med valet 1907 och den massmobilisering för det svenska som då uppstått. Analysen av nämnda massmobilisering och ett flertal ekologiska analyser i samband med val slutfördes 1985 av under-teknad, som var Allardts elev, i doktorsavhandlingen *Svenskhetens dilemma i Finland*.¹⁵ Avsikten var att pröva lagbundenheten i tesen om att en befolkning när den för första gången mobiliseras tenderar bli bestående tills nästa stora omvandling förestår. Lagbundenheten visade sig hålla den empiriska prövningen. Samtidigt bidrog analysen med mycken annan kunskap om de finlandssvenska politiska levnadsförhållandena beträffande klassförhållanden samt motsättningar sedda ur ett centrum–periferiperspektiv.

Etnisk nyväckelse i Europa

Synen på språk och etnicitet har rötter i den nationalism som växte fram under 1800-talet med start i den franska revolutionen 1789–1799. Före det var lojalitet till kung och kyrka det centrala, språk och etnicitet i modern bemärkelse spelade en underordnad roll. Rasläran fanns där när statens, kyrkans och de ekonomiska intressena sammanföll med koloniseringen av kontinenter. Den kristna tron var ett medel för underkastelse av hedniska folk i Amerika, Afrika, Asien och Australien. En ny epok inleddes efter första världskriget när Europas karta ritades om i grunden. Gamla imperier föll och

14 Allardt 1970f, 19–31.

15 Sundberg 1985.

nya statsbildningar såg dagens ljus. President Woodrow Wilsons tal till amerikanska kongressen 1918 är särskilt centralt i detta sammanhang. Han räknade upp 14 punkter att beakta, av vilka de små nationernas rätt till självbestämmande var det centrala.¹⁶

Finland och de baltiska staterna som lösgjort sig från det ryska imperiet ingick fortfarande i den östra grannens intressesfär när andra världskriget bröt ut. De baltiska staterna förlorade sin nyvunna självständighet, och nazismen lämnade djupa spår i synen på judiska och romska minoriteter i Europa. Bland demokratierna i väst skedde en nyväckelse hos minoritetsfolk som varit undertryckta bland annat i de fascistiska Italien och Spanien. En del minoritetsfolk hade sympatiserat med nazisterna före och under kriget, såsom delar av den tyska minoriteten i Tjeckoslovakien och dito minoritet i Danmark och Belgien.

Demokratin gjorde landvinningar efter kriget och den ena staten efter den andra demokratiserades såsom Västtyskland, Österrike, Italien, Grekland, Spanien och Portugal. Samtidigt genomgick Storbritannien och Frankrike en omfattande avkolonialisering. Frihetsrörelserna i de forna kolonierna väckte sympatier, medan kriget i Vietnam 1955–1975 gav upphov till omfattande protester mot Förenta staterna runt om i världen. En ny generation steg fram på den politiska arenan och det var här som den etniska nyväckelsen fick bränsle. Det visade sig att studier gällande klassbeteende hos väljare var ett alltför grovt instrument för att reda ut lojaliteter särskilt i stater med en heterogen blandning av olika befolkningsgrupper. Kort sagt, det fanns en beställning på samhällsanalys där olika klyvningar i samhället lyftes fram och analyserades.

Genom sina vistelser vid framstående amerikanska universitet kom Allardt i kontakt med toppskiktet av världens forskare med intresse för politisk sociologi; Seymour Martin Lipset, Stein Rokkan, Giovanni Sartori och Juan Linz för att nämna några. De var alla ungefär jämnåriga och förenades av ett grundmurat intresse för nationsbygge, politisk mobilisering och klyvningar i samhället. Deras studier är inspirerande än i denna dag, även om omständigheterna är andra nu än de var då. Framför allt blev de en inspirationskälla av sällan skådat slag när de organiserade sig för att verka som en bro mellan sociologer och statsvetare. Allardt bidrog med studier om

16 Wilson 1918.

kommunismen i Finland som gav uppslag till jämförande studier i andra länder. Norrmannen Stein Rokkan fick ett stort inflytande genom sina studier om nationsbygge, politiska klyvningar och etnicitet i ett centrum- och periferiperspektiv.¹⁷ Allardt var inte sen att haka på Rokkans tematik från hans aktiva år på 1960- och 1970-talen och som senare sammanställdes postumt efter Rokkans död 1979.

Boken *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv* som Allardt gav ut tillsammans med Christian Starck 1981 är till sitt innehåll den ”rikaste och bästa” sociologiska text Allardt enligt egen utsago författade.¹⁸ Nationaliteter, språkgrupper och etniska minoriteter är en social konstruktion som folk upprätthåller, samtidigt som de är starka enheter för solidaritet och lojalitet. Dessa ingredienser gav stimulans till att utforska, inte bara det finlandssvenska, utan minoriteter också internationellt för att få en stabil referensram till förhållandena i Finland. Här kom Allardts vistelse i Washington D. C. att spela en avgörande roll eftersom Library of Congress var en förträfflig informationskälla med litteratur om minoriteter världen över. Något motsvarande fanns inte i Finland och därför fick boken karaktären av en jämförande studie vid sidan om det finlandssvenska. Det bör emellertid påpekas att boken har en lös sammanställning med flera inslag och delproblem. En övergripande frågeställning och problematisering saknas, vilket är ett måste i dagens forskning. Upplägget öppnar emellertid för flera kreativa inlägg och resonemang med teoretisk förankring, vilket jag här försöker redogöra för.

Det jämförande och internationella präglade hela Forskningsgruppen för komparativ sociologi som var stationerad på Mariegatan i Helsingfors. På den tiden var det ingen självklarhet. Men genom Allardts internationella kontakter inbjöds toppforskare till seminarier på Sociologiska institutionen i Franzenia och därefter samlades seminariefolket hemma hos familjen Allardt på Unionsgatan 45. Forskningsgruppen var en liten krets och det förutsattes att vi som ingick i den deltog i internationella konferenser och uppträdde i internationella nätverk.

17 Rokkan & Urwin 1983.

18 Allardt 1995a, 128–132.

Konfliktlösningar inom och mellan stater

Allardt påpekar att det på 1980-talet förekom en större vilja än tidigare att bilägga etniska konflikter inom stater genom att tillmötesgå minoriteters krav på särbehandling och territoriell autonomi. Detta gäller ändå uteslutande demokratier; totalitära stater upprätthåller hegemonisk kontroll med inslag av våld om så behövs. Femton år efter att boken om språkgränser och samhällsstruktur publicerats skrev den amerikanska statsvetaren Daniel Elazar att vi lever i en värld som genomgår ett paradigmskifte. Med det menade han att nationalstaternas suveränitet har minskat i omfång och den juridiska bindningen mellan stater har ökat. Därtill har det skett en uppdelning inom stater där regioner beviljats partiell suveränitet med rätt att lagstifta.¹⁹ I vissa fall har processen gått vidare och krav har höjts för fullständig suveränitet som i fallen Katalonien och Skottland, men samtidigt är man redo att ge avkall på suveräniteten genom att gå med i Europeiska unionen.

Allardt var inne på samma resonemang när han sade att den ökade statliga responsiviteten sammanhänger med att den politiska utvecklingen gått i riktning mot ökad federalism och intereuropeisk integration. Här spelar EU en viktig roll, eller EEG som var den gällande benämningen när Allardt och Starck skrev sin bok. Det viktiga här är att krav från minoriteter riktas till statliga myndigheter som förväntas agera och att EU är lyhörd för mångfald och minoriteter även om det är stater som är medlemmar. Flera stater är emellertid federationer såsom Tyskland, Österrike och Belgien samt Spanien, som är ett slags hybridvariant. Delstaterna i dessa federationer har en given roll i hur sammansättningen i EU-parlamentet utfaller i val.

Nationsbygget under 1800-talet strävade efter att homogenisera språk och kultur inom statens territorium. Minoriteter av olika slag gavs inte företräde. Första och andra världskrigen gick under starka nationalistiska förtecken. Erfarenheterna av krigen och fascismen i dess olika former var allt annat än uppmuntrande. Detta gällde särskilt för minoriteter. Allardt nämner att trycket från regioner i Italien och Spanien var stort för att få till stånd särlösningar. I Italien fick både Sicilien och Sardinien självstyre men det intressanta fallet var Sydtyrolen där invånarna var övervägande tyskspråkiga.

19 Elazar 1996, 417–429.

Denna del av Tyrolen hade hört till det habsburgska Österrike fram till första världskrigets slut. Därefter inkorporerades regionen med Italien, och under Benito Mussolinis tid 1922–1943 gick fascisterna in för att utplåna det tyska språket i Sydtyrolen. Denna tid av förtryck förbyttes till krav på erkänsla, vilket det demokratiska Italien såg sig skyldigt att tillmötesgå med ett långtgående självstyre inklusive språkliga rättigheter.

Ett liknande mönster gick igen i det fascistiska Spanien och där lyfter Allardt fram regionerna Baskien och Katalonien. Båda regionerna var centrum för det republikanska motståndet mot Francisco Franco under inbördeskriget 1936–1939. Repressalierna var omfattande och språken baskiska och katalanska gavs inget utrymme att synas i det offentliga. Efter Francos död 1975 och införandet av en demokratisk konstitution restes krav på självstyre och självständighet i regionerna. Båda regionerna gavs självstyre och de regionala språken fick upprättelse. I Baskien var man inte nöjd – målet var självständighet, vilket resulterade i motstånd och väpnade attacker mot den spanska staten under flera år. Katalonien krävde självständighet betydligt senare och under fredligare förtecken, men responsen från den spanska staten var ändå hårdhänt.

Med dessa exempel framträder en mobilisering där den regionala särprägelns stärks av en språklig olikhet i förhållande till kärnstaten i samhällets centrum. Till saken hör dessutom att regionerna hör till de ekonomiskt välsituerade i respektive statsbildning. Missnöje uppstår lätt kring fördelning av resurser när den självstyrda regionen anser sig orättvist vara tvungen att dela med sig till andra delar av staten. Ekonomiska resurser är en viktig ingrediens i denna mobilisering och samma gäller det man kallar etnoregionalism. En del forskare menar att konfliktbenägenheten ökar genom de krav på mer självstyre eller självständighet som etnoregionalism medför.²⁰ Decentralism i dess olika former bidrar till att ge regionala partier synlighet, vilket inte innebär att de nödvändigtvis lyfter fram enbart det språkliga utan är färdiga att genom fokuseringen på den regionala aspekten inkludera även de som inte talar samma språk.

Allardt lyfter även fram Storbritannien där decentralisering i Skottland och Wales inte hade lyckats. Där tog det sin tid innan man kom till skott med införandet av självstyre, vilket man inte hade ännu

20 Anderson 2014, 165–204; Roeder 2009, 203–219.

när Allardt skrev sin text. Dessa perifera regioner hade inte upplevt fascismen i motsats till regionerna i Italien och Spanien. Inte heller det språkliga var en pådrivande kraft även om keltiska språk talades och fortfarande talas i Wales och i viss mån i Skottland. Däremot fanns det en gammal kulturellt betingad särart som skilde regionerna från det övriga Storbritannien. Det skulle emellertid dröja till 1998 innan Skottland och Wales fick självstyre och ett drygt decennium senare väcktes frågan om att Skottland skulle återfå den självständighet som man en gång haft. Ekonomiska resurser och fördelningen av dem till England hör till en av de stora konfliktfrågorna.²¹

I Norden löstes den regionala särbehandlingen genom att öarna Åland, Färöarna och Grönland beviljades självstyre för att lösa problem med krav på återförening till Sverige (Åland 1921), självständighet (Färöarna 1948) och en sen kompensation för att ha varit en koloni fram till 1953 (Grönland 1979). Åland finns det skäl att återkomma till.

Alla lösningar av federal art har emellertid inte varit lyckade. Sålunda upplöstes Tjeckoslovakien i två självständiga stater 1993. Svåra interna konflikter under mellankrigstiden och det efterföljande kommunistiska väldet i den delen av Europa lyckades inte förena dessa två slavisktalande broderfolk till en enhet, snarare det motsatta. Däremot ingick valloner och flamländare i Flandern en federation samma år. De jämnstarka språkgrupperna var för svaga för att leva separat i två stater och för jämnstarka för att lyckas med att leva konfliktfritt tillsammans under separata former inom en statsbildning.

Etnicitet är socialt definierbart

Allardts styrka som sociolog kom otvetydigt fram när han gav sig i kast med att definiera och problematisera vad en etnisk grupp är. Här rörde han sig genom ett brett fält av forskningstraditioner från socialantropologi, sociolingvistik, socialpsykologi, sociologi, historia och statsvetenskap. Till vissa delar handlade det om aktuell forskning inom respektive genre och i andra fall om sociologins klassiker där till exempel Karl Marx, Max Weber, Émile Durkheim, Georg Simmel och Ferdinand Tönnies kommer med inspiration och öppnar upp för hur man kan förstå och tolka etniska minoriteter. Beläsen-

21 Sundberg & Sjöblom 2024.

heten är en sak, en annan sak är att foga kunskapen samman med något nytt som går att använda i teori och praktik. Allardt visade sig vara en mästare i att förena empiriska observationer och teoretiska resonemang till en konstruktiv helhet.

Innan vi övergår till diskussionen kring definitioner är det på sin plats att i likhet med Allardt göra skillnad mellan territoriellt och individuellt definierade minoriteter. Det var på den senare kategorin han lade sin energi även om definitionen givetvis även gäller för den förra. Med en territoriell definition avses att alla som bor eller flyttar till en region där denna definition gäller får finna sig i att alla offentliga tjänster sker på regionens språk. För att detta ska vara möjligt att genomföra förväntas en stor majoritet av regionens invånare tillhöra samma etniska grupp. En hundra procentig homogenitet är knappast möjlig att uppnå och då får minoriteterna inom territoriet anpassa sig beträffande språk och kultur. Om en minoritet är tillräckligt stor väcker det ibland konflikter, vilket var fallet med kantonen Jura i Schweiz. Kantonerna i Schweiz följer den territoriella principen, och detsamma gäller i provinsen Quebec i Kanada, i de belgiska regionerna Vallonien och Flandern och på Åland. Också Färöarna och Grönland följer principen även om danskan fortfarande spelar en viktig roll i kommunikationen till Danmark.

Enligt Allardt är det säkert att etniska grupper förutsätter kategoriseringar och/eller självkategoriseringar samt att det inte finns garantier för att dessa kategoriseringar är stabila över tid. Det är även uppenbart att kriterierna för att tillhöra en etnisk grupp inte stämmer för alla medlemmar i gruppen. Hur som helst räknar han upp fyra kriterier som en medlem av den etniska gruppen ska uppfylla. De tre första kriterierna är något som utmärker individen medan den fjärde är en gruppens egenskap.

Det första kriteriet är självkategorisering eller kanske hellre själv-identifikation. Självkategorisering innebär att man uttrycker en vilja att tillhöra eller klassificerar sig själv som medlem av en grupp. Denna kategori anses vara ett grundläggande element till skillnad från att någon utomstående gör kategoriseringen som automatiskt följer andra strukturer och yttre kriterier. I Finland är detta kriterium avgörande för vilken befolkningsgrupp man tillhör. Redan efter födseln är det föräldrarnas sak att registrera sina barn enligt språktillhörighet. Registreringen har konsekvenser eftersom språkvalet förpliktar myndigheter att informera och tillhandahålla givna tjänster enligt språktillhörighet. Även på det territoriella planet har

valet konsekvenser för vilket språk som är det dominerande i kommunen.

Det andra kriteriet är härstamning. I vanliga fall kan de flesta inom minoriteten uppvisa en gemensam härkomst. Detta gäller visserligen inte alla eftersom en del kan vara ingifta eller av andra orsaker har blivit en del av minoriteten. Inom sociolingvistik betraktas detta kriterium som avgörande. I varje fall kan man skilja religiösa grupper från etniska eftersom självkategorisering är det centrala inom religion, inte härstamningen. Beträffande den samiska befolkningen i Finland har både självkategorisering och härstamning en betydelse. Många har förlorat det samiska språket men genom härstamning har man försökt visa sin samiskhet. Det har i sin tur lett till konflikter om vilka som har rösträtt och är valbara till sametinget. Andra har tagit avstånd från sin härkomst och aktivt gått in för att assimileras med majoritetsbefolkningen. Inom majoritetsbefolkningen förekommer det en stark finsknationalism som betraktar minoritetsbefolkningens härkomst som ett främmande element i landet. Vare sig det går eller inte går att bevisa vem som varit först i ett land så är frågan sprängstoff i oroshärdar i Europa och den övriga världen.

Det tredje kriteriet handlar om specifika kulturdrag, till exempel förmågan att tala ett visst språk. En etnisk grupp kan knappast existera utan att ha några särdrag. Beträffande det finlandssvenska är språket det avgörande. Alla övriga kulturdrag är av sekundär betydelse, såsom att de flesta bor vid kusten eller att kommunikationer över hav präglar deras liv. Det språkliga förstärks om andra egenskaper såsom religion eller utseende bidrar till särdraget. Språket behöver inte vara det som i första hand utgör det specifika kulturdraget, det kan vara fråga om dialekt kombinerat med religion som i Irland. I Baskien och Katalonien är inte de regionala språken totalt dominerande men de präglar det kulturella särdraget även för de invånare som inte talar dem. I Sardinien och Sicilien är det dialekt, det insulära och en särpräglad kultur som förenar invånarna och deras självstyre.

Det fjärde kriteriet infaller när minoriteten har en social organisation för interaktion inom gruppen och med personer utanför gruppen. Enskilda individer blir inte en etnisk grupp förrän de bildar en social organisation som reglerar interaktionen. I mönstret ingår oskrivna regler för hur och när de etniska särdragen ska visas upp eller inte. I regel finns det olika sociala funktioner i umgänge som reserveras för det egna språket, medan det i andra fall kan var lik-

giltigt sett ur ett etniskt perspektiv. För finlandssvenskar är det inte alls givet, om ens möjligt, att kunna tala svenska överallt i samhället. På samma sätt som för andra minoriteter som saknar en territoriellt definierad tillvaro framstår skolan samt olika svenskspråkiga organisationer och institutioner som helt avgörande för minoritetens överlevnad i Finland.

Teori möter verklighet

Efter sin utförliga analys och bidrag till definition av etniska minoriteter gav Allardt sig i kast med att pröva den verklighet som de västeuropeiska minoriteterna lever i. Uppdraget var – och är fortfarande – utmanande eftersom studien begränsar sig till språkliga minoriteter med territoriell förankring. Utmaningen kommer i hur man ska tolka gränsfall där minoritetsspråket talas av en minoritet i regionen men där språket ändå utgör en gemenskap. Därtill finns det språk som dött ut men återuppväckts. Frågan om ett språk är ett språk eller en dialekt är även en definitionsfråga som kan leda fel. Gränsfallen är många, såsom gaelerna på Isle of Man – trots att de är en försvinnande liten grupp är öns identitet kopplad till språket och härkomsten. Ett annat exempel är frågan om occitanska ska räknas som ett språk eller inte. I Frankrike har occitanskan ingen officiell status men den räknas som ett språk nära besläktad med katalanskan. I Allardts jämförelse ingick occitanskan medan språk som saknar territoriell bas inte ingick. Här orsakar definitionsfrågan återigen flera problem.

Enligt Allardts genomgång fanns det ett femtiotal territoriellt anknutna minoriteter i Västeuropa i slutet av 1970-talet, och i hans analys ingår 46 av dessa. Avsikten var att studera betingelserna för etnisk mobilisering – varför aktiveras vissa etniska minoriteter till politiska handlingar medan andra förblir passiva? Denna aktivitet omfattar etniska partier, våldsdåd utförda av etniska rörelser samt väljarstöd för radikala socialistiska partier. Aktivitetsvariabeln, eller kanske hellre den beroende variabeln, är inte problemfri eftersom den inte är specifik och kan tolkas på olika sätt. Socialistiska partier är en grov generalisering för etnisk aktivitet och våldsdåd är en extrem form av aktivitet. Allardt använde en bred skala av variabler inhämtade från officiell statistik samt bearbetat källmaterial. Här ingår data om befolkningens storlek, ekonomiska resurser, språk, skolspråk, autonomi, officiell ställning och förekomst av massmedia.

Med den statistiska analysen ville Allardt påvisa vilka variabler som var utslagsgivande för den politiska mobiliseringen i dess olika former. Här är det skäl att understryka att måttenheterna är grova och att resultaten därför ska tolkas med försiktighet. Till saken hör nämligen att det i analysen ingår minoriteter som levde under vitt skilda förhållanden. En del hade en partiell territoriell suveränitet genom ett långtgående självstyre och andra minoriteter var inte ens officiellt erkända. En del var väldigt små, medan andra var små men deras språk majoritetsspråk i ett grannland. Vissa var väldigt utsatta, andra inte. Resultatet från den statistiska dataanalysen visar att etnisk mobilisering underlättades av tillgång till massmedia, språkets utvecklingsnivå och gruppens storlek. I antagandet ingick att det finns olika språkliga, ekonomiska och politiska resurser. De språkliga resurserna hade ett starkt samband med språkförmåga, skolspråk och officiell ställning. Till de ekonomiska resurserna hörde faktorer som befolkningstäthet, immigration, BNP per capita. De politiska resurserna var kopplade till autonomi, förekomst av massmedia och språkets officiella ställning.

Analysen visar att den starkaste etniska mobiliseringen förekom bland minoriteter med stora språkliga, ekonomiska och politiska resurser. Det nämns inte i texten men i exemplen framkommer det att alla sex minoriteter i den kategorin hade ett självstyre där det regionala parlamentet och regeringen hade möjlighet att agera på helt andra villkor än de som saknade denna institutionella förankring på territoriell basis. Flamländare och valloner i Belgien samt jurassier i Schweiz ingår numera i egna federationer, medan slovenier och sydtirolare i Italien samt katalaner i Spanien har självstyre. Den diskussionen fördes inte och den engelskspråkiga artikeln "Implications of Ethnic Revival in Modern, Industrialized Society. A Comparative Study of Linguistic Minorities in Western Europe" (1979) – som rimligtvis borde ha publicerats på ett internationellt förlag och inte i Finland – fick aldrig det genomslag som Allardt säkert hoppades på. Frågan är huruvida den alls nådde ut till den läsekrets som primärt hörde till målgruppen. I boken *Språkgränser och samhällsstruktur* som i den här texten diskuteras ingår ett sammandrag från den engelskspråkiga publikationen.

Frågan om självstyrande regioner får en mer ingående granskning i Allardts analys av de nordiska regionerna Färöarna, Grönland och Åland. Någon egentlig forskning i avsikt att ta fram ny kunskap var det inte utan kan närmast betraktas som en presentation om hur

det förhåller sig i regioner med självstyre. Enligt Allardt kan man betrakta både Färöarna och Grönland som tvåspråkiga områden anslutna till Danmark. Frågan om de är tvåspråkiga eller inte kan diskuteras eftersom de officiella språken är färöiska respektive grönländska. I praktiken finns det danska språket där i kommunikation med myndigheter i Danmark och i skolan har danskan sin givna plats efter de lokala språken. På Åland är det svenska språket klart definierat enligt den territoriella principen, som redan diskuterats, men finska läses likväl i skolorna – kunnandet är en annan sak. Färöarnas och Grönlands anslutning till Danmark kan även problematiseras. I motsats till Danmark är de inte medlemmar i EU och de har egna nationella landslag i idrott. Självstyret är omfattande men utrikespolitik och försvar hör till Danmarks ansvar även om regionerna numera har utvidgat självstyret till att omfatta vissa delar av utrikespolitiken. Suveräniteten där är långtgående men inte fullbordad, vilket inte heller gäller Danmark som överlätit en del av sin suveränitet till EU och till Nato.

Finlandssvenskar – en minoritet eller inte?

När Allardt övergick till att analysera finlandssvenskar vänds ett nytt blad och hans allmänbildning kombinerat med sociologens arsenal av teoretiskt kunnande nådde en nivå som inte tidigare hade skådats inom samhällsvetenskapen i Finland. Allardt gick grundligt till väga och inleder med det historiska. Före mitten av 1800-talet talade man inte om språktillhörighet med samma emfas som nu. Då var det andra lojalitetsband som var viktiga, till exempel till kyrka och statsöverhuvud. Språkgrupper som sociala enheter uppkom med det nationella uppvaknandet. Det tog sin tid innan man kom överens om hur det finska skriftspråket skulle se ut; utan ett sådant var det svårt att hävda det finska språkets rätt till en dominerande ställning inom förvaltningen. Ännu under slutet av 1800-talet identifierade man sig med närmiljön och var i första hand till exempel tavastlänning eller savolaxare, inte finne. Den fennomanska rörelsen gjorde sitt för att sammanföra och lyfta fram det gemensamma finska språket, och fick stöd av den ryska regeringen i Sankt Petersburg.

Motreaktionen kom genom tillkomsten av svekomanin som sökte sina rötter i det svenska och nordiska. Det var inte bara svekomanerna, enligt Allardt, som skapade det vi i dag kallar finlandssvenskar

utan i lika hög grad fennomanerna. Den svenskspråkiga befolkningen i landet var inte enhetlig. Ett band mellan olika grupper uppstår om det finns behov av sådant och framför allt en politisk vilja. Fram till tiden mellan de båda världskrigen användes inte benämningen minoritet utan det var nationalitet som var det rådande. Den svenskspråkiga eliten i Helsingfors såg att den inte ensam kunde värja sig mot den finska språknationalismen och därför gick man i försvarsposition genom att mobilisera det svenskspråkiga folket i bygderna under andra hälften av 1800-talet. Rörelsen kom att kallas för den svenska samlingsrörelsen. Den hade som uppgift att ingjuta gemenskap och skapa en svensk samhörighet mellan folk i stad och på landsbygd och mellan samhällsklasser. Denna rörelse var grunden till den stora mobiliseringen inför det första allmänna lantdagsvalet 1907. Den svenskspråkiga socialistiska arbetarrörelsen hade ingen plats där men likväl organiserade man sig enligt språk i arbetarföreningarna. Finlands svenska arbetarförbund grundades 1899 och anslöts som en fristående enhet till det socialdemokratiska partiet 1906.

Finlandssvenskar kallas inte längre för en nationalitet. Allardt hänvisar till Jan-Magnus Jansson och hans historiska syn där den svenska befolkningen är en viktig beståndsdel i det finländska samhället. Han var opponent till min avhandling *Svenskhetens dilemma i Finland* 1985, och då ifrågasatte han att den finlandssvenska befolkningen behandlades som en minoritet och inte som jämställd med det finska.²² Roger Broo, som var forskare vid SLS nämnd för samhällsforskning, publicerade redan på 1970-talet texter om finlandssvenska minoritetsstrategier i nämndens publikationsserie.²³ Enligt Allardt utlöser nationalitet och minoritet olika känslor och föreställningar. Nationalitet är historiskt förbundet med tanken på ett tvåspråkigt Finland där det svenska haft ett starkt nationsbyggande element. Minoritet i sin tur gör gällande att finlandssvenskar är en bland Europas många språkliga minoriteter med liknande problem och som kräver speciella lösningar. Mycket av finlandssvensk problematik handlar om termerna minoritet och nationalitet. Kanske fokus på det senare bidrar till det svåra i att få gehör för svenskspråkiga särlösningar i det politiska beslutsfattandet i landet.

Finland var en jämbördig del av det svenska riket i likhet med Götaland, Svealand och Norrland. Efter separationen 1809 blev den

22 Sundberg 1985.

23 Broo 1977.

svenska befolkningen i storfurstendömet Finland lojal med det nya statsöverhuvudet och identifierade sig med Finland. Det rädde med andra ord inget motsatsförhållande mellan det svenska och att vara lojal med nationen, vilket är vanligt beträffande andra minoriteter. Genom den starka integrationen i det finländska samhället är tveksamheten med att bli kallad minoritet begriplig. Finlandssvenskar möter liknande problem som andra språkliga minoriteter i Europa. Samtidigt menar Allardt att det är fruktbart att använda termen minoritet för att beskriva finlandssvenskar. Man använder sig av liknande minoritetsstrategier för språkpolitiska principer som i de övriga europeiska samhällena, och språklagstiftningen reglerar här konflikter men tjänar även som ett skydd för minoriteten.

Orsaken till en plötslig aktivering av etniska språkliga grupper ligger oftast långt tillbaka i tiden. Här använde Allardt sig av termen medvetande som är en föreställning om hur människor uppfattar sin situation. Medvetandet om den egna gruppens natur och gränser är en viktig social kraft. Samma historiska bakgrund, samma demografiska processer och samma sociala struktur kan leda till olika tolkningar och uppfattningar. Det finns med andra ord inga entydiga och enkla relationer mellan den sociala strukturen och medvetandet. Statistiska analyser opererar med kategorier som forskaren anser viktiga. För att göra analysen fruktbar gäller det att komplettera bilden av finlandssvensk befolkningsstorlek och social struktur med vad som rör sig i folks medvetande. Enligt Allardt befinner sig etniskt medvetande ständigt i ett tillstånd av förändring. Det finns en uppsjö av alternativa föreställningar som detta medvetande kan fyllas med. En alltför kategorisk låsning vid definitioner leder till en statisk syn. I stället gäller det att beskriva medvetandet som ett komplement till social struktur.

Språkgränser och tvåspråkighet

Beträffande språkgränser gick Allardt till grunden genom att diskutera hur språklagstiftningen och svenskans ställning i grundlagen kom till. Det fanns starka svenska krafter som arbetade för att bilda helsvenska regioner i Österbotten, Åboland och Nyland enligt principen om territoriell språkindelning på samma sätt som i Schweiz. Frågan gav upphov till bildandet av Svenska Finlands folkting 1919. Många bedömare anser att finlandssvenskar i förhållande till sin stor-

lek åtnjuter ovanligt starka grundlagsenliga rättigheter. Minoriteten har omfattande lagenliga rättigheter att använda sitt språk i offentliga sammanhang, även om det inte alltid fungerar i praktiken. Däremot ger språklagstiftningen inte skydd mot assimilering så som den territoriella principen rätt effektivt kan göra. Någon diskussion om varför grundlagen stadfäster att finska och svenska är republikens nationalspråk ges inte. Det var de facto Ålandsfrågans roll i tvisten med Sverige och hotet om förlorat territorium som bidrog till denna språkliga markering i grundlagen.²⁴ Ofta har till synes välvilliga inslag i lagstiftningen en krass bakgrund i starka nationella intressen, i detta fall ett hot om territoriell förlust. En del tar till vapen inför ett sådant hot, den finska majoriteten valde lagstiftningen.

En viss territoriell princip förekommer i landets språklagstiftning genom att kommunernas språkliga status regelbundet regleras enligt huruvida de är enspråkigt svenska, tvåspråkiga eller enspråkigt finska. Denna reglering bygger på kommuninvånarnas språkliga identifiering. Något territoriellt skydd för det svenska ger systemet inte. Nästan samtliga helsvenska eller svenskdominerade kommuner i Nyland har omvandlats till kommuner med finsk majoritet, förutom Ingå och Raseborg. Huvudsakligen har det skett till följd av en massiv inflyttning till kommuner kring Helsingfors. Kommuner som Vanda (tidigare Helsinge) och Esbo var genuina svenskbygder, liksom Kyrkslätt och Sibbo. Förfinsknigen har också skett genom kommunsammanslagningar, till exempel i östra Nyland där Pernå och Liljendal uppgick i Lovisa eller tvåspråkiga Finby som inkorporerades i Salo i Egentliga Finland och nu är helfinskt.

Allardt menar dock att det även i tvåspråkiga kommuner finns språkgränser. Historiskt sett har språkgränsen gått mellan byar eller mellan kust och öar. I dag är de flesta bosättningar inom städer och kommuner blandade utan uppenbar segregering. Gränsdragning mellan svensk och finsk bosättning har varit skarpast i Österbotten. Delvis lever den gränsdragningen kvar där – trots att kommunerna har genomgått stora sammanslagningar har den språkliga balansen inte rubbats. Språklig gränsdragning förekommer genom olika mekanismer, som att man markerar sin språkliga tillhörighet genom att inleda samtal på svenska eller att söka sig till svenska föreningar och svenskt umgänge.

24 Sundberg & Sjöblom 2021, 12–21.

En form av tvåspråkighet är när en person behärskar två språk samt mångspråkighet när en person behärskar flera språk. Allardt menar dock att tvåspråkigheten i den individuella betydelsen ytterligare kan differentieras. Tvåspråkighet hos individer kan endast förekomma under förutsättning att tvåspråkigheten är en del av den sociala organisationen i samhället, vilket det svenska och finska är i Finland. Definitionen av tvåspråkighet kan ta olika former. I en kortfattad form hänvisas vi till individens förmåga att tala två språk, det faktiska språkbruket och förmågan att med viss lätthet övergå från ett språk till ett annat. Samtidigt har tvåspråkigheten olika sociala betydelser i olika samhällen. I vissa samhällen har minoritetsspråket och majoritetsspråket samma bruksvärde i sociala sammanhang. I andra samhällen har majoritetsspråket ett klart högre bruksvärde, exempelvis i Wales där engelskan är starkare än kymriskan. Svenskan i Finland har haft ett högt bruksvärde men det har sjunkit särskilt i Helsingfors med omnejd. Samtidigt har bruksvärdet för det svenska under 2000-talet ökat i betydelse för gränsöverskridande samarbete och affärsrelationer med det övriga Norden, i takt med att kunskaperna i svenska hos de finstalande har minskat år för år.

Historiskt sett har det svenska haft en avgörande betydelse för nationsbygget Finland. Språket var under stormaktstiden ändå inte det centrala för att upprätta sociala band, tvåspråkighet anses ha varit vanligt och också många ståndspersoner behärskade finska. De styrande i Stockholm såg det finska som något naturligt i det svenska riket. Äktenskap över språkgränsen ledde ofta till att svenska blev rådande i familjen. Med moderniserad förvaltning blev det skrivna ordet viktigt och då var det svenskan som dominerade. Präster måste emellertid läsa upp kungörelser på finska i finskspråkiga församlingar och lagar började översättas till finska på 1700-talet. Tvåspråkiga personer behövdes inom det kyrkliga, förvaltning och inom det militära. Allardt nämner även inflyttningen från Östersjöområdet såsom Riga, Lübeck, Stockholm och Tallinn (Reval). Språket blev i allmänhet svenska för dem även om tyskan var levande inom borgerskapet. Här kan det vara på sin plats att påpeka, utöver vad Allardt argumenterar, hur det danska folket försvenskades med våld när regionerna införlivades med Sverige på 1600-talet – något motsvarande skedde aldrig i rikets östra del beträffande det finska.

De geografiska språkgränserna har aldrig varit konstanta utan de har varierat över tid i olika regioner. Under 1800-talet försvenskades de norra delarna av Nyland såsom i Lojo, Vichtis och Tusby för

att senare förfinskas i allt större utsträckning. I Österbotten skedde periodvis en utveckling där områden med finsk bosättning försvenskades. Språkliga enklaver var särskilt utsatta och på grund av naturliga förhållanden tog det språk som dominerade omgivningen över. Sålunda försvann det svenska nästan helt längs den smala kustremsan i Satakunta under 1800-talet. Språkliga konflikter var sällsynta och där de förekom var orsaken ofta av ekonomiskt slag. Däremot menar Allardt att framväxten av folkskola baserad på läroplikt förefaller ha stärkt språkgränsen på landsbygden. Denna process sammanföll med det nationella uppvaknandet där folkskolan fick en central betydelse för den sociala kontrollen inom språkgruppen.

Tvåspråkighet ett socialt stadsfenomen

Allardt hänvisar till det välkända fenomenet att tvåspråkighet är betydligt vanligare inom minoriteten än bland majoriteten. Dessutom finns det en tendens till att andelen tvåspråkiga ökar bland den finska befolkningen i områden där andelen svenskspråkiga är stor – ju fler svenskspråkiga desto fler finner finns det som kan tala svenska. När en språkgrupp är stor finns det så få nettofördelar med att lära sig det andra inhemska språket att det inte är lönt ansträngningen. När den egna gruppens andel minskar ökar betydelsen av att lära sig det andra språket. Enligt Allardts resonemang uppstår tvåspråkighet när den medför uppenbara fördelar och när man inte längre reder sig med ett språk. Detta gäller i synnerhet inom yrkeslivet i stadsmiljöer där de sociala och språkliga färdigheterna är viktiga egenskaper för att få anställning och för att göra karriär. Tvåspråkighet i yrkeslivet ger belägg för hypotesen om att tvåspråkighet uppstår när den medför fördelar.

Tvåspråkigheten i Helsingfors har gamla rötter. Ännu på 1890-talet var språkgrupperna lika stora och tvåspråkigheten var ett vanligt fenomen särskilt i arbetarstadsdelarna där den finska inflyttningen var stor. Därtill gifte man sig och bildade familj obehindrat över språkgränsen. Om nettoeffekten förut var en försvenskning vid blandäktenskap gällde vid tiden för Allardts undersökning 1977 det motsatta, det vill säga att man tog till sig omgivningens språk som i detta fall var finska. Frågan är om detta fortfarande gäller: åtminstone har de svenska skolorna fler elever än antalet registrerade svenska barn. Förut var arbetarklassen både svensk- och finskspråkig men i

dag är den så gott som helt finsk. Rekryteringen skedde länge från den nyländska landsbygden till industrierna i Helsingfors men snart inleddes en stark förfinskning när arbetsfolk började rekryteras från det finska inlandet.

Trots att tvåspråkigheten blev utbredd i Helsingfors visar intervjuundersökningen som Allardt lät genomföra i Helsingforsregionen 1977 att det i vissa situationer var viktigt att bli betjänad på sitt modersmål. I de flesta servicesituationer fanns endast finsk betjäning att tillgå men inom vissa kategorier av betjäning, såsom bank, försäkringsbolag och apotek, gick det att få svensk betjäning. För att få en jämförelse anlätades SLS nämnd för samhällsforskning som med samma frågeformulär undersökte språkvanorna i Vasa 1977. Även om stickprovet var mindre än i undersökningen av Helsingforsregionen gav resultaten en tillförlitlig bild av situationen eftersom undersökningen i Vasa endast riktades till stadens invånare och inte till folk i grannkommunerna. Till saken hör nämligen att landskommunerna som gränsar till Vasa var betydligt mer svenskspråkiga än kommunerna i huvudstadsregionen. Undersökningarna bekräftade antagandena, det vill säga att finlandssvenskarna i Helsingforsregionen var betydligt mer tvåspråkiga än i Vasa, även om tvåspråkigheten var betydande även där.²⁵

Allardt konstaterar att den svenskspråkiga arbetarklassen i särskilt hög grad var utsatt för tryck på förändring och assimilering. Det är något av en paradox eftersom arbetarklassen starkt betonade sin finlandssvenskhet i den ovannämnda intervjuundersökningen. Arbetarklassen i Helsingfors poängterade starkare än andra samhällsskikt att språket var viktigast vid bedömningen av den relativa betydelsen av språk, samhällsklass och hemregion. Samtidigt upplevde arbetarklassen oftare än andra att motsättningen mellan svensk- och finskspråkiga var den allvarligaste klyftan i samhället. Arbetare hade sämre möjligheter än andra svenskspråkiga att använda sitt modersmål. Därtill var fördelarna mindre när man sökte jobb jämfört med andra samhällsskikt som kunde räkna med uppenbara fördelar. Enligt Allardt visade den svenska arbetarklassen problematiken med tvåspråkighet som kulturform. Denna kulturform överlever endast under särskilda omständigheter och övergår ofta till enspråkighet. När en grupp krymper blir det svårt att upprätthålla kulturarvet och assimileringprocessen påskyndas.

25 Herberts 1980, 25–29.

En viktig distinktion som Allardt gör är att skilja mellan tvåspråkighet som förmåga att tala två språk och som en identifikation. Enligt honom är tvåspråkighet som identifikation ett sällsyntare fenomen än förmågan att tala svenska och finska – de flesta tvåspråkiga identifierar sig antingen som finsk- eller svenskspråkiga. I denna tvåspråkiga värld hamnar individen upprepade gånger i valsituationer, såsom svensk eller finsk skola, svensk eller finsk församling och svensk eller finsk studieplats. Däremot säger Allardt att det finns en liten grupp som är osäker på sin språkliga identifikation. Han hänvisar än en gång till SLS nämnd för samhällsforskning som lät utföra en intervjuundersökning i Lovisa, Pargas och Karleby 1970. Enligt denna undersökning leder en identifikation med båda språkgrupperna till att man så småningom övergår till att identifiera sig med majoritetsspråket, det vill säga finska.²⁶ Även en undersökning från Helsingfors 1979 pekar i samma riktning. Det finns fog för hypotesen att tvåspråkigheten som en identifikationsform är ett mellansteg på väg mot majoritetsidentifikation.²⁷ Mycket tyder sålunda på – säger Allardt – att tvåspråkighet som identifikation ofta existerar i endast en generation. Utsagan är utmanande såväl teoretiskt som empiriskt men har inte utvecklats och prövats sedan dess. Det är uppenbart att de som identifierar sig som tvåspråkiga har ökat i antal bland finlandssvenskar, men om det i sin tur har lett till en övergång att bli finskspråkiga i följande generation är inte entydigt bekräftat.

Det finlandssvenska klassamhället

Det finlandssvenska har i olika sammanhang setts som liktydligt med ståndspersoner och överklass. Sociologen Allardt var bättre skickad än någon annan vid denna tid att rätta till myten och att ge en vetenskaplig bild av ursprunget till och verkligheten kring klassamhället på svenska. Han inleder med en historisk tillbakablick. Före den industriella revolutionen bestod den svenska befolkningen av allmogen (bönder, fiskare, torpare, statare och lantarbetare) samt ståndspersoner och borgare. Med industrialismen uppkom en arbetarklass, en medelklass samt en industriell och kommersiell elit. Den senare hade ett starkt inslag av finlandssvenska ståndspersoner

26 Sandlund 1970, 89–93; Sandlund 1985, 271–290.

27 Miemois 1979, 56–59.

eftersom de hade mera kapital, kunskap om handel och bättre språkkunskaper och internationella kontakter än finskspråkiga. Samtidigt flyttade entreprenörer, såsom familjerna Paulig, Fazer och Sinebrychoff, från andra länder till Finland och blev försvenskade. Östersjötrafiken hade varit omfattande redan sedan Hansaförbundets tid, och en del av flyttrörelsen skedde i riktning mot det svenska rikets östra del. Särskilt Viborg hade en rätt stor tyskspråkig befolkning i förhållande till den totala folkmängden. Utmärkande för de tysktalande i Viborg var att de var engagerade i handel och administration och genom detta en del av den lokala eliten.

I samband med industrialiseringen uppkom en elit av svenskspråkiga fabriksägare företrädesvis i svenskbygder där ett flertal järnbruk hade etablerats. De äldsta uppfördes redan på 1600-talet och de var alla placerade vid eller nära kusten för att underlätta tunga malm- och järntransporter som lyckades bättre med fartyg än med häst och vagn. Jämsides med detta växte en svenskspråkig arbetarklass fram. Denna klass fanns redan före den industriella revolutionen på bruksorterna men växte kraftigt i urbana miljöer under sent 1800- och tidigt 1900-tal. Enligt Allardt uppstod det på många orter en finlandssvensk arbetarkultur. Den politiska hemvisten för många arbetare blev det tidigare nämnda socialdemokratiska Finlands svenska arbetarförbund. Arbetarförbundet hade en avgörande betydelse för att skapa en politisk och social medvetenhet inte minst genom förbundets tidning *Arbetarbladet*. Lokalavdelningarna spreds över hela kustområdet men det starkaste stödet fick partiet på bruksorter och i industristäder som Helsingfors, Åbo, Vasa, Jakobstad samt på landsbygden i Pojo och Dalsbruk.²⁸ Däremot gick det trögare att engagera lantarbetare och torpare på landsbygden.

Till arbetarkulturen hörde idrott eller snarare vissa former av idrott som var kopplade till samhällsklass. Allardt påpekar att segling som företrädde bland annat av föreningen Nyländska jaktklubben var en sport för den finlandssvenska eliten medan de svenskspråkiga arbetarna brottades, boxades och spelade fotboll. Flera framgångsrika brottare och boxare på internationella arenor var finlandssvenskar och fotbollen samlade svenskspråkiga arbetare som spelare och publik kring föreningar som var utpräglat svenska. I dag är föreningarna inte lika utpräglat svenska längre, även om namnen

28 Bondestam & Helsing 1978.

består. IFK Helsingfors är ett exempel på en sådan förening, men vissa andra har kvar sin finlandssvenska prägel såsom Borgå Akilles, Ekenäs IF, Hangö IK, IFK Åbo, IFK Vasa och Jaro i Jakobstad. Den sistnämnda, som grundades 1965, sponsorerades av fabriken Jakobstads Rostfria. Kraftsporten finns kvar som en framträdande finlandssvensk gren med flera världsmästare i styrkelyft från Åland och Österbotten; kopplingen till arbetarrörelsen är däremot borta.

Att tillhöra medelklassen som växte fram i slutet av 1800-talet var typiskt för finlandssvenskar ännu i slutet av 1900-talet, menar Allardt. I jämförelse med den finska befolkningen tillhörde finlandssvenskar i högre grad medelklassen. De finlandssvenska arbetarnas andel har proportionellt sett varit mindre än de finska arbetarnas och de har varit verksamma i industrier som kräver fackutbildning och därmed haft en högre position än de finska arbetarna. Störst var koncentrationen svenskspråkiga arbetare inom Helsingfors spårväg, Helsingfors Telefon, sjöfarten, lots- och fyrverket samt i hamnar. Allardt konkluderar med att finlandssvenskar i stadsmiljö ofta hade yrken som möjliggjorde en småborgerlig livsstil. I stadsmiljöer koncentrerades de svenska arbetarna ofta till arbetsplatser där yrkesutövarna var relativt få. Personkontakterna som ofta gick på svenska var avgörande inom rekryteringen. I Helsingfors hamnar rekryterades kranförare från skärgården med erfarenhet av sjöfart, och de var till största delen svenskspråkiga.²⁹ Det gällde att ha pålitligt folk i kranen, oförsiktighet vid spakarna kunde leda till allvarliga olyckor och ekonomiska förluster. Även denna form av rekrytering bidrog till att öka medelklasstendenser bland de svenskspråkiga, menar Allardt. Stuvorna var för det mesta finnar, och både kranförare och stuvare tillhörde arbetarklassen även om kranförarjobbet hade högre status.

I mitten av 1970-talet pekade statistiska uppgifter entydigt på att den finlandssvenska arbetarklassen var proportionellt mindre än den finska. Denna tendens till minskad andel finlandssvenska arbetare kunde skönjas oberoende av vilken typ av statistisk indelning Allardt föredrog att operera med. Förklaringen finns dels inom det småborgerliga som genomsyrar den finlandssvenska sociala gemenskapen i form av kulturella aktiviteter och samvaro. Därtill har språket varit en hävstång för att göra en klassresa till medelklassen. Tvåspråkighet öppnar fler kanaler till social mobilitet än enspråkighet.

29 Sundberg 2021, 28–29.

Samtidigt påpekar Allardt, som tidigare nämnt, att äktenskap över språkgränsen var vanliga inom arbetarklassen med förfinskning som följd. För den under 1960- och 1970-talen omfattande emigrationen till Sverige och de svenska industrierna var språket inget hinder – snarare tvärtom. Vill man polemisera kring detta, vilket Allardt inte gjorde, kunde man kanske säga att den finlandssvenska arbetarklassen inte har minskat i den omfattning som statistiken visar. Den finlandssvenska arbetarklassen lever i två länder, Sverige och Finland, eftersom den svenska arbetsmarknaden för många är lika integrerad i deras liv som den finska. Industriellt arbete är betydligt större i Sverige än i Finland och därmed är även den svenska arbetarklassen större.

Allardt behandlade inte explicit sjöfartens väldiga betydelse för social mobilitet. Sjöfarten har erbjudit karriärmöjligheter utan större kostnader och inkomstbortfall för många med arbetarbakgrund eller med bakgrund inom fiske och sjötransport. Finlandssvenskarna är ett kustfolk som i generationer haft en naturlig koppling till hav och sjöfart. Dessutom förde sjömän hem upplevelser, kulturintryck och varor som präglade kust- och skärgårdssamhällen i motsats till det finska inlandet. I Finland finns fyra lärosäten som utbildar sjöbefäl på däck och i maskin, två av dem är svenska, det ena finns i Åbo och det andra i Mariehamn. Hundratals om inte tusentals ungdomar med fallenhet för matematik och teknik har genom studier i navigation och maskinlära gjort en klassresa nästan utan materiella uppoffringar – tidigare kom flertalet från ytterst fattiga förhållanden med endast några få klasser i folkskola som stöd för sina förhållandervis krävande studier. De långa avlönade praktikperioderna på fartyg gjorde de korta men intensiva teoriperioderna ekonomiskt möjliga att genomföra. Dessa befälhavare på fartyg och lotsar har haft en avgörande roll i att sörja för en trygg export och import av gods under såväl freds- som krigstid i Finland.

Enligt Allardt var det inte endast arbetarna som visade tendenser till medelklasskaraktär, samma gällde även jordbrukarna som utgjorde en kategori för sig. Denna medelklasskaraktär var mer framträdande bland finlandssvenska bönder jämfört med finska odlare, hävdar han. Argumentet är att de bodde i välbärgade kustregioner där massmedier från Sverige haft sin påverkan, förutom den internationella sjöfartens prägling på samhällena. I Österbotten har många jordbrukare blivit entreprenörer med tomat- och gurkodlingar i växthus, andra har blivit minkfarmare eller har grundat små företag för

att dryga ut inkomsterna från de små odlingslotterna som präglar svenska Österbotten. Flertalet innovationer i lador och uthus har utvecklats till framgångsrika exportföretag i båtbyggnation och i metallbranschen. Språket och kulturgemenskapen har varit den bärande faktorn som gynnat den gränsöverskridande handeln och mottagligheten för nytänkande. En liknande utveckling har rått även på Åland. Sjöfart och fiske i kombination med jordbruk har på inget sätt varit ovanligt. På så vis blir dessa entreprenörer till lika stor del medelklass som genuina jordbrukare.

Samling och splittring

Det sista kapitlet som Allardt skrev i boken är en historisk översikt och reflekterar över den samhörighet och de motsättningar som präglat det finlandssvenska och den splittring kring språk som genomsyrat det finländska samhället under långa tider. Den svenskspråkiga samhörigheten över klassgränser, stärkta band mellan land och stad samt förening av centrum och periferi fick enligt Allardt sin början och uppbyggnad som en följd av en aggressiv fennomani. Det är uppenbart att Allardt var influerad av Stein Rokkans analyser av samhällsklyvningar även om han inte nämner det explicit. Enligt Rokkan präglas samhällen av olika klyvningar såsom mellan arbete och kapital, mellan centrum och periferi, eller mellan stad och landsbygd samt i mångkulturella stater av en klyvning mellan etniska språkgrupper.³⁰ Givetvis finns det andra samhällsklyvningar men det är kring dessa tre som Allardts diskussion om samhörighet och splittring kretsar.

Den språkliga klyvningen fick bränsle av att ett finskt standard-språk realiserades samt av att det finska språket likställdes med det svenska i offentligheten i slutet av 1800-talet och snart kom att dominera inom förvaltning och högre utbildning. Pådrivare var fennomaner som kom från svenskspråkiga släkter och inledningsvis själva använde svenska. Till saken hör även att de finska kraven fick medhåll och stöd av den ryska regeringen i Sankt Petersburg, det svenska i Finland kunde lätt alliera sig med Rysslands fiende Sverige. Ett finskt Finland var en bättre garanti för ett lojalt Finland under ryskt styre.³¹

30 Rokkan 1987.

31 Engman 2016, 91–134.

Den svenskspråkiga bildade eliten började känna sig alltmer trängd när den finska nationalismen fick vind i seglen. Här vilar dock en liten paradox. När den ryska regeringen i slutet av 1800-talet började sätta press på att Finland skulle integreras närmare med Ryssland reagerade fennomanerna mot detta. Det fanns olika sätt att agera men hos fennomanerna fanns en stark laglighetsopposition som på olika sätt med juridisk finess försökte hindra den ryska regeringen från att intervensera i den gamla svenska lagstiftningen som var gällande i Finland. Kort sagt, man ville med alla medel värna om den svenska lagsamlingen som styrde landet, men det svenska språket ville man inte veta av. Något liknande kan vi se i dag: man vill gärna tillhöra Norden men de nordiska språken är man föga intresserad av.

En svensk samling för att motverka den finska anstormningen krävde nytänkande beträffande lojalitetsband. Språket blev det sammanhållande kittet som skulle förena den svenska överklassen i städerna med arbetare och bönder samt de från varandra geografiskt avskilda södra kustregionen och svenska Österbotten. Den svenska samlingsrörelsen engagerade lärare i byskolor, man grundade folkhögskolor och ungdomsföreningar, och studenter reste runt i bygderna för att upplysa om svensk sammanhållning. När den allmänna och lika rösträtten instiftades i lag 1906 grundades Svenska folkpartiet för att samla de svenskspråkiga. Allardt kommenterar att det var ett genialt drag att kunna sammanföra elit och allmogen under samma politiska paraply. Den stora prövningen för SFP kom i valet året därpå, men en stor majoritet av finlandssvenskarna röstade på partiet. Denna massmobilisering har hållit i sig sedan dess. Här lyfter Allardt fram den politiska sociologins viktigaste lagbundenhet: de mönster som uppstår när en befolkning första gången mobiliseras tenderar att bli bestående tills nästa verkligt stora omvälvning förestår.

Empirisk forskning på 1980-talet påvisade hur väl SFP lyckades med att mobilisera röster över hela det svenska Finland ända från Österbotten i norr, Åland i väster och Lovisa med Strömfors i öster, samt hur detta mönster fortplantats över flera generationer.³² Partiet hade under hela 1900-talet stora framgångar särskilt i det perifera Österbotten och fram till 1917 också på Åland som präglades av en stor landsbygdsbefolkning med små familjejordbruk. I Nyland och

32 Sundberg 1985, 119–125.

Åboland var mönstret något annorlunda. Anledningen till detta var att det där i större utsträckning än på andra ställen fanns en industriarbetarklass i städer och på bruksorter, samt torpare och lantarbetare på de stora godsen. Här hade SFP betydligt svårare att vinna gehör. Socialismen hade vunnit genklang inte minst för att de svenskspråkiga bruks- och godsägarna ofta behandlade sina anställda med hård hand, särskilt om de var fackligt och politiskt involverade i Finlands svenska arbetarförbund. Flertalet av arbetarna på bruksorterna levde på existensminimum med usla förhållanden både på arbetsplatsen och i bostaden. Undantag fanns: Hjalmar Linder i Svartå var en av de mest förmögna brukspatronerna i landet. Efter inbördeskriget 1918 fängslades hans arbetare på bruket och fördes till fängsläget för rödgardister på Sveaborg. Produktionen upphörde och alla försök till frigivning nekades. Linder som kände alla sina fängslade arbetare vid namn och i motsats till den borgerliga opinionen ville agera som humanist, dristade sig till att skriva en insändare i *Hufvudstadsbladet* i maj 1918. Han reagerade kraftigt mot blodbadet och menade att den röda "galenskapen" övergått till vit "terror". Insändaren väckte ett enormt uppseende och ilska som ledde till att Linder gick i landsflykt, ruinerades och slutligen begick självmord 1921.³³ Endast få vågade opponera sig mot klasshatet hos den finlandssvenska borgerligheten. Linder hör till de mest kända, även om Allardt inte nämner honom. Däremot nämner han Georg Schauman som grundade det liberala partiet Svenska republikanska vänstern som yrkade på amnesti för röda krigsfångar och införandet av en republik i landet. När republiken väl var ett faktum och amnestifrågan löst ändrades partinamnet till Svenska vänstern.

Den svenska samlingsrörelsen tog avstånd från den socialistiska arbetarklassen samtidigt som man försökte locka över arbetare till en icke-socialistisk gemenskap knuten till SFP. Delvis var denna inbrytning framgångsrik men Schaumans socialliberala fraktion bröt sig ur efter inbördeskriget. Svenska vänstern uppgick åter under tidigt 1950-tal i SFP. Däremot lämnade den svenska samlingsrörelsen med SFP spår hos de organiserade svenska arbetarna som förblev solidariska med det svenska. Flera arbetarföreningar grundades och markerade att de var ortens svenska arbetarförening innan SFP blev ett parti. Finska arbetare i sin tur markerade sin profil med sin finskhet.

33 Lindholm 2005, 301–302; Linder 1918.

Denna finskhet var ändå inte det primära som hos fennomanerna utan det var ekonomiska och sociala frågor som dominerade. De svenskspråkiga arbetare som blev socialdemokrater fick uppleva att deras svenskhet kombinerad med klassmedvetenhet inte uppskattades i ledande kulturkretsar på svenska och fick se sig bli negligerade eller öppet diskriminerade av dem.

Här är Allardt deskriptiv och baserar sig på historiska källor. Men när han sammanfattar resonemanget kring språk och klass blir han knivskarp. Han menar att det i de flesta situationer inte uppstår några konflikter mellan lojaliteter mot språk och klass. Däremot uppstår det situationer där det gäller att prioritera. De flesta människors föreställningar om sin omvärld är uppbyggda med hjälp av modersmålet. Om möjligheten att tala och använda sitt modersmål begränsas hotar ens världsbild att raseras. Allardt understryker att språket är förknippat med grundläggande behov hos människan. Lojaliteten mot samhällsklassen och dess politiska attribut i likhet med etniska och språkliga lojaliteter är mäktiga sociala krafter i vårt samhälle. Allardt konstaterar att intervjuundersökningar i hans projekt i Helsingfors och SLS motsvarande i Vasa entydigt pekade på skolornas enorma betydelse för finlandssvenskarna som en språklig minoritet, oberoende av samhällsklass.

Klyvningen mellan centrum och periferi

Allardt påpekade ofta att det är lättare att överbrygga klyvningar mellan arbetare och kapital än mellan centrum och periferi. För SFP lyckades det rätt väl att överbrygga den förstnämnda klyvningen även om avståndet var långt från brukspatroner, godsägare och stadens herrskap till industriarbetare och landsbygdens obesuttna. Inte nog med det, i städerna odlades det man kallade kultursvenskhet som betonade att den högre kulturen i Finland var svenskspråkig och att det var ett riksintresse att bevara den. En helt annan syn företrädades av bygdesvenskheten som menade att kärnan i det finlandssvenska bestod av landsbygdsbefolkningen, som det gällde att väcka till medvetande. Dessa två synsätt skulle samsas inom SFP, illa tvunget av den förestående lantdagsreformen om allmän och lika rösträtt. Misstroendet fanns där när adelsmän och förmögna borgare skulle slå sig ned vid samma bord med vad man ansåg vara obildat folk från landsbygden.

Det visade sig vara sant att klyvningen mellan centrum och periferi kom att sätta SFP under en hård press som de inte kunde bemästra när landet lösgjorde sig från Ryssland och inbördeskriget splittrade landet. Allardt baserade sig på sekundärmaterial när han resonerar kring den stora splittringen som drabbade SFP efter 1917 när ålänningarna lämnade partiet och österbottningarna krävde självstyre. Inte nog med det, det svenska språkets ställning var hotad av finsknationella politiker som ville reducera det till ett lokalt språk. För att bemästra situationen grundades som nämnt representationsförsamlingen Svenska Finlands folkting. I Folktinget samlades alla politiska aktörer och regionala intressen, förenade av ett gemensamt försvar av det svenska.

Här citerar Allardt sin statsvetarkollega Göran von Bonsdorff som 1950 disputerade på ämnet om självstyrelsetanken i finlandssvensk politik. SFP motsatte sig ålänningarnas krav på att få förenas med Sverige, vilket ledde till en bestående förlust för partiet men sågs som en seger för det svenska i landet. Även i Österbotten ställdes krav på självstyre enligt den kantoniala principen om territoriellt val av språk, och detsamma gällde på den åboländska och nyländska landsbygden.³⁴ Allardt ger en ytlig beskrivning av hur Ålands koppling till Finland förändrades genom tillkomsten av en separat valkrets inför valet 1948. Hur självstyret fungerar har i senare forskning givits en mer utförlig genomgång.³⁵ Allardt vidhåller att även om språket förenade ålänningarna med det svenska i Finland utgjorde de trots detta en självständig grupp som förstärktes av Ålands folkrättsliga ställning.

Idén om självstyrda regioner längs den svenskspråkiga kusten för att skydda den svenska befolkningen från finsk inflyttning förverkligades aldrig. Missnöjet var stort och här fanns det en klar intressekonflikt mellan kultursvenskarna i Helsingfors och bygdesvenskarna i periferin. Allardt nämner det inte men frågan om Åland, som blev en internationell konflikt 1919–1921, tvingade Finland att bli tvåspråkigt i förebyggande syfte för att undvika en territoriell förlust. Ledande finlandssvenskar använde Ålandsfrågan för att få fördelar.³⁶ Samma kretsar motsatte sig självstyrda svenska regioner. Det ansågs inte vara förenligt med affärsverksamhet och nationsbygge enligt den ledande kommersiella svenska eliten i landet. Partiet sprack

34 von Bonsdorff 1950, 108–164.

35 Sundberg & Sjöblom 2021.

36 Meinander 2016, 14–18.

inte kring denna fråga men för den finska majoriteten i riksdagen var det lätt att avstyra ett oenigt SFP och folkting.

Frågan om självstyrda regioner var inte begravd i Folktinget med detta. En ny utmaning blev aktuell under och särskilt efter krigen 1939–1944 när den karelska befolkningen evakuerades. I motsats till de evakuerade från Hangö udd och från Porkkalaområdet var karelerna huvudsakligen finskspråkiga. Kring 400 000 karelare evakuerades vilket satte stor press på den svenska landsbygden, särskilt vid sydkusten där de flesta stora gårdarna fanns. Svenskbygden hotade att bli förfinskad och en ny kommun i Pernå vid namn Merikioivisto planerades.³⁷ Folktinget aktiverade sig och planerna skrinlades. I Österbotten väcktes ånyo tanken på ett svenskspråkigt Korsholms län för att säkerställa den svenska jorden, vilket inte förverkligades. Kampen om den svenska jorden, som det hette då, slutade i en kortvarig avvärjningsseger. Kort därefter skedde en stor flytt rörelse från finska bygder till städer och samhällen i södra Finland och gammal svenskbygd förfinskades. Kanske den territoriella språkprincipen ändå hade varit på sin plats?

Diskussion

Allardt tillhörde en generation samhällsvetare som sökte sig till de ledande universiteten i Förenta staterna där forskning och nytänkande florerade, till skillnad från det krigshärjade Europa med tillhörande resurskrävande återuppbyggnad. I Förenta staterna träffade han amerikaner och européer som var lika kunskapsörstiga som han och som ville förändra samhället till det bättre. De var alla jämnåriga, och de sökte stöd och inspiration från sociologins klassiker. De höll samman efter hemkomsten och förenade sig i en organisation för politisk sociologi, men framför allt skrev de. Skaran av sociologer och statsvetare var vid den tiden liten och genom den här gruppens försorg banades vägen för modernt vetenskapligt tänkande i teori och metod.

Tillgången till empiriska data var begränsad och de tvingades tänka och kalibrera sina alster genom kritiska samtal med varandra. Genom att de baserade sina analyser på klassikerna träffade de ofta

37 Roselius & Tepora 2020, 267–273.

rätt eller åtminstone gick de i rätt riktning. Detta gäller även Allardt som i sin bok *Språkgränser och samhällsstruktur* dels baserade sig på empiriska data, dels på resonemang utan direkt empirisk prövning. I det senare fallet träffade han oftast rätt, vilket senare forskning kunnat visa. Viktigare var kanske ändå att han gav inspiration till att pröva utsagorna empiriskt. Åtskilliga diskussioner i boken baserar sig på hans teoretiska kunnande och kännedom om det finlandssvenska både innanför och utanför den småborgerliga SFP-kretsen. I sina memoarer förundrar han sig över hur lite intresse de finlandssvenska frågorna väckte i Sverige och även bland finskspråkiga i Finland, trots att boken fick positiva utlåtanden.³⁸

Nedan tar jag upp några viktiga antaganden som Allardt ventilerat och som senare har kunnat besannas. I den tidigare nämnda uppsatsen från 1964 i *Nya Argus* pläderade han för att SFP kan upplösas och att finlandssvenskarna kan rösta på partier enligt sina ideologiska preferenser, medan Folktinget kan ha hand om frågor som behandlar det svenska tillsammans med svenskspråkiga riksdagsledamöter. Det förverkligades inte, men däremot har SFP aktivt strävat efter att bli tvåspråkigt genom att den interna kommunikationen nyligen har börjat ske på båda språken och att man aktivt rekryterar finska väljare genom att tona ned det svenska till förmån för bilden av ett liberalt folkparti. Socialdemokraterna och några borgerliga partier säger sig även vara tvåspråkiga, låt vara att det svenska är rätt osynligt. Frågan är om Folktinget snart får se om sin roll enligt vad Allardt förespråkade. Samtidigt har Jan-Magnus Janssons försvar av SFP från 1964 kommit att förläckas eftersom partiet inte längre är det självklara svenska partiet i toppen av pyramiden med svenska föreningar som bas. Även inom denna bas har det tvåspråkiga smugit sig in.

Allardt lyfter fram den svenska skolans enormt viktiga roll för den svenska fortlevnaden i Finland. Här stödde han sig på empiriska data och inget har ändrat på den punkten förutom att många finlandssvenskar numera vill se en tvåspråkig skola. Om det innebär att undervisningen på svenska reduceras och ersätts med finska går dessa aktörer stick i stäv mot vad Allardt och empirisk forskning här och i andra länder kan erbjuda. Frågan är om Allards farhågor kommer att besannas ifall ingen institution med inflytande försvarar det svenska.

38 Allardt 1995a, 130.

Tvåspråkighet är något som Allardt lade mycket energi på. Här urskiljer han två kategorier: personer som kan kommunicera på två eller flera språk och de som identifierar sig som tvåspråkiga. Enligt Allardt är den senare kategorin en mellanstation till identifikationsbyte där det finska tar över. Enligt min mening är detta en oerhört viktig observation som borde uppmärksammas mera. I själva verket gör man ingen skillnad i offentlig diskussion på detta – i stället finns det en opinion som vill att en tvåspråkig identifikation ska vara möjlig vid folkbokföringen. Frågan är ändå om den tvåspråkiga identifieringen kan gå i arv eller om det svenska utplånas i nästa generation. Här råder det oklarhet men det är uppenbart att kategorin med tvåspråkig identitet bland finlandssvenskar har ökat.

Allardt insåg mer än väl hur ömtålig den numerärt lilla svensk-språkiga minoriteten i Finland är. Samtidigt har det svenska en oerhört viktig roll när det gäller anknytningen till det övriga Norden. Utan det svenska hade vi aldrig hört till Norden och den anknytningen har fått en ny dimension i och med att Ryssland tagit till våld mot sin granne Ukraina. De tre skandinaviska länderna är kärnan i det nordiska och Nordiska rådet kan i motsats till EU endast ge rekommendationer till medlemsstaterna. Språket och kulturen förenar de skandinaviska länderna när inget annat förpliktar, det svenska i Finland har därmed en betydligt större betydelse för landet än för det finlandssvenska, vilket Allardt var nog så medveten om.

Allardt förundrade sig över det ringa intresse som finlandssvenskar visar för samhällsforskning om dem själva, och det är slående hur litet det fortfarande är. Inom det politiska finns det starka krafter som vill tona ned det svenska trots att val- och partiforskningen visar på något helt annat. Återkommande valstudier visar att man har lite att vinna och mycket att förlora på att locka finska väljare till ett tvåspråkigt folkparti.³⁹ När och om väljar- och framför allt medlemsbasen utvidgas till att inkorporera enspråkigt finska medlemmar träder lagen om transgression i kraft, där i detta fall de svenska frågorna nedprioriteras för att tillmötesgå de nya finska partikamraterna. Partiet har då kvar sin svenska stämpel men de svenska frågorna förlorar i tyngd vilket resulterar i ett missnöje hos kärnväljarna.⁴⁰ En liknande diskussion blossar periodvis upp om den

39 Bengtsson 2005, 135–140; Grönlund 2011, 63–86.

40 Sundberg 2006, 45–70; Michels 1925.

tvåspråkiga skolan trots att forskningen entydigt visar det skadliga i att minska undervisning i svenska till förmån för finska.⁴¹ Ekonomiska argument samt idealistiska tankar om kognitiva vinster i språkkunskaper väger här tyngre än forskningsresultat.

41 Sundman 2013.

Rationalitet och irrationalitet som grundton i Erik Allardts sociologi

Spänning och balans

När Erik Allardt presenterade sin solidaritetsteori som en kombination av rationellt handlande och dess störningstillstånd¹ förenade han kollektivt beteende (*collective behavior*) och kollektivt handlande (*collective action*), som i allmänhet uppfattas som motsatta synvinklar på protester och sociala rörelser. Den förstnämnda betonar spänningar, tryck och expressiva handlingar förorsakade av förändringar, medan den senare fäster uppmärksamhet vid aktörernas resurser och rationella handlingar utifrån dem.² Härigenom knyts Allardts arbete till forskningstraditionen kring samhällsrörelser utan att det särskilt understryks och samtidigt på ett för honom mycket typiskt sätt genom att han förenar olika alternativ.

Denna dubbelhet, som ingår i den sociologiska traditionen, formulerade han senare mycket mer heltäckande och mer allmängiltigt. Han upphöjde den rentav till det intellektuella grundstråket i sitt forskningsarbete. I det intellektuella självporträtt han tecknade 1994, i slutet av sin karriär, betecknade han spänningen mellan *rationalitet* och *irrationalitet* som den centrala dimensionen i sin forskning.

1 Se kap. 3.

2 della Porta & Diani 1999, 1–20.

”För mig personligen blev spänningen mellan rationalitet och irrationalitet ett centralt problem och tema för reflektion genom hela min forskarkarriär.” Släktskapet med solidaritetsteorin inklusive dess störningstillstånd är uppenbart. Men formuleringen antyder att spänningen härstammade från den allra första början av Allardts karriär, rentav från hans studietid i slutet av 1940-talet. Då influerades han, liksom många andra, ”starkt” av filosofiprofessorn Eino Kaila, som ”formade inte bara vår vetenskapssyn utan också vår människosyn för lång tid”. Hos Kaila ”förenades kravet på positivistisk rationell analys med intresset för de irrationella incitamenten för människans handlingar på ett i det närmaste dramatiskt sätt”.³

Bekännelsen är sen men mycket kraftfull och väcker frågan hur denna dubbla inställning egentligen tog sig uttryck i Allardts produktion. Frågan kompliceras av att han knappast alls talar om motsättningen mellan rationalitet och irrationalitet i sin forskning. Formuleringen återfinns inte i något av hans tre huvudverk, *Samhällsstruktur och sociala spänningar* (1965; orig. på finska 1964), *Att ha, att älska, att vara* (1975) eller *Språkgränser och samhällsstruktur* (Allardt & Starck 1981).

Man kan självfallet tänka sig att uttalandet är en efterhandskonstruktion – en tolkning i strävan efter konsekvens – som har fötts eller förstärkts när Allardt sett tillbaka på sin karriär. Det skulle inte vara unikt i memoarlitteraturen. En antydning om att så är fallet är det Allardt säger om sin tid vid Columbia University 1954: ”Det är kanske *efterkloshet*, men trots det *känner* jag det starkt som en sanning att det dåtida Columbia University fascinerade mig speciellt för att man vid dess sociologiska avdelning koncentrerade sig på att såväl utveckla den rationella forskningsmetodologin som avslöja de irrationella dragen i människolivet.” Den sistnämnda riktningen företrädades framför allt av Robert Mertons funktionsanalys, där ”centralt [var] [...] de latenta och dolda samhälleliga fenomenen”⁴ (och ”de oplanerade och omedvetna konsekvenserna”⁵). Här erkänner Allardt egentligen att konstellationen rationalitet/irrationalitet kan vara ”efterkloshet” som han kommer till (”känner”) i skrivande stund.

3 Allardt 1994d, 149–150.

4 Allardt 1994d, 152; kursiveringar tillagda.

5 Allardt 1995a, 81.

Om vi ändå inte klamrar oss fast vid Allardts formulering, som i sig kunde vara värd några reflektioner, innehåller hans produktion gott om andra indelningar och betoningar som mer eller mindre påminner om den beskrivna spänningen. Allardt var inte alltid så exakt i sina begrepp. I slutet av essän från 1994 luckras motsättningen mellan rationalitet och irrationalitet upp både terminologiskt och faktiskt till ”en ständigt gåtfull balans mellan förnuft och känsla” eller ”en spänning mellan rationalitet och affektivitet”.⁶ Anmärkningsvärt är inte bara den begreppsliga uppluckringen utan också att *balans* träder in vid sidan av spänning och motsättning för att beskriva förhållandet mellan rationalitet och irrationalitet. Balans är inte det samma som spänning. I memoarerna från 1995 är både-och-tonen, som understryker balansen, ännu starkare när han resonerar kring relationen mellan förnuft och känsla.⁷

Jag påstår att förhållandet mellan rationalitet och irrationalitet finns med i alla Allardts tre huvudverk som ett viktigt element i hans forskarkaraktär, även om det ser olika ut i respektive fall. I kärnan av förhållandet finns tanken om solidaritet, som i sig har gemenskapen människor emellan (eller bristen på gemenskap) som central beståndsdel.

Durkheim och Kaila

Det är inte förvånande att Allardt i sina efterhandsfunderingar 1994 om rationalitet och irrationalitet (eller affektivitet) uttryckligen nämner *Samhällsstruktur och sociala spänningar* och dess solidaritetsteori. För Émile Durkheim, den största inspiratören till solidaritetsteorin och kommunismforskningen, var medvetandet ”ett slagfält mellan dels egoistiska tendenser, dels kraven från samhällets moral och ’det heliga’”. Med hjälp av Durkheim kunde Allardt förena ”positivistisk metodologi” med forskning om ”altruistiska [...] motiv” och därmed ”koncentrera sig på balansen mellan rationell kalkylering och emotioner i det sociala livet”. Denna dubbelhet eller spänning sade sig Allardt ha anammat från Durkheims verk om arbetsfördelning: ”Jag upplevde att denna motsättning var ledmotivet i Durkheims

6 Allardt 1994d, 167.

7 Allardt 1995a, 140.

huvudverk om arbetsfördelning.”⁸ Det handlade om den franska klassikerns sätt att behandla ”spänningen mellan rationalitet och emotioner”. Budskapet överfördes till Allardts forskning om kommunismen: referensramen som byggde på Durkheim ”tillförde ett nytt perspektiv på forskningen om radikalism genom att den tydligt analyserade radikalismens såväl rationella som irrationella rötter”. De sistnämnda – i praktiken rotlöshet och anomi, det vill säga normlöshet – upptäckte Allardt i ödemarkskommunismen i områden där förändringen var snabb (och de förstnämnda i industrikommunismens ”rationella” protest). Och han upptäckte dem för att han uttryckligen var ”intresserad av förekomsten av rationella och irrationella krafter i människornas värld”.⁹

Allt detta är mer eller mindre bekant från kapitel 3 – utan termerna rationalitet/irrationalitet. Det kan tilläggas att det redan i Eino Kailas psykologi förekom en motsvarande dubbelhet i det politiska beteendet. Allardt citerar Kailas uppfattning om människans handlingar under behovstryck flera gånger i en text om positivismen i finländsk sociologi och andra samhällsvetenskaper 1973. Överallt där det är möjligt, tränger det intressestyrda beteendet fram, och emot det står den civiliserade människans djupandliga behov – som vanligen hamnar i underläge. Denna kamp gäller också demokratin: ”i ’demokratin’ finns både djupandliga och animala beståndsdelar.”¹⁰

I den finskspråkiga översättningen av memoarerna ger Allardt erkänsla åt såväl teorin om rationella val som kulturforskaren Jari Ehrnrooths och historikern Juha Siltalas analyser av hur ”dolda föreställningar hos folket [och] livsformer som förorsakar ångest” bidragit till vissa historiska nyckelhändelser. De stakar ut vägen för att man även i forskning om dagens Finland borde undersöka ”erfarenheter och värderiktningar som formar mentaliteten och skapar ångest”.¹¹

Faktorer som utgående från självporträttsartikeln från 1994 fanns i irrationalitetens kärna eller åtminstone i dess utkanter – och framför allt i anslutning till Durkheim – var latent eller dolda samhällsfenomen, känslor, ”det heliga”, altruistiska motiv, affektivitet, omedvetna konsekvenser, rotlöshet, alienation. I den artikeln är det uppenbart

8 Allardt 1994d, 150–151.

9 Allardt 1994d, 159–161; kurs. tillagd.

10 Citerad i Allardt 1973b, 252.

11 Allardt 1995b, 141–142. Tillägget om Siltala och Ehrnrooth finns inte i den svenskspåkiga utgåvan, se Allardt 1995a, 139.

att Allardt inte definierar irrationaliteten särdeles noggrant eller ens ser den som ett speciellt koherent drag. Snarare ger han den en mycket bred definition som motsatsen till rationalitet, som ett slags avsaknad av rationalitet eller som icke-rationalitet.

Samhällsstruktur och sociala spänningar

Vilka uttryck tar sig då temat i själva boken *Samhällsstruktur och sociala spänningar*? Upplägget i boken är sådant att det mänskliga beteendet och i synnerhet variationen i solidaritet förklaras med samhällets sociala struktur (variationer i graden av arbetsfördelning och trycket mot social likformighet). Rationalitet är ett ytterst centralt begrepp i boken. Man kan förstå att det organiskt solidariska och pluralistiska moderna samhället är speciellt tydligt rationellt, men inte saknar tillståndet av mekanisk solidaritet heller till exempel instrumentell rationalitet, även om expressiva yttringar är mer förhärskande inom det än inom den organiska solidariteten.¹² Den mekaniska solidariteten faller emellertid inte särdeles naturligt in i ramverket rationalitet/irrationalitet.

Däremot är det lättare att placera solidaritetens två störningstillstånd i ramverket. Det beteende som förekommer i tillstånd av tvång betecknar Allardt som rationellt, vilket han även gör senare i sin självporträttsskä. Den mekaniska solidaritetens störningstillstånd hamnar däremot i irrationalitetens rike, eller med bokens terminologi i känslornas. Även denna karakteristik motsvarar den senare karakteristiken i självporträttet. Tillståndet beskrivs ur olika synvinklar i flera versioner av den ruta i fyrfältet där människor lämnas utan tydliga normer för sitt beteende, eftersom den låga graden av arbetsfördelning (eller på individnivå de små möjligheterna till socialt byte) ställs emot endast ett svagt tryck mot likformighet. Typiska former av beteenden är massbeteende, likgiltighet, olika former av alienation, expressiva handlingar och passivitet. Passiviteten kan växla med explosiv expressiv aktivitet, ”och av allt att döma återspeglar röstningsresultaten snarare ett behov att protestera än en strävan till målmedveten verksamhet för att skapa ett nytt samhälle”.¹³ Det finns ett helt kapitel om alienation och anomi i boken,

12 Allardt 1965b, 162–163.

13 Allardt, 1965b, 91–92, 164, 176–177.

och i början av det kapitlet hänvisar Allardt till störningstillstånd just inom den mekaniska solidariteten.¹⁴

Det är således samma faktorer som förklarar både rationellt och irrationellt beteende, vilket solidaritetsteorin bygger på. Samtidigt är det här också en version av karaktären på förhållandet mellan de båda orienteringarna. Allardt förenade dem på sätt och vis i sin teori.

Allardt definierar solidaritet som ett tillstånd som omfattar hela samhällen där samhällsmedlemmarna uppfattar det politiska systemet, eller i vidare bemärkelse samhällets grundregler, som acceptabla. Det här betyder att den samhälleliga solidariteten definieras med hjälp av individernas trivsel. På individnivå motsvaras solidariteten av gruppssammanhållningen: gruppen har dragningskraft om den kan tillfredsställa sina medlemmars individuella behov. Sammanhållningen/solidariteten utgår från gruppens/samhällets förmåga att tillfredsställa individernas behov, vilket tar sig uttryck i trivsel.¹⁵

Enligt den här definitionen är solidaritet snarare rationellt än irrationellt; det senare innebär, som konstaterat, en sådan brist på solidaritet, vilket resulterar i bland annat alienation. Utöver den här i sig viktiga aspekten förekommer irrationalitet knappt alls som motkraft till rationalitet i boken. ”Expressiv participation” behandlas visserligen kort – som motsats till ”instrumentell participation” – och det kommer enligt Allardt till uttryck i kärlek, vänskap och lojalitet samt i bland annat religiös extas och plötslig politisk aggression.¹⁶ Men exempelvis beskrivningen av funktionsanalys¹⁷ saknar den aura av gåtfullhet som Allardt senare ger den i sitt självporträtt.

I boken glimtar solidariteten emellertid också fram som *samhörighet*, vilket bättre motsvarar den intuitiva uppfattningen om solidaritet än Allardts teoretiska definition. De här uppfattningarna utesluter inte varandra, och i Allardts konkreta analyser tar sig solidariteten uttryck i just samhörighet, i en sådan kontakt mellan människor som bygger på likhet eller olikhet beroende på tillståndet i samhället.

Solidaritet uppfattad som samhörighet har en betydande roll också i två andra av Allardts huvudverk: *Att ha, att älska, att vara* och *Språkgränser och samhällsstruktur*. Utgångspunkten för granskningen av denna tanke är det som Allardt själv skriver i det intellek-

14 Allardt 1965b, 71, 73.

15 Allardt 1965b, 54–58, 217–222, 225.

16 Allardt 1965b, 162–165.

17 Allardt 1965b, 198–203.

tuella självporträttet. Angående välfärdsundersökningen säger han: ”I min egen andel ville jag, vid sidan av att konkret jämföra levnadsnivån, också undersöka solidariteten och andra behov än de som tillfredsställs med materiella medel.”¹⁸ I undersökningen om etnicitet och språkliga minoriteter ”ger nationaliteter och etniska grupper upphov till solidaritet och lojalitet, som inte dikteras av blotta egenintressen”.¹⁹

De här karakteriseringarna av solidaritet har att göra med gemenskapsrelationer, icke-materiella behov, trohet, lojalitet och osjälviskhet. Hur syns det i de två verken och hur förhåller det sig till indelningen rationalitet/irrationalitet?

Att ha, att älska, att vara

I *Att ha, att älska, att vara* manifesterar sig tudelningen i det Allardtska välfärdsperspektivets speciella natur. Vid sidan av *att ha*, det vill säga levnadsnivån, skapade han dimensionerna *att älska* och *att vara*, närmare bestämt gemenskapsrelationer och självförverkligande, ”självrealisering”. De har presenterats närmare i kapitel 5. Med tanke på infallsvinkeln i detta kapitel framträder åtminstone tre särdrag i Allardts perspektiv på välfärd.

Det första särdraget är Allardts specifika kontribution, *att älska* och *att vara*, som särskilde honom från huvudfaran inom forskningen. Den syns som en utvidgning i emotionell riktning av den ”rationella” välfärdsforskningen med fokus på materiella behov, och i det här fallet främst för att skapa balans och inte spänning mellan de olika välfärdsdimensionerna. Han ”härledde” inte de två särpräglade välfärdsdimensionerna ur någon specifik sociologisk diskussion, om det ens existerade en relevant diskussion.²⁰

I gemenskapsrelationerna var det fråga om ”ett socialt sammanhang, där människorna är *solidariska* med varandra”²¹ – om kärlek, kamratskap, medkänsla: solidariteten är en central form av *att älska*. Det är fråga om ett behov, som vid ”de flesta analyser om väl-

18 Allardt 1994d, 163.

19 Allardt 1994d, 166. I sina memoarer använder Allardt termen lojalitet (Allardt 1995a, 129).

20 Se ändå Allardt 1976c, 26–27.

21 Allardt 1975, 27, kurs. tillagd.

färd [inte] beaktas”, trots att dess betydelse är central. ”[M]änniskan såsom individ har ett behov av solidaritet, kompanjonskap eller att över huvud taget höra till ett nätverk av sociala relationer, där man uttrycker att man tycker och bryr sig om varandra”, med andra ord ”behov av kärlek och kärleksfulla relationer”. Värden som har att göra med gemenskap avviker på ett ”grundläggande” sätt från värden relaterade till levnadsnivå, för de förutsätter ”spontana processer för att kunna realiseras”, inte social planering.²² Därför har ”[g]emenskapsrelationerna [...] i allmänhet knappast några samband alls med andra välfärdskomponenter”.²³ Solidariteten kan tänkas vara ”irrationell” så till vida att man inte driver egna intressen genom den; det är verkligen fråga om ”att älska”. Och som han säger med hänvisning till Första Korinthierbrevet: ”Kärleken är en mäktig faktor, men den är desto mäktigare, ju mindre den söker sitt.”²⁴ Det är gemenskapsorganisationer som är benägna att definiera ”vad som är rätt och vad som är fel, vad som är moraliskt och vad som är omoraliskt, heligt och smutsigt osv.”. Det här är annat än kapitalismens ”egoistiska ’letande efter det egna’”.²⁵

Solidaritetstemat i *Samhällsstruktur och sociala spänningar* hade en gedigen bakgrund. Men inte heller den religiösa skiftningen i solidariteten uppstod ur tomma intet. Irrationaliteten i den religiösa dimensionen och dess relation till vetenskapligt tänkande är ett centralt tema i den unga Allardts text ”Mitt rike är icke av denna världen” från 1950, som alluderar på Johannesevangeliet (Joh. 18:36). ”Vetenskapens rike är om något av denna världen”, till skillnad från religionens rike, och i detta fall särskilt i form av logisk empirism. I förhållande till den ter sig den kristna trons sanning absurd. Den vetenskapliga sanningen och den religiösa sanningen är inkommensurabla. ”Om vi vill veta ’vadan och varthän’ måste vi vända oss till Gud.” Den kristna sanningen ligger inte i ”underbara händelser” utan i till exempel möjligheten att älska sin nästa som sig själv.²⁶

Självförverkligandet (*att vara*) definierar Allardt genom dess motsats, alienation. Denna förekommer ”när mänskliga relationer [...] betraktas endast ur nyttosynpunkt”²⁷ och när människor är utbytbara

22 Allardt 1975, 30–31.

23 Allardt 1975, 225.

24 Allardt 1975, 27.

25 Allardt 1978, 34.

26 Allardt 1970e, 230–232.

27 Allardt 1975, 33.

som ting. Oersättligheten och förverkligandet av den egna särarten kan förekomma i många sammanhang: familjen, vänkretsen, arbetet, fritidsintressena osv. Självförverkligandet kan inte utan vidare placeras i ramverket rationalitet/irrationalitet, vilket visar att den här motsättningen är något diffus eller kanske snarare intuitiv till sin karaktär. I avsnittet om *Samhällsstruktur och sociala spänningar* ovan knöt jag alienationen till "irrationaliteten". Men också dess motsats i *Att ha, att älska, att vara* kan knytas till den här orienteringen eller åtminstone till "det emotionella": människan bedöms inte utifrån nyttan utan uttryckligen utifrån hennes individuella unicitet.

Allardts "irrationalitet" är både positivt och negativt laddad på samma sätt som när Eino Kaila talar om behov som letar efter tillfredsställelse. Det finns "irrationalitet" i trofasthet och i kärlek men också i alienation (åtminstone i den form den beskrivs i *Samhällsstruktur och sociala spänningar*) och i massbeteende. "Irrationaliteten" definieras snarare som icke-rationalitet än som motsatsen till rationalitet. Mest centralt är ett slags icke-utilitaristisk *kontakt* mellan människorna.

Ett annat särdrag i Allardts perspektiv är fokuseringen på behoven. Välfärd definieras med hjälp av behovstillfredsställelse: "[V]älfärd är ett tillstånd, där människorna har möjligheter att få sina centrala behov tillfredsställda."²⁸ Behoven är grunden för välfärd, och inte resurserna, som exempelvis de svenska forskarna ställde i förgrunden. Gemenskapsrelationer och självförverkligande var de slag av behovstillfredsställelse som inbegrep en helt annorlunda människosyn än den vid tidpunkten dominerande välfärdsuppfattningen med tyngdpunkt på resurser. Robert Erikson, kollega till Sten Johansson som var centralfiguren inom den svenska forskningen om levnadsnivå, ansåg att Allardt först och främst var en behovsteoretiker.²⁹

I Allardts intellektuella historia var intresset för behov ingen ny sak, och det hade ett "irrationellt" element sedan gammalt. Behov var ett centralt tema i hans intellektuella ungdomsmiljö och de påverkade också honom: "När jag inledde min karriär i slutet av 1940-talet sökte jag [...] människornas bevekelsegrunder i individuella behov och aspirationer."³⁰ I *Samhällsstruktur och sociala spänningar*

28 Allardt 1975, 16.

29 Se kap. 5.

30 Allardt 1995a, 179, kurs. tillagd.

ingick behoven i definitionen av solidaritet. En grupps dragningskraft, som var väsentlig för uppkomsten av solidaritet, berodde på ”i vilken grad man inom gruppen förmår tillfredsställa gruppmedlemmarnas individuella behov”.³¹ Och det viktigaste: behoven var en av hörnstenarna i Kailas psykologi. Själslivet är ett uttryck för behoven, som spänns och söker tillfredsställelse och under vilkas tvång människan handlar. Ursprunget till handlingarna ligger i den vitala kraft som finns latent i de animala behoven, vilket som nämnt enligt Kaila kunde förädlas till djupandliga behov, även om det skedde bristfälligt.³²

Det tredje särdraget i Allardts perspektiv är att staten saknas. I den dåvarande välfärdsforskningen var staten i allmänhet starkt närvarande, vilket passade bra ihop med att (de materiella) resurserna betonades. ”Tyngdpunkten i välfärdsforskningen förflyttades i slutet av 1970-talet till analys av själva välfärdsstaten och dess institutioner. Jag gjorde inga omfattande undersökningar om [de här] problemen.”³³ Inom projektet ”försökte vi inte formulera en teori om välfärdsstaten. Välfärden [...] var avsedd att syfta på tillståndet av behovstillfredsställelse”.³⁴ Man kan rentav säga att Allardt inte såg välfärdsstaten som något viktigt politiskt mål.³⁵

Allardt undersökte alltså inte välfärdsstaten utan välfärden, och som tunga element i den ingick sociala relationer och människors möjlighet att förverkliga sig själva. Perspektivet var inte ägnat att rikta analysen mot staten eller det politiska beslutsfattandet. Inte heller det här var nytt för Allardts karriär. Staten figurerar inte heller i hans politiska sociologi. Den finns inte ens som sökord i registret i *Samhällsstruktur och sociala spänningar*. Det här passar bra in som medaljens andra sida i det Durkheimskt-sociologiska koncept som definieras av sociala relationer och deras gåtfulla mångsidighet i ”människornas värld”.³⁶ Det förblir en gåta hurdan en analys av ”maktstrukturen” skulle ha blivit, om Allardt hade genomfört sin plan att ta med en sådan i sitt program som forskarprofessor.³⁷

31 Allardt 1965b, 217.

32 Se Allardt 1973b, 248–253.

33 Allardt 1994d, 164, kurs. tillagd.

34 Allardt 1981a, 102.

35 Se kap. 4.

36 Allardt 1994d, 161.

37 Allardt 1995a, 158–159. Måne han avstod från ämnet för att temat inte stämde med det för honom mest naturliga perspektivet inom politikens sociologi?

I kapitel 5 konstateras det att Allardts välfärdsforskning och dess välfärdsuppfattning hamnade i utkanten av den finländska sociologin. Där hänvisas det till den omorientering mot forskning av kultur och betydelser som skedde inom sociologin i Finland (vid sidan av att de kvalitativa metoderna blev allmännare). Samma sak kan man notera i den dåvarande sociologiska offentligheten. Under 1980- och 1990-talen dominerades atmosfären inom sociologin av en post-strukturalistisk linje, som hade att göra med begreppet tecken: det var snarare fråga om ett teckens relation till ett annat tecken än om dess förhållande till en autentisk verklighet. Ett annat perspektiv på det senmoderna och kulturen betonade att gemenskapen vittrar sönder och ersätts men någonting nytt: det samhälleliga förverkligas genom individualiseringen. De här diskurserna var inte dominerande inom forskningen, men de hade en intellektuell dragningskraft och de var retoriskt starka.³⁸

I sina memoarer kritiserar Allardt bäge inriktningarna för ”att det alltid är frågan om tolkningar som står mot andra tolkningar”.³⁹ Han presenterade visserligen teoribildningen kring det postmoderna läget i några av sina texter, men utan någon egen relation till den. Detta trots att man kan tänka sig att teorierna inbegrep tankar om öppenhet, instabilitet, icke-bestämdhet och förvittring av stabila sociala former, således potentiellt ”irrationella” teman.⁴⁰ Han berördes själv av det autentiska – solidaritet, trohet, lojalitet, medkänsla osv. – och av individualitet som utgår från strukturerna. Det senare, som är typisk för den ”stora linjen” inom finländsk sociologi,⁴¹ syns i välfärdsanalyserna, i hur de fästs vid de sociala strukturerna.

Språkgränser och samhällsstruktur

Förnuft/rationalitet och känsla/irrationalitet var ett centralt tema i Allardts tredje huvudverk *Språkgränser och samhällsstruktur*.⁴² I denna undersökning om minoriteter är det fråga om gemenskap, lojaliteter, identiteter. Dessutom hade ämnet ett drag av något själv-

38 Se Alapuro 1997b, 154–157.

39 Allardt 1995a, 11.

40 Se t.ex. Allardt 1994a; 2005a, 491–494.

41 Se kap. 3.

42 Allardt & Stark 1981a; här hänvisar jag endast till de delar Allardt skrev.

upplevt: "Mitt intresse för språkliga grupper hade både en personlig och en teoretisk bakgrund."⁴³ Det är alltså inget under att han identifierade sig "mycket starkare med undersökningen om språkliga minoriteter" trots att det nordiska materialet i välfärdsundersökningen var betydligt större.⁴⁴ Man kan förnimma entusiasm och upptäckandets glädje i texten. Allardt själv tyckte att boken rentav var den bästa och till innehållet mångsidigaste som han hade varit med om att göra.⁴⁵ Kanske det är just denna bakgrund som gör att hans upplevelse av det avmätta mottagandet av den rikhaltiga boken förstärktes: "Jag var själv en aning besviken över att så gott som ingen finländsk sociolog var intresserad av de processer för konstruktion av den sociala verkligheten som avslöjades i mina undersökningar om etniska minoriteter."⁴⁶

När Allardt beskriver den etniska nyväckelsen ställer han den mot samhällsvetarnas, som det visar sig, missuppfattning om att "det moderna samhället bygger på ett socialt byte av nyttigheter snarare än på etniska band och kulturella lojaliteter". Ett exempel på detta misstag är Émile Durkheims organiska solidaritet.⁴⁷ Faktum är ändå att tillhörighet till en etnisk grupp – närmare bestämt viljan att bli klassificerad som medlem av en etnisk grupp – tillfredsställer ett grundläggande behov, behovet av social identitet, som inbegriper självkategorisering, att man uppvisar en känsla av samhörighet och har uppfattningar om gruppens historiska rötter. De här aspekterna kan ha olika tyngd och olika karaktär: i en etnisk gruppens existens ingår en ständig (om)definiering eller åtminstone en möjlighet till det. "Etniska identiteter och konflikter kan så att säga nästan uppstå över en natt."⁴⁸

Samhörighet är också en central del av den finlandssvenska sociala identiteten eller medvetenheten (som Allardt ser som en mer adekvat term i den här gruppens fall) vid sidan av intressegemenskap och handlingsberedskap. Han understryker att samhörigheten – solidariteten? – är komplex i deras fall. I "det komplicerade mönster av lojaliteter" som är typiskt för finlandssvenskar "finns språket, men där finns också hemregionen, samhällsklassen, arbetskamraten,

43 Allardt 1995a, 128.

44 Allardt 1994d, 165.

45 Allardt 1995a, 132.

46 Allardt 1994d, 166.

47 Allardt & Starck 1981a, 16.

48 Allardt & Starck 1981a, 43, 47, 58–59, 112–113.

fosterlandet och kanske mänskligheten”. Angående dem konstaterar han också: ”Samhörighetskänslor är sällan enkla och osamman-satta. De uttrycks och bärs med en stor vända men ändå omhuldar människor dem.”⁴⁹

De beskrivna ”processerna för konstruktion av den sociala verkligheten” avser framför allt instabiliteten i etniska klassificeringar – deras föränderlighet, hur de uppstår och försvinner, och möjligen återuppstår i en ny skepnad – och hur deras karaktär är beroende av den kulturella och politiska enhet som minoriteten lever i (den s.k. Heines regel). Det handlar inte om konstruktionsprocesser av det slag som ingick i de poststrukturalistiska tankegångarna om tecknets godtycklighet eller om att den etniska samhörigheten förvitt-rat i det senmoderna samhället.⁵⁰ I bägge fallen ifrågasattes också en sociologiuppfattning enligt vilken förändringar i strukturen på samhällets sociala organisation leder till förändringar i andra, kul-turella fenomen.

Solidaritet

Allardts ”irrationalitet” kan inte pressas in i någon enkel formel. Snarare var den ett slags grundton i hans produktion. Men framför allt kom den till uttryck i hans solidaritetsidé. Den tyska sociologen Dieter Rucht har framhållit att solidaritet har åtminstone två betyd-elser.⁵¹ För det första innebär den ömsesidigt stöd. Den här betydelsen ligger nära Allardts tanke om solidaritet som samhörighet. Han nämner ofta solidaritet i samma sammanhang som till exempel lojalitet eller trohet. I den här betydelsen är solidariteten inte nöd-vändigtvis oegennyttig, eftersom frånsidan av intern gemenskap kan vara att andra utesluts, att man gör stor skillnad mellan ”vi” och ”de”.⁵²

Den andra betydelsen av solidaritet är altruistiska, uppriktigt osjälviska handlingar för sådana människor som inte själva kan försvara sig. Det avgörande är att handlingarna motiveras av med-lidande, medkänsla, försvar av människovärde och mänskliga rättig-

49 Allardt & Starck 1981a, 226–227.

50 Allardt kunde till exempel säga att nationaliteten och den språkliga identiteten innehåller ”ett slags grund- eller urkraft” (Allardt 1994d, 166).

51 Allardt 2000, 77–78; Rucht 2000.

52 Detta problem med dimensionen *att älska* som välfärdsvärde fäste Allardt själv också uppmärksamhet vid senare; se kap. 5.

heter eller liknande motiv, inte av personlig nytta. Hos Allardt förekommer solidaritet också i den här formen⁵³ – i synnerhet om vi beaktar att de två betydelserna eller dimensionerna av solidaritet i praktiken kan vara svåra att skilja från varandra.⁵⁴

Sammantaget dominerar ändå solidaritet i den förstnämnda betydelsen, som ömsesidigt stöd eller som samhörighet, som lojalitet eller rentav som kärlek. Det här faller sig naturligt, om vi beaktar att Allardt behandlade solidaritet främst i samband med ”irrationalitet” eller affektivitet. Här var det framför allt fråga om positiva krafter i kontakten människor emellan och mindre fråga om relationer som sträckte sig utanför gruppen.

Former av dubbelhet

Det har redan framgått att relationen mellan rationalitet/förnuft och irrationalitet/känsla i Allardts främsta verk mer handlar om balans och komplettering än om spänning. Detta till skillnad från Eino Kailas psykologi som präglades av spänning i form av sinsemellan kämpande animaliska och djupandliga behov eller Émile Durkheims sociologi med uppfattningen om människans medvetande som ett ”slagfält” mellan egoistiska tendenser och samhällets krav på moral och ”det heliga”.

I Allardts forskning inom politikens sociologi framträder hans både-och-attityd så att samma faktorer, men olika värden på dem, förklarar både störningstillståndet inom mekanisk solidaritet, som är ”irrationellt”, och dess motsats, mekanisk solidaritet, som är ett ”rationellt” tillstånd. I *Att ha, att älska, att vara* är det fråga om komplettering och/eller balans, om att dimensionerna *att älska* och *att vara* lyfts upp jämsides med *att ha*. På samma sätt visar den etniska nyväckelsen att de emotionella banden som utgår från etniciteten är viktiga vid sidan av det byte som utgår från nytta. Därför behövs bägge tolkningstraditionerna. De har båda sin plats i beskrivningen och analysen av det moderna.

Men det finns också andra exempel. I en beskrivning av gemenskapsrelationer presenterade Allardt idén om ”rationell medkänsla”

53 Direkt åtminstone i Allardt 1984d, 227.

54 Allardt var ordförande för Amnesty Internationals Finlandsavdelning 1977–1979.

med hänvisning till den amerikanska filosofen Martha Nussbaum. Där tränger sig ”det rationella” på sätt och vis in i ”det irrationella” utifrån tanken att sättet att uttrycka medkänsla beror på de sociala arrangemang som är typiska för olika grupper, medan bristen på medkänsla kan bero på felaktig information eller brist på korrekt information. Sett ur den här synvinkeln har också kärleken sin rationalitet.⁵⁵ I ett annat fall betonade Allardt att en fruktbar tillämpning av teorin om rationella val förutsätter att den införlivas med kunskap om den omgivande kulturen.⁵⁶

Allardt utnyttjade ofta dubbelheten i polemiskt syfte, till exempel när han kritiserade Rundradions principprogram för att vara ”avsiktlighetens terror” och försvarade människors rätt att tillfredsställa sina expressiva behov⁵⁷ eller när han kritiserade den vetenskapstroende Alkoholforskningsstiftelsen för att inte undersöka det moraliska klimatet,⁵⁸ eller när han kritiserade sociologiska teorier om social förankring för att ta fasta på antingen den materiella miljön eller symbolmiljön men inte på båda.⁵⁹

Allardt använde i praktiken inte alls begreppen rationalitet/irrationalitet, vare sig före 1994 eller efter att hans memoarer hade kommit ut 1995. Han kom kanske närmast sådana formuleringar när han skissade på en ny typ av modern ”blandning”, ”kombination” eller ”sammansmältning” av rationalitet och romanticism.⁶⁰

Det är problematiskt att räkna upp exempel eller att ens identifiera dem, eftersom man måste leta efter motsättningar mellan förnuft och känsla utan tydliga kriterier. Å ena sidan ger Allardt själva måttstockar på denna motsättning eller dess poler. Å andra sidan kan man säga att otydligheten ligger i sakens natur. Situationen är belysande för hur svårt det är att få grepp om problematiken rationalitet/irrationalitet men ändå (eller kanske just därför?) är den en dimension som beskriver Allardts intellektuella kvalitet och produktion. Man kan bara hålla med Allardts konstaterande i det intellektuella självporträttet: ”Jag tycker att jag aldrig har lyckats skriva tillräckligt tydligt om förhållandet mellan rationalitet och irrationalitet, eller som jag hellre skulle säga, mellan förnuft och känslor.”⁶¹

55 Allardt 1998a, 127, 129.

56 Allardt 1994b, 9–16.

57 Allardt 1970a, 49–52.

58 Allardt 1976a, 17, 19.

59 Allardt 1970b, 22.

60 Allardt 2005a, 486–491.

61 Allardt 1994d, 168.

Exemplen bekräftar på ett övertygande sätt hur djupt rotad tanken om två alternativ var i Allardts sociologi, även på andra plan än i dikotomin rationalitet/irrationalitet. På något sätt verkar till och med den tidiga analysen av följden av korstryck på röstningsaktiviteten (1956) passa naturligt in i mönstret, det vill säga i situationer där människor måste välja ett av två eller flera alternativ.

Beroende på perspektiv kan man se Allardts flexibilitet eller eku-
menik som en förtjänst eller som ett problem. Som motivering för
det första synsättet kan man ge de anmärkningsvärda forsknings-
prestationer som han uppnådde utifrån sina utgångspunkter. Enligt
det senare synsättet innebar Allardts infallsvinkel att den vassaste
analytiska spetsen i vardera alternativet trubbadades av.⁶²

”Sociologins dubbla natur”

Dubbelheten framträder eller finns åtminstone starkt med i bak-
grunden i en av Allardts sista – om inte den sista – forskningstexter
2006. I den förankrar han sin dikotomi starkt i sociologins klassiker
och delvis också i den då aktuella diskussionen. Och han gör det på
ett mycket karakteristiskt sätt.

I sin text om ”sociologins dubbla natur” framhåller han att det
har funnits och finns två grundläggande riktningar i socialveten-
skaperna: en universalistisk-rationalistisk-positivistisk och en
lokal-kulturell-hermeneutisk (de mindre eleganta men belysande
formuleringarna är Ernest Gellners). När han går igenom denna
visionernas dubbelhet gör han en exkurs till sociologins historia
från Max Weber till Émile Durkheim och från Ferdinand Tönnies
till Charles Cooley. Förutom till Gellner hänvisar han också till andra
nutidstänkare som exempelvis Charles Taylor och Alain Touraine.
Resonemanget utmynnar i flera karakteristiker över de motsatta
polerna i dikotomin, såsom målrationalitet vs värderationalitet (eller
karisma) (Weber), *Gesellschaft* vs *Gemeinschaft* (Tönnies), organisk
vs mekanisk solidaritet (Durkheim) och upplysningens rationalitet
vs romantikens affektiva solidariteter (Taylor).

Det är som om den personliga spänning han talade om 1994 skulle
ha transponerats till en mer generell nivå, som samtidigt gav hans
privata erfarenhet mer pondus, trots att han fortfarande inte direkt

62 Se kap. 3.

hänvisar till motsättningen mellan "rationalitet" och "irrationalitet". Artikeln presenterar dessutom ett program som på nytt skulle kunna göra sociologin till ett slagkraftigt verktyg för analys av samhället: i stället för någotdera perspektivet behövs båda, för de utesluter inte utan kompletterar varandra. Det är en villfarelse att endast den rationalistiska traditionen skulle duga för analys av det moderna samhället. De facto behövs också den andra traditionen, eftersom det också i det moderna "sociala livet finns oförutsedda händelser, när människor börjar se och konstruera det sociala livet på tidigare okända sätt".⁶³

Allardt vill lämna sociologin ett arv vars utformning kommer av den spänning som han uppfattar sig ha vitaliserat och som har sysselsatt hans tankar under hela den långa karriären.

63 Allardt 2006, 247.

Källor och litteratur

Arkivkällor

Finlands Akademis arkiv, Helsingfors

Vetenskapliga centralkommissionens protokoll 1986–1991

Helsingfors universitets arkiv (HUA)

Erik Allardts arkiv

Kanslerämbetets arkiv

Statsvetenskapliga fakultetens arkiv

Statsvetenskapliga fakultetens protokoll 1945–2001

Privatarkiv

Erik Allardts skriftliga kommentarer till Aino Sinnemäkis

licentiatavhandling 18.1.2003.

Sinnemäki, Aino (2021). Erik Allardt & SYT. Promemoria 22.7.2021.

Riksarkivet, Helsingfors

Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki

Styrelsens protokoll 1952–1960, mapp 2

Vipunen. Utbildningsförvaltningens statistiktjänst. <https://vipunen.fi/sv-fi/>.

Intervjuer och muntliga upplysningar

Erik Allardt 5.10.1999–23.1.2001. Av Aino Sinnemäki.

Tom Sandlund 20.4.2022. Av Jan Sundberg.

Georg Henrik von Wright 1974. Av Hannu Uusitalo.

Helsingfors stadsarkiv, muntlig upplysning 2000.

Verk av Erik Allardt

1940-tal

(1948). *Skärgårdens avfolkning*. Helsingfors: Svenska bildningsförbundet i Finland r.f.

(1949a). ”Om den sociologiska operationalismen”. *Finsk Tidskrift* 146, 6–20.

(1949b). ”Sociologian nykyisistä suuntauksista”. *Suomalainen Suomi* 17, 213–218.

1950-tal

(1950). ”Att systematisera verkligheten”. *Finsk Tidskrift* 147, 73–79.

(1952a). *Miljöbetingade differenser i skilsmäsofrekvensen. Olika normsystem och andra sociala faktors inverkan på skilsmäsofrekvenserna i Finland 1891–1950*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten.

(1952b). ”Varför behöver sociologen teori?”. *Finsk Tidskrift* 149, 227–233.

(1953). ”How Disagreements in Sociology Arise from the Confusions of Empirical Propositions with Rules for Scientific Procedure”. *Transactions of the Westermarck Society II*. Copenhagen: Ejnar Munksgaard, 76–88.

- (1956a). *Social struktur och politisk aktivitet. En studie av väljaraktiviteten vid riksdagsvalen i Finland 1945–54*. Helsingfors: Söderström & C:o.
- (1956b). *Syntyperää ja sosiaalista kohoamista koskevat arvostukset*. Hämeenlinna: Karisto.
- (1957). "Drinking Norms and Drinking Habits". *Drinking and Drinkers. Three Papers in Behavioral Sciences*. Helsinki: The Finnish Foundation for Alcohol Studies, 7–109.
- (1958). "Viisaus ja koeteltavuus. Nykypäivien sosiologian ongelmia". *Suomalainen Suomi* 26:3, 137–140.

1960-tal

- (1961a). *Community Activity, Leisure Use and Social Structure*. Helsinki: University of Helsinki. Också i *Acta Sociologica* 1962 6:1–2, 67–82.
- (1961b). "Demokratia ja ihmissuhteet". Lars Dufholm, Ralf Friberg & N.-B. Stormbom (toim.). *60-luvun perspektiivi*. Jyväskylä: Gummerus, 88–98.
- (1962). *Factors Explaining Variation in Strength and Changes of Political Radicalism*. Helsinki: University of Helsinki.
- (1963a). *Regional Imbalances and Working-Class Consciousness*. Helsinki: University of Helsinki.
- (1963b). *Traditional and Emerging Radicalism*. Helsinki: University of Helsinki.
- (1963c). "Types of political concern in a future nation: the case of Australian New Guinea". *International Journal of Comparative Sociology* IV:1, 3–18.
- (1963d). *Uniformity and Variety of Conditions for Solidarity and Conflict*. Helsinki: University of Helsinki.
- (1964a). "A Theory on Solidarity and Legitimacy Conflicts". Erik Allardt & Yrjö Littunen (eds.). *Cleavages, Ideologies and Party Systems. Contributions to Comparative Political Sociology*. Helsinki: The Westernmarck Society, 78–96.
- (1964b). "Patterns of Class Conflict and Working Class Consciousness in Finnish Politics". Erik Allardt & Yrjö Littunen (eds.). *Cleavages, Ideologies and Party Systems. Contributions to Comparative Political Sociology*. Helsinki: The Westernmarck Society, 97–131.
- (1964c). "Svenska folkpartiet och finlandssvenskarnas framtid". *Nya Argus* 57:19, 275–278.
- (1964d). *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*. Helsinki: WSOY.
- (1965a). *Émile Durkheim – Deductions for Political Sociology*. Helsinki: University of Helsinki.
- (1965b). *Samhällsstruktur och sociala spänningar*. Övers. Bertel Kihlman. Helsingfors: Söderström & C:o.
- (1965c). *Some remarks about sociology in Finland*. Helsinki: University of Helsinki.
- (1966a). "'Basic' Dimensions in the Comparative Study of Social Structures". *Transactions of the Sixth World Congress of Sociology 1. Evian 4–11 September 1966*. Louvain: International Sociological Association, 173–186.
- (1966b). "Implications of Within-Nation Variations and Regional Imbalances for Cross-National Research". Richard L. Merritt & Stein Rokkan (eds.). *Comparing Nations. The Use of Quantitative Data in Cross-National Research*. New York & London: Yale University Press, 337–348.

- (1966c). "Introduction". Tor W. Holm & Erkki J. Immonen. *Bibliography of Finnish Sociology 1945–1959*. Helsinki: The Westermarck Society.
- (1966d). "Reactions to Social and Political Change in a Developing Society". *International Journal of Comparative Sociology* VII:1, 1–10.
- (1966e). *Scandinavian sociology*. Helsinki: University of Helsinki.
- (1966f). "Sosiaalisia ongelmia ja ristiriitoja". Pentti Viita (toim.). *Suomi 1975. Ennusteita – analyysseja – näköaloja*. Helsinki: Tammi, 162–183.
- (1967a). "Päätöksiä tekevästä eliitistä ja käskyvallan legitimiisyydestä". *Sosiologia* 4:3, 105–110.
- (1967b). "Scandinavian sociology". Helsinki: University of Helsinki. Repr. from *Social Science Information* 6:4, 223–246.
- (1967c). "Teoretiska konsekvenser av 'förstående' sociologi". *Sociologisk Forskning* 4:1, 24–34.
- (1968a). "Émile Durkheim – sein Beitrag zur politischen Soziologie". *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 20:1, 1–16.
- (1968b). "Statsvetenskap och sociologi". *Politiikka* 10, 87–99.
- (1969a). "Evolutionary, Structural, and Institutional Characteristics of Societies". *Acta Sociologica* 12:2, 74–84.
- (1969b). "Political Science and Sociology". *Scandinavian Political Studies* 4, 11–21.

1970-tal

- (1970a). "Att delta i samhällsdebatt". *Förankningar*. Borgå: Söderström & C:o, 9–15.
- (1970b). "Den sociala förankringens problematik". *Förankningar*. Borgå: Söderström & C:o, 19–27.
- (1970c). "Finland – ett massamhälle". *Förankningar*. Borgå: Söderström & C:o, 117–124.
- (1970d). *Förankningar*. Borgå: Söderström & C:o.
- (1970e). "Mitt rike är icke av denna världen". *Förankningar*. Borgå: Söderström & C:o, 228–232.
- (1970f). "Om de finlandssvenska fastlandssocknarnas politiska ekologi". *Nuet och historien. Uppsatser tillägnade Sven Lindman*. Åbo: Åbo Akademi.
- (1970g). "Sociala institutioner, mänskliga behov och Rundradion". *Förankningar*. Borgå: Söderström & C:o, 45–54.
- (1970h). "Types of Protests and Alienation". Erik Allardt & Stein Rokkan (eds.). *Mass Politics*. New York: The Free Press, 45–63. Också i Alessandro Pizzorno (ed.) (1971). *Political Sociology*. Harmondsworth: Penguin Books, 272–290 och i Ada W. Finifter (ed.) (1972). *Alienation and the Social System*. New York: John Wiley & Sons, 289–305.
- (1971a). "Contemporary Sociology in Finland". *International Journal of Contemporary Sociology* 8, 283–298.
- (1971b). "Culture, Structure, and Revolutionary Ideologies". *International Journal of Comparative Sociology* XII:1, 24–40.
- (1971c). "The Radical Vote and the Social Context: Traditional and Emerging Radicalism". S.E. Eisenstadt (ed.). *Political Sociology. A Reader*. New York & London: Basic Books inc. Publishers, 490–497.
- (1973a). *About Dimensions of Welfare. An Exploratory Analysis of a Comparative Scandinavian Survey*. Helsinki: University of Helsinki.

- (1973b). "Naturalismi ja positivismi". Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.). *Suomalaisen sosiologian juuret*. Helsinki: WSOY, 226–268.
- (1973c). "Scandinavian sociology. Swedish sociology". Helsinki: University of Helsinki. Reprint from *International Journal of Sociology* III Fall/Winter 1973–74.
- (1973d). "Suomalaisen sosiologian tutkimisesta". Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.). *Suomalaisen sosiologian juuret*. Helsinki: WSOY, 1–26.
- (1974). "Hajamietteitä kansainvälisten vertailujen vaikeuksista pohjoismaisen tutkimuksen valossa". Kopia av föredrag på seminarium i Tvärminne, oktober 1974. Opublicerat.
- (1975). *Att ha, att älska, att vara. Om välfärd i Norden*. Lund: Argos.
- (1976a). "Alkoholitutkimussäätiön yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen heijastusvaikutukset". *Alkoholipoliitikka* 41:1, 13–20.
- (1976b). "Dimensions of Welfare in a Comparative Scandinavian Study". *Acta Sociologica* 19:3, 227–240.
- (1976c). *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Övers. Riitta Wäinölä & Liisa Husu, Helsinki: WSOY.
- (1978). "Ihminen ja moraali hyvinvointivaltiossa". *Juhlaulkaisu Paavo Kastari 1907.13/11.1977*. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys 1978, 24–35.
- (1979). *Implications of Ethnic Revival in Modern, Industrialized Society. A Comparative Study of Linguistic Minorities in Western Europe*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.

1980-tal

- (1981a). "Experiences from the Comparative Scandinavian Welfare Study, with a Bibliography of the Project". *European Journal of Political Research* 9:1, 101–111.
- (1981b). *Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen ensimmäinen vuosikymmen. Muistikuvia laitoksen täyttäessä 25 vuotta*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- (1981c). "Reflections on Stein Rokkan's Conceptual Map of Europe". *Scandinavian Political Studies* 4, 257–271.
- (1983a). "Festföredrag. Lärkan i samhället". *En översikt av sekeljubileet*. Helsingfors: Nya Svenska Läroverket/Gymnasiet Lärkan, 6–15.
- (1983b). "Nya Argus som socialisationsagent och folklöre". *Nya Argus* 76:5, 71–74.
- (1983c). *Sosiologia I*. Helsinki: WSOY.
- (1984a). "Att utvärdera, att bli utvärderad, att motta utvärderingar". *Nya Argus* 77:4–5, 90–94.
- (1984b). "Representative Government in a Bureaucratic Age". *Daedalus* 113, 169–197.
- (1984c). "Shifting Sources of Discontent: The New Subjectivism". *Scandinavian Journal of Development Alternatives* 3:2, 3–25.
- (1984d). "The Ever Changing Nature of the Quality of Life and in the Sources of Dissatisfaction: Scandinavian Experiences". Kalevi Olin (ed.). *Contribution of Sociology to the Study of Sport. Festschrift Book in Honour of Professor Kalevi Heinilä*. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 211–232.
- (1984e). "Unohtuiko suomalaisen sosiologian suuri linja". *Sosiologia* 21:2, 139–142.

- (1985a). *Samhället Finland. Omvandlingar och traditioner*. Helsingfors: Holger Schildts förlag.
- (1985b). *Sociologi. Symbolmiljö, samhällsstruktur och institutioner*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- (1986a). "Elämäntapa, harkinta ja muoti ihmisen valintojen perustana". Kalle Heikkinen (toim.). *Kymmenen esseitä elämäntavasta*. Helsinki: Yleisradio, 3–32.
- (1986b). "The Civic Conception of the Welfare State in Scandinavia". Richard Rose & Rei Shiratori (eds.). *The Welfare State East and West*. New York & London: Oxford University Press, 107–125.
- (1989a). *An Updated Indicator System. Having, Loving, Being*. Helsinki: University of Helsinki.
- (1989b). "Cultural Conformity in Different Types of Societies". Reprint from *Sociology in the World, essays in honour of Ulf Himmelstrand on his 65th birthday*. Uppsala: Uppsala University.
- (1989c). "Recent developments in Scandinavian sociology". *Annual Review of Sociology* 15, 31–45.
- (1989d). "Sociological bibliographies as sources on developments in sociology and society". Maria Forsman. *Bibliography of Finnish sociology 1980–1984*. Helsinki: The Westermarck Society, XIX–XXXII.

1990-tal

- (1990a). "Challenges for Comparative Social Research". *Acta Sociologica* 33:3, 183–193.
- (1990b). "Tieteen ja korkeakoululaitoksen kehitys keskeiseksi yhteiskunnalliseksi laitokseksi". Olavi Riihinen (toim.). *Suomi 2017*. Helsinki: Gummerus, 615–633.
- (1991). "Sosiologian kuvauksen ja teorian haasteet Euroopan mullistuksen aikana". Kopia av avskedsföreläsning vid Helsingfors universitet 12.12.1991. Opublicerat.
- (1992). "Positivismi sosiologiassa ja yhteiskuntatieteissä". Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.). *Suomalaisen sosiologian historia*. Helsinki: WSOY, 201–240.
- (1993a). "Having, Loving, Being: An Alternative to be Swedish Model of Welfare Research". Martha Nussbaum & Amartya Sen (eds.). *The Quality of Life*. Oxford: Clarendon Press.
- (1993b). "The Nation-State and Nationalism with Different Forms of Technology". Jyrki Iivonen (ed.). *The Future of the Nation State in Europe*. Cambridge: Edward Elgar, 87–103.
- (1994a). "Master Trends in Society and Sociology". Matti Alestalo, Erik Allardt, Andrzej Rychard & Włodzimierz Wesolowski (eds.). *The Transformation of Europe. Social Conditions and Consequences*. Warsaw: IFiS Publishers, 21–32.
- (1994b). "Samhällsvetenskapens enhet och målinriktade karaktär". *Vest. Tidskrift för vetenskapsstudier* 7:3, 3–20.
- (1994c). "The Development and Present State of Sociology in Finland". *International Handbook of Contemporary Developments in Sociology*. Westport Ct.: Greenwood Press, 86–107.

- (1994d). ”Vertaileva politiikan tutkimus intellektuaalisen omaelämäkerran keskeisenä osana”. Pekka Ahtiainen, Teuvo Rätty, John Strömberg & Jukka Tervonen (toim.). *Historia, sosiologia ja Suomi. Yhteiskuntatutkimus itseymmärryksen jäljillä*. Helsinki: Hanki ja jää, 149–168. Också publicerad i (1994). *Political Sociology as a Crucial Element in an Intellectual Autobiography*. Helsinki: University of Helsinki.
- (1995a). *Bondtur och kulturchocker. En intellektuell självbiografi*. Helsingfors: Söderström & C:o.
- (1995b). *Suunnistuksia ja kulttuurisokkeja*. Övers. Jaana Koistinen. Helsinki: Otava.
- (1996). ”Is There a Scandinavian Political Sociology Today?”. *Current Sociology* 44, 1–20.
- (1997a). ”Political Sociology and Comparative Politics”. Hans Daalder (ed.). *Comparative European Policies. The Story of a Profession*. London & Washington: Pinter, 267–277.
- (1997b). *The History of the Social Sciences in Finland 1828–1918*. Helsingfors: Societas Scientiarum Fennica.
- (1998a). ”Det goda samhället. Välfärd, livsstil och medborgardygder”. *Tidsskrift for velferdsforskning* 1:3, 123–133.
- (1998b). ”Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka”. J.P. Roos & Tommi Hoikkala (toim.). *Elämänpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 34–53.
- (1999). ”The Future of the Social Sciences in the 21st Century – A Comment”. *Current Sociology* 47:4, 13–17.

2000-tal

- (2000). ”Yhteiskuntatieteet”. Päiviö Tommila (päätoim.). *Suomen tieteen historia 2. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet*. Helsinki: WSOY, 476–535.
- (2001). ”Party Systems and Voter Alignments in the Tradition of Political Sociology”. Lauri Karvonen & Stein Kuhnle (eds.). *Party Systems and Voter Alignments Revisited*. London & New York: Routledge, 13–26.
- (2003a). *Den sociala rapporteringens tidstypiska förankring*. Bergen: University of Bergen.
- (2003b). ”Läpimurtoja suomalaisen sosiologian kehityksessä”. Ari Antikainen (toim.). *Sosiologia susirajalla. Sosiologian opetus ja tutkimus 30 vuotta Joensuun yliopistossa*. Joensuu: Joensuu University Press, 3–20.
- (2004). ”Vertailevan sosiologian tutkimusryhmä”. Risto Alapuro & Ilkka Arminen (toim.). *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia*. Helsinki: WSOY, 25–40.
- (2005a). ”Europe’s Multiple Modernity”. Eliezer Ben-Rafael & Yitzhak Sternberg (eds.). *Comparing Modernities. Pluralism versus Homogeneity? Essays in Homage to Shmuel N. Eisenstadt*. Leiden: Brill, 483–500.
- (2005b). ”Vertailevan sosiologian tutkimusryhmä huipputyksikköjen edeltäjänä”. Maritta Pohls. *Suomen Akatemian historia II. 1970–1988. Yhteiskunta ja tutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 368–370.
- (2006). ”The Twofold Nature of Sociology: Positivistic and Hermeneutic”. *International Journal of Comparative Sociology* 43:2, 247–261.

Verk av Erik Allardt et al.

- Alapuro, Risto & Erik Allardt (1978). "The Lapua Movement. The Threat of Rightist Takeover in Finland 1930–32". Juan J. Linz & Alfred Stepan (eds.). *The Breakdown of Democratic Regimes 2*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 122–141.
- Alestalo, Matti, Erik Allardt, Andrzej Rychard & Włodzimierz Wesołowski (eds.) (1994). *The Transformation of Europe. Social Conditions and Consequences*. Warsaw: IFiS Publishers.
- Allardt, Erik, Risto Alapuro & Matti Alestalo (1992). "Suomalaisen sosiologian historiasta". Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.). *Suomalaisen sosiologian historia*. Helsinki: WSOY, 13–25.
- Allardt, Erik & Kettil Bruun (1956). "Characteristics of the Finnish Non-Voter". *Transactions of the Westermarck Society* III. Copenhagen: Ejnar Munksgaard, 55–76.
- Allardt, Erik, Pentti Jartti, Faina Jyrkilä & Yrjö Littunen (1958). *Nuorison harrastukset ja yhteisön rakenne*. Helsinki: WSOY.
- Allardt, Erik & Yrjö Littunen (1958). *Sosiologia*. Helsinki: WSOY.
- Allardt, Erik & Yrjö Littunen (1961). *Sosiologia*. (2:a rev. uppl.) Helsinki: WSOY.
- Allardt, Erik & Yrjö Littunen (1962). *Sociologi*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Allardt, Erik & Yrjö Littunen (eds.) (1964a). *Cleavages, Ideologies and Party Systems. Contributions to Comparative Political Sociology*. Helsinki: The Westermarck Society.
- Allardt, Erik & Yrjö Littunen (1964b). *Sosiologia*. (3. granskad uppl.) Helsinki: WSOY.
- Allardt, Erik & Yrjö Littunen (1972). *Sosiologia*. (4:e uppl.) Helsinki: WSOY.
- Allardt, Erik & Yrjö Littunen (1975). *Sociologi* (7:e rev. uppl.). Uppsala: Almqvist & Wiksell [Littunens kapitel översatta till svenska av Arne Runeberg].
- Allardt, Erik & Yrjö Littunen (1978). *Sociologi*. (8:e rev. uppl.) Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Allardt, Erik, Sverre Lysgaard & Aage Bottger Sørensen (1988). *Sociologin i Sverige. Vetenskap, miljö och organisation. En utvärdering av svensk sociologi utförd på uppdrag av humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet och universitets- och högskoleämbetet*. Stockholm: HSFR & UHÄ.
- Allardt, Erik & Pertti Pesonen (1967). "Cleavages in Finnish Politics". Seymour Martin Lipset & Stein Rokkan (eds.). *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*. New York & London: The Free Press & Collier-Macmillan, 325–366.
- Allardt, Erik & Stein Rokkan (eds.) (1970). *Mass Politics. Studies in Political Sociology*. New York & London: The Free Press & Collier-Macmillan.
- Allardt, Erik & Christian Starck (1981a). *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Allardt, Erik & Krister Ståhlberg (1983). "Social Sciences". *Finnish-American Academic and Professional Exchanges. Analyses and Reminiscences*. Espoo: Foundation for Research in Higher Education and Science Policy & United States Educational Foundation in Finland.

- Allardt, Erik & Hannu Uusitalo (1972). "Dimensions of Welfare in a Comparative Study of the Scandinavian Societies". *Scandinavian Political Studies* 7, 9–27.
- Allardt, Erik & Włodzimierz Wesołowski (eds.) (1978). *Social Structure and Change. Finland and Poland. Comparative Perspective*. Warszawa: Polish Scientific Publishers.
- Haranne, Markku & Erik Allardt (1974). *Attitudes Toward Modernity and Modernization. An Appraisal*. Helsinki: University of Helsinki.
- Hartman, Tor & Erik Allardt [sign. T.H. & E.A.] (1947). "Hugger Karsten i sten?". *Studentbladet* 33:12, 137.
- Stolte-Heiskanen, Veronica & Erik Allardt (1971). "Sociology in Finland". Repr. from *Sociological Abstracts*, Dec. 1970.
- Waris, Klaus, Erik Allardt & Osmo A. Wiio (1970). *Valinnan yhteiskunta*. Helsinki: Weilin + Göös.

Litteratur

- Aaltonen, Esko (1958). "Katsaus suomalaisen sosiologian kehitykseen". Erik Allardt & Yrjö Littunen. *Sociologia*. Helsinki: WSOY, 281–287.
- Abbott, Pamela & Claire Denise Wallace (2012). "Social Quality: A way to measure the social quality of society". *Social Indicators Research* 108:1, 153–167.
- Abdallah, Saamah & SORCHA Mahony (2012). *Stocktaking report on subjective well-being. European Framework for Measuring Progress ("e-Frame")*, Deliverable 2.1. London: New Economics Foundation.
- Ahlqvist, Kirsti & Anja Ahola (toim.) (1996). *Elämän riskit ja valinnat - Hyvinvointia lama-Suomessa?* Helsinki: Edita.
- Ahlqvist, Kirsti & Juha Honkkila (2010). "Elinolotiedon kysyntä lisääntyy mutta väheneekö tarjonta?". *Hyvinvointikatsaus* 1/2010. https://www.stat.fi/artikkelit/2010/art_2010-03-15_003.html.
- Ahtiainen, Lasse (2021). *Palkansaajien järjestäytyminen vuonna 2021*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Alapuro, Risto (1973). *Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilassliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla*. Helsinki: WSOY.
- Alapuro, Risto (1982). "Finland: An Interface Periphery". Stein Rokkan & Derek W. Urwin (eds.). *The Politics of Territorial Identity*. London: Sage, 113–164.
- Alapuro, Risto (1988). *State and Revolution in Finland*. Berkeley: California University Press.
- Alapuro, Risto (1993). "Civil Society in Russia?". Jyrki Iivonen (ed.). *The Future of the Nation State in Europe*. Cambridge: Edward Elgar, 194–218.
- Alapuro, Risto (1994a). "Erik Allardt ja suomalaisen sosiologian suuri linja". Pekka Ahtiainen, Teuvo Rätty, John Strömberg & Jukka Tervonen (toim.). *Historia, sosiologia ja Suomi. Yhteiskuntatutkimus itseymmärryksen jäljillä*. Helsinki: Hanki ja jää, 169–186.
- Alapuro, Risto (1994b). *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Alapuro, Risto (1995). "Structure and Culture: Finnish Sociology, 1990–94". *Acta Sociologica* 38:2, 167–180.
- Alapuro, Risto (1997a). "Erik Allardt sosiologian vaikuttaja". *Kansallissgalleria. Suuret suomalaiset*. Helsinki: Weilin & Göös, 124–129.

- Alapuro, Risto (1997b). ”Sosiologit, Suomi ja Itä-Eurooppa”. Risto Alapuro. *Suomen älymystö Venäjän varjossa*. Helsinki: Tammi, 153–161.
- Alapuro, Risto (1997c). ”Ylioppilasliike ja sosiologia”. Risto Alapuro. *Suomen älymystö Venäjän varjossa*. Helsinki: Tammi, 127–141.
- Alapuro, Risto (2000). ”Kolme esimerkkiä vakuuttavuudesta sosiologiassa”. Maaria Linko, Tuija Saresma & Erkki Vainikkala (toim.). *Otteita kulttuurista. Kirjoituksia nykyajasta, tutkimuksesta ja elämäkerrallisuudesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 71–77.
- Alapuro, Risto (2005). ”Associations and Contention in France and Finland: Constructing the Society and Describing the Society”. *Scandinavian Political Studies* 28:4, 377–399.
- Alapuro, Risto (2006). ”Erik Allardt: Fruitful Contradictions”. *Acta Sociologica* 49:2, 139–147.
- Alapuro, Risto (2014). ”Klaus ja Erik Allardt”. Auli Hakulinen & Risto Jaakkola (toim.). *Klaus Mäkelän tekstit, teot ja elämä*. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 95–103.
- Alapuro, Risto (2017) [1988]. *Valtio ja vallankumous Suomessa*. Övers. Mikko Alapuro. Tampere: Vastapaino.
- Alapuro, Risto (2019). ”Kolme pamflettia”. Pertti Alasuutari, Matti Alestalo, Harri Melin & Oili-Helena Ylijoki (toim.). *Antti Eskola – Intellektuellin muotokuva*. Tampere: Vastapaino, 39–45.
- Alapuro, Risto (2020). ”Kaksi sovinnontekoa: Väinö Linna ja Erik Allardt”. Jyrki Nummi, Maria Laakso, Toni Lahtinen & Pertti Haapala (toim.). *Väinö Linna, tunnettu ja tuntematon*. Helsinki: WSOY, 287–300.
- Alapuro, Risto & Matti Alestalo (1992). ”Konkreettinen sosiaalitutkimus”. Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.). *Suomalaisen sosiologian historia*. Helsinki: WSOY, 77–148.
- Alapuro, Risto, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.) (1973). *Suomalaisen sosiologian juuret*. Helsinki: WSOY.
- Alapuro, Risto, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.) (1992). *Suomalaisen sosiologian historia*. Helsinki: WSOY.
- Alapuro, Risto, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila & J.P. Roos (toim.) (1995). *Kohtaamisia Erik Allardtin kanssa. Möten med Erik Allardt. Encounters with Erik Allardt*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Alapuro, Risto, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila & Raimo Väyrynen (toim.) (1985). *Small States in Comparative Perspective. Essays for Erik Allardt*. Oslo: Norwegian University Press.
- Alapuro, Risto & Henrik Stenius (eds.) (2010). *Nordic Associations in a European Perspective. European Civil Society* (8). Baden-Baden: Nomos Verlag.
- Alestalo, Marja (2005). *Metodisuhdanteiden mahti. Lomaketutkimus suomalaisessa sosiologiassa*. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti (1996). *Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994*. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti (2009). ”The rise and relevance of qualitative research”. *International Journal of Social Research Methodology*. <https://doi.org/10.1080/13645570902966056>.
- Alestalo, Matti (1986). *Structural Change, Classes and the State. Finland in an Historical and Comparative Perspective*. Helsinki: University of Helsinki.
- Alestalo, Matti (1999). ”Yhteiskunnan rakennemuutos ja hyvinvointivaltio”. Maija Metsä (toim.). *Tuleva tuhat*. Helsinki: Tilastokeskus, 88–98.

- Alestalo, Matti & Teuvo Rätty (1994). "Sosiologian 1960- ja 1970-luvun kriisi väitöskirjojen valossa". Pekka Ahtiainen, Teuvo Rätty, John Strömberg & Jukka Tervonen (toim.). *Historia, sosiologia ja Suomi. Yhteiskuntatutkimus itseymmärryksen jäljillä*. Helsinki: Hanki ja jää, 217–243.
- Alestalo, Matti & Hannu Uusitalo (1980). *Prestige and Stratification. A Comparative Study on Occupational Prestige and its Determinants*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Alestalo, Matti & Hannu Uusitalo (1986). "Finland". Peter Flora (ed.). *Growth to Limits. The Western European Welfare States Since World War II. Vol. I: Sweden, Norway, Finland, Denmark, 197–292; Vol. IV: Appendix, Synopses, Bibliographies*, 125–200. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Alvesson, Mats, Per Eriksson, Lars Jacobsson & Erik J. Olsson (2022). "Kulturdebatt. Etikbyråkratin kväver den fria och obekväma forskningen". *Dagens Nyheter* 14.3.2022.
- Analytical report on subjective well-being* (2016). Luxembourg: Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3888793/7439887/KS-TC-16-005-EN-N.pdf/5e59f7a7-0c81-4122-a72c-bf880f84b4ec?t=1464940381000>.
- Anderson, Liam (2014). "Ethnofederalism. The Worst Form of Institutional Arrangement ...?". *International Security* 39:1, 165–204.
- Asplund, Johan (1984). "Nutidsorientering i sociologi". *Sosiologia* 21:1, 64–67.
- Bengtsson, Åsa (2005). "Utmaningar för svensk politik". Åsa Bengtsson & Kimmo Grönlund (red.). *Den finlandssvenska väljaren*. Vasa: Samforsk.
- Bergholm, Tapio (2020). *Kiihkeä Koivisto. Nuoruus Sota Onni 1913–1959*. Helsinki: Otava.
- van Biezen, Ingrid & Thomas Poguntke (2014). "The Decline of Membership-based Politics". *Party Politics* 20:2, 205–216.
- Bondestam, Anna & Alf-Erik Helsing (1978). *Som en stubbe i en stubbåker. Finlands Svenska Arbetarförbund 1899–1974*. Vasa: Samforsk.
- von Bonsdorff, Göran (1950). *Självstyrelsetanken i finlandssvensk politik åren 1917–1923*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten.
- Bourdieu, Pierre (1988). *Homo Academicus*. Cambridge: Polity Press.
- Broo, Roger (1977). *Strävan till autonomi inom det svenska kyrkliga livet i Finland. En studie över finlandssvenska minoritetsstrategier*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Brotherus, Heikki (1962a). "Ihmissyöjien saarella". *Apu* 41, 20–43.
- Brotherus, Heikki (1962b). "Hyvät henget ja pahat". *Apu* 43, 20–42.
- Brotherus, Heikki (1963). *Ranguma. Matkaraportti Uudesta Guineasta*. Helsinki: Tammi.
- Brox, Ottar (1966). *Hva skjer i Nord-Norge. En studie i norsk utkantpolitikk*. Bergen: Pax-bøkene.
- Bruun, Kettil (1978). "Professorstjänsterna i socialvetenskap vid våra universitet och högsolor". *Sosiologia* 15:3, 145–152.
- Bruun, Kettil (1982). "Är finlandssvenskarna en enda minoritet?". *Sosiologia* 19:1, 63–65.
- Bruun, Kettil & Antti Eskola (toim.) (1969). *Taloudellinen valta Suomessa*. Helsinki: Tammi.
- Christie, Nils (1977). "Mitä Etat ja Betat kertovat hyvinvoinnista Pohjoismaissa?". *Sosiologia* 14:2, 36–38.
- Coleman, James S. (1971). *Resources for Social Change*. New York: John Wiley & Sons.
- Davison, W. Phillips (1954–1955). "A Review of Sven Rydenfelt's Communism in Sweden". *Public Opinion Quarterly* XVIII, 375–388.

- Durkheim, Émile (1893). *De la division du travail social*. Paris: Félix Alcan.
- Elazar, Daniel (1996). "Introduction – Using Federalism Today". *International Political Science Review* 17:4, 349–361.
- Elinolosuhtedietiedustelu 1978. *Tuloksia suomalaisten elinoloja kartoittaneesta haastattelututkimuksesta* (1979). Helsinki: Tilastokeskus.
- Elm Larsen, Jørgen (2007). "En rejse i Erik Allardts fodspor gennem nordisk velfærdsforskning". Per H. Jensen (red.). *Velfærd. Dimensioner og betydninger*. København: Frydenlund, 33–54.
- Engman, Max (2016). *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922. Finlands svenska historia* 3. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Erikson, Robert (1977). "Review symposium". *Acta Sociologica* 20:3, 301–316.
- Erikson, Robert (2003). "Svensk välfärdsforskning". *Socialvetenskaplig tidskrift* 10:2–3, 214–237.
- Erikson, Robert & John H. Goldthorpe (1992). *The Constant Flux*. Oxford: Clarendon Press.
- Erikson, Robert & Hannu Uusitalo (1987). "The Scandinavian Approach to Welfare Research". Robert Erikson, E.J. Hansen, Stein Ringen & Hannu Uusitalo (eds.). *The Scandinavian Model. Welfare States and Welfare Research*. Armonk: M.E. Sharpe, 177–193.
- Eriksson, Lars. D. (red.). (1967). *Varning för vård. En bok om frihetsberövande, vårdanstalter och vårdideologi*. Helsingfors: Söderström & C:o.
- Eräsaari, Risto & Keijo Rahkonen (1973). "Reunahuomautuksia sosiologian historiaan". *Sosiologia* 10:3, 290–297.
- Eskelinen, Heikki (1978). *Sata vuotta suomalaista henkivakuutustoimintaa. Vakuutusyhtiö Kaleva 1874–1974*. Espoo: Keskinäinen vakuutusyhtiö Kaleva.
- Eskola, Antti (1963). *Maalaiset ja kaupunkilaiset*. Helsinki: WSOY.
- Eskola, Antti (1965). "Sovitteluteoria". *Sosiologia* 2:1, 44–46.
- Eskola, Antti (1970). "Allardt, informaatiosoturi". *Sosiologia* 7:6, 351–352.
- Eskola, Antti (1973). "Suomalaisen sosiologian uudistuminen". Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.). *Suomalaisen sosiologian juuret*. Helsinki: WSOY, 269–317.
- Eskola, Antti (1992). "Sosiologian uudistuminen 1950-luvulla". Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.). *Suomalaisen sosiologian historia*. Helsinki: WSOY, 241–285.
- Eskola, Antti (1997). *Jäähyväisluentoja*. Helsinki: Tammi.
- Eskola, Antti (2009). *Mikä henki meitä kantaa. Katselen työni jälkeä*. Helsinki: Tammi.
- Eskola, Seikko (2002). "Tiedepolitiikka ja korkeakoulu". Päiviö Tommila (päätoim.). *Suomen tieteen historia 4. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulta lähtien*. Helsinki: WSOY, 220–391.
- Flora, Peter, Stein Kuhnle & Derek W. Urwin (eds.) (1999). *State Formation, Nation-Building and Mass Politics in Europe. The Theory of Stein Rokkan*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Fritzell, Johan & Olle Lundberg (1994). "Välfärdsförändringar". Johan Lindberg & Olle Lundberg (red.). *Vardagens villkor. Levnadsförhållanden i Sverige under tre decennier*. Stockholm: Brombergs, 235–259.
- Fukuyama, Francis (1992). *Historian loppu ja viimeinen ihminen*. Övers. Heikki Eskelinen. Helsinki: WSOY.
- Furniss, Norman & Timothy Tilton (1977). *The Case for the Welfare State. From Social Security to Social Equality*. Bloomington: Indiana University Press.

- Gavelin, Karin, Lars Svedberg & Victor Pestoff (2011). "Estimating the Scope and Magnitude of Volunteerism Worldwide. A Review of Multinational Data on Volunteering". Unpublished report. Bonn: United Nations Volunteers. scholar.org/paper/Estimating-the-Scope-and-Magnitude-of-Volunteerism-Gavelin-Svedberg/2696b358ca4346fed21c1ccb32d5fd415d311.
- Goldthorpe, John H. (2000). *On Sociology. Numbers, Narratives, and the Integration of Research and Theory*. London & New York: Oxford University Press.
- Goldthorpe, John H., David Lockwood, Frank Bechhofer & Jennifer Platt (1968a). *The Affluent Worker: Industrial Attitudes and Behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goldthorpe, John H., David Lockwood, Frank Bechhofer & Jennifer Platt (1968b). *The Affluent Worker: Political Attitudes and Behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goldthorpe, John H., David Lockwood, Frank Bechhofer & Jennifer Platt (1969). *The Affluent Worker in the Class Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Granberg, Leo (1989). *Valtio maataloustulojen tasaajana*. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- Gronow, Jukka, Pertti Klemola & Juha Partanen (1977). *Demokratian rajat ja rakenteet. Tutkimus suomalaisesta hallitsemistavasta ja sen taloudellisesta perustasta*. Helsinki: WSOY.
- Grönlund, Kimmo (2011). "Politiskt beteende i Svenskfinland och på Åland". Kimmo Grönlund (red.). *Språk och politisk mobilisering. Finlandssvenskar i publikdemokrati*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Haapola, Ilkka & Antti Karisto (2009). "Hyvinvointitutkimusta Päijät-Hämeessä". *Hyvinvointikatsaus* 2/2009, 34–37.
- Haavio-Mannila, Elina (1958). *Kylätappelut – sosiologinen tutkimus Suomen kylätappeluinstituutiosta*. Helsinki: WSOY.
- Haavio-Mannila, Elina (1979). "Sukupuolten elintasoerot Ruotsin siirtolaisten joukossa". *Sosiologia* 16:1, 31–41.
- Heikel, Ivar A. (1945). *Minnen från min barndom och skoltid*. Helsingfors: Söderström & C:o.
- Heiskanen, Ilkka (1977). *Julkinen, kollektiivinen ja markkinaperusteinen. Suomalaisen yhteiskunnan hallintajärjestelmien ja julkisen päätöksenteon ja hallinnon kehitys ja kehittäminen 1960- ja 1970-luvuilla*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Heiskanen, Ilkka (1983). "Epilogi: yhteiskuntatieteet, käytännön yhteiskuntateoria ja maamme älyllinen ilmasto". Jaakko Nousiainen & Dag Anckar (toim.). *Valtio ja yhteiskunta. Tutkielmia suomalaisen valtiollisen ajattelun ja valtio-opin historiasta*. Helsinki: WSOY, 297–330.
- Helne, Tuula (2023). "Edelläkävijä Erik Allardt. Miksi Allardtin hyvinvointiajattelu sopii nimenomaan kestävän hyvinvoinnin tutkimukseen?". *Yhteiskuntapolitiikka* 88:2, 159–167.
- Helne, Tuula & Tuuli Hirvilampi (2019). "Having, Doing, Loving, Being. Sustainable well-being for a post-growth society". Ekaterina Chertkovskaya, Alexander Paulsson & Stefania Barca (eds.). *Towards a political economy of degrowth*. London: Rowman & Littlefield, 225–241.
- Helne, Tuula & Tuuli Hirvilampi (2021). *Puristuksissa? Nuoret ja kestävän hyvinvoinnin ehdot*. Helsinki: Kansaneläkelaitos.

- Helsingin Sanomat* 24.12.1992. ”Åbo Akademi lomauttaa henkilöstönsä kahdeksi viikoksi”.
- Helsingin Sanomat* 5.10.2000. ”Kuusi akateemikkoa vastustaa Porvoon Aleksanterinkadun siltaa”.
- Henriksen, Jan Peter (1987). ”Some perspectives on Scandinavian welfare research”. *Acta Sociologica* 30:3–4, 379–392.
- Herberts, Kjell (1980). *Vasasvenskarna 2. Tvåspråkighet och språkbruk*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Hiilamo, Heikki (2021). *Koronakriisin sosiaalinen velka. Miten pandemia vaikuttaa laaja-alaiseen hyvinvointiin?* Helsinki: Kalevi Sorsa -säätiö.
- Himmelstrand, Ulf (1985). ”Erik Allardt: Substance and Contradiction”. Risto Alapuro, Matti Aletalo, Elina Haavio-Mannila & Raimo Väyrynen (eds.). *Small States in Comparative Perspective. Essays for Erik Allardt*. Oslo: Norwegian University Press, 11–19.
- Hirvilammi, Tuuli (2015). *Kestävän hyvinvoinnin jäljillä. Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen*. Helsinki: Kansaneläkelaitos.
- Hirvilammi, Tuuli & Tuula Helne (2014). ”Changing Paradigms: A Sketch for Sustainable Wellbeing and Ecosocial Policy”. *Sustainability: Science, Practice, & Policy* 6:4, 2160–2175.
- Hokka, Johanna (2019). *Mitä on hyvä sosiologia. Poikkikulttuurinen tutkimus sosiologian itseymmärryksestä*. Tampere: Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1341-8>.
- Huppert, Felicia A., Nic Marks, Andrew E. Clark, Johannes Siegrist, Alois Stutzer, Joar Vittersø & Morten Wahrendorf (2009). ”Measuring Well-Being across Europe: Description of the ESS Well-being Module and Preliminary Findings”. *Social Indicators Research* 91:3, 301–315.
- Husu, Liisa (2001). *Sexism, Support and Survival in Academia – Academic Women and Hidden Discrimination in Finland*. Helsinki: University of Helsinki.
- Häikiö, Martti (2007). *Alkon historia. Valtion alkoholiliike kieltolain kumoamisesta Euroopan Unionin kilpailupolitiikkaan 1932–2006*. Helsinki: Otava.
- Hämäläinen, Timo J. & Juliet Michaelson (eds.) (2014). *Well-being and Beyond. Broadening the Public and Policy Discourse*. London: Edward Elgar.
- Im, Zhen Jie (2021). *Status Decline and Welfare Competition Worries from an Automating World of Work. The Implications of Automation Risk on Support for Benefit Conditionality Policies and Party Change*. Helsinki: University of Helsinki.
- Im, Zhen Jie, Nonna Mayer, Bruno Palier & Jan Rovny (2019). ”The ‘Losers of Automation’: A Reservoir of Votes for the Radical Right?”. *Research & Politics* 6:1. <https://doi.org/10.1177/2053168018822395>.
- Immonen, Kari (1995). *Suomen Akatemia suomalaisessa tiedepolitiikassa 1970-luvulla*. Helsinki: Otava.
- Jaakkola, Magdalena (1973). *Språkgränsen. En studie i tvåspråkighetens sociologi*. Övers. Edith Ljungvik. Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Jaakkola, Magdalena (1984). *Siirtolaiselämää. Tutkimus ruotsinsuomalaisista siirtolaisyhteisönä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Jaakkola, Magdalena & Antti Karisto (1976). *Friendship Networks in the Scandinavian Countries*. Helsinki: University of Helsinki.
- Jaakkola, Risto (1970). ”Sosiologian laitosten tutkimukset”. *Sociologia* 7:3, 158–161.

- Janhunen, Olli, Jaakko Kuusela & Erkki Niemi (1976). *Tasa-arvo, keskiarvo, tilasto. Suomalaisten elinolot*. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Jansson, Jan-Magnus (1964). ”Finlandssvenska problem”. *Nya Argus* 57:20.
- Jansson, Jan-Magnus (1995). ”Både-och”. Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila & J.P. Roos (toim.). *Kohtaamisia Erik Allardtin kanssa. Möten med Erik Allardt. Encounters with Erik Allardt*. Helsinki: Yliopistopaino, 216–219.
- Johansson, Sten (1970). *Om levnadsnivåundersökningen. Utkast till Kapitel 1 och 2 i betänkande att avgivas av Låginkomstutredningen*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Johansson, Sten (1977). ”Om ’Att Ha, att Älska, att Vara’. En kritisk granskning av en jämförande undersökning av välfärd”. *Sociologisk Forskning* 14:4, 37–58.
- Johansson, Sten (1979). *Mot en teori för social rapportering*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Johansson, Sten (1980). ”Teori för social rapportering behövs!”. *Ekonomisk debatt* 8, 639–641.
- Julkunen, Raija (1993). ”Hyvinvointivaltion ajatusmuoto ja sosiologiset kehukset”. Päivi Korvajärvi, Ritva Nätkin & Antti Saloniemi (toim.). *Tieteen huolet, arjen ihmeet*. Tampere: Vastapaino, 256–268.
- Kaila, Eino (1934). *Persoonallisuus*. Helsinki: Otava.
- Kaila, Eino (1935). *Personlighetens psykologi*. Övers.: Jan Gästrin. Helsingfors: Söderström.
- Kainulainen, Sakari (2011). ”Hyvinvointitutkimuksen kehityslinjat Suomessa”. Juho Saari (toim.). *Hyvinvointi – suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Helsinki: Gaudeamus, 140–168.
- Kare, Kauko (1967). *Tähän on tultu. Paasikiven linjalta K-rintamaan*. Helsinki: Alea-kirja.
- Karisto, Antti (1976). ”Hyvinvoinnin monet ulottuvuudet”. *Sosiologia* 14:5–6, 215–220.
- Karisto, Antti (1984). *Hyvinvointi ja sairauden ongelma. Suomea ja muita Pohjoismaita vertaileva tutkimus sairastavuuden väestöryhmittäisistä eroista ja sairaudesta hyvinvoinnin vajeena*. Helsinki: Kansaneläkelaitos.
- Kata, Keijo (1976). *Psyykkisestä hyvinvoinnista ja onnellisuudesta Pohjoismaissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kaukonen, Erkki (1986). ”Sosiologia-lehden kaksi vuosikymmentä”. *Sosiologia* 23:4, 327–338.
- Kekkonen, Urho (1969). *Brobygge. Tal 1943–1968*. Övers. Eva Stenius & arkivöversättningar. Helsingfors: Söderström & C:o.
- Kharkhordin, Oleg & Risto Alapuro (eds.) (2011). *Political Theory and Community Building in Post-Soviet Russia*. New York: Routledge.
- Kivinen, Osmo (1988). *Koulutuksen järjestelmäkehitys. Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla*. Turku: Turun yliopisto.
- Klinge, Matti (1984). *Professoreita*. Helsinki: Otava.
- Klinge, Matti, Rainer Knapas, Anto Leikola & John Strömberg (1991). *Helsingfors universitets historia 1640–1990. Tredje delen. Helsingfors universitet 1917–1990*. Helsingfors: Otava.
- Knoellinger, Carl Erik (1959). *Fackföreningar och arbetsmarknad*. Helsingfors: Söderström.
- Koivisto, Mauno (1954). ”Uutta ja vanhaa sosiologiaa”. *Suomalainen Suomi* 22:9, 538–541.

- Koivisto, Mauno (1956). *Sosiaaliset suhteet Turun satamassa*. Turku: Turun yliopisto.
- Koivisto, Mauno (1958). ”Kirja-arvio”. *Suomalainen Suomi* 26:9, 584–585.
- Koivula, Aki, Pekka Räsänen & Arttu Saarinen (2015). ”Puolueiden kannatus eri väestöryhmissä ja yhteiskunnallinen vaikutusvalta”. *Tieteessä tapahtuu* 5, 28–32.
- Kolberg, Jon Eivind & Hannu Uusitalo (1992). ”The Interface between the Economy and the Welfare State: A Sociological Account”. Zsuzsa Ferge & Jon Eivind Kolberg (eds.). *Social Policy in a Changing Europe*. Frankfurt am Main: Campus, 77–94.
- Koli, Mari (1997). ”Hagar Olsson – naisintellektuelli kahdella kielellä”. Pertti Karkama & Hanne Koivisto (toim.). *Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koli, Paavo (1955). *Ennakkoluuloista teollisessa organisaatiossa. Sosiologinen tutkimus teollisen organisaation johtajiston ja työntekijöiden välisestä vuorovaikutuksesta ja sen eräistä sosiaalisista vaikutuksista*. Helsinki: WSOY.
- Kolu, Timo (1992). *Työelämän laatu 1977–1990. Hyvinvoinnin koettuja muutoksia työssä*. Helsinki: Työministeriö.
- Konu, Anne (2002). *Oppilaiden hyvinvointi koulussa*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kornhauser, William (1959). *The Politics of Mass Society*. Illinois: The Free Press of Glencoe.
- Korpi, Walter (1971). ”Working-Class Communism in Western Europe: Rational or Nonrational”. *American Sociological Review* 36:6, 971–984.
- Kortteinen, Matti (1982). *Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Helsinki: Otava.
- Kortteinen, Matti (1992). *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Kortteinen, Matti, Anna-Maija Lehto & Pekka Ylöstalo (1986). *Tietotekniikka ja suomalainen työ*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kortti, Jukka (2020). *Valtaan ja vastavirtaan. Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta 75 vuotta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koskiahho, Briitta (1976). ”Erik Allardt: Hyvinvoinnin ulottuvuuksia”. *Sociologia* 14:3–4, 170–172.
- Kosonen, Pekka (1994). ”European Transformation: The Social Dimension”. Matti Alestalo, Erik Allardt, Andrzej Rychard & Włodzimierz Wesołowski (eds.). *The Transformation of Europe. Social Conditions and Consequences*. Warsaw: IFiS Publishers, 91–110.
- Kosonen, Pekka et al. (1979). *Suomalainen kapitalismi. Tutkimus yhteiskunnallisesta kehityksestä ja sen ristiriidoista sodanjälkeisessä Suomessa*. Helsinki: Love.
- Kosonen, Pekka & Per Kongshøj Madsen (eds.) (1995). *Convergence or Divergence. Welfare States Facing the European Integration*. Brussels & Luxembourg: European Commission.
- Koste, Timo (1969). ”20 perhettä”. Kettil Bruun & Antti Eskola (toim.). *Taloudellinen valta Suomessa*. Helsinki: Tammi, 64–101.
- Kristensen, Hans (1977). ”Review symposium”. *Acta Sociologica* 20:3, 301–316.
- Kuhnle, Stein & Matti Alestalo (2018). ”The Modern Scandinavian Welfare

- State”. Peter Nedergaard & Anders Wivel (eds.). *The Routledge Handbook of Scandinavian Politics*. New York & London: Routledge, 13–24.
- Kunnari, Marika (2017). *Aikuisväestön hyvinvointiin liittyvät huolet ja hyvinvoinnin heikentäjät*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Kutsenko, Olga, Ekaterina Bataeva & Svitlana Batenko (2020). ”De-othering politics and practices of forced migrants in modern society”. *Ideology and Politics Journal* 16:2, 62–82.
- Kuusi, Eino (1939). *Sosiaalinen kysymys ja sosiaalinen liike kautta aikojen*. Täyd. ja toim. Reino Kuusi. Porvoo: WSOY.
- Kyntäjä, Timo, Annamari Konttinen & Päivi Vanttinen (toim.) (1996). *Sosiologiaa ajassa ja tilassa. Turkulaista sosiologiaa 70 vuotta*. Turku: Turun yliopisto.
- Laakkonen, Vesa (1958). *Työntekijä ja teknillinen uudistus*. Helsinki: WSOY.
- Land, Kenneth J. & Alex C. Michalos (2018). ”Fifty years after the Social Indicators Movement: Has the promise been fulfilled?”. *Social Indicators Research* 135:3, 835–868.
- Layard, Richard (2005). *Happiness. Lessons from a New Science*. London: Allen Lane.
- Lazarsfeld, Paul F., Bernhard Berelson & Hazel Gaudet (1952). *The People's Choice*. New York: Duell, Sloan and Pearce.
- Lehti, Hannu, Janne Salminen, Aki Koivula & Pekka Räsänen (2021). ”Yhteiskuntatieteellinen tutkimus ja metodologia Suomessa. Katsaus kotimaisten aikakauslehtien artikkeleihin 1990–2018”. *Tiedepoliittikka* 2021:4, 27–41.
- Lehtiö, Eeva (1994). *Henkisestä maanpuolustuksesta maanpuolustustiedotukseen. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta ja maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta 1963–76*. Avhandling pro gradu i politisk historia. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Lemola, Tarmo (2002). ”Tiede- ja teknologiapolitiikan muotoutuminen”. Päiviö Tommila (päätoim.). *Suomen tieteen historia 4. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulta lähtien*. Helsinki: WSOY, 464–489.
- Leppo, Matti (1970). ”Yhteiskuntatieteiden alueen rajaaminen tieteidien piirissä”. *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 66:4, 250–268.
- Leppänen, Seppo (2020). *Ajopuusta mallioppilaaksi. Näkökulmia Suomen polusta vaurauteen*. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-274-262-9> (hämtad 30.8.2021).
- Linder, Hjalmar (1918). ”Nog med blodbad!”. *Hufvudstadsbladet* 28.5.1918.
- Lindholm, Sture (2005). ”Röd galenskap – Vit terror”. *Det förträngda kriget 1918 i Västnyland*. Helsingfors: Söderströms.
- Lindman, Sven (1983). ”Kultursvenskhet”. Max Engman & Henrik Stenius (red.). *Svenskt i Finland 1. Studier i språk och nationalitet efter 1860*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 169–177.
- Linna, Väinö (2000). *Kootut teokset VI. Esseitä*. Helsinki: WSOY.
- Lipset, Seymour Martin (1964). ”Political Cleavages in 'Developed' and 'Emerging' Polities”. Erik Allardt & Yrjö Littunen (eds.). *Cleavages, Ideologies and Party Systems. Contributions to Comparative Political Sociology*. Helsinki: The Westermarck Society, 21–55.
- Lipset, Seymour Martin (1969) [1959]. *Political Man*. London: Heinemann.
- Lipset, Seymour Martin (1970). ”Socialism and Sociology”. Irving Louis Horowitz (eds.). *Sociological Self-Images. A Collective Portrait*. Oxford & New York: Pergamon Press, 143–175.

- Lipset, Seymour Martin (1995). "Erik Allardt – Scholar and Friend". Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila & J.P. Roos (toim.). *Kohtaamisia Erik Allardtin kanssa. Möten med Erik Allardt. Encounters with Erik Allardt*. Helsinki: Yliopistopaino, 23–26.
- Lipset, Seymour Martin (1997). "Introduction". Richard Swedberg & Emil Uddhammar (eds.). *Hans L. Zetterberg. Sociological Endeavor. Selected Writings*. Stockholm: City University Press, 9–11.
- Lipset, Seymour Martin & Reinhard Bendix (1959). *Social Mobility in Industrial Society*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Lipset, Seymour Martin & Paul F. Lazarsfeld, Allen H. Barton & Juan Linz (1954). "The Psychology of Voting: An Analysis of Political Behaviour". Gardner Lindzey (ed.). *Handbook of Social Psychology II*. Cambridge: Addison-Wesley, 1124–1170.
- Lipset, Seymour Martin & Stein Rokkan (1967a). "Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments. An Introduction". Seymour M. Lipset & Stein Rokkan (eds.). *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*. New York & London: The Free Press & Collier-Macmillan, 1–64.
- Lipset, Seymour Martin & Stein Rokkan (eds.) (1967b). *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*. New York & London: The Free Press & Collier-Macmillan.
- Lipset, Seymour Martin & Hans L. Zetterberg (1959). "Social Mobility in Industrial Societies". Seymour M. Lipset & Reinhard Bendix (eds.). *Social Mobility in Industrial Society*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 11–75.
- Lonkila, Markku (2011). *Networks in the Russian Market Economy*. Basingstoke, Hampshire & New York: Palgrave Macmillan.
- Luhtakallio, Eeva (2012). *Practicing Democracy. Local Activism and Politics in France and Finland*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lönnqvist, Bo (1978). "'Lilla Nådendal' i Helsingfors. En etnologisk studie över Unionsgatan 45". *Narinkka 1977–1978*. Helsingfors: Helsingfors stadsmuseum, 5–38.
- van der Maesen, Laurent & Alan Walker (eds.) (2014). *Social Quality. From Theory to Indicators*. London: Palgrave Macmillan.
- Mardorf, Silke (2006). *Konzepte und Methoden von Sozialberichterstattung*. Berlin: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Martela, Frank (2022). "Hyvinvoinnin mittaus edellyttää hyvinvoinnin teoriaa. Erik Allardtin hyvinvoinnin ulottuvuudet päivitetynä nykyaikaan". *Yhteiskuntapolitiikka* 87:5–6, 565–572.
- Maslow, Abraham H. (1943). "A Theory of Human Motivation". *Psychological Review* 50:4, 370–396.
- Mattlin, Håkan (2016). *Vår syn. Nyliberala Studentförbundet 1937–1970*. Helsingfors: Svenska arkivförening.
- McRae, Kenneth (1978). "Bilingual Language Districts in Finland and Canada: Adventures in Transplanting of an Institution". *Canadian Public Policy* IV:3, 331–396.
- Meinander, Henrik (2016). *Nationalstaten. Finlands svenskhet 1922–2015. Finlands svenska historia 4*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Michalos, A.C. (2010). "What Did Stiglitz, Sen and Fitoussi Get Right and What Did They Get Wrong?". *Social Indicators Research* 102, 117–129. <https://doi.org/10.1007/s11205-010-9734-0> (hämtad 27.3.2021).
- Michels, Robert (1925). *Zur Soziologie des Parteiwesens*. Leipzig: Alfred Kröner.

- Miemois, Karl Johan (1979). *Bilingual Self-Identification. An Exercise in the Use of Path Analysis*. Helsinki: University of Helsinki.
- Miemois, Karl Johan (1980). *Språk, kultur och service. Undersökningar av finlandssvenskarnas predikament*. Helsingfors: Svenska social- och kommunalhögskolan.
- Miljan, Toivo (1967). "Bilingualism in Finland". *Comparative Studies. Data book on Finland Vol. I–II, Royal Commission in Bilingualism 1966–1967*.
- Mills, C. Wright (1958). *The Power Elite*. New York: A Galaxy Book & Oxford University Press.
- Mishra, Ramesh (1983). *Society and Social Policy. Theories and Practise of Welfare*. London & Basingstoke: Macmillan.
- Mäenpää, Pasi (2004). "Modernismi Suomessa". Kirsi Saarikangas, Pasi Mäenpää & Minna Sarantola-Weiss (toim.). *Suomen kulttuurihistoria IV. Koti, kylä, kaupunki*. Helsinki: Tammi, 517–520.
- Mäkelä, Jukka (1996). *Menneisyyden nykyisyys. Kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tuolla puolen*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Mäkelä, Klaus (1973). "Sosiologia on olemassa". *Sosiologia* 10:3, 144–145.
- Mäkelä, Klaus (1979) [1977]. "Alkoholipoliittisen mielipideilmaston vaihtelut". Risto Hannula, Risto Jaakkola & Matti Viikari (toim.). *Klaus Mäkelä. Realistit, idealistit, tutkijat*. Helsinki: Tammi, 176–254.
- Mäkelä, Klaus (1992). "1960-luku: Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine". *Sosiologia* 29:3, 187–190.
- Mäkelä, Klaus (1997). E-postmeddelande till Risto Alapuro. Publicerat i Risto Alapuros artikel (2014): "Klaus ja Erik Allardt". Auli Hakulinen & Risto Jaakkola (toim.). *Klaus Mäkelän tekstit, teot ja elämä*. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 101–103.
- Mäki-Opas, Tomi (2020). "Systeemisellä ja osallistavalla otteella parempaan yhteiskunnan sosiaaliseen laatuun ja yksilöiden elämänlaatuun". *Focus Localis* 4/2020, 65–85 <https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/24407/16121847721904798727.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (hämtad 3.12.2022).
- Niitamo, Olli E. (1978). "Sosiaali-indikaattorien rooli syvenemässä ja laajenemassa". *Sociologia* 16:2, 112–117.
- Noll, Heinz-Herbert (1999). *Konzepte der Wohlfahrtsentwicklung, Lebensqualität und "neue" Wohlfahrtskonzepte*. Mannheim: ZUMA.
- Noll, Heinz-Herbert (2018). "Social Monitoring and Reporting. A Success Story in Applied Research on Social Indicators and Quality of Life". *Social Indicators Research* 135:3, 951–964.
- Noll, Heinz-Herbert (2022). "Lebensqualität – ein Konzept der individuellen und gesellschaftlichen Wohlfahrt". Köln: Bundeszentrale für gesundheitliche Aufklärung. doi:10.17623/BZGA:224-io72-1.o. <https://leitbegriffe.bzga.de/alphabetisches-verzeichnis/lebensqualitaet-ein-konzept-der-individuellen-und-gesellschaftlichen-wohlfahrt/> (uppdaterad 6.4.2022).
- Noll, Heinz-Herbert & Catrin Berger (2014). *Stocktaking report on social monitoring and reporting in Europe*. European Framework for Measuring Progress ("e-Frame"). Mannheim: GESIS, Social Indicators Research Centre.
- Notkola, Veijo (1985). *Living Conditions in Childhood and Coronary Heart Disease in Adulthood. A Mortality and Morbidity Study in Two Areas of Finland*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Nousiainen, Jaakko (1956). *Kommunismi Kuopion läänissä*. Joensuu: Pohjois-Karjalan Kirjapaino.

- Nowotny, Helga, Peter Scott & Michael Gibbons (2001). *Re-Thinking Science. Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press.
- OECD:n raportti Suomen yhteiskuntatieteiden tutkimuspolitiikasta (1980). *Sosiologia* 17:1, 57–60.
- Ortmark, Åke (1967). *Maktspelet i Sverige – ett samhällsreportage*. Malmö: Söderström & C:o.
- Paavolainen, Jaakko (1975). *Linkomiehen komiteasta uuteen akatemiaan. Valtion tieteellisten toimikuntien 60-luku*. Helsinki: Suomen Akatemia.
- Paloheimo, Heikki (2010). ”Hyvinvointivaltion kannatus ja äänestyskäyttäytyminen”. Heikki Taimio (toim.). *Hyvinvointivaltion suunta – nousu vai lasku*. Helsinki: Työväen Sivistysliitto, 20–39.
- Partanen, Juha (1973). *Muistio informaatiopolitiikasta*. Helsinki: Suomen Akatemia.
- Partanen, Juha (1976). ”Kriisiajan sosiologiaa”. *Sosiologia* 14:3–4, 172–175.
- Partanen, Juha (1977). ”Review symposium: Sociology in time of crisis”. *Acta Sociologica* 20:3, 305–311.
- Pieper, Richard, Sakari Karvonen & Marja Vaarama (2019). ”The SOLA Model: A Theory-Based Approach to Social Quality and Social Sustainability”. *Social Indicators Research* 146, 553–580.
- Pohls, Maritta (2005). *Suomen Akatemian historia II. 1970–1988. Yhteiskunta ja tutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- della Porta, Donatella & Mario Diani (1999). *Social Movements. An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Porter, John (1965). *The Vertical Mosaic. An Analysis of Social Class and Power in Canada*. Toronto: University of Toronto Press.
- Pulkkinen, Terho (1956). *Työttömyyden levinneisyys. Tutkimus työttömyyden levinneisyydestä Suomessa vuosina 1948–53*. Helsinki: WSOY.
- Pulma, Panu (1995a). ”Edellisen johdosta ...”. *Hiidenkivi* 4, 47.
- Pulma, Panu (1995b). ”Käenpoika on kuoriutunut? Suomen tieteen – historia hanke”. *Hiidenkivi* 3, 23.
- Pöntinen, Seppo (1980). *On the Social Mobility of Women in the Scandinavian Countries*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Pöntinen, Seppo (1983). *Social Mobility and Social Structure. A Comparison of Scandinavian Countries*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Pöntinen, Seppo (1989). ”Social Stratification Research in Finland”. Veronica Stolte-Heiskanen (ed.). *Sociology in the Context of Social Change: Finland and Hungary*. Tampere: University of Tampere, 69–93.
- Pöntinen, Seppo (1994). ”The Constancy of Social Mobility in Fluctuating Class Structures”. Matti Alestalo, Erik Allardt, Andrzej Rychard & Włodzimierz Wesolowski (eds.). *The Transformation of Europe. Social Conditions and Consequences*. Warsaw: IFiS Publishers, 191–206.
- Pöntinen, Seppo, Matti Alestalo & Hannu Uusitalo (1983). *The Finnish Mobility Survey 1980. Data and First Results*. Helsinki: Suomen Gallup Oy.
- Rahkonen, Keijo (1993). ”Suomalaisen sosiologian historian korjattu laitos”. *Janus* 1:1, 99–102.
- Rainio, Johanna (2002). *Moniarvoinen suomalaisuus, puolueeton Suomi maanpuolustuksen taustana ja sisältönä*. Avhandling pro gradu i politisk historia. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Raumolin, Jussi (1974). ”Juuretonta sosiologian historiaa”. *Historiallinen Aikakauskirja* 72:3, 231–239.

- Rautio, Pertti & Pertti Suhonen (1981). *Yhteiskuntatieteiden tietovirrat ja suomalainen tutkija. Raportti sosiologian ja valtio-opin väitöskirjojen lähteistöstä*. Helsinki: Suomen Akatemia.
- Rentola, Kimmo (1998). ”Beljakovin ensimmäinen vaihe”. Jorma Selovuori (toim.) ... vaikka voissa paistais? *Venäjänsä rooli Suomessa. Juhlakirja professori Osmo Jussilalle 14. marraskuuta 1998*. Helsinki: WSOY, 383–424.
- Repo, Ville (2011). *Ensimmäinen varis joka lensi Atlantin yli. Heikki Waris – sosiaalipolitiikan uranuurtaja*. Helsinki: [Ville Revon perikunta].
- Research Group for Comparative Sociology (1980). *Erik Allardt. Bibliography Jan. 1, 1970–Aug. 31, 1980*. Helsinki: University of Helsinki.
- Roeder, Philip (2009). ”Ethnofederalism and the Mismanagement of Conflicting Nationalisms”. *Regional & Federal Studies* 19:2, 203–219.
- Rokkan, Stein (1964). ”International Co-operation in Political Sociology: Current Efforts and Future Possibilities”. Erik Allardt & Yrjö Littunen (eds.). *Cleavages, Ideologies and Party Systems. Contributions to Comparative Political Sociology*. Helsinki: The Westermarck Society, 5–18.
- Rokkan, Stein (1987). *Stat, nasjon, klasse. Essays i politisk sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rokkan, Stein & Derek Urwin (1983). *Economy, Territory, Identity. Politics of West European Peripheries*. London: Sage Publications.
- Rondinella, Tommaso (2013). *Measures of well-being and the Italian BES*. Pisa & Trier: ISTAT.
- Roos, J.P. (1995). ”Miten kohdata mies joka on aina läsnä”. Risto Alapuro, Matti Aaltonen, Elina Haavio-Mannila & J.P. Roos (toim.). *Kohtaamisia Erik Allardt’n kanssa. Möten med Erik Allardt. Encounters with Erik Allardt*. Helsinki: Yliopistopaino, 101–103.
- Roos, J.P. & Tommi Hoikkala (toim.) (1998). *Elämänpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Roselius, Aapo & Tuomas Tepora (2020). *Kampen om den svenska jorden. Karelarna i Finlands svenskspråkiga områden 1940–1950*. Helsingfors: Schildts & Söderströms.
- Rosenberg, Thomas (2017). ”Om ’kompaniets’ tillkomst, mottagande och senare öden”. Susan Sundback, Thomas Rosenberg & Anne Rosenlew (red.). *Knut Pipping och etableringen av den moderna sociologin vid Åbo Akademi*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten, 66–128.
- Rucht, Dieter (2000). ”Distant Issue Movements in Germany: Empirical Description and Theoretical Reflections”. John A. Guidry, Michael D. Kennedy & Mayer N. Zald (eds.). *Globalizations and Social Movements. Culture, Power, and the Transnational Public Sphere*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 76–102.
- Ruin, Olof (1999). ”The History of the Social Sciences in Finland 1828–1918”. *Acta Sociologica* 42:2, 177–178.
- Rydenfelt, Sven (1954). *Kommunismen i Sverige*. Lund: Gleerup.
- Saari, Juho (2012). *Onnellisuuspolitiikka. Kohti sosiaalisesti kestävää Suomea*. Helsinki: Kalevi Sorsa-säätiö.
- Safitri, Lis (2020). ”Contemporary education in Australia: Wellbeing education at Balcombe Grammar School, Mount Martha, Victoria”. *Lentera Pendidikan. Jurnal Ilmu Tarbiyah dan Keguruan* 23:1, 33–43. [doi:10.24252/lp.2020v23n1i4](https://doi.org/10.24252/lp.2020v23n1i4).
- Salavuo, Kari (1976). ”Hyvinvoinnin ulottuvuuksia”. *Politiikka* 18:3, 327–329.
- Salmi, Minna (1992). *Ansiotyö kotona – toiveuni vai painajainen. Kotiansiotyö*

- Suomessa työntekijän arkipäivän kannalta. Helsinki: Helsingin yliopisto. Saloniemi, Antti (1993). *Kaksi katsetta Suomeen. Historia ja sosiologia itseään ja toisiaan määrittelemässä 1940-luvun lopulta 1960-luvun puoliväliin*. Avhandling pro gradu i sociologi. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Sandlund, Tom (1968). *Svenska och tvåspråkiga organisationer*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Sandlund, Tom (1970). *Språk och gruppidentifikation i Pargas, Lovisa och Gamlakarleby*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Sandlund, Tom (1985). "Suomenruotsalaiset". Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Alestalo, Riitta Jallinoja & Tom Sandlund. *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. 4. tryckningen. Helsinki: WSOY, 271–290.
- Sandlund, Tom (2011). "Argus och inrikespolitiken". Trygve Söderling (red.). *Ögonen upp! Nya Argus första sekel*. Helsingfors: Garantiföreningen för Nya Argus, 99–130.
- Schildt, Göran (1995). *Lånade vingar. Ungdomsminnen*. Stockholm: Gedins.
- Segerstedt, Torgny (1948). *Social Control as Sociological Concept*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Seppinen, Jukka (1997). *Ahti Karjalainen. Poliittinen elämäkerta*. Helsinki: Otava.
- Seppänen, Paavo (1958). *Tehdas ja ammattiyhdistys. Työntekijäin kaksitahoinen liityntä ammattiyhdistyksen ja tehtaan organisaatioihin*. Helsinki: WSOY.
- Seppänen, Paavo (1995). "Venäläinen subjektivismi". Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina-Haavio-Mannila & J.P. Roos (toim.). *Kohtaamisia Erik Allardtin kanssa. Möten med Erik Allardt. Encounters with Erik Allardt*. Helsinki: Yliopistopaino, 53–58.
- Siikala, Kalervo (1960). *Kansallinen realismi*. Jyväskylä: Gummerus.
- Siipi, Jouko (1954). *Palkkatyöväen viihtyvyys. Sosiologinen tutkimus tehdasteollisuuden ja rakennusteollisuuden miespuolisten palkkatyöntekijöiden viihtyvyydestä asuinpaikkakunnillaan*. Helsinki: WSOY.
- Simpura, Jussi (2009). "Stiglitzin komissio paaluttaa yhteiskuntien edistyksen ja hyvinvoinnin mittaamisen tämän päivän maailmaan". *Yhteiskuntapolitiikka* 74:5, 554–559.
- Simpura, Jussi & Hannu Uusitalo (2011). "Hyvinvointi ja sosiaalinen kehitys". Juho Saari (toim.). *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Helsinki: Gaudeamus, 106–139.
- Sinnemäki, Aino (2003). *Teorian valossa. Erik Allardt suomalaisen sosiologian kentällä*. Licentiatavhandling i sociologi. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Stiglitz, Joseph E., Jean-Paul Fitoussi & Martine Durande (eds.) (2018). *For Good Measure. Advancing Research on Well-being Metrics Beyond GDP*. OECD (2018). <https://doi.org/10.1787/9789264307278-en> (hämtad 15.8.2021).
- Stiglitz, Joseph E., Amartya Sen & Jean-Paul Fitoussi (2009). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. https://www.economie.gouv.fr/files/finances/presse/dossiers_de_presse/090914mesure_perf_eco_progres_social/synthese_ang.pdf (hämtad 25.5.2020).
- Stolte-Heiskanen, Veronica (1992). "Sosiologia vakiintuneena tieteenä". Risto Alapuro, Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.). *Suomalaisen sosiologian historia*. Helsinki: WSOY, 287–329.
- Strömberg, John (1998). "Maisterista tohtoriksi". Päiviö Tommila (toim.). *Historiantutkijan muotokuva*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 31–93.

- Sulkunen, Pekka (1995). ”Kuka on Erik Allardt?”. Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila & J.P. Roos (toim.) (1995). *Kohtaamisia Erik Allardtin kanssa. Möten med Erik Allardt. Encounters with Erik Allardt*. Helsinki: Yliopistopaino, 119–120.
- Sulkunen, Pekka, Pertti Alasuutari, Ritva Nätkin & Merja Kinnunen (1985). *Lähiöravintola*. Helsinki: Otava.
- Sundback, Susan (2006). ”Westermarck Society, Åbo Akademi och finländsk sociologi under de första decennierna”. Susan Sundback & Kirsti Suolinna (red.). *I Westermarcks skugga. Sociologins första decennier i miljön kring Åbo Akademi*. Åbo: Åbo Akademi.
- Sundback, Susan (2017). ”Sociologin vid Åbo Akademi från Edvard Westermarck till Knut Pipping”. Susan Sundback, Thomas Rosenberg & Anne Rosenlew (red.). *Knut Pipping och etableringen av den moderna sociologin vid Åbo Akademi*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten, 14–34.
- Susan Sundback, Thomas Rosenberg & Anne Rosenlew (red.) (2017). *Knut Pipping och etableringen av den moderna sociologin vid Åbo Akademi*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten.
- Sundberg, Jan (1985). *Svenskhetens dilemma i Finland. Finlandssvenskarnas samling och splittring under 1900-talet*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten.
- Sundberg, Jan (2006). ”Skarpa linjeval och pragmatism i Svenska folkpartiet”. Siv Sandberg (red.). *Svenska folkpartiet genom 100 år. 1906–2006*. Helsingfors: Schildts förlag.
- Sundberg, Jan (2019). ”Knut Pipping som sociolog och personlighet”. *Nya Argus* 112: 1–2.
- Sundberg, Jan (2021). ”Skärgårdsbor eftertraktade kranförare i Helsingfors hamnar”. *RoHit Tidning för Hitis skärgård* 19.
- Sundberg, Jan & Stefan Sjöblom (2021). *Det åländska självstyrets kvaliteter. Demokrati, resurser och kompetens*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Appell Förlag.
- Sundberg, Jan & Stefan Sjöblom (2024). ”Is it Better for Nation Territories to Stand on One or Two Feet?”. Jan Sundberg & Stefan Sjöblom (eds.). *Governing Partially Independent Nation-Territories: Evidence from Northern Europe*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Sundman, Marketta (2013). *Tvåspråkiga skolor? En analys av fördelar och risker med införandet av skolor med svenska och finska som undervisningsspråk*. Helsingfors: Magma.
- Suolinna, Kirsti & Olli Lagerspetz (1994). ”Två kriser inom finländsk sociologi”. *Sociologisk forskning* 31:1, 3–20.
- Suolinna, Kirsti & Olli Lagerspetz (2017). ”Knut Pipping och Erik Allardt mellan äldre och modern sociologi”. Susan Sundback, Thomas Rosenberg & Anne Rosenlew (red.). *Knut Pipping och etableringen av den moderna sociologin vid Åbo Akademi*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten, 35–65.
- Suomen Akatemian juhlapäivä 15.2.1995*. Helsinki: Suomen Akatemia, 24–30.
- Suomen kulttuurihistoria I–IV (1933–1936)*. Gunnar Suolahti et al. (toim.). Jyväskylä: Gummerus.
- Suomi, Juhani (1994). *Presidentti Urho Kekkonen 1962–1968*. Helsinki: Otava.
- Suomi, Juhani (toim.) (2002). *Urho Kekkosen päiväkirjat 2, 1963–1968*. Helsinki: Otava.
- Suoranta, Juha (2019). ”Keskustelukirjat”. Pertti Alasuutari, Matti Alestalo, Harri Melin & Oili-Helena Ylijoki (toim.). *Antti Eskola – Intellektuellin muotokuva*. Tampere: Vastapaino, 75–88.

- Taipale, Ilkka (2017). *Mielisairaalassa. Lääkärin muistelmia*. Helsinki: Into.
- Tarkka, Pekka (2018). *Onnen Pekka. Muistelmia*. Helsinki: Otava.
- Tiede ja ylin opetus tulevien vuosien Suomessa (1965). [Betänkande av en arbetsgrupp tillsatt av republikens president den 4 februari.] Helsinki.
- Tiitta, Allan (2004). *Suomen Akatemian historia I 1948–1969. Huippuyksilöitä ja toimikuntia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tilly, Charles (1984). *Big Structures, Large Processes, Huge Comparisons*. New York: Russell Sage Foundation.
- Tingsten, Herbert (1937). *Political Behavior. Studies in Election Statistics*. London: P.S. King and Son.
- Toiviainen, Seppo (1969). ”Lauseita sosiologiasta”. *Sociologia* 1969:6, 84–85.
- Tommila, Päiviö, Hannu Heikkilä & Kalle Michelsen (1995). ”Suomen tieteen historiaa. Hankkeen suunnittelijat vastaavat”. *Hiidenkivi* 4, 46–47.
- Töttö, Pertti (1992). ”Niille joita historia huvittaa”. *Sociologia* 29:3, 245–246.
- Uusitalo, Hannu (1975a). *Class Structure and Party Choice. A Scandinavian Comparison*. Helsinki: University of Helsinki.
- Uusitalo, Hannu (1975b). *Income and Welfare. A Study of Income as a Component of Welfare in the Scandinavian Countries in the 1970s*. Helsinki: University of Helsinki.
- Uusitalo, Hannu (1978). ”Elinolosuhteet tilastojen valossa”. *Sociologia* 15:1, 50–51.
- Uusitalo, Hannu (1980). ”Mot en teori för social rapportering”. *Sociologisk Forskning* 16:2, 80–88.
- Uusitalo, Hannu (1988). *Muuttuva tulonjako. Hyvinvointivaltion ja yhteiskunnan rakennemuutosten vaikutukset tulonjakoon 1966–1985*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Uusitalo, Hannu (1995). ”Muistikuvia ja vaikuttavuutta”. Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila & J.P. Roos (toim.) (1995). *Kohtaamisia Erik Allardt'n kanssa. Möten med Erik Allardt. Encounters with Erik Allardt*. Helsinki: Yliopistopaino, 138–141.
- Uusitalo, Hannu (2020). *Tutkimus ja päätöksenteko hyvinvointivaltiossa. Havaintoja viideltä vuosikymmeneltä*. Helsinki: Into.
- Uusitalo, Hannu & Jussi Simpura (2020). ”Erik Allardt hyvinvoinnin tutkijana”. *Yhteiskuntapolitiikka* 85:5–6, 579–587.
- Uusitalo, Hannu, Jussi Simpura, Juho Saari & Tuomo Laihiala (toim.) (2022). *Hyvinvoinnin muutos ja pysyvyys. Allardt-hyvinvointi vuosina 1972 ja 2017*. Helsinki: Into.
- Uusitalo, Paavo (1974). *Suunnittelun tavoitteet ja keinot*. Helsinki: Tammi.
- Vaarama, Marja, Sakari Karvonen, Laura Kestilä, Pasi Moisio & Anu Muuri (toim.) (2014). *Suomalaisten hyvinvointi 2014*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Wahlbäck, Krister (1967). *Från Mannerheim till Kekkonen. Huvudlinjer i finländsk politik 1917–1967*. Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Valen, Henry & Stein Rokkan (1974). ”Norway: Conflict Structure and Mass Politics in an European Periphery”. Richard Rose (ed.). *Electoral Behavior. A Comparative Handbook*. New York: Free Press, 355–370.
- Walker, Alan & Laurent van der Maesen (eds.) (2012). *Social Quality. From Theory to Indicators*. London: Palgrave.
- Valkonen, Tapani (1965). *Perinteellisestä uudenaikaiseen. Tutkimus yhteisön ja yksilöiden uuden aikaistumisesta Ristiinassa*. Licentiatavhandling i sociologi. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Valkonen, Tapani (1975). *Economic Development and Regional Population Redistribution. A Comparative Study of Finland, Norway, Sweden and Wisconsin 1900–1970*. Helsinki: University of Helsinki.

- Valkonen, Tapani (1995). "Miten minusta tuli sosiologi". Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila & J.P. Roos (toim.). *Kohtaamisia Erik Allardtin kanssa. Möten med Erik Allardt. Encounters with Erik Allardt*. Helsinki: Yliopistopaino, 71–76.
- Wallerstein, Immanuel (1974–2011). *The Modern World-System I–IV*. New York, London, San Diego & Berkeley: Academic Press & University of California Press.
- Wallerstein, Immanuel (1988). "Should We Unthink Nineteenth Century Social Science?". *International Social Science Journal* XL:4, 523–531.
- Wallerstein, Immanuel (1995). "The Significance of Political Sociology". Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila & J.P. Roos (eds.). *Kohtaamisia Erik Allardtin kanssa. Möten med Erik Allardt. Encounters with Erik Allardt*. Helsinki: Yliopistopaino, 27–28.
- Waris, Heikki (1932, 1934). *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle I–II*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Waris, Heikki (1948). "Sosiaalipolitiikka tieteenä ja käytännössä". *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 44:IV, 298–305.
- Veenhoven, Ruut (1984). *Conditions of Happiness*. Boston: Kluwer Boston Academic Publishers.
- Veenhoven, Ruut (2005). "Inequality of happiness in nations: Introduction". *Journal of Happiness Studies* 6:4, 351–355.
- Veenhoven, Ruut (2007). "Subjective measures of well-being". Mark McGillivray (ed.). *Human Well-being. Concept and Measurement*. Houndsmill: Palgrave MacMillan, 214–239.
- Veenhoven, Ruut & Aldi Hagenaars (eds.) (1989). *Did the Crisis Really Hurt? Effects of the 1980–1982 Economic Recession on Satisfaction, Mental Health and Mortality*. Rotterdam: Universitaire Pers Rotterdam.
- Vesikansa, Jarkko (2004). *Salainen sisällissota. Työnantajien ja porvarien taistelu kommunismia vastaan kylmän sodan Suomessa*. Helsinki: Otava.
- Wiggershaus, Rolf (1994). *The Frankfurt School. Its History, Theories and Political Significance*. Cambridge: Polity Press.
- Wikman, K. Rob. V. (1952). "Ett sociologiskt doktorsarbete". *Finsk Tidskrift* 149, 204–206.
- Wilson, Woodrow (1918). *President Wilson's Fourteen Points, as set in an address made before the joint session of Congress, on January 8, 1918*. Kansas City: National WWI Museum and Memorial.
- Virtanen, Matti (2001). *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vogel, Joachim (red.) (2004). *Perspektiv på välfärden. Sysselsättning och arbetslöshet, inkomster och levnadsstandard, hälsa, sociala nätverk, överblick över välfärden*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- von Wright, Georg Henrik (1963). *The Varieties of Goodness*. London: Routledge.
- von Wright, Georg Henrik (1987). *Vetenskapen och förnuftet*. Helsingfors: Söderströms.
- von Wright, Georg Henrik (2001). *Mitt liv som jag minns det*. Helsingfors: Söderströms.
- Ylikangas, Heikki (1995a). "Harkintaa suurhankkeiden rahoitukseen". *Hiidenkivi* 3, 2.
- Ylikangas, Heikki (1995b). "... ja jääviydestä". *Hiidenkivi* 4, 47.
- Ylä-Anttila, Tuomas (2010). *Politiikan paluu. Globalisaatioliike ja julkisuus*. Tampere: Vastapaino.

Bildkällor

- s. 2 Lehtikuva, foto: Hans Paul
- s. 77 Vetenskapsmuseet Lågan
- s. 78 Privatarxiv. Bildtextens citat: Allardt 1995a, 43.
- s. 79 Privatarxiv
- s. 80 Hufvudstadsbladet/Journalistiska bildarkivet JOKA/Museiverket,
CC BY 4.0
- s. 81 Privatarxiv, foto: Marianne Wichmann
- s. 82 Vetenskapsmuseet Lågan, foto: Atte Rusanen, Kuvalaitos
- s. 83 Vetenskapsmuseet Lågan, foto: Eero Roine
- s. 84 Vetenskapsmuseet Lågan, foto: Olli Oinas

Index

A

Aaltonen, Esko 37, 38, 115
Aarnio, Aarne J. 70
Alapuro, Risto 51, 74, 75, 134, 144,
147, 153–155, 200
Alasuutari, Pertti 98
Alderfer, Clayton 174
Alestalo, Matti 43, 50, 51, 168, 177
Allardt, Anders 23, 25, 86, 203
Allardt, Arvid 22, 77, 203
Allardt Ekelund, Karin 25
Allardt, Marita, f. Heikel 22, 23, 86,
113, 203
Allardt Jörn 77
Allardt, Sagi, f. Nylander 26, 27, 77,
78, 142
Anderson, Bo 117
Asplund, Johan 50, 51
Aubert, Vilhelm 50

B

Bargum, Eric 72
Barth, Fredrik 151
Bendix, Reinhard 123, 124, 134
Blomberg, Jaakko 103
von Bonsdorff, Göran 233
Brezjnev, Leonid 140, 141
Bridgeman, P.W. 32
Broo, Roger 219
Brotherus, Heikki 71
Brown, J.F. 31
Brox, Ottar 173
Bruun, Kettil 47, 48, 69, 73, 105, 119,
120, 144, 145

C

Christie, Nils 185
Chrusztjov, Nikita 141
Coleman, James 120, 173
Cooley, Charles 253

D

Dahrendorf, Ralf 135
Donner, Kai Otto 63
Donnison, David 161

Dufholm, Lars 69

Durkheim, Émile 2, 19, 34, 36, 44,
86, 91–98, 100, 108, 109, 114, 118,
123, 134, 135, 213, 240, 241, 249,
251, 253

E

Ehrnrooth, Jari 241
Eisenstadt, S. N. 147
Ekholm, Reinhold 25
Elazar, Daniel 211
Elm Larsen, Jørgen 192, 193
Engeström, Yrjö 68
Erikson, Robert 160, 170, 186, 192,
197, 246
Eskola, Antti 11, 13, 34, 36, 37, 44, 45,
46, 50, 51, 73, 103, 110, 127, 139,
143, 144, 188
Eskola, Katarina 135
Estlander, Carl Gustaf 25

F

Flora, Peter 147
Franco, Francisco 212
Freudenthal, Axel Olof 25
Freud, Sigmund 45
Fukuyama, Francis 160
Furniss, Norman 175

G

Galtung, Johan 117, 147
Gavelin, Karin 158
Gellner, Ernest 253
Goffman, Erving 134
Goldthorpe, John H. 160, 164, 168
Gramsci, Antonio 144
Granberg, Leo 42
Granö, Olavi 83
Grímsson, Ólafur Ragnar 84
Gronow, Jukka 14
Grönberg, Olga 26

H

Haavio-Mannila, Elina 129
Habermas, Jürgen 50

Hansen, Erik Jørgen 169
 Haranne, Markku 147
 Hartman, Tor 23, 27, 28
 Heikel, Ivar A. 22, 23, 25, 86, 203
 Heinilä, Kalevi 11, 126
 Heinonen, Olli-Pekka 65
 Heiskanen, Ilkka 98
 Helanko, Rafael 37
 Hellerstedt, Birger Magnus 114
 Helne, Tuula 198
 Hiilamo, Heikki 198
 Himmelstrand, Ulf 53, 72, 73, 147
 Hintikka, Jaakko 163
 Hirvilamm, Tuuli 190, 198
 Holm, Sverre 38
 Holopainen, Toivo 39
 Homan, George C. 117
 Homans, George C. 46
 Honka, Olavi 69
 Hornborg, Eirik 25
 von Humboldt, Wilhelm 203
 Husu, Liisa 43, 167
 Häikiö, Martti 68

I

Israel, Joachim 50

J

Jaakkola, Magdalena 41, 43, 150, 167
 Jansson, Jan-Magnus 23, 39, 69, 128,
 202, 204–206, 219
 Jartti, Pentti 40
 Johansson, Sten 146, 169, 170, 173,
 175, 186, 195, 196, 246
 Jyrkilä, Faina 11, 40, 126

K

Kaila, Eino 30, 35, 39, 88, 113, 114,
 239–241, 246, 247, 251
 Kare, Kauko 143, 144
 Karisto, Antti 167, 184, 185, 189
 Karsten, Rafael 28
 Kata, Keijo 41, 167
 Kaufmann, Felix 31, 32, 34
 Kekkonen, Urho 62, 68, 69, 137,
 140–143, 163
 Ketonen, Oiva 62, 68
 Kihlman, Christer 26
 Kivinen, Osmo 23, 24
 Klemola, Pertti 14
 Klinge, Matti 38, 72
 Knoellinger, Carl Erik 128

Koivisto, Mauno 49, 70, 127, 128
 Koli, Mari 25
 Koli, Paavo 11, 126, 127
 Kolu, Timo 188
 Konu, Anne 189
 Kornhauser, William 97, 122–125,
 130, 134, 158
 Korpi, Walter 97, 109, 117
 Kortteinen, Matti 42, 168
 Koskiah, Briitta 184
 Kosonen, Pekka 154
 Kristensen, Hans 186
 Kunnari, Marika 190
 Kuusi, Eino 88
 Kuusi, Pekka 52
 Kuusisto, Taneli 162

L

Laakkonen, Vesa 127
 Landén, Abel 72
 Layard, Richard 200
 Lazarsfeld, Paul F. 117, 118
 Lehtinen, Jukka 68
 Lehto, Olli 163
 Lemola, Tarmo 56
 Lenin, V.I. 45
 Leppo, Matti 39
 Leskinen, Väinö 141
 Lewin, Kurt 31
 Lindbohm, Airi 167
 Linder, Hjalmar 231
 Lindman, Sven 52
 Linna, Väinö 87
 Linz, Juan 209
 Linz, Juan J. 147
 Lipset, Seymour Martin 91, 97, 114,
 117, 118, 120–125, 130, 132, 134–137,
 145, 158, 160, 209
 Littunen, Yrjö 11, 12, 40, 43, 46, 49,
 50, 110, 115, 118, 120, 124, 126, 136,
 148, 152
 Lounasmaa, Olli 163
 Luhtakallio, Eeva 155
 Lundberg, George A. 30–33
 Lysgaard, Sverre 57
 Lyttelton, Humphrey 18

M

Mannheim, Karl 30
 Martela, Frank 190
 Marx, Karl 2, 14, 34, 121, 213
 Maslow, Abraham 173

Merikoski, Veli 163
 Merton, Robert 239
 Merton, Robert K. 46, 117
 Michels, Robert 121
 Miemois, Karl Johan 147, 150
 Miljan, Toivo 206
 Mills, C. Wright 143
 Mussolini, Benito 212
 Mäkelä, Jukka 34, 50
 Mäkelä, Klaus 93, 104–108
 Mäkelä, Olavi 163
 Mörne, Arvid 25

N

Nevanlinna, Rolf 62, 63, 162
 Nieminen, Armas 38
 Nikkilä, Esko 62
 Noll, Heinz-Herbert 192, 193
 Nousiainen, Jaakko 129
 Numminen, Jaakko 62, 163
 Nussbaum, Martha 191

O

Ogburn, William 30
 Ollila, Jorma 65
 Olsson, Hagar 25
 Ortmark, Åke 143
 Osgood, Charles E. 129

P

Paasio, Rafael 141
 Paavolainen, Jaakko 68
 Palmén, Ernst 62
 Parson, Talcott 30, 46
 Partanen, Juha 14, 145, 184, 186
 Peltola, Pekka 103
 Pesonen, Pertti 128, 137
 Pestoff, Victor 158
 Piepponen, Paavo 11
 Pipping, Knut 29, 37, 38
 Porter, John 143
 Pulkkinen, Terho 128
 Pulma, Panu 52
 Puntila, Lauri Aadolf 39
 Pöntinen, Seppo 160, 167
 Pöyhönen, Pentti 144

R

Rainio, Johanna 67
 Rainio, Kullervo 32
 Ramsøy, Natalie Rogoff 117

Rasila, Viljo 49
 Raumolin, Jussi 51
 Rautio, Pertti 46
 Ravila, Paavo 67
 Rentola, Kimmo 140
 Renvall, Pentti 163
 Rinne, Antero 49
 Rintala, Paavo 69, 101
 Rokkan, Stein 117, 125, 136, 137, 145,
 147, 148, 164, 209, 210, 229
 Roos, J.P. 15, 42, 190
 Rucht, Dieter 250
 Ruin, Olof 52
 Runciman, Gary (W. G.) 134
 Runeberg, Arne 37
 Runeberg, Fredrika 25
 Runeberg, Johan Ludvig 25
 Rydenfelt, Sven 123, 129

S

Saari, Juho 181, 189
 Saarinen, Eero 141
 Salavuo, Kari 185
 Salmi, Minna 43, 167
 Salomaa, Erkki 141
 Saloniemi, Antti 49
 Sandlund, Tom 206
 Saramo, Maire 131
 Sariola, Sakari 37, 38, 49
 Sarkozy, Nicolas 198
 Sartori, Giovanni 209
 Saves, Seppo 71
 Schauman, Georg 231
 Schildt, Göran 24
 Segerstedt, Torgny 34, 36, 114, 118,
 162, 163
 Sen, Amartya 198
 Seppänen, Paavo 126, 127, 144
 Sewell, William H. 147
 Siikala, Kalervo 89
 Siipi, Jouko 127
 Siltala, Juha 241
 Simmel, Georg 213
 Sipponen, Kauko 83
 Smelser, Neil 134
 Snellman, J.V. 52
 Soikkanen, Hannu 144
 Starck, Christian 47, 48, 150, 210, 211
 Stenlund, Bengt 65
 Stepan, Alfred 147
 Stiglitz, Joseph 198

Stolte-Heiskanen, Veronica 12, 13,
45, 61, 72, 73, 117
Strömborg, Johan Elias 25
Ståhlberg, Kaarlo Juho 26
Ståhlberg, Krister 58
Sudan, Zdenek L. 147
Suhonen, Pertti 46
Sulkunen, Pekka 55
Sundberg, Jan 147
Sundwall, Fred 77
Sundwall, Ilja, f. Kilgast 77
Sundwall, Kurt 77
Suomela, Kalevi 103
Suslov, Michail 140, 141
Svedberg, Lars 158
Sørensen, Aage B. 57

T

Tallqvist, Knut 27
Tarjanne, Pekka 62
Tarkka, Pekka 101
Tawaststjerna, Erik 162
Taylor, Charles 253
Teir, Harald 67
Teljo, Jussi 39
Tiitta, Allan 162
Tilton, Timothy 175
Tingstén, Herbert 205
Titmuss, Richard 173
Tiuri, Martti 163
de Tocqueville, Alexis 121
Toiviainen, Seppo 13
Tommila, Päiviö 53
Touraine, Alain 253
Trow, Martin A. 120
Trump, Donald 157
Tönnies, Ferdinand 213, 253
Törnqvist, Leo 35

U

Uitto, Yrjö 70
Urwin, Derek W. 147
Uusitalo, Hannu 27, 43, 142, 147, 148,
152, 154, 167, 168, 171
Uusitalo, Paavo 165

V, W

Wahlbäck, Krister 89
Vahervuo, Toivo 114
Vaivio, Fedi 83
Valen, Henry 148
Valkonen, Tapani 70, 71, 144
Wallerstein, Immanuel 145, 159
Waris, Heikki 27, 35, 38–41, 52, 98,
126–128, 130, 162, 163
Waris, Klaus 15
Weber, Max 2, 121, 149, 213, 253
Veenhoven, Ruut 199, 200
Verkko, Veli 25, 27, 35, 37, 38, 39, 52,
114
Vesikansa, Jarkko 120, 128
Wesołowski, Włodzimierz 43
Westermarck, Edvard 28, 36, 52
Wiggershaus, Rolf 46
Wiio, Osmo A. 15
Wikman, K. Rob V. 35, 36
Wilenius, Reijo 174, 184
Vilkuna, Kustaa 62
Wilson, Woodrow 209
Winch, Peter 35, 73
Virolainen, Johannes 163
Vogel, Joachim 192
von Wright, Georg Henrik 52, 56,
162, 171, 174
Wäinölä, Riitta 167

Y

Ylikangas, Heikki 52
Ylä-Anttila, Tuomas 155
Ylöstalo, Pekka 168

Z

Zetterberg, Hans 117, 160
Zitting, Simo 163

Författarna

Risto Alapuro (1944–2022), pol.dr 1973. Professor i sociologi vid Jyväskylä universitet 1986–1991. Professor i sociologi vid Helsingfors universitet 1991–2010. Akademiprofessor 2005–2009. Arbetade i Forskningsgruppen för komparativ sociologi under huvuddelen av 1970-talet och i början av 1980-talet. Allardt handledde hans avhandling inom politikens sociologi och var den ena opponenten.

Matti Alestalo (f. 1944), pol.dr 1986. Professor i sociologi vid Tammerfors universitet 1994–2010. Arbetade i Forskningsgruppen för komparativ sociologi 1979–1985. Allardt var handledare och den ena förhandsgranskaren för hans avhandling om samhällsförändring, klasstruktur och staten.

Jussi Simpura (f. 1949), pol.dr 1983. Forskare vid Alkoholpolitiska forskningsinstitutet 1975–1996, tf. professor i socialpolitik vid Helsingfors universitet 1992–1994, statistikdirektör vid Statistikcentralen 2001–2007, forskarprofessor vid Stakes/Institutet för hälsa och välfärd till 2014. Sekreterare för 1987 års alkoholkommitté som Erik Allardt ledde (1987–1989).

Aino Sinnemäki (f. 1952), pol.lic. 2003. Assistent, koordinator och universitetslärare vid läroämnet sociologi vid Helsingfors universitet 1996–2018. Under arbetet med licentiatavhandlingen *Teorian vallossa. Erik Allardt suomalaisen sosiologian kentällä* (I ljuset av teorin. Erik Allardt på den finländska sociologins fält) förde hon otaliga samtal med Allardt.

Jan Sundberg (f. 1949), pol.dr 1985. Professor i allmän statslära vid Helsingfors universitet 1994–2018. Arbetade i Forskningsgruppen för komparativ sociologi 1980–1981. Erik Allardt handledde hans avhandling *Svenskhetens dilemma i Finland*.

Hannu Uusitalo (f. 1947), pol.dr 1975. Biträdande professor vid Åbo och Helsingfors handelshögskolor 1977–1991, överdirektör vid Stakes 1991–2001, direktör för Pensionsskyddscentralen 2001–2013. Allardt var handledare för hans avhandling om inkomstens betydelse för välfärden i de nordiska länderna. Uusitalo var Allardts närmaste kollega i den nordiska välfärdsundersökningen 1971–1976.

